

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05777

ARGENTINISH

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

אַנטאַלאָגיאַע

אַין פּאַגראַם

יוסף ליפשיץ-פּאַנד

פון דער ליטעראַטור-געזעלשאַפט ביים ייִחאַ

FOR THE PERSONAL SIN PLUS CONVICTIONS

Antologie: In Pogrom

Antología: Pogrom en Poesía, Prosa, Drama

**Copyright 1976, by
ATENEO LITERARIO EN EL IWO
Pasteur 633
Buenos Aires**

**Impreso en la Argentina
Printed in Argentina
Queda hecho el depósito que previene la ley 11.723**

**Este libro se terminó de imprimir el 22 de abril de 1976
en los Tall. Gráf. "Zlotopioro S.A.C.I.F.", Sarmiento 3149, Bs. As.**

אנטאלאגיע

אין פאגראם

פראגמענטן פון פארשארבעטן
צו דער כאראקטעריסטיק
זכרון ת
בילדער

אונטער דער רעדאקציע
פון
שמואל ראזשאנסקי

פאגראם פארשארבעטן פון דער פאגראם פארשארבעטן פון דער פאגראם פארשארבעטן

68סטער באַנד פֿון ציקל

מוסטערזווערק פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור

אַרויסגעגעבן פֿון

יוסף לייפשיץ-פֿאַנד

פֿון דער

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ

אין אַרגענטינע

אונטער דער רעדאַקציע

פֿון

שמואל ראַזשאַנסקי

קאַרקסור

יעקב־יהושע לערמאַן

טיראַזש 1.000 עקזעמפּלאַרן

יאָר ה'תשל"ו — 1976

ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט ביים יוואָ אין אַרגענטינע

ת ו כ ן

7	פֿאַרבאַמערקונגען
	שמואל רעזעאַנסקי — פּאָגראַמען, די ירושה פֿון באַרבאַרן.
9	די שאַנדקאַנטע אין דער ליטעראַטור ..
23	1 / די וועלט איז זינדיק
24	ז. מוזיאָר — ייִדישע געזאַנגען
29	פ. בימקאָ — געשלעגן
39	ה. רויזנבלאַט — עס האָבן מיך נאַרישע דורות דערצויגן
40	ש. מיללער — עס ברענט
53	ל. שאַפּיראָ — זעלבשוץ
55	א. לעסיין — די נקמה
57	2 / דורך אַלע פיינען
58	יחיאל לערער — פֿון תהילים־געזאַנגען
61	דוד פּינסקי — זרובֿבל
78	א. לעסיין — בילדער פֿון ערשטן קרייצצוגן דער וויכוח
80	רבי שמעון מיימי ..
82	דער יונגער משומד .
85	ה. לייזויק — פֿון דער דראַמאַטישער פּאַעמע דער גולם
88	שלוס אַט — קאַפּיטלען פֿון קידוש השם
105	ה. סעקלער — יזכור (סצענעס)
110	ה. רויזנבלאַט — אויף טאַרקוועמאַדאַס רוף
113	3 / פּראַצעסיעס מיט רציחות
114	מנחם באַרישאָ — פֿון דער עפּאָפּי דער גייער
128	ל. שאַפּיראָ — וויסע חלה
144	א. לעסיין — פֿון דער באַבעס מעשיות
146	ל. שאַפּיראָ — דער צלם
161	יוסף קירמאַן — אַ תּפֿילה

163 4 / גענוג בלוט און מאַרך געקאסט
164 ה. רויזנבלאַט — אַ בריוועלע
165 שלום עליכם — דער בלוטיקער שפּאַס (אַ קאַפיטל פֿון ראַמאַן)
173 אַלטער קאַצינע — קולות אויף אוקראַינע
177 ל. שאַפיראַ — דער קוש
183 א. ליעסין — נאַכן פּאַגראַם
184 לייב פֿינבערג — אַטאַמאַנען
185 רחל פֿינגענבערג — פּנקס פֿון אַ טויטער שטאַט, חורבן דובאַווע
201 פרץ מאַרקיש — די קופּע (קאַפיטלען פֿון דער פּאַמע)
207 ה. רויזנבלאַט — יזכּור
208 אַלטער קאַצינע — שוואַרצבאַרד (בילדער פֿון דער זראַמע)
218 יוסף קירמאַן — סילעצטע געשריי
219 5 / ישמעאל, ברודער מיינער!
220 יעקב שטאַל — צו מנינע ברידער סעמיטן
224 אַהרן צייטלין — פֿון דער דראַמע ברענער
232 י. פּאַפּיערניקאָוו — נישט דערקענט
235 6 / פון ים בלוט אַרויס
236 פ. בימקאָ — בעיר קעליץ
254 י. פּאַפּיערניקאָוו — פֿון טרויער שלאַגט מנין ליכט
255 צו דער כאַראַקטעריסטיק פֿון פּאַגראַמען
256 אַבְרָהָם שאַמער — צו דער פֿראַגע וועגן אַנטיסעמיטיזם
260 בעל־מחשבות — צו דער סדרה פּאַגראַמען
265 י. ש. הערץ — ת"ח ות"ט
271 ש. אַנ—סקי — פֿון חורבן גאַליציע
281 אַסיף דימאָוו — וואָס איך געדענק
291 מ. י. בערדיטשעווסקי — פֿון שווערע צייטן
295 חייס־לייב פֿוקס — יוסף־חיים ברענער
297 ד. האַפּשטיין — קישענעוו
298 אַנאַניס — דער פּאַגראַם אין אַדעס
299 ביאָ־ביבליאָגראַפישע שטריכן: אַלטער קאַצינע, ל. שאַפיראַ

300	א. ליעסין, פֿישל בימקא
301	פּרץ מאַרקיש

בילדער און רעפּראָדוקציעס

43	א יוד ווי איך אַנטלויפט נישט... קסילאָגראַפֿיע פון יוסף בודקא
59	ממעמקיס... איילבילד פון וויליאם גראַפער
117	רעפּראָדוקציע פון ח. ג. ביאַליקס שחיטה־שטאָט פאַר אַ דרוקמוסטער
143	די קישינעווער הריגה, שער־בלאַט פון דער אומלעגאַלער בראַשור, 1903
162	קאַריקאַטור: „שלאַג די יידן!“
181	דער יוד, אַ געמעל פון 1914, פון מאַרק שאַנגל
191	ערב פאַרגאַס און פאַרגאַס, אַקוואַרעלן פון יששכר־בער ריבאַק
209	אַ פרוי וויינט... סקולפּטור אין בראַנז פון יעקב עפשטיין
237	דאָס איז דער מענטש פון 1939... איילבילד פון מאַקס באַנד
299	אַלטער קאַציזנט און ל. שאַפיראַ
300	א. ליעסין און פישל בימקא
301	פּרץ מאַרקיש

פֿאַר באַמערקונגען

◆ מער ווי בני אלע ביז איצטיקע 67 בענד מוסטער־ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור, אַרויסגעגעבן דורכן יוסף ליפשיץ־פּאַנד פון דער ליטעראַטור־געזעלשאַפֿט בלום ייוואַ אין בוענאַס־איירעס, דאַרף דער ליינער געדענקען ביים עפּענען אַט דעם באַנד, אַז בדרך כלל דרוקן מיר נישט צוויי מאַל די זעלביקע שאַפּונגען. מיר באַטראַכטן יעדן באַנד מוסטער־ווערק ווי אַ המשך פון דער קאַלעקציע, ווי אַ בוך פון אַ ווערק, וואָס האָט אַ סך בענד — — — דאָס ווערק הייסט: די יידישע ליטעראַטור.

◆ נאָר דער, וועלכער קען נישט אַט דעם צוגאַנג פון אונדזער ביבליאָטעק, וועט זיך חידושן, ווען ער וועט בלעטערן דאָס דאָזיקע בוך, וואָס הייסט אין פּאַראַם, און ער וועט אין אים ניט געפינען חיים־נחמנס ביאַליקס שחיטה־שטאָט, וואָס איז אַ ווינקלשטיין, אויב נישט דער גרונטשטיין פון דער יידישער ליטעראַטור וועגן פּאַראַם. די דאָזיקע מאָנומענטאַלע פּאַעמע, אינספּירירט פון קיי־שיעווער בלוטבאַד, איז דאָ אין דעם 20סטן באַנד מוסטער־ווערק פון 384 זייטן, אין גאַנצן אַפּגעגעבן פאַר ביאַליקס פּילזניטיקע אויסגעקליבענע שריפטן.

◆ דאָס זעלביקע קען געזאַגט ווערן וועגן דוד פּינסקיס דראַמע פּאַמיליע צבי, וואָס איז נאָך אלע דיסקוטייעס, פּראַ און קאַנטראַ, אַ ווענדפּונקט אין דעם יידישן געזעלשאַפֿט, אין דער דראַמאַטורגיע, און פאַר פּאַליטישע פּלאַטפּאָרמעס זיי

נער א ברענפונקט. אויב דאָס דאָזיקע ווערק איז נישט אַט דעם בוך, איז עס דערפאַר, ווייל עס איז אינגעלידערט אינעם 9טן באַנד מוסטער־ווערק פון 362 זײַטן, וואָס איז אָפּגעגעבן פּינסקין, אויך אונטערן מיטל אויסגעקליבענע שריפטן.

◆ דער 15טער באַנד מוסטער־ווערק, וואָס פרעזענטירט מרדכי ספּעקטאַרס ראַ מאַן דער ייִדישער מוזשיק, קינסטלעריש פון קלענערער דערגרייכונג, אָבער טעמאַטיש פון אַ גרעסערער פּראָזשעקציע, ווייל ער ווייזט נישט בלויז דעם פּאָגראַם אין זײַן טרויעריקער פּונקציע, נאָר אויך דעם רעאַלן הינטערגרונט, ווערט איבער דעם זעלביקן מאַטיוו נישט פּאַרגעשטעלט אין דעם אַ באַנד, פּונקט ווי אַ סך שאַפּונגען, וועלכע שילדערן פּאַגראַם־מאַמענטן, ווי זיי ווערן פּאַרגעשטעלט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. ווייל זיי זײַנען שוין געדרוקט געוואָרן אין פּאַרשיידענע בענד מוסטער־ווערק, ווערן אין דעם אַ בוך נישט געבראַכט.

◆ סײַונטער זײַטן פּאַרנעמען זיי, די שאַפּונגען וועגן פּאַגראַם, וועלכע מיר האָבן פּאַרעפּנסלעכט אין פּאַרשיידענע בענד מוסטער־ווערק, ווי פון מאַרק וואַר־שאַוסקי, משה בראַדערזאָן, שמעון פּרוג, גליקל האַמיל, מעשה־בוך, מיכל בור־שטיין און אַ סך אַנדערע, באַטייליקטע אין די אַנטאַלאָגיעס.

◆ עס איז איבעריק צו זאָגן, אַז מיר זײַנען נישט מצרף דעם חורבן פון דער 2טער וועלט־מלחמה צו די פּאַגראַמען, הגם ער איז אַ „נאַטירלעכע“ קאַנסעקווענץ פון דער אומענדלעכער קייט פון רציחות איבער יודן אונטער אַלערליי רכזשימען. געווען אָבער פּאַעטישע אַפּרופּן אויף די אָפּגעזונדערטע און כלומרסט אימפּראַוויירטע פּאַגראַם־רעפּעטיציעס, וועלכע האָבן מיט נביאישער וויזיע געוואָרנט פּאַרן אַנקומענדיקן טיפּוּלאַנישן בלוטיקן שטורעם, ווי אַהרן צייטלינגס קאַמפּלאַזשירטע „פּיר סטראַפּן“, וועל איז אונזו שולדיק (1935), אַ סך עקס־טענסינער — משה בראַדערזאָן אין זײַן ציקל פון 50 לידער (אין מוסטער־ווערק באַנד 8) און מיט גרויסער היסטאָרישער פּראָזשעקציע אין שלום אַשט דראַמע אַ שנירל פּערל (אין 51סטן באַנד פון 400 זײַטן, וווּ עס זײַנען אויך דאָ די דער־צײַלונגען אין אַ קאַרנאַוואַל־נאַכט און קריסטוס אין געטאָ).

◆ אַזוי אַרום ווערן קלאַר די דרײַ מדרגות אין דער געשיכטע פון יודנאַט — פון אַנטיסעמיטיזם דורך פּאַגראַמען — צו פּאַרמעסטן זיך אויסצוראַטן דאָס ייִדישע פּאָלק. דער אַ באַנד, אין פּאַגראַם, איז אַ בריק — דאָס שפּרינגברעט, וואָס איז די וועלט־סכנה פאַר דער ציוויליזאַציע.

◆ טאַמער וועט עמעצן חידושן דאָס דרוקן קישענעו און קעשענעו אַדער קע־שינעו, איז דאָס צוליבן רעספּעקטירן דעם מחברס ערשטדרוק.

פאגראמען, די ירושה פון באַרבאַרן, די שאַנדקאַנטע אין דער ליטעראַטור

די לאַבאָראַטאָריע פֿון פֿאַלקסמאַרד: 1881-1919 און 1939-1945

נאָך די עקספּערימענטן פֿון פֿאַלקסמאַרד אין דער ציוויליזירטער
אייראָפּע פֿון 20סטן יאָרהונדערט איז דאָס וואָרט פּאַגראַם געוואָרן
אויס שרעקבאַמבע. עס זעט־אויס ווי אַ שוועבעלע קעגן נעאַנליכט...
אַז גענאַסיד איז געוואָרן אַ וויסנשאַפֿט מיט יוריספרודענץ! זיי-
נען דאָך „די קריגס־פֿאַרברעכנס, באַגאַנגענע דורך די דזשטשן אין
דער 2טער וועלט־מלחמה, געווען אַן אַרגאַנישער טייל פֿון דער נאַ-
ציי־קאַנצעפּציע, אויסצוראַטן יענע עלעמענטן וואָס קאַנען פֿענטלעך
זיין צו דער נאַציי־הערשאַפֿט“¹. צוליב באַקאַנטע מאַטיוון זענען זיי
קאַמפּלעאָזשירט געוואָרן, אין די פֿאַבריקן פֿון טויט² האָט מען בלוז
געוויזן „אַרבעט־לאַגערן“ און די ברוטאַלסטע סטעריליזאַציעס האָבן
קלאַמפּערשט געדינט צו... „פֿאַרהיטן פֿון ירושה־קראַנקייטן“³.
ווי זעען־אויס אַנטקעגן די רציחות איבער די 6,000,000 די
פּאַגראַמען אין צאַרישן רוסלאַנד און צער־פוילן? ווי זעט־אויס נאָך
מזדאַנעק, טרעבלינקע און אַשוויענטשים „דער רעזולטאַט פֿון אַזאַ
ניט־געהערטער לאַגע... 45 טויטע, 86 שווער פֿאַרווינדטע, בני 500
לניכט פֿאַרווינדטע, הריגות און פֿאַרגעוואַלטיקונגען פֿון דערוואַקסע-
נע און קינדער... גרויל פֿון דער ווילדסטער בעסטיאַליטעט“⁴ —
פֿון קישינעווער פּאַגראַם?

¹ לאָרד ראַסעל — די בנטש פון האַנקרייט, ז' פ, תל־אביב 1956.

² מרדכי שטירגלער — ב' 2, אויסגעברענטע ליכט, 420 ז', בוענאָס־אַי-
רעס 1948.

³ ד"ר מאַרק דוואַרזשעצקי — אייראָפּע אַן קינדער, ז' 177-210, ת"א 1961.

⁴ קישינעווער פּאַגראַם, (געדרוקט אויף פּאַפּיראַס־פּאַפּיר), ז' 71, אַלגעמיי-
נער ייִדישער אַרבעטער־בונד אין ליטע, פּוילן און רוסלאַנד, יוני 1903.

אויבנאויפיק, אויב מ'שאצט בלויז נאך די ציפערן, קען זיך נאיווע מענטשן אויסווייזן, אז נאך 1939-1945 האָט די לערע פֿון 1881-1919 גאָר נישט וואָס צו לערנען. די פּאָגראַמען זעען דאָך אויס ווי אַ „קינדערשפּיל“ אַנטקעגן דער גיגאַנטישער אַרגאַניזאַציע און טעכניק פֿון וויסנשאַפֿטלעכן מאַסנמאַרד, מיט וואָס „דאָס 3טע רינד“ האָט באַרייכערט די ציוויליזאַציע. אַפֿילו אַנטקעגן די מאַקאַב־רישע ספּעקטאַקלען, וואָס די יונג־טערקן האָבן אָפּגעשפּילט — „ווי אַ מיטל צו פֿאַרענטפֿערן די פּראַבלעם פֿון מינאַריטעטן“⁵ — קעגן דעם אַרמענישן פֿאָלק ביים סוף פֿון דער 1טער וועלט־מלחמה, זעען זיי דאָך אויס ווי אַמאַטאָרישע רעפּעטיציעס פֿון קליינשטעטל־דיקע באַנדיטן...

פֿאַרטיפֿט מען זיך אָבער אין דער געשיכטע פֿון די פּאָגראַמען אין רוסלאַנד, דערווייט מען זיך אַ סך זאַכן, וואָס איז שווער צו אויסהערן און נאָך שווערער צו פֿאַרשטיין. דאָך מוז מען דאָס וויסן, אַפֿילו ווען דאָס איז שווער צו פֿאַרשטיין און עס איז נאָך שווערער צו גלייבן... דאָס זינען ברענענדיקע שאלות עדהיום און אין דעם טאַקע שטעקט זייער אַ גרויסע סכּנה — אויף להבא.

אז די פּאָגראַמען פֿון די פֿריערדיקע יאָרהונדערטער האָבן צו־געגרייט דעם באַדן פֿאַר היטלערס פּראַגראַם אויסצוראַטן דאָס ייִדי־שע פֿאָלק, דאָס פֿאַרשטייט יעדער איינער. נאָך גזירת ת״ח ות״ט קאַנען די פּאָגראַמען אויף אוקראַינע אין 1917 קיינעם נישט אי־בערראַשן. די געשיכטע האָט זיך איבערגעחזרט. נאָר אַנשטאַט כּמעל־ניצקי — פעטליוראַ. די נאַציס האָבן פֿאַרוואַנדלט הַנדאַמאַקישע שעכטהינדער אין אַקאַדעמישע לאַבאָראַטאָריעס פֿון אינזשענירן, כּע־מיקערס, מעדיציניערס, פּסיכאָלאָגן, סאַציאָלאָגן, היסטאָריקערס און פֿינאַנציסטן. נאָר אין פֿאַניעס עקספּלאַזיעס פֿון ייִדנהאַס און רציחות איז געווען אַ סך מער אומקלאַרקייט און צעטומלמקייט ווי אין די שפּעטערדיקע קאַטאַסטראַפֿעס. דאָס קען די יוגנט (און דער נאַיווער

⁵ מאַרק ווישינאַק — דאָס טראַנספּערירן באַפעלקערונגען, ייוואָ, נײַ 1942.

מענטש) נישט פארשטיין. און דערפאר ווערן די געפארן פון די "קלענערע קאמאסטראפעס" נישט דערשאצט אדער מינערגעשאצט. מיר שטייען דא פאר איינעם פון די אויסטערלישע פאראדאקסן: אז ציפערן קענען פארבלענדן, אפנארן, פארפירן. סטאטיסטיק — "דער באגלייבטסטער עדות" — רעגיסטריט נישט אלע פראצעסן. פאראן דערשיינונגען, וואס באהאלטן זיך אויס פון דער סטאטיסטיק.

די געשיכטע פון 1881 וויזנט דאס.

זיך די האלבע ווערטער פון דער בעלעטריסטיק ווערן מיר טייל מאל מער געווייר ווי פון די קאנאניזירטע געשיכטעס.

דער בילבוליהמוחות אין 1881-1882 און דער דיאנאז פון 1939

אז מען ליינעט זיך אן מיט די געקרוינטע יידישע היסטאריע-קערס וועגן די פאגראמען אין צארישן רוסלאנד, שאפט מען זיך דעם איינדרוק, אז נאר מלכות האט זיך נישט אנטקעגנגעשטעלט ווי עס דארף צו זיין קעגן די רוצחים, וועלכע זי האט אָנגערייצט און צוגעהאלפן הינטער די מיניסטארן-קאבינעטן. "אלעמען האט זיך געווארפן אין די אויגן דער פאקט, אז די רעגירונג, וועלכע אסיג-נירט געוויינטלעך הילף פאר דער באפעלקערונג, וואס לינדט פון סטיכישע אומגליקן, האט אין דעם פאל נישט געגעבן די מינדסטע הילף דער יידישער פאגראם-געליטענער באפעלקערונג⁶. אין דער זעלביקער צייט, קומט-אויס, איז די אלגעמיינע ליבעראלע גוי'ישע וועלט פארציטערט געווארן פון די פאגראמען אין 1881-1882. וואס דארפט איר מער? "אויפן יידישן אומגליק אין רוסלאנד האט זיך

⁶ שמעון דובנאוו — די וועלט-געשיכטע פון יידישן פאלק, ב' 10, ז' 109, ב"א 1956.

איצט אפגערופן דאס לאַנד, וואָס האָט אין 1492 אַרויסגעטריבן יידן פֿון אירע גרענעצן, האָט אויסגעדריקט איר גרייטקייט אויפֿצונע- מען און געבן שוין די פּאָגראַם־פּליטים פֿון רוסלאַנד⁷...

בחדרי־חדרים איז אָבער די ווירקלעכקייט געווען גאַר, גאַר אַן אַנדערע, אַזאַ כאַאָטישע, אַז מען קען דערפֿון דערשיטערט ווערן. אַפֿילו אין די רעוואָלוציאַנערע קריזן, צווישן די היסטע קעמפֿערס פֿאַר פֿרייהייט, גערעכטיקייט און עמך, איז געווען אַ מוראדיקער בילכול־המוחות אין די ביטערסטע פּאָגראַם־יאָרן פֿון 1881-1882, ווי דאָס איז פֿאַרצייכנט געוואָרן אין אַ היסטאָרישן דאָקומענט פֿון אַן אידעאָלאָג פּערזענלעכקייט⁸. „אַט די גרויסע און שטורעמדיקע פּאָגראַם־כוואַליע איז געווען גאַר אַן אומדערוואַרטע זאָך פֿאַר די רעוואָלוציאַנערע קריזן פֿון דער רוסישער געזעלשאַפֿט. זיי האָבן דעריבער אין אָנהייב ניט געוויסט וואָס פֿאַר אַ שטעלונג צו נעמען. אַ באַדינטנדיקער טייל פֿון די רעוואָלוציאַנערן איז פֿון אָנהייב גע- ווען גענייגט אַנצונעמען אַ פּאָזיטיווע און סימפּאַטישע באַצונג צו די פּאָגראַמען. אַזאַ באַצונג האָט אָבער גאַר ניט געהאַט צו טאָן מיטן אַנטיסעמיטיזם: די מערסטע רעוואָלוציאַנערן האָבן די פּאָ- גראַמען אַנגענומען ניט ווי אַן אויסדרוק פֿון נאַציאָנאַלער שונאה, ניט ווי אַן אויסדרוק פֿון געוואַלט קעגן אַ באַשטימטער נאַציאָנאַליטעט, נאָר ווי אַ ברייטע סאָציאַלע פֿאַלקס־באַוועגונג, ווי אַן אַרויסטריט פֿון די פֿאַראַרעמטע מאַסן קעגן די עקספּלאַאָטאַטאָרס און אונטער- דריקערס, אַ מרידה וואָס וועט זיך צעוואַקסן אין אַ סאָציאַלער רע- וואָלוציע. די אַנגענומענע מיטלען פֿון דער פּאָליציי און דער אַד-

⁷ ד"ר, ז' 111.

⁸ פּאָוועל באַריסאָוויטש אַקסעלאַד, 1848-1928, באַגרינדער פֿון דער סאַ- ציאַל־דעמאָקראַטיע און מאַרקסיוז אין רוסלאַנד, פּאַרבונדן מיט די וויכטיקסטע רעוואָלוציאַנערע פּירערס, אָבער האָט באַקעמפט די אַפּאַרטוניסטן און די נאַציאָ- נאַליסטן צווישן די סאָציאַליסטן, און דערפֿאַר באַקעמפט סײַ לעיגען און סײַ מאַר- טאָוון, ביבליאָגראַפֿיע: נ. אַראַנסאָן — אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע, ב' 4, ק' 232-237, פּאַרײַ 1937.

מיניסטראציע קעגן די פאגראמשטשיקעס האבן די רעוואלוציאנערן באטראכט ווי געוואלט-טאטן. פֿאַר פאגראם־קרבות האט מען גע- האלטן ניט די פאגראמירטע יידן, נאר די פאגראמשטשיקעס, וואס פֿלעגן צופעליק אַ מאָל לינדן, ווען די פאליציי אָדער מיליטער האבן זיך אַרבינגעמישט"° — — — צוליב די דאזיקע שטעלונגען איז אויך די צארישע רעגירונג געווען וואַקלדיק אין אירע באַשלוסן וועגן די פאגראמען; זי האט טייל מאָל אליין זיך געשראַקן פֿאַר די פאגראַ- מען... אַ קשיא אויף אַ מעשה? נישט איין צארישער מיניסטער, ווי אַנטיסעמיטיש ער איז געווען, האט אַ טראַכט געטאָן, צי איז נישט אַ מאָל אויף אַן אמת אַזאַ פאגראַם — אַן אַנהייב פֿון אַ סאַציאלער רעוואַלוציע"?...

דער נאַציונ מיט זיין חיהשן שאַוויניזם און אַננרידעניש פֿון ראַסע־רינקייט דורך פערמאַנענטן טוֹבלען זיך אין יידישן בלוט האט קיין שום געלעגנהייט נישט געגעבן פֿאַר אַזאַ בילבול־המוחות. אויב ראַטן־פֿאַרבאַנד האט ערֿב סעפטעמבער 1939 געמאַכט זיין פֿניער־ לעכע דערקלערונג, אַ „נאַציונ איז אַ געשמאַקזאַך“, איז קלאַר די דיפּלאַמאַטישע קאַמערץ, וואָס האט הינטער דעם געשטעקט, פֿאַר־ חתמעט מיטן „פֿריינדשאַפֿט־אַפּמאַך“ צווישן סטאַלינלאַנד און היט־ לערלאַנד. צו דעם אַ רומל איז נאָך נייטיק געווען, אַז די סאַוועטישע הויפּזינגערס זאָלן אַזש אויף דער יידישער ראַדיאָ לאַזן הערן: „לאַ- מיר מאַכן אַ לעכאַים / פֿאַר אַ לעבן אַ ננעם“... ווי זאָגט אַ יידיש פֿאַלקסזוערטל? „זאַל מען בעסער נישט געפרוּווט ווערן / צו וואָס מ'קען געוויינט ווערן“... דאָס געהערט צו מאַקיאַוועליס פערפֿידער דיפּלאַמאַטישער שול פֿון צביעות און אַקטואַליזירטער יעזוטישער צווייפּנימדיקייט. פֿון אַזאַ צווייפּנימדיקייט האט דער נאַציונ נישט געהאַלטן, ער האט שטאַלצירט מיט ברוטאַליטעט און גרויזאַמקייט. ממילאַ האט קיינער קיין טעות נישט געקאַנט מאַכן, צו וואָס עס

° פ. ב. אַקסעלאַד — „פאגראמען און די רעוואלוציאנערע באַזעגונג מיט די יאָר צוריק“, די צוקונפֿט, אויגוסט 1924, זײ 550-555.

האָט געצילט — און צילט אויך היינט אונטער פֿאַרשיידענע פֿענער און אַלערליי שפּראַכן — דאָס געשפּענסט פֿון נאַציזם. בני די קאָמוניסטן איז אָבער רעכט אָנצונעמען די אַראַבישע פּאָגראַמען אין 1929 פֿאַר „רעוואָלוציאַנערע אויסבראַכן“, פּונקט ווי צו פֿאַרטידיקן די אַראַבישע אַנטיסעמיטישע העצעס אין אַרגענטינע ווי אויסדרוקן פֿון „קאַמף קעגן ישראל-אימפּעריאַליזם“... די פּריידיקערס פֿון גענאַסיד קענען, בכּן, בשׁום אופֿן נישט צע-טומלען די עפֿנטלעכקייט און די מאַסע, בעת בני יעדן אויסבראַך פֿון פּאָגראַם איז דאָ אַ גרויסע סכּנה, אַז דער אמת זאָל צעטרענצלט ווערן.

דערפֿאַר איז די בלוט-בילבולים אַזוי גרינג אָנגעקומען איבער נאַכט באַרימט צו ווערן. עקסצעסן פֿון אַנטיסעמיטיזם, פֿאַרגעשטעלט ווי ווילגאַרע פּאַליציי-פֿאַלן, האָבן נאַטירלעך צעטומלט די גאַס. בפֿרט נאָך ווען פּאַליטישע קאָניונקטורן פֿון געוויסע קריזן האָבן באַוויגן צו פֿאַרשווינגן אַדער פֿאַרדרייען דעם אמת. פֿון אַזעלכע סכּנות זענען מיר קיין מאָל נישט אויסגעהיט און אַודאי נישט באַ-וואַרנט.

טייל מאָל גיבן אונדז קליינע עפיזאָדן בעסער צו פֿאַרשטיין גרוי-סע געשעענישן איידער באַמבאַסטישע פֿאַקטן, וואָס ווערן צעקלונגען ווי היסטאָרישע אמתן.

ווי אומגלייכלעך עס קלינגט, זענען יידישע סאַלדאַטן אין מלח-מה-צייט אַרײַנגעשלעפּט געוואָרן אין וואַקבאַנאַליעס פֿון פּאָגראַם-שטשיקעס¹⁰. אַזעלכע, וואָס טייל יידן האָבן געהאַלטן פֿאַר די ערג-סטע כּוּליגאַנעס, האָבן אַנדערע גאָר געהאַלטן פֿאַר „אויפֿריכטיקע סאַציאַליסטן“¹¹. אַטאַמאַנען, וואָס האָבן שטאַלצירט מיט זייערע מאַסן-רציחות, האָבן גאָר באַשיצט אַנדערע ערטער, באַשר זיי האָבן

¹⁰ ש. אַניסקי — דער יידישער חורבן פון פּוילן, גאַליציע און בוקאַװינע, 1917-1914 (דער ווידיי סון אַ יידישן סאַלדאַט פּאַרן ד״ר הוינער).

¹¹ א. רעוואַזקי — „פון מינע זכּרונות“, 1919 אין אוקראַינע, ז' 71-3.

אין דער תקופּה פון רעוואָלוציע, ב' 1, בערלין 1924.

דארטן אמאל געהאט צווישן יידן — פֿריינד¹². וואָס זשע איז שוין דער חידוש, אָז ראַטן-פֿאַרבאַנד האָט פֿראַקלאַמירט כמעלניצקין פֿאַר אַ פֿאַלקסהעלד און ער ווערט באַזונגען פֿאַר „די האַפֿענונגען פֿון די פֿאַלקסמאַסן“, אָבער עס ווערט קיין וואַרט נישט געזאָגט אין דער סאָוועטישער ענציקלאָפּעדיע, אָז די דאָזיקע „פֿרעכטיקע נצחון-נות“ האָבן זיך געבאָדן אין טייַכן ייִדיש בלוט¹³?

דאָס איז דערפֿאַר, וואָס בעת גענאָסיד האָט נאָר איין טייַטש, איין דיאַגנאָז, לאַזט זיך אין פֿאָגראַמען אַרײַנטייַטשן און אויסטייַטשן און פֿאַרדרייען אַזוי דעם טרויעריקן אמת, אָז מ'זאָל נישט קענען אַזוי גרינג אַרײַנפֿירן אין אמתן אמת, וואָס וואַרצלט אין הומאַניזם.

פֿאַר וואָס איז די פֿאָגראַביִטעמאַטיק אַזוי ווייניק פֿאַרטראַטן אין דער בעלעטריסטיק?

פֿאָגראַמען, וואָס פֿאַרנעמען אַ גרויס אַרט אין דער ייִדישער געשיכטע, פֿאַרנעמען אַ קליין אַרט אין דער ייִדישער בעלעטריסטיק. אַפֿילו אַנטיסעמיטיזם, וואָס איז טאַגברויט פֿון דער ייִדישער ווירקלעכקייט, איז קנאַפּ פֿאַרטראַטן אין דער דראַמאַטורגיע, ווייניקער נאָך אין דער פֿראַזע און צום ווייניקסטן אין דער פֿאַעזיע. האָט דער בעלעטריסט מורא צוצורירן זיך צו דער טעמע פֿון פֿאָגראַם? איז עס דערפֿאַר ווייל „קיין קונסטווערק קאָן נישט פֿאַרשטעלן אַ פֿאָגראַם-טראַגעדיע אין איר גאַנצער גרויסער שרעקלעכקייט און שוידערהאַפֿטיקייט ווי זי שפּילט זיך אָפּ אין דער ווירקלעכקייט“¹⁴? איז עס דערפֿאַר, ווייל דער קינסטלער קען זיך נאָר באַזומן „אין

¹² רחל פֿעגעבערג — „די ניסים פֿון ריבניצע“, חורבן דובאַווע, וואַרשע

1926.

¹³ (רוסיש) 5טער באַנד באַלשאַיאַ סאָוועטסקאַיאַ ענציקלאָפּעדיאַ, 2טע אויפֿ-לאַגע, זײַ 340-342, מאַסקווע 1950.

¹⁴ דוד פּינסקי — פֿאַררעדע צו דער 1טער אַייסגאַבע פֿון די פֿאַמיליע צבי.

געשטאלט פֿון פֿאָרגאַנגענהייט און צוקונפֿט¹⁵? אויב ס'גייט אין דעם, איז 1881 שוין פֿאָרגאַנגענהייט — דאָך איז דאָס זויכטיקסטע, וואָס איז אָנגעשריבן געוואָרן וועגן יענער צייט נאָך אַלץ מרדכי ספּעקטאַרס אויף דער הייסער מינוט דערציילטער „ידישער מוזשיק“. פֿאָר וואָס זשע האָט יענער ביו איצט אויפֿשוידערנדיקער בלוטשטר-רעם נישט געפֿונען קיין קינסטלערישן אויסדרוק, ווי פּרץ האָט גע-וואָלט, אין פּערספּעקטיוו פֿון דער צייט?

גראַד האָט חיים-נחמן ביאַליק דווקא „אין גרויס אַללעניש“ געבראַכט צום אויסדרוק זינע איבערלעבונגען גלייך נאָכן פֿאַגראָם פֿון 1903 און זיין „שחיטה-שטאַט“ האָט אים איבער נאַכט אַרזינגע-פֿירט אין דער אייביקייט פֿון דער וואַרטקונסט. וויפֿל פֿאַלן זינען עס דאָ אין דער וועלט-געשיכטע פֿון דער ליטעראַטור, אָ אַ פּאַעט זאָל מיט זיין דעבוטליד געקרוינט ווערן פֿאַר דער אייביקייט? אַפֿי-לו אין 1916 איז צו מאַל דער עסטעטישער קריטיקער באַגניסטערט פֿון „ביאַליקס צאַרן“¹⁶. ביי אַנדערע איז אַט דער צאַרן געריכט צו די קרבנות פֿון 1903 געוואָרן אַ ביסל פּינלעך. וואָס הייסט, דער פּאַעט פֿאַרמשפט אַלעמען? אַזוי האַרב! נאָר מיט מידת-הדין? רק מיט שטראַפֿרייד און שטראַפֿרייד? בנוסח הנבֿיאים — אויף ייִדיש. יע-דעס וואַרט — אַ שפּיץ. אַ שוידערבילד און אַ שטראַפֿוואַרט, אַ שווי-דערבילד און אַ שטראַפֿוואַרט. נו, מעג מען זיך אַוועקשטעלן איבערן קאַפּ פֿון אַ יתום און אַפֿילו אַן אַלמן, און אים נאָך אַנאַנד שמאַסן מיט שטראַפֿרייד? ביאַליק לאַזט אויך נישט רוען די, פֿאַר וועלכע ער איז „דער ציאַניסטישער הויפּפּאַעט“¹⁷. הפּלל, די ווירקונג פֿון 1903 דורך ביאַליקס ערשטליד איז אַ פּערמאַנענטע.

¹⁵ י. ל. פּרץ — „דוד פּינסקיס „פּאַמיליע צבֿי“, ליטעראַטור און לעבן, נײַ 1920, זײ 290-291.

¹⁶ בעל־מחשבות — געקליבענע ווערק, זײ 239, נײַ 1953.

¹⁷ י. ל. ראַזענהויז — „די ציאַניסטישע בענקעניש נאָך דער קאַניונקטור פֿון בלוט און ביאַליק דער נאַווי פֿון אינטערווענצײ“, שטערן, נבֿ 54, זײ 102, מינסק 1932.

גאר אנדערש איז דער גורל פֿון פאגראמליד פֿון 1919. פרץ מאַרקיש, וועלכער איז אין די לעצטע יאָרן פֿון זײַן אַכזריותדיק פֿאַרשניטענעם לעבן אויפֿגעשטיגן צו דער ברייטפֿאַרנעמיקער מלחמה-עפֿאַפֿיי, האָט אין אַ מאַמענט אויסגעזען ווי ביאָליקס ממלא-מקום. גלײַך נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט „די קופּע“ זיך צע-קלונגען אין דער פֿאַריינגערטער ייִדישער ליטעראַטור. ס'איז געווען דאָס ווייגעשריי פֿון אוקראַינע. אַ וויגעשריי פֿון אַ פּאַעט, וואָס האָט פֿאַרפֿליצט מיט בילדער, געמאַלענע מיט אַזעלכע געדיכטע פֿאַרבוך, אַז מ'האַט די בילדער נישט אַרויסגעזען... מ'האַט גערעדט וועגן די קופּע „ווי וועגן אַ נבואה“, אָבער אויך וועגן איר „אומפֿאַרשטענדי-לעכקייט... מעשה מרפֿבה“¹⁸. דאָס קען מען כאַראַקטעריזירן מיט פרץ מאַרקישעס אייגענע ווערטער וועגן אימאַזשיניזם: „דאָס ייִדישע פֿאַלק האָט זיך אויסגעלערנט אַפֿילו זען אַבסטראַקציעס. בײַ אַזאַ פֿינערלעכער מיסטעריע ווי בײַ מתן-תורה האָט דאָס פֿאַלק גאַר נישט געזען חוץ... קולות. וכל העם רואים את הקולות“¹⁹. די דאָ-זיקע קולות האָבן איבערגעלאָזט אַן עכאַ בלויו — אין דער ליטעראַ-טור-געשיכטע. אַ ליטעראַרישער דאָקומענט, ווי „מאַרקיש, וואָס האָט געזען אַזוי פֿיל אויפֿלעבונג און חורבן, אַזוי פֿיל טויט און תּחית-המתים... שרײַט, רײַסט שטיקער האַרץ, מוח, בלוט און וואַרפֿט“²⁰...

ווייניק נחת האָט דוד פּינסקי געהאַט פֿון פֿאַמיליע צײַ. סײַ פרץ און סײַ בעל-מחשבות האָבן זי שאַרף קריטיקירט. צו נאָענט געשטאַנען צום צײַתמאַטיוו. ס'הייסט: אַן קינסטלערישער פּערספּעק-טיוו. אָבער פּינסקי איז בײַגעשטאַנען נישט בלויו דער געזעלשאַפֿט-לעכער זכות. חוץ וואָס די דראַמע איז געדרוקט געוואָרן אין שווייץ ווי רעוואָלוציאַנערע ליטעראַטור איז זי פֿאַרחתמעט געוואָרן אין די

¹⁸ מלך ראָויטש — מיין לעקטוראַ, ב' 1, ד' 131, מאַנטרעאַל 1945.

¹⁹ פרץ מאַרקיש — „מיט פֿאַרמאַכטע אויגן“, ביכערװעלט 3, קאָל 230.

האַרשע 1922.

²⁰ י. י. זינגער — „פרץ מאַרקיש“, ביכערװעלט 5, ד' 347, וואַרשע 1923.

קאמפן פֿאַר נאַציאָנאַלער גרונטפֿעסטיקונג. וויפֿל טענות מיזאַל האָבן צו די נַיַן מאָס רייד הן פֿון מגיד ר' משה והן פֿון די דרזני זין, איז פֿאַרבליבן אַן אידעיש געמעל פֿון אַ משפּחה און איר אַרום, ווען אויף דער גאַס הויערט פּאַגראַם. פינסקי דער אידעאָלאָג האָט געטאַן אויף דער בינע דאָס, וואָס שמעון דובנאָוו האָט געוואָלט פּוּעלן ביי די ייִדישע פּאַרטייען; זיי זאָלן קומען צו אַ סינטעז. דערפֿון לינדט אַוּר-דאי די קינסטלערישע אַטמאָספֿער, אָבער מיט אַלע בלויוזן איז די דראַמע אַנגעיאַדערט מיט דראַמאַטישע שפּאַנונגען. לאַנגע וויכוחים זינען אין טעאַטער־ליטעראַטור בכלל גישט קיין מעלה, בפרט אין דער נַיַער צייט, ווען די אומגעדולד שרפֿעט די צונג...

אַ סך ערגער איז אַרויסגעקומען פֿון ראַמאַן דער בלוטיקער שפּאַט דער מלאך פֿון ייִדישן געלעכטער. אויב די טראַגיקאַמעדיע טווער צו זײַן אַ ייִד האָט זיך געעפֿנט אַ טיר אין טעאַטער, איז עס דערפֿאַר, ווייל שלום עליכם האָט זיך באַפֿרײט פֿון דער מאַסע כראַ-ניק וועגן מענדל בייליסעס פּראַצעס (1911-1913), וואָס האָט דער־דריקט דעם ראַמאַן, און געלאָזט דעם פּאַגראַם הינטער די קוליסן... דער אַפּקלאַנג הערט זיך בעסער ווי דער קלאַנג...

דער איינציקער, וועלכער איז אַרײַנגעדרינגען אין פּאַגראַם גופּא, אין זײַן ווילדער וואַקאַנאַליע, און האָט ווי אַ פּראַזאַקער דערגרייכט אַ הויכן קינסטלערישן שווינג, איז ל. שאַפּיראַ. מאַנור מענטאַל זינען טייל סצענעס פֿון זינע דערציילונגען. אומפּאַרגעס־לעך — דורך זייער בילדערישקייט און עמאַציע.

נאָך ביאליקס שחיטה־שטאַט זינען שאַפּיראַס דערציילונגען ווי־סע חנה, דער קוש און דער צלם די דערשיטערנדיקסטע פּאַגראַם־שילדערונגען אין דער ייִדישער ליטעראַטור, די אַריגינעלסטע אינ־טערפּרעטאַציעס און רעאַקציעס, סײַ פֿון די קרבנות, סײַ פֿון די רוצחים. בעת אין אַלגעמיין איז די ייִדישע פּאַעזיע אין דער דאָזי־קער טעמאַטיק טרײַ געבליבן דער טראַדיציע פֿון קינות, און דער „אוי“ און „ווי“, ווי דער גרונטטאַן, האָט ווי אַ געדיכטער פֿאַרהאַנג גיט צוגעלאָזט אַרײַנצוקוקן אין די רוצחים און דורך דעם איז די

בעלעטריסטיק ווייניקער איבערצוגנדיק ווי די דאקומענטאציע, האָט שאַפיראַ געוויון דעם רוצח אין די מאַמענטן פֿון זײַן שגעון. אַפֿילו דעם קרבן האָט שאַפיראַ געשילדערט נישט בלויז מיט זײַן אייגענעם שוידער און פֿאַן, נײַערט אויך ווי אַזוי עס קומען־פֿאַר די גײַסטיקע און פֿיזישע רעאַקציעס אונטער דעם געשפּענסט פֿון רוצח. מיר זעען די קאַנפֿראַנטאַציע צווישן מערדער און קרבן, דעם גע־ראַנגל און — די פֿונקטן אין אַש...

אין דרך פֿון י. ל. פּרצעס וואַרט־שפּאַרזאַמקייט און דראַמאַטי־שער שפּאַנונג, בויערנדיק אין דער מענטאַליטעט פֿון זײַנע געשטאַלטן, האָט שאַפיראַ אַרײַנגעבראַכט ליכט אין פֿינצטערע ווינקלען פֿון מענטשנס כאַראַקטער און נשמה. אין ווײַסע חלה זעט מען דעם הינ־טערגרונט, וואָס האָט אין צאַרישן רוסלאַנד געפֿירט צו אַ ברוטאַלן און מיסטישן ייִדנהאַס, וועלכער דערפֿירט צו פּאַגראַם — געטריבן פֿון סאַציאַלן פּראָטעסט. קנאה, סעקסהונגער און פֿאַרבלענדונג. שאַפיראַס דערציילונגען, קנאַפּ אין צאַל, אַבער גרויס דורך די קינסטלע־רישע ווערטן און עמאַציאָנעלער עקספּלאָזיע, זײַנען דעריבער אויפֿ־גענומען געוואָרן ווי אַ סענסאַציע אין דער ייִדישער ליטעראַטור און האָבן אַרויסגערופֿן שטורמישע דיסקוסיעס אין די העכסטע ייִדי־שע אינטעלעקטועלע קרייזן. פֿאַר איין וועגס באַהאַנדלט אַש, ביאַ־ליקס, פינסקיס און אַנדערע שאַפּונגען, לשם פֿאַרגלייך און פֿאַרטי־פֿונג פֿון דער ערנסטער דעבאַטע, ווי נאָך קיין מאָל נישט פֿריער. ווײַל שאַפיראַ האָט געוויון „די ייִדישע וועלט און די גויִשע, דאָס באַגײן זיך פֿון דער גויִשער וועלט צו אונדו (און) אונדזער באַגײן זיך צו איר“²¹. און דערפֿאַר האָט ער „מער ווי וואָסער ניט איז אַנדערער קנאַפּ פּראָדוקטיווער שרײַבער באַוויון צו לעבן אין זכרון פֿון דער ליטעראַטור, וואָס האָט פֿון אים אַזוי זעלטן געהערט“²².

²¹ חיים זשיטלאַווסקי — „שלום אַשס אין אַ קאַרנאוואַלינאַכט און ל. שאַ־פיראַס דער צלט“, אין דאָס נײַע לעבן, העפּט 7, ז' 413, נײַ 1909.

²² יעקב גלאַטשטיין — „ל. שאַפיראַ“, אין תּוח גענומען ב' 1, ז' 82, נײַ

די דאזיקע קאנפראנטאציע פֿון ייד און גוי האָט מיט אַ פֿערטל יאָרהונדערט שפעטער אַריבערגעפֿירט אַהרן צייטלין אויפֿן באַדן פֿון ארץ־ישׂראל, וווּ דער אַראַבער האָט איבערגענומען די ראַלע פֿון פּאַגראַממטשיק און חיים ברענער, דער ייד פֿון ישׂניה־גיטט, שטעלט אַנטקעגן דער רציחה זיין שלום־האַנט. דער דיכטערישער בעל־מח איז אַבער נישט באַגלייט געוואָרן פֿון דעם פֿניער אין אַזאַ דראַמאַ־טישן געראַנגל — פֿעלט די שפּאַנונג, וואָס קען מיט מחשבות ניט אויסגעפֿילט ווערן... מוח און האַרץ ווירקן גאַנץ פֿאַרשיידן, זיי האָבן פֿאַרשיידענע פֿונקציעס.

אַזוי האָט דער סטיליזאַטאָר אין ליד און פּראָזע, אַלטער קאָ־צינוע, נישט באַניצנדיק דאָס אייגנאַרטיקסטע פֿון זיין שאַפֿן אין דער דראַמע שוואַרצבאַרד, אַרײַנגעבראַכט די עלעגיע פֿון אַ ייִדישן העלד, וואָס איז זיך נוקם פֿאַר די קרבנות, אַ שטילע קינה.

אַנטקעגן די דאָזיקע פֿאַרליטעראַרישטע קינות איז די כראַניק פֿון רחל פֿינגבערג, אַ פּנקס פֿון אַ טויטער שטאַט, אי אַ דאַקומענט, אי אַ רירנדיקער מאַנאַלאָג, אַ קוים־קוים רעטושירטע פֿאַטאַגראַפֿיע, וווּ מיר דערזעען צווישן די הרוגים דאָ און דאָרט קרובֿים... און ס'איז שווער דעמאָלט צוצולאָזן דעם געדאַנק, אַז דאָס האָט אַ וועל־כע ס'איז שייכות מיט קונסט.

איז דער אויספֿיר: פּאַגראַמען, וואָס פֿאַרנעמען אַ גרויס אַרט אין דער ייִדישער געשיכטע, פֿאַרנעמען דערפֿאַר אַ קליין אַרט אין דער ייִדישער בעלעטריסטיק, וועל דער דאָזיקער עקספּלאַזיווער שטאַף איז זייער און זייער אַ ריזיקאַלישער, וועל ער לאָזט זיך נישט קאָנטראַלירן; אַדער ער רינט־אויף צו פֿרי, אַדער ער רינט־אויף צו שפּעט.

ווען די פֿאַקטן שטיקן דעם שרײַבער, איז דאָס סטיליזירן פֿון דעם שרײַבער פּונקט ווי אויספּוצן זיך צו אַ לוויה...

די עקספלאזיע פֿון דער חורבן־ליטעראטור

די עסטעטישע עצה־געבערס אין דער ייִדישער ליטעראטור נאָך די פאָגראַמען, איבער הויפט נאָך 1903, האָבן אָבער קיין שום דעה נישט אויסגעוויקלט אויף דער שטורמישער תקופה פֿאַר, פֿון און נאָך דער 2טער וועלט־מלחמה, וואָס איז קורץ אין יאָרן, אָבער לאַנג וועדליק די שוידערלעכסטע איבערלעבונגען און דערפֿאַרונגען. אַלע טעאָריעס וועגן „פערספעקטיוו“ און „צייט־פֿראַגעס“ זינען ווי פֿאַר־געסן געוואָרן. די ווירקלעכקייט האָט זיך אויסגעדרייט מיט דער פֿליי־צע צו דער ליטעראַטור־קריטיק ...

דאָס איז געשען נאָך פֿאַר דער 2טער וועלט־מלחמה, איבער הויפט אין פּוילן, וווּ די שטאַרקסטע טענער דורך קערנדיקער פֿאַ־עזיע האָבן אין פֿאַרשיידענע פֿאַרמען רעאַגירט, מיט אַ זעלטענער שאַרפֿקייט, אינטוויזיע און געוואַגטקייט, זעננדיק און פֿאַרויסזעננדיק דעם גרויזאַמסטן פֿאַגראַם פֿון אַלע פאָגראַמען צוזאַמענגענומען. בעת „יונג־ווילנע“ האָט פֿראַקלאַמירט דעם ייִדישן ווידערשטאַנד דורך דוּ־קא און משה שימעל האָט נאָכן פֿשיטיקער פֿאַגראַם (1936) געטרייט, אַז „ס'קומען לויטערע טעג“, און געעצהט דעם „יינגעלע“ אויסווישן די טרערן און „אַליין פֿאַרריכטן די טיר“, אַפֿילו ווען „זיי סטראַשען מיט מעסערס“, האָט אַהרן צייטלין שוין אין 1933 געזען, ווי „אונדז וועלן גאַזן אויסווערן“, און משה בראַדערזאָן האָט נאָך אין 1938 דורך פֿרֿאָציק לידער געזען דעם „י“, ווי ער ווערט אַרזינגעשלינדערט אין תּהום — „און כ'שרנ אױף קול־־קולות: ראַטעוועט זיך, מענטשן, / עס קאַן שוין ווייטער מער נישט אָנגיין דאָס געוואַלט, / איר זעט, איר זעט, עס ברענט פֿונדאַמענט שוין, / איר זעט, ווי אין די פֿני־ערן, ווי איר אַליין פֿאַרפֿאַלט!“ — — —

אויב אין רוסלאַנד האָבן „די געשעענישן נאָך די גרויסע פֿאַ־גראַמען געדינט פֿאַר זייער מאַדנע שמועסן אויף איינער און דער זעלביקער טעמע — ווי דאַרפֿן מיר זיך באַגיין מיט די ייִדן? ווהיין זיי אַרויספֿירן אַדער וועמען זיי אַוועקשענקען, אַדער זיי אויף אונד־

זער שטייגער איבערמאכן? — איז פֿאַרן הומאַניסט נאָכן 2טן וועלטקריג קלאָר געווען, אַז „קייַן איין פֿראַנצויז וועט ניט זיכער זיין (מיטן לעבן) פֿלֿוזמן אַ ייד, אין פֿראַנקרייך און אויף דער גאַנצער וועלט, וועט מורא האָבן פֿאַר זיין לעבן“²³.

די עקספּלאַזיע פֿון דער ייִדישער חורבן־ליטעראַטור (בשעת און גלייַך נאָך דער מלחמה) איז דערפֿאַר געווען דער בעסטער באַווייַז, אַז דער פֿאַלקס־חוש איז געשטאַנען אויף דער וואַך און האָט תּיכּף אויפֿגעכאַפט און רעאַגירט אויפֿן ווייַגעשריי און שווייַגעשריי, וואָס האָט דורכגעבראַכן די מויערן פֿון געטאָ, פֿיין־לאַגערן און פֿאַבריקן פֿון טויט.

עס וועט דער ווערטפֿולער ייִדישער ליטעראַטור גאָר ניט שאַטן, וואָס אין דער חורבן־ליטעראַטור, אין די אומציייליקע יזכּור־ביכּער, ווי אין דער חורבן־פּעריאָדיק און אַפֿילו אין אַ סך שייַן געדרוקטע ביכּער לידער און פּראָזע, זינען דאָ שטומע בלעטער, וואָס ריידן נישט צו קיינעם נישט... ווייל דער אַפּשפּאַר איז שוין ביז איצט אַזאַ וויכטיקער פֿאַר דער ייִדישער ליטעראַטור, אַז ערשט איצט מעג מען וואַרטן און דערוואַרטן נניע ווערטפֿולע ווערק, וועלכע זאָלן אי אַרײַנג־ברענגען מערער ליכט אין יענע פֿינצטערע צייטן, אי מאַנען און דערמאָנען יעדן מענטשן, וועלכע סכּנות עס לוייערן פֿון אַלע זייטן.

שמואל ראזשאנסקי

²³ (רוסיש) ג. ס. ליעסקאוו — „זשידאָוסקאַיאַ קווירקאַלעגיאַ“ (ייִדישע קאַזשעליקעס), 17טער באַנד פֿון אַלע ווערק, פּעטערבורג 1903, ז' 140.

²⁴ Jean Paul Sartre - Reflexiones sobre la cuestión judía ("Reflexions sur la question juive"), p. 142, Buenos Aires, 1948.

1

די וועלט איז זינדיק

יידישע געזאנגען

פאָעמע

„למה רגשו גויים ולאומים יהגו ריק“¹
תהילים, ב/ א'

— 1 —

וואָס יאָגן פֿעלקער מיט געשריי.
וואָס ליאַר'מען זיי, וואָס פלוידערן זיי?
„אָוועק! ס'איז אונדזער ערד און הימל,
ס'איז אונדזער זאַנג און אונדזער בלימל!...“
און לאַנג די הענט און לאַנג די צינגער,
אַן אַלטע ליד מיט ננע זינגער.
זינגט, זינגט... מער פֿניער, מער געפֿיל!
מיר וויכט, לויפֿן אָן אַ ציל.
די וועלט — אַן אָפגעברענטע הויז,
און ס'הונגערן ביידע: קאָץ און מויז;
און ס'בלנבט גערעכט בנים לעצטן ביך
נאָר דער — ווער נעגל האָט און ציין.
מיר ווייסן אָבער: רויט און שטום
פֿליסט אונדזער זאָפֿט אין אַינער בלום;
און אונדזער טרער מאַכט גלאַנצן רינד

¹ (יהושע־אייבערזעצונג) פֿאַר וואָס רודערן די פֿעלקער און די אומות טוען
ברומען אומגישט?

ווי גלאַז און גינגאַלד אַזער טיך ;
 פֿון יעדן פּאַלאַץ-ווינקל לויערט
 אַ קינד פֿון אונדז אין שטיין פֿאַרמויערט.
 איר האָט אונדזער לזב און זעל צעפֿרעסן
 און גרויס געוואָרן און פֿאַרגעסן,
 ווי יעדער שיפור נאַכן זויף,
 ווי יעדער משרת וואָס קומט-אויף.

אויף אַהרונס ציץ און פּהונה-קלייד
 האָט איר אַ צלם אָנגענייט ;
 באַקרוינט דעם פּויפּס זיין פּליכנקאַפּ
 און אָנגערוקט דעם פֿעטן פּאַפּ.
 אַבְרָהָם שטאַמבוים אָפּגעשילט,
 זיין יחוס ברייטהאַרציק פֿאַרטילט,
 פֿונעם נעגער ביזן צפֿון-בער,
 וואָס שנאַרַכט און זייגט זיין לאַפּע שווער ...
 אין אַזערע כּאַרן, טיף און מידי,
 קלינגט עדי-היום נאַך דודס ליד ;
 די חגאַ-מעסעס מורמלען אַזיך
 פֿון ירדנס פֿאַליעס — הייליקער טיך,
 פֿון דעם לבנונס לעצטן בוים
 און פֿון פּנרת גרינענשוים.
 דעם משפּנס זילבערנע טראַמייטן,
 מיטן פֿרזינען מדבר-שאַל און ברייטן,
 האָט איר פֿאַרשמאַלצן אין אַ גלאַק ;
 ביים-באַם ... האַרַכט-צו! ער קלינגט און שרעקט :
 די וועלט איז זינדיק און פֿאַרפֿלעקט.
 דער ייד — ער איז דער זינדנבאַק ! ...
 איר האָט, מיט גראַבן פּורפּורהעמד
 באַדעקט דעם טרויער פֿון דער שכינה.

גענייט איר מאַכן פֿאַלש אַ מינע,
פונקט ווי מיר און זי — מיר זינען פֿרעמד.
זי קוקט אונדז אָן, ווי מיר געפֿאַנגען,
באַטויבט פֿון קריסטלעכע געזאַנגען:
נאָר אין דער שטיל, אין מיטן נאַכט,
צערניסט זיך איר מאַדאַנע-טראַכט
און וויינט אַ ביטערן געוויין,
אויף אונדז איר פֿאַלק, אויף זיך אַליין.

איר האָט באַמיסטיקט יעדעס לאַנד
מיט אונדזער מוח. ייִדנשאַנד
האָט אַינער ערע זאָט געשפּינט,
און וווּ פּראָגרעס שטייט-אויף און שפּריינט —
זענ' אונדזערע קדושים זינען בריקן,
אויף תּהום און זומפּ, אין וויסטע ערטער.
ער שפּריינט און טויבט מיט הויכע ווערטער
זיין מאַרדן, ברענען און דערשטיקן.
קיין נייער נאָמען ברענגט אונדז נייטייט
פֿאַרצייטנס — גאָט, אַצינדער — פֿרייהייט.
דאָ הייסט עס: פֿאַטערלאַנד, דאָרט — זיג,
און דאָרטן... אַ פֿאַרשפּילטער קריג.

אַצינד האָט אַינער ריטערהאַרד
אויף אונדז געבראַכט אַ ברודערמאַרד,
מיט גאולה-דרשות פֿון די טראַגען.
איר האָט מיט אַינערע בונטע פֿאַנען,
די קלאַרע אויגן אונדז פֿאַרבונדן,
די וועלט אין קריג אַרומגעצונדן;
און ווי אין רוימערצירק געהייסן
זיך וואַרפֿן ווילד אין קאַמף, אין הייסן,
איינער אויף צוויי און צוויי אויף איינעב.

געלעבט צעשפרייט, געפאלן אין איינעם :
 פֿאַר דײַטשלאַנדס גראַבן אָפּעטייט,
 פֿאַר פֿלאַט און האַנדל פֿונעם ברייט :
 פֿאַר פֿראַנקרײכס ערע און רעוואַנש,
 פֿאַר עסטרייכס פֿעלקערלעך-מעלאַנש ;
 פֿאַר רוסלאַנדס שיכרות, רוסלאַנדס זינד,
 פֿאַר פּוילישן האַנער — רויך און ווינד ;
 פֿאַר דעם פֿאַרקוײַפֿטן פֿעטער טערק
 און פֿאַר אַמעריקעס נייע מערק.
 פֿאַר אַלעמען און אומעטום,
 נאַר ניט פֿאַר זיך ... אַ קוקט זיך אום !
 זיי ליגן שטיל, זיי הויערן שטום,
 אין פֿעלקער-יאַטקע — גרויס און ברייט,
 אויף יעדער גרענעץ, יעדער מיסט,
 צעריסן, אַנגעהויפֿט, צעזייט :
 די מנילער וועלק, די אויגן וויסט
 אַן הענט און פֿיס, אַן רוק' און לענד,
 געטייט פֿון בלינדע ברודערהענט.
 אַ סך אַבֿרהמלעך, יוספֿס, רפֿאלס,
 נחמיהס, שמעונס און ישראלס ...
 אַלץ „שונאים“ פֿון צעקריגטע לענדער
 אין בונטע, זעלנערשע געווענדער
 די גופים — שטאַר, די גניסטער לעבן,
 זיי פֿלאַטערן אין לופֿט און שוועבן,
 באַפֿרייט פֿון קערפּערלעכע קייטן,
 און בעטן מחילה מת ביים צווייטן
 און ברעכן אָפּגעוועלקטע הענט :
 אַ זייט אונדז מוחל, אויב איר קענט,
 פֿאַר אונדזער שרעקלעכן פֿאַרברעכן !
 מיר זינען אָפּפֿער פֿון אַ לץ.

דער בלוטיקער מלחמה-געזיץ
 וויל יהוהס וואָרט און ליכט פֿאַרשוועכן. —
 פֿון אַלטן, רוימישן געטערגלאַנץ
 איז ער... נאָר מאָרט געבליבן גאַנץ,
 און נעמט פֿון אונדז ביז איצטער ראַכע,
 פֿאַר אַלע געזין קרומע, שוואַכע,
 וואָס מיר'ן וואַגלענדיק צעטראָטן
 מיט יהוהס קרעפֿטיקע געבאַטן...
 דאָס לעבן ווערט אונדז שווער און שווערער,
 איר באַרגט און רויבט אַלץ מער און מערער,
 און גרויזאַם, פֿינצטער וואַקסט די שולד,
 איר באַרגט גאונות, פֿלייס, געדולד,
 גאולה-טרוימען, לעבנס-גלוט;
 מיר שרייבן רעכ'נונגען מיט בלוט.
 די גאַנצע ערד איז באַלד פֿאַרשריבן,
 און איידער אַנגעקלאַגט — פֿאַרטריבן...
 באַנקראַט, באַנקראַט די גאַנצע ערד!
 אויף אויסצוקויפֿן אונדז'רע ליידן,
 מוזט איר, פֿעלקערלעך, פֿאַרזעצן
 קיסרים-קרוינען, פֿישער-נעצן,
 דעם אַקער ווי די העלדנשווערד.
 נאָר, אויף דעם משפּט אויסצומיידן,
 דער גויזשער יושר זאָל ניט זויגן —
 שעכט איר אויס, אָ, ריטער־פֿינט!
 די מאַנערס פֿון אַמאָל און היינט,
 מיט זיערע מאַטע מזרח-אויגן...
 און שאַבט, און שמירט, און ווילט פֿאַרמעקן,
 מיט פֿרישן בלוט די אַלטע פֿלעקן.

פ. בימקא

געשלעגן

... אַרויסגעגאַנגען איז אין יענער צייט אַן אַלטער ייד פֿון בית-המדרש, אַ זקן, קוים וואָס ער האָט זיך געקאַנט דערהאַלטן אויף די פֿיס, אַזנגעבויגן, מיט טריבע אויגן, זיך געשלעפט, אַנגע-קלאַפט אַלץ אין איינעם מיטן שטעקן אין די ווענט, אַ פנים בלינד געווען און געשאַפט נ'וועג; געוואַלט האָט ער אויך אַ פנים אַרויסגיין צום „פּאַוויאַט“¹, געווייר ווערן פֿון זינס אַן אייניקל, וואָס ער האָט געהאַט שטיין... און ווי דער ייד נאָר אויפֿן מאַרק אַרויפֿגעקומען, האָט אַ יונגער שייגעץ ביי אים דעם שטעקן אַרויסגעריסן מיט עזות, אים דערלאַנגט אַ שטורף, פֿון וואָס דער אַלטער איז אומגעפֿאַלן צו דער ערד און דאָס בלוט האָט זיך אים גענומען גיסן פֿון מויל. האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ געשריי אויף די שוועלן פֿון די ייִדישע קראַמען:

— גוואַלד, מ'האַט אַ ייד דערהרגעט!...

און יידן האָבן פֿאַר פחד גענומען לויפֿן אין די טויערן מיט אַ געשריי, מיט אַ געפֿילדער, ווי די איבערגעשראַקענע האָזן, די קעפֿ אַראַפּגעבויגן, אַחוץ עטלעכע געציילטע, וואָס האָבן זיך מִפֿקיר גע-ווען און אַרײַן אין רעדל, געכאַפט דעם זקן אויף די הענט, אים אַרויסצוטראַגן, אַ האַגל פֿון שטעקענעס איז געפֿאַלן איבער זייערע קעפֿ, און נאָך נישט אַנגעגאַנגען אַ טריט — זינען שוין אַלע געווען אַנגעגאַסן אין בלוט...

געשטאַנען איז דער עולם „וווילע“ יונגען, וואָס האָט פֿון אַ וזלע אַהער געטראַכט פֿון אַוועקגיין, אַזוי ווי אַ מחנה אויפֿגערייזט-טע וועלף, וואָס האָבן נאָר וואָס אויסגעבראַכן די קראַטן, און פֿאַר גרויס אַנטציקונג, האַבנדיק פֿאַר זיך אַ שלאַפֿנדיקע סטאַדע אַקסן.

¹ קרייז, דיסטריקט.

— נאָר וואָס זיי שטייען נאָך, האָלב אומבאוויסט פֿאַר זיך, צוזאַמען גערוקט, די אויערן אָנגעצויגן, ווי אַ בייזער שרעקנדיקער ווינט וואַלט דורכגעלאָפֿן... בערלען האָבן זיך די האָר אויפֿגעשטעלט ווי אויפֿן רוקן פֿון אַ ווילדן הונט. אַ שווינגנדיקער איז ער אַרײַנגעפֿאַלן צווישן די שקצים, איינער אַליין. נישט קוקנדיק, ווער ס'איז מיט אים, האָט ער זיך געוואַרפֿן אין דעם קנױל פֿון מענטשן, אָנגעטאַפט דעם שייגעץ, וואָס האָט אָפּגעטאַן די מעשה, פֿלינק אַרויסגענומען דעם שטעקן פֿון זײַן האַנט, אים פֿאַרמאַסטן אַ פֿראַסק איבערן פּרצוף, פֿון וועלכן יענער האָט זיך אַ טאַטשע געטאַן ווי אַ שיכור און זיך איבערגעקױלערט צו דער ערד...

— אַן אַלטן ייד וועסטו שלאָגן! — האָט ער געקײַכט, געטרעטן אים מיט די פֿיס און געוואַרגן מיט זײַנע הענט, אַז בײַם שייגעץ זײַנען אַרויסגעקראַכן די אויגן פֿון קאַפּ...

די איבעריקע שקצים האָבן זיך לכתחילה צוריקגעהאַלטן, עפעס ווי צעמישט, פֿאַרטומלט פֿון דעם ווידערשטאַנד, וואָס איז פֿאַר זיי געקומען אזוי אומגעריכט, און האָבן זיך פֿון דער ערשטער רגע נישט געקאַנט אָפּגעבן קיין רעכענונג, וואָס ס'איז געשען. נאָר גע־זען האָבן זיי, ווי אַ זייעריקער ליגט אויף דער ערד און אַ ייד טרעט אים מיט די פֿיס — האָבן זיך אַלע געוואַרפֿן אויף אים, מיט די שטעקעלעך איבערן קאַפּ, און דענסטמאַל האָבן זיך די יונגען צו־זאַמען מיט די קײלער־שקצים אַ לאַז געטאַן צווישן די כאַמעס און גענומען אַרבעטן מיט די הענט; קצײַם־יונגען האָבן אַרויסגעצויגן שטאַלן פֿון די כאַלעוועס און געשניטן ווי אין קרויט... דער מאַרק מענטשן איז באלד פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לעבעדיקן פּלאַנטער פֿון יונגען מיט שקצים, וועלכע זײַנען אַלץ אין איינעם געפֿאַלן צו דער ערד, אויפֿגעהויבן זיך, מיט עקשנות אַרומגענומען, געביסן מיט די ציין, געריסן פּאַסן פֿון די קורטקעס²... שטעקעלעך זײַנען געפֿלויגן, זיך געדרייט אין לופֿטן ווי די ליידיקע זאַנגען בײַם דרע־

² קורצע מאַנטלען, ווי רעקלער.

שׂן... דאָ און דאָרטן האָט מען געקאָנט זען, ווי עס ליגט אויף דער ערד אַ יונג מיט אַ שייגעץ, ביידע האָבן זיך ברידערלעך אַרומגענו- מען, זיך געקוילערט, געקוילערט; אַ מאָל — איז דער יונג געבליבן ליגן פֿון אונטן, באַלד — דער שייגעץ, ביז ענדלעך דער יונג בלייבט פֿון אויבן, די אויגן — פֿאַרלאָפֿן, די ציין — צוגעדריקט, און רעוועט ווי אַן אַקס:

— אַלטע יידן וועט איר שלאָגן ...

אַרום האָט זיך אויפֿגעהויבן אַ טומל, אַ געפילדער, אַזוי גוט יידן ווי פּויערלעך, וועלכע זענען זיך אָנגעלאָפֿן אויף די געשרייען און פֿאַרבראַכן די הענט, ריטן זיך די האַר פֿון די קעפּ. פּויערטעס מאַכן קוויטשן, אַז זיי פֿאַרגלישען², און דאָ שלאָגט מען זיך, מ'ליגט אויף דער ערד און מ'ריטט זיך ווילד, מיט רציחה, און ס'איז צו זען; ווי אַלע וועלע לויפֿט-אַרויס אַן אַנדערער שייגעץ פֿון קלימ- פּער, דאָס בלוט גיסט זיך אים פֿון קאָפּ, און ער שרייט:

— אַ יעזוס... יעזוס...

אַזוי איינער נאָכן אַנדערן לויפֿן-אַרויס די שקצים, צעבלוטיק- טע, צעהרגעטע, צעשפּאַלטענע קעפּ, אויפֿגעשיילטע ליפּן. זיי צע- לויפֿן זיך, דער מאַרק ווערט מיט דער מינוט שיטערער, און לי- דיקט זיך באַלד אויס פֿון די אַלע פּויערים-שקצים... עס קלייבן זיך שוין די יידן מיט די קנילער-שקצים אין איינעם אויבן אַן, אויך ביי זיי זעט מען עפעס, ביי וועמען איז דער קאָפּ צעקנילט, אַ שטערן אויפֿגעלאָפֿן, אַ באַק אָפּגעשיילט. נישטאָ קיין איינער, וואָס זאָל נישט האָבן קיין בלויע פּרענגעס, ברוין און בלוי אונטער די אויגן...

בערל שייגעץ ווישט זיך מיטן אַרבל די ליפּ, וועלכע איז צע- שפּאַלטן, און ס'טריפֿט בלוט. ער שעלט פֿאַר כּעס אויף וואָס די וועלט שטייט:

² פֿאַרטויבן.

— גאַנצע „ווילערס“⁴ די כאַמעס, צו שלאָגן ווייבער מיט אַלטע יידן, אַ בראַנד מעג זיי קומען אין די בניכער אַרײַן, אַ פֿלאַם אין די אויגן! מיט אונדז זאלן זיי זיך קאַנען פֿאַרהערן!...
— אַ קטאַ טשי טאַ זראַביל?⁵ — פֿרעגט בײַ אים אַ קיילער־שייגעץ.

— ווער ס'האַט מיר דאָס געטאַן, וועט שוין אַצינד אַוועקגיין אין דער ערד אַרײַן, נישט צו די זעלנער... — ווייזט בערל מיט אַ פֿויסט צו די דאַרפֿישע שקצים, וואָס האָבן זיך גענומען עפעס דרייען ווי די אַנגעשלאָגענע פֿפרות אין די ווינקלען פֿון מאַרק...
— די גאַנצע גבורה זייערע ליגט נאָר אין די שטעקעלעך... — טוט־אויף דער קליינער ברוכל, וועלכער איז אַליין געלעגן פֿאַר דער גאַנצער צײַט באַהאַלטן ערגעץ אין אַ לאַך, געקלאַפט אַ צאַן אין אַ צאַן און ערשט אַרויסגעקראַכן, מאַכנדיק זיך פֿאַר אַ גברן, אַ העלד, וואָס פֿון זײַנס אַ פֿלאַסק האָבן זיך אַודאי צען שקצים איבערגע־קוילערט, — נעמט מען צו בײַ זיי די שטעקעלעך, אַזוי נעמט מען צו בײַ דעם די הענט...
— כײַ־כײַ!... — לאַכט היזעריקלעך דער לאַנגער שמואל,

בײַ וועמען מ'זעט פֿמעט נישט אַרויס די אויגן פֿון קאַפּ, און האָט אַ פנים וואָס איז ברוין און בלוי — מ'וועט זיי נאָך די הענטעלעך אויך אַראָפּנעמען, נישט בלויז די שטעקעלעך...
— אַבער ווער האָט דיך אַזוי אַנגעריסט?⁶ — קנכט פֿאַר געלעכטער בערל שייגעץ, — קוק דיך נאָר אָן, וואַלטסט דיך, כ'לעבן, נישט דערקענט...
דער לאַנגער טוט אַ פֿיר מיט ביידע הענט איבערן פנים און, אַ פנים, ער פֿילט זיך גוט — שעלט ער, ווערט בײַ און וואַרפֿט זיך...
— און וואָס זאַל זײַן?.. און מ'ברויך זיך גיין שלאָגן אויפֿן ניכ־טערן!... דאָס האַרץ חלשט, און דאָ גיי האָב צו טאַן מיט אַזאַ גע־הינטעכץ?⁷

⁴ גיבורים. — ⁵ און ווער האָט דיר דאָס געמאַכט? — ⁶ אויסגעשמירט, פֿאַר־פֿאַטשקעט. — ⁷ הינטישן מין.

און דער גאנצער עולם שיט זיך אַראָפּ צופֿרידן, לאַכנדיק, צו
לייזערן אין שענקל, צו רעכט מאַכן דאָס ערשטע אָנבניסן נאָכן ערשטן
געשלעג פֿון טאָג...

*

אין דער אייגענער נאכט האָט זיך לייזער שענקער גישט אויס-
געטאָן; אַ גאַנצע נאכט געשטאַנען על התורה ועל העבודה, גערייניקט
די טישן, געוואָשן די פּאַדלאָגעס, געשאַבן, געפֿליקט דעם שמאַדער
מיט די ציין... ער האָט אויסגעליידיקט אויך זיין שטיבל, וואָס ער
האָט פֿאַר אַ גאַנץ יאָר געהאַט פֿאַר אַ מקום-מנוחה פֿאַר זיין ווייב
און קינדער, אַריבערגעטראַגן דאָס ביסל בעבעכעס זינס ערגעץ
אויף אַ בוידעם, פֿאַרשטופּט אין אַ לאַך, גראָד ווי ער וואַלט זיך
געריכט אויף צו מאַרגנס אויף עפעס אַ וואַושנע רעוויזיע; די גראַ-
טעס זינען אויסגעליידיקט, דאָס ווייב — פֿאַרקאַטשעט די אַרבל,
דאָס קלייד ביזן גאַרטל, שווענקט, פֿרישט-אויף דעם קאַסעטיש;
אַלץ זאָל בלאַנקען, ליכטן, און די אמתע סיבה פֿון דעם אויפֿריכטן,
ווען מ'זאָל אים פֿרעגן, וועט ער אַיך גלייך דערציילן:

— אַז מאַרגן הייבט זיך אָן דער פּריזיוו, און דאָס איז זיין סע-
זאָן, אויף אים קוקט ער אַרויס ס'גאַנצע יאָר; אין די טעג וועלן
בני אים זיין אַלע רעקרוטן, ס'זאָלעכע וואָס וועלן אַוועקגיין דיגען,
און ס'זאָלעכע וואָס וועלן זיך אויסדרייען, וועלן אַלץ מוזן אָנ-
קומען צו אים, פֿאַרוואָס זינס אַ גלעזל בראַנפֿן, אַ קופֿל ביר אַראָפּ-
לאָזן און אַ פֿריש געבראַטן שטיקל גענדונס פֿאַרבניסן...

שוין קעגן טאָג האָט ער אַוועקגעשיקט ס'ווייב מיט אַ שטיק
דערין גענדולעך צום שוחט, אַליין זיי געהאַלפֿן פֿליקן און אָפּמאַכן.
נאָך דעם זיך אַרומגעזעהן, אַז ס'איז אין דער אַנדערער שטוב גישטאַ
ווי צו זיין, האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט אויפֿן בית-המדרש-הויף, ווי
ס'ליגן אָנגעגרייט בענק, אויף די ימים-נוראִימדיקע טעג, און וועל-
כע אויך דער שמש באַניצט פֿאַר אַ גאַנץ יאָר צו אַלע שמחות אין
שטאַט, ווי בני חתונות און בריתן, און בני די בענק האָט ער זיך
שיער נישט איבערגעריסן, ביז ער האָט זיי געברענגט צו שלעפֿן

אָהיים, צו זיך אין שטוב, און אַרומגעשטעלט אַרום די ווענט. אַצינד, ווען דער עולם האָט זיך אַרנינגעפאַקט צו אים אין שענקל און דערזען די אַדערקעס מיט די פּופקעס, ווי זיי ליגן אויס-געסדרט אויפֿן קאַסעטיש, אַזוי האָט עס זיי אַ ציפֿ געטאַן פֿאַר די לעבער, און די שלונע⁸ איז יעדן געקומען אין מויל אַרנין; דאָס גלאַנצן פֿון די מעשענע קראַנען פֿאַרבלענדט די אויגן און דער עולם, ווי די היישעריקן, האָט זיך צוגעכאַפט צום עסן, און איידער וואָס און-ווען איז דער טיש געווען גאַל, אַפּגעליידיקט, פּלחוך השּׁור⁹, אַפּגעלעקט מיט די ביינער...

נאָך דעם צעזעצט מען זיך אַרום די טישן און בענק, לייזער שטעלט-אויף אַ פֿאַר פֿרישע פֿעסלעך ביר און די גלעזער הייבן-אָן שויםען, אויסליידיקן זיך איינס נאָכן אַנדערן אין די טוצן אַרנין... און אַז דער עולם איז שוין באַלד מלאַ אַנגעפֿרעסן און אַנגעזויפֿט, פֿאַרשאַרצט זיך לייזער די פּאַלעס און מיט פֿינקלענדיקע אייגעלעך דערלאַנגט ער אַ חשבון:

— כּך וכּך קומט אים פֿאַר פּופקעס... כּך וכּך פֿאַר גענדזלעך... כּך וכּך פֿאַר ביר...

און מאַכט זיך נאָך אַן אויסרייד:

— ער וואָלט גאָר נישט גערעדט, נאָר מחמת ער פֿאַרשטייט, אַז מיט דעם ביסן גייט נאָך נישט דער עולם שלאָפֿן דעם טאָג... און איבער דעם ברויך ער תּיפּף באַשטעלן פֿריש ביר, און ס'„ברויז“ שיקט נישט אָן געלט, די גענדזלערקע גיט אַוודאי נישט, טרענבט ער חלילה זיי נישט אַרויס, זיי מעגן זיך נאָך דעם זיצן אַ גאַנצן טאָג אויך...

בערל באַליידיקט זיך נישט; ער פֿאַרריסט דעם קאַפּ מיט אַ מינע פֿון אַ גדול און ווייזט-אָן אויפֿן פֿרישן עולם, וועלכער צאָלט. צווישן דער חבֿרה ווילערס געפֿינען זיך דאָס מאַל אַ סך פֿון די

⁸ דאָס שפּיטעכץ (סלינע). — ⁹ (במדבר כ"ב, ד) ווי עס פרעסט-אויף דער אָקס.

„ווייכע“ מענטשלעך, וועלכע האָבן אַ גאַנצן זומער זיך געקענט ווי נישט ס'איז אויסדרייען, אָבער ווייטער גייט עס נישט, און מ'מוז מיטטאַנצן... די דאָזיקע שטייען פֿאַררוקט אין אַ ווינקעלע, דרייען די געקרייזלטע פּיאַותלעך עפעס אַזוי פֿאַרטיפֿט, און פֿילן זיך ווי אַ סטאַדע פֿאַרבלאַנדזשעטע שאַף, וואָס אין פֿלוג פֿרעגט זיך טאַקע: — ווי קומען די ריבן אין דעם זאַק אַרײַן?

נאָר-וואָס פֿון זייערע געזיכטער קאָן מען אַראָפֿלייענען אַ טיפֿע קרענקלעכע מינע, ווי איינער זאָגט:

— אמת, מיר קומען טאַקע נישט, נאָר אַ ברירה האָט מען? פֿון די זעלבער קען מען זיך טאַקע ווי ס'איז נישט אַרויסהעלפֿן, אָבער פֿון אַ רעקרוט זײַן — נישט; דאָ גייט עס נישט!...

און צווישן די ווילע-יונגען געפֿינען זיך אַ סך פֿרישע, וואָס זײַנען צוגעקומען פֿון די שטעטלעך: געזעלן-יונגען — די האָבן פּונקט ווי די פּויערים-שקצים זיך מיטגעבראַכט די זאַכן מיט די קעסטלעך, און כאַטש — אַ פנים חדשות, איז עס גאָר נישט קיין מניעה, מ'זאל זיך געבן גלייך די הענט אין דעם זעלביקן טאַג, ווי די אַלטע גוטע-ברידער, און צוזאַמען לעבן אַ טאַג...

צו דער צײַט האָבן זיך געדרייט די שקצים אויפֿן מאַרק, זיך געקליבן מחנות-וויז און געזוכט אַן עצה: מיט וואָס זיך אָפֿצורעכען נען פֿאַר די קלעפּ, וואָס זיי האָבן באַקומען, און יענע, וואָס מיט די געשוואַלענע קעפּ, האָט מען אַרײַנגעפֿירט צווישן די פֿרישע שקצים, באַוויזן זייערע צורות און אויפֿגערייצט:

— זעט... זעט, וואָס די יידן האָבן אונדז געטאַן... זעט ווי זיי האָבן אונדז צעקנילט... צעבנילט.. וועט מען זיי דאָס אַזוי שענקען?... און פֿון אַלע גמיעס האָבן זיך די שקצים געקליבן און גע-גרייט, און איינער, וואָס האָט גאָר נישט געקאַנט רירן מיטן קאַפּ, און זײַן פנים האָט אויסגעזען ווי אַ פֿרישבלוי צעפֿרעסן הנפֿטל קרויט, האָט זיך געשוואַרן:

— אַז דאָס האָט אים גאָר אַן אייגענער געטאָן!... אַ קשעש-
ציאָגין¹⁰...

מאַכט זיך אַ מעשה: ס'ברויכן גראַד אַנקומען אייניקע יונגע-
לינטלעך, אויסגעדרטע, וואָס האָבן גאָר נישט געוויסט פֿון קיין
פּוּתֶר און קיין חלום, און געוואָלט פשוט אַרזינגיין אין הויף פֿון
„פּאַוויאַט“. דאָ האָבן זיי פֿאַרשטעלט דעם וועג עטלעכע שקצים, ביי
וועלכע דער כּעס פֿון פֿריער האָט ערשט גוט געברענגט, און ס'האָבן
זיך שוין געפֿונען אַזעלכע, וואָס האָבן געשווירן מיט ראַיות, מיט
אותות־ומוֹפֿתִים:

— אַז זיי האָבן פֿריער געשלאָגן...

האָבן זיך די שקצים געוואַרפֿן אויף די יונגע־לינט און גענומען
זיי שלאָגן מיט שטעקעלעך איבער די קעפּ, אַז די ייִדישע יונגע-
לינט זינען תּיכּף געפֿאלן צו דער ערד און זיך באַגאַסן מיט בלוט.
האָבן די טאַטע־מאַמעס, וואָס זינען געווען מיט זיי, זיך געוואַרפֿן
איבער זיי מיט זייערע ליבער, אַפּווערן די קינדער, און אויפֿגעהויבן
אַ האַרצריינסדיק געשריי:

— ייִדן, ראַטעוועט אונדזערע קינדער!... באַשירעמט אונדו פֿון
די גויִמס הענט!...

די איבעריקע שקצים, האָבנדיק נחת פֿון דעם שפּיל, האָבן זיך
געוואַרפֿן איבער די שטעלן פֿון מאַרק, אַנגעפּאַקט זיך פֿולע קעשע-
נעס מיט עפל, פֿלוימען, באַרנעס און מיט דער רעשט זיך געמאַכט
פֿאַר אַ שפּילעכל; געוואַרפֿן מיט פֿאַרגעניגן איבערן מאַרק. האָבן
ייִדן, קרעמערס, גענומען פֿאַרהאַקן די טירן פֿון די קראַמען און
וויבער זיך צו פֿליקן אויף זייערע קוויטשיקע קולות:

— ייִדן, מ'ראַבעוועט אונדו... מ'נעמט אונדו צו דאָס לעבן
מיטן פֿאַרמעגן!...

אין די אַנדערע גאַסן, וווּ עס האָבן דערגרייכט די קולות מיט
די געשרייען, האָט מען געמיינט: מ'שעכט דאָרטן אויס גאַנצע גע-

¹⁰קריסט

זינדן, און אלץ האָט זיך איבער איין רגע אָפגעטאָן פֿון גאָס. די הויפֿן זינגען געוואָרן לידיק, טיר-און-טויער פֿאַרהעמערט. מ'איז געלאָפֿן זיך באַהאַלטן; ווער אויף אַ בוידעם, ווער אין קעלער, וווּ נאָר איינער קאָן...

דענסטמאַל איז אויך אַ ייד מיט אַ געשפּאַלטענעם קאַפּ און אַ צעריסענעם פּנים, פֿון וועלכן דאָס בלוט האָט געיָרזשעט, און זיך קוים מיטן לעבן געראַטעוועט פֿון דער בראַנד, אַרזינגעפֿאַלן אַ פֿאַרצאַפּלטער צו לייזערן אין שענקל.

— גוואַלד, יידן, איר זיצט דאָ און עסט בנעימות, און אין דרויסן ווערט חרובֿ אַ שטאַט! אַ ישובֿ גייט-אַוועק פֿון דער וועלט! משעכט קינדער אין די וויגן!...

איז דער חבֿרה דאָס בלוט פֿאַרקילט געוואָרן אין די אַדערן; דאָס פֿלייש געבליבן שטעקן אין די העלדזער, אַ טריט ווּנטער נישט צו גיין, די גלעזער ביר האָבן זיך אַרויסגעגליטשט פֿון זייערע הענט און אַ רגע געקוקט סתם אין דער וועלט אַרײַן, ווי אַ שטייגער זיך געוואַלט אַינהערן צו דער גאָס אין דרויסן, וואָס אַזעלכעס ס'קומט-פֿאַר דאָרטן, געווענדט זיך צום ייד, ווי ער וואַלט זיי עפעס נישט געווען באַגלייבט און די גאַנצע געשיכטע נישט מער ווי אויסגע-טראַכט... האָט אָבער גערעדט זײַן צעבלוטיקטער קאַפּ:

— שענקען אַזאַ זאָך? נבֿלה עשה בישראל — און זיי שווינגן!...

— קינדער, אויף קידוש-השם! — האָט נאָך עמעץ געלאָזט

פֿאַלן אַ וואַרט.

און ווי די אמתע גיבורי-ישראל האָבן זיי זיך געגעבן אַ שטעל-אויף און מיט אַנגעדראַלטע פֿויסטן, מיט פֿולע אויגן בלוט זיך געלאָזן איבער דער גאָס; און ס'איז געווען, ווי זיי האָבן דערוען דעם חורבן, דערהערט די געוויינען פֿון די מוטערס, דערוען די קאַלחועס בלוט אויף די שטיינער, זינגען זיי געוואָרן ווילד פֿאַר פעס און רצי-חה, האָבן אַרויסגעכאַפט קלאַניצעס, נאָרציקעס¹¹ פֿון די וועגן, פֿון

¹¹ קלעצער, שטעקנס.

די אייגענע פויערשע וועגן, און גענומען פֿאַכען מיט זיי צווישן די קעפ פֿון די שקצים, וואָס האָבן געווילדעוועט אויפֿן מאַרק. די שקצים האָבן דאָס מאָל אויך נישט געשוויגן; זיי האָבן זיך, אַ פנים, פֿון פֿריער געהאַט גוט אונטערגעגאַרטלט צו דער מלחמה, און עס האָט זיך צעשפּילט אַ בלוטיק געשלעג. די יונגען מיט די קנילער-שקצים האָבן שוין באַקומען גוט אָנגעשלאָגן, נאָר וואָס מער זיי האָבן באַ-קומען, אַלץ ווילדער זינגען זיי געוואָרן; די פויערים-שקצים זינגען געווען אַ סך, צען אַוודאי אויף איינעם, און אפֿשר — הונדערט אויף איינעם. נאָר די יונגען האָבן זיך נישט פֿאַרלוירן. ווי עכטע, געניטע און אַלטע שלעגערס איז קיין איינציקער קלאַפּ פֿון זייערס אַ האַנט נישט געגאַנגען לאיבוד; עס האָט זיך צעשפּילט בני זיי דער כּוח-הים און זיי האָבן גאָר נישט געשפּירט די שטעקענעס, וועלכע פֿאַלן אַלץ אין איינעם איבער זייערע לייבער, האָבן אַפּילו נישט געפּילט ווי זיי ווערן אָפּגעגאַסן מיט בלוט, נאָר וואָס אַ רגע ווייטער געוואָרן מער ווילד, מער צערייצט און האָבן געשניטן פֿון אַלע זינגן... עס איז נאָר געווען צו זען; ווי עס פֿאַלן די שקצים, פֿאַלן פֿון די פּיס, גליטשן זיך אויס, ווער איבער אַ וואַנט, ווער אויף דער ערד, שטעלן זיך צוריק אויף די פּיס און פֿאַלן נאָך אַ מאָל, ווער — צווישן די פֿענצטער, צווישן די וועגן... עס גיסט זיך בלוט פֿון די קעפּ, וואָס זינגען בני פּיל אָנגעלאָפּן, געשוואָלן, און יענע לויפֿן-אַרויס פֿון דעם קלימפּער, פּלאַנטערן זיך אויף די פּיס עפעס ווי האַלב-שיכור און צעמישט, אַזוי איינער נאָכן אַנדערן, ביז זיי ווערן פֿאַרפֿאַלן ערגעץ אין אַן אַנדער גאַס אַרײַן... און אַזוי האָבן זיי צעטריבן און פֿונאַנג-דערגעיאַגט די אַלע פויערים-שקצים איבער אַלע וועגן פֿון שטאָט אַרויס.

געבליבן איז חברה „ווילער“ אין אַ מעמד, אַז ס'איז געווען אַ חורבן צו זייערע יאָרן; אַן נעז, אַן אויגן, מיט צעקנילטע פּנימער, און איידער זיי האָבן ציט געהאַט זיך אַרומצווען, וועמען מ'ברויך פֿאַרבינדן אַ לאַך אין קאַפּ, וועמען גלאַט אָפּוואַשן דאָס בלוט, וואָס

גיסט זיך ווי פֿון אַן אָפּגעעפֿנטן צאַפֿן, איז אָנגעקומען צו לויפֿן אַ רעקרוט, און אויסגעשריגן מיט איין אָטעם:
— קינדער, ליאַסעווען!¹², אונדזער גמינע¹³ איז די ערשטע!...

ה. רויזענבלאַט

עס האָבן מיך נאַרישע דורות דערצויגן...

גאָט! —

אין בלוט און אין פֿייער דאָס בלוט מנינס געלניטערט,
און דו האָסט נאָך ווייטער פֿון מיר זיך דערווייטערט,
דערווייטערט כדי — ניט צו זען מנינע טרערן:
כדי מנינע יאַמער־געשריייען ניט הערן.

עס האָבן מיך נאַרישע דורות דערצויגן:

„אַ ווייטיק אין קול און אַ טרער אין די אויגן!“
איצט שרייב איך און דו קענסט מנין ווייטיק ניט הערן.
איצט קלאַג איך און דו קענסט ניט זען מנינע טרערן.

נאָר וואָרט — כ׳זועל אַ דור מיר אַ נניעם דערצויגען:
דאָס פֿייער פֿון דר׳ערד זאָל אין אויג בני אים גליצען!
דער ווינט און דער ים זאָל אין בלוט בני אים שריינען —
עס דאַרף זיך דער ווינט און דער ים ניט באַפֿרייען...
גאָט!

1920

¹² מען ציט גורל. — ¹³ (אין פּוילן) קהילה.

ש. מיללער

עס ברענט

אַ קאַפּיטל פֿון ראַמאַן „דור המדבר“

דורך די אָפֿענע פֿענצטער פֿון נחומקע דער מאַדיסטקעס
אַרבעטשטוב דערטראַגט זיך אַ מיידלשע שטימע זינגענדיק:

אין דרויסן ברענט אַ פּייער,
מיט אַ גרויסן פּלאַם,
מען קען שוין אין גאַס ניט אַרויסגיין,
אין קעשעניעוו איז אַ פּאָגראַם.

אַברהם, וועלכער האָט זיך געדרייט פֿאַרבני דער אַרבעטער־
שטוב, וואַרטנדיק אויף אסתּרן, האָט זיך אָפּגעשטעלט, זיך אַננגע־
הערט, דאַן ווידער גענומען אַרומשפּאַנען, ניט הערנדיק מער דאָס
ליד, ניט וואַרטנדיק אַפּילו אויף אסתּרן. ווער האָט עס פֿאַרפּאַסט אָט
דאָס ליד? וווּ? אין קעשעניעוו? ווען? ווי אַזוי איז עס געקומען
אַהער צו נחומקע דער מאַדיסטקעס אַ ליד וועגן קעשעניעוו?

די ערשטע ידיעה וועגן קעשעניעווער פּאָגראַם האָט אים צע־
טומלט און דערשלאָגן. פּאָגראַם? וואָס איז דאָס אַזוינס? דאָס וואַרט
איז פֿאַרשוונדן, בילדער זינען אַרויפֿגעשוואַמען.

עס לויפֿט אַ יונג ווייב מיט אַ קינד אויף די הענט, נאָד איר
יאָגן זיך צוויי געזונטע, יונגע שקצים. די מוטער לויפֿט, דאָס קינד
שרייט, פֿאַרגייט זיך. די מאַמע טוליעט דאָס קינד צו דער ברוסט,
דריקט עס שטאַרק, שטאַרק, און לויפֿט. לויפֿט. זי וואַרפֿט אַ קוק
אויף צוריק, ספּאַטיקעט¹ זיך, פֿאַלט. עס פֿאַלט־אַרויס דאָס קינד
פֿון אירע הענט — טויט, דערשטיקט. די כּוּליגאַנעס יאָגן זי אַן...

¹ פֿאַרטשעפּעט זיך.

עס שטייט אַ שמש, אַ קליינער, אַ דאַרער יוד מיט אַ גרוי שי-
טער בערדל בנים אַרון-קודש, די אַרעמס אויסגעשפּרייט איבערן
אַרון-קודש: ער'ט ניט לאָזן! ער'ט ניט לאָזן פאַרשוועכן די ספּרי-
תורות. אַ שטענדער אין קאַפּ, אַ צעשפאַלטענער שאַרבן, אַ פאַר-
בלוטיקטער טלית, צעריסענע יריעות...

צעריסענע קישנס. פּעדערן פּליען, וויגן זיך אין דער לופּט.
איין פּעדערל, אַ צווייטס זעצט זיך, פּאַלט-אַרונטער, בלנבט ליגן אין
אַ קאַליוזשקעלע מענטשלעך בלוט. אַ ריין, וויס פּעדערל אַנגע-
טונקען אין מענטשלעך בלוט...

בלוט — הריגות. רציחות. יידן, גוים. פּאַגראַם. גוים שלאָגן יידן.
גאַר אַמאַל זינען גוים פאַר אים געווען — בערעזאָוקע. איז ער דאָס
אויסגעוואַקסן צווישן זיי. קאַרניי, וואַסיל יאַקימשוק און הריצקע דער
שיפור וואָס האָט געשלאָגן זיין ווייב סיענקע. וואַסילקע, מיט וועמען
ער האָט זיך געשפּילט. גוים שלאָגן זיך — דאָס האָט ער געוויסט,
געזען. אַבער דאָס זינען דאָך געווען פּראַסטע גוים, מוזשיקעס.
אין שטאַט זינען דאָך ניטאָ קיין מוזשיקעס — אַרבעטער, פּראַלע-
טאַריער, גווישע, יידישע, אַרבעטער-קלאַס — טאָ ווי שיקט זיך עס?
אַרבעטער-קלאַס און כוליאַנעס? רעוואַלוציע און פּאַגראַם? און יידן
— געשלאָגן, צעממיתט, פּאַרגוואַלדיקט. און זיי האָבן זיך נישט גע-
שטעלט אַנטקעגן?

אין דרויסן ברענט אַ פּייער

מיט אַ גרויסן פּלאַם,

מען קען שוין אין גאַס ניט אַרויסגיין,

אין קעשעניעו איז אַ פּאַגראַם.

האַט ער אַליין גענומען אונטערברומען. שוין אַריבער אַ יאַר
אין דעם, דאָס וואַרט פּאַגראַם, איבערגעחזרט אין דער ווירקלעכ-
קייט, נאָך קעשעניעו האַמעל, האָט ווי אַ נאָדל אַרומגעוואַנדערט
אין זיין קערפּער, שטיל, שטיל, און עס גיט ווידער אַ שטאַך, דאָס

לידל... זינגט שוין מער ניט. אַבֿרהם האָט אַ קוק געטאָן אויפֿן זיי-
 גערל: זי וועט שוין באַלד אַרויסגיין. אָפּגערעדט צו טרעפֿן זיך מיט
 איר נאָך דער אַרבעט. זינגט דער ליאַמע, זינגט יענעם אַנבניסן אין
 דער פֿרי, ביי דער מומע אין שטוב... האָט ער אויסגעמיטן צו קר-
 מען אַהין. „עס שטייט איר ניט אָן דער שידוך“ — האָט ער באַ-
 שלאָסן ביי זיך, אַ שמייכל געטאָן און געהיט זיך ניט צו קומען אין
 שטוב. ווי אויף צו־להכעיס האָט מען אים באַלד נאָך דעם צוגענו-
 מען פֿון דער גרופּע שניידער־מיידלעך, אים אַוועקגעשטעלט ביי
 די פּריקאַשטיקעס². די אַרבעט אַפֿילו אינטערעסאַנטער, ניט גע-
 דאַרפֿט לערנען קיין „אַלף־בית“. ער האָט אויפֿגעשטעלט אַ ביבלי-
 אַטעק, אַניגעשטודירט אַ ספּעקטאַקל. אַבֿרהם איז געווען צופֿרידן
 מיט דער אַרבעט. צייטנווייז האָט ער דאָך געבענקט נאָך די שניי-
 דער־מיידלעך. די פּריקאַשטיקעס — געשליפֿענע צינגלעך, דער-
 פֿאַר די שניידער־מיידלעך — אויפֿריכטיקער, ערלעכער. האָט ער
 געבענקט נאָך די שניידער־מיידלעך, נאָך... אסתרן, מ'האַט זיך גע-
 זען. ווינטערציטט איז זי עטלעכע מאָל געווען אויף זיין קוואַרטיר.
 ער איז אַ לערער, גיט לעקציעס. צו אים קומען תלמידים, תלמי-
 דות. אַזוי האָט ער דערקלערט איין באַלעבאַסטע, אַ צווייטער. איינע
 האָט אַנגענומען דעם פּומוץ, אַ צווייטע האָט מיט אָן אַלזויסנדיקן
 קוק געזאָגט: „מיר קענען שוין די שילערינס! שילערינס!“... פֿאַר-
 נעם זיך מיט איר אין איינעם! קוואַרטירן האָט ער געביטן, אָבער
 אסתר האָט ניט געקענט קומען אַזוי אַפֿט. גאַנץ אַפֿט האָט ער אַליין
 מורא געהאַט קומען צו זיך אויף דער קוואַרטיר. אַ פֿאַרדעכטיקער
 פּאַרשויזן האָט זיך אַרומגעדרייט. געקומען דער פֿרילינג, זומער —
 איז דער וואַלד געוואָרן זייער „קוואַרטיר“. איצט, שפּעטזומער, אוי-
 גוסט, נעכט — משוגע צו ווערן. אָפּגערעדט אַרויסגיין, אַ שפּאַציר
 בלויז, אָבער ווי אויף צו־להכעיס דאַרף ער היינט גיין אויף אַ דיס-
 קוסיע, איז ער עס געקומען איר זאָגן. ווען גייט זי שוין אַרויס?

² אַנגעשטעלטע, משרתים.

„א יד ווי איד אנטלויפט נישט...“
קסלאַגראַפֿיע פֿון יוסף בודקא

ניין, די דיסקוסיע וועט ער ניט דורכלאזן. אסתר וועט זיך ברוגן.
ווען ער קען זי מיטנעמען!

אסתר איז אַרויסגעקומען. זי האָט זיך דערפֿרייט פֿון זיך קומען,
הנאה געהאַט פֿון זיך וואַרטן אויף איר. דערהערט, אַז ער דאַרף
גאַר אַוועקגיין, האָט זי אַ דריי געטאַן דאָס פנים נענטער צו זיך
נעם. איר קוק: דערויף ביסטו געקומען? ער האָט עובר געווען אויף
דעם קאַנספּיראַציע-געזעץ; איר דערציילט, ער גייט אויף אַ דיס-
קוסיע ביים ד"ר בינשטאַק אין הויז, און דערוען ווי איר קוק האָט
זיך געביטן. איצט האָבן די אויגן געבעטן: אפֿשר קען איך אויך
גיין? זיך קוק האָט געענטפֿערט: איך וואָלט אויך געוואָלט, אָבער
— „וויסט'אָך, מ'טאָר ניט, שוין אַזוי אויך געזינדיקט, דיר דער-
ציילט"... און ער איז אַוועקגעגאַנגען אַליין.

ד"ר בינשטאַקס הויז איז געווען אַ כּשר הויז. אַ דאַקטער!
מענטשן גייען-אַריין און אַרויס פֿון פֿרי ביז שפּעט בני נאַכט —
מאַלע וועלכע מענטשן? דערצו איז ד"ר בינשטאַק — אַ מיטגליד פֿון
שטאַטישן קלוב, אַן אַנגעזעענער מענטש; אויף זיך הויז וועט מען
קיין איבערפֿאַל ניט מאַכן. פּאַליציי האָט דרך-אַרץ פֿאַר אַ פּאַראַד-
נעם אַרינגאַנג, אַ גלעקל...

אַברהם האָט ניט געהאַט קיין ספּעציעלן דרך-אַרץ פֿאַר אַ פּאַ-
ראַדנעם אַרינגאַנג, אָבער ווען ער האָט אַ צי געטאַן דאָס גלעקל,
האַט ער דערהערט זיך האַרץ קלאַפּן. אַרינגעגאַנגען אין קאַרידאָר,
האַט ער דערפֿילט אַ מין מורא. אַרינגעקומען אין זאַל, דערזען
מענטשן, פֿרעמדע; אומבאַקאַנטע, האָט ער זיך דערפֿילט פּאַרלירן.
די אַנוועזנהייט פֿון לוריען, חֵבֵר דאַויד — האָט אים אויפֿגעמונ-
טערט. לוריע האָט אַ שאַקל געטאַן מיטן קאַפּ, ווי אינער רעדט;
ביסט דאָ? גוט, זען זיך! אַברהם האָט אַ זוך געטאַן מיט די אויגן
דאָס צום ווינציקסטן אַנווענדדיקע פּלאַץ, זיך אַוועקגעזעצט. דער
געשפּרעך-פֿאַרעם, וואָס האָט זיך עטוואָס אויסגעדינט בני זיך אַריין-
קומען, איז ווידער אויפֿגענומען געוואָרן אין דער פֿולער דיק.

— מאַנדזשוריע, סטעסעל, קוראַפּאַטקין... נה, יאָ, מיט די היט-
לען זיי פֿאַרוואַרפֿן...

דער מלחמה-געשפרעך האַלט לאַנג ניט אָן. אויפֿן סדר היום
— פּלעווע, סאַזאַנאַוו, טעראַר.

— פֿאַרגלייכט אומישנע, לעקערט, דאַשעווסקי און באַלמאַשאָוו,
סאַזאַנאַוו... — הערט און זעט אַברהם אַ פֿרעמדן ריידן — אַ קויל
איז פֿאַן וואַלן, אַ צופֿעליקע קויל... אַ מעסער קרושעוואַנען... און
סיפּיאַגין, און פּלעווע... דאָ האָט איר דעם אונטערשייד פֿון צופֿע-
ליקע טאַטן און אַרגאַניזירטע. פֿאַרשטייט מיך, איך טאַדל ניט לע-
קערטן אָדער דאַשעווסקין. זיי, ווי באַלמאַשאָוו און סאַזאַנאַוו, האָבן
געוואַלט אויספֿירן די ניט-געשריבענע אורטלען פֿון דעם פֿאַלקס-
געוויסן... פּדי אָבער אַט די אורטלען זאָלן דורכגעפֿירט ווערן ווי
עס דאַרף צו זיין, מוז עס געטאָן ווערן פֿון אַן אַרגאַניזאַציע, ניט
פֿון יחידים.

— אונדזער אַרגאַניזאַציע קען זיך ניט אָפּגעבן מיט אַזוינע
אַרבעטן! — האָט חבֿר דאָויד טרוקן געענטפֿערט — קרושעוואַן איז
אַ כוליאַגאָן פּלעווע אַן אַרכי-כוליאַגאָן, אָבער מיט אַוועקהרגענען אַ
כוליאַגאָן, מעג ער זיין אַ פֿאַן פּלעווע, וועט מען ניט אויסראַטן דעם
כוליאַגאַניזם, פּונקט ווי מיטן אַוועקהרגענען אַ פּריסטאַוו צי אַ גר-
בערנאַטאַר וועט מען ניט אָפּשאַפֿן די זעלבסטהערשאַפֿט. סוויאַטאַ-
פֿאַלק-מירסקי איז דער זעלביקער פּלעווע — אַ זשאַנדער, אויב אַפֿילו
מיט זינדענע הענטשקעס.

דער בלאַנדער בחור, דער פֿרעמדער, האָט פֿאַרצויגן זיין פּאַ-
פּיראַס און, מיט איין אויג פֿאַרזשמורעט, איראַניש אַ פֿרעג געטאָן:
— און ווי וועט איר זי אָפּשאַפֿן, די זעלבסטהערשאַפֿט, מיט...
בראַשורן?

— לאַכט ניט אַזוי פֿון בראַשורן. יעדע בראַשורע, יעדעס וואַרט
איז אַ קערנדל פֿאַרזייט.

— ריכטיק? — האָט דער פֿרעמדער זיך אויפֿגעהויבן פֿון שטול
מיט אַ מינע: איך קען שוין מער ניט אַיננציון — אַ קערנדל פֿאַר-

זייט, דאָס איז ריכטיק, אָבער זאָגט מיר, איך בעט אַיך, ווי קענט איר זייען, ווי קענט איר צעאַקערן אַ פֿעלד, ווען עס ליגן שטיינער אין וועג? איר קוקט זיך צו צום פויער? איידער ער גייט אַקערן נעמט ער צו די שטיינער פֿון וועג. דאָס, וואָס מיר טוען, האַקט אונטער די סלופעס, וועלן די פאַרקאַנעס שוין אַליין פֿאַלן. און איר — זיצט בנים ים און וואַרט אויף אַ גינציק וועטער, וואַרט ביז דער פּראָלעטאַריאַט וועט זיך אויסבילדן...

— און איר ווילט אַריבערשפּרינגען דעם ים. די געשיכטע קען מען ניט פֿאַרגוואַלטיקן.

— און איר האָט נאָר מורא טאַמער וועט מען פֿאַרגוואַלטיקן די מאַדאַם געשיכטע. און, ווייסט איר, אַזער מאַדאַם געשיכטע האָט שוין לאַנג פֿאַרלוירן איר אומשולד. געשיכטע?! וואָס איז אַזוינס געשיכטע? סתם געשיכטע איז אַ מיף⁸. געשיכטע ווערט געמאַכט פֿון מענטשן, אָבער די מענטשן דאַרפֿן מאַכן, טאָן, האַנדלען, באַל-מאַשאַוו, סאַזאַנאַוו — דאָס זיינען מענטשן. הונדערטער באַלמאַשאַווס, סאַזאַנאַווס, צי אַפֿילו דאַשעווסקיס, אַרגאַניזירט, באַוואַפֿנט, און עס וואַלט ניט געווען קיין קעשעניעוו, האַמעל. די אַלע גראַמילעס זיי-נען דאָך, אין גרונט גענומען, פּחדנים. איין זאַלף און...

— מיט אַנדערע ווערטער, אַנטקעגן דער שוואַרצער מאה ווילט איר אַ רויטע מאה...

„די רויטע מאה“ — דאָס איז שוין געווען אַ צו שאַרפֿער שטאַך. דער באַלעבאַס, ד״ר בינשטאַק, האָט זיך געפֿילט פֿאַרפֿליכטעט צו מילדערן אַ ביסל דעם געשפרעך:

— איר פֿאַרגעסט איין זאַך, חבֿר דאַויד, די שוואַרצע מאה איז, אין גרונט גענומען, די רעגירונג. זאָל די רעגירונג ניט וועלן, איז גיטאָ קיין פּאָגראַם. דאָס פֿאַלק...

ד״ר בינשטאַק האָט ניט באַוויזן צו ענדיקן זײַן זאַץ, אַרויסזאָגן זײַן מיינונג וועגן פֿאַלק.

⁸ (רוסיש) מיטאַס, לעגענדע.

— רעגירונג! רעגירונג! — האָט אויסגעפלאַצט איינער אַ בחור, אומבאַקאַנט פֿאַר אַברהמען, אויפֿגעשפרונגען פֿון זײַן בענקל — איר רעדט אַלץ וועגן דער רעגירונג אַזוי ווי נאָר זי וואָלט געווען די שולדיקע. דאָס פֿאַלק איז גאָט די גשמה שולדיק, און ווער האָט פֿאַגראַמירט, וויסט איר? גיט די רעגירונג, אַפֿילו גיט קרושעוואָן. פֿאַגראַמירט האָט דאָס פֿאַלק! דאָס אומשולדיקע פֿאַלק! שכנים, מענ-טשן, מיט וועמען מ'האָט געלעבט טיר בני טיר. וואָלט מען געמאַכט אַ פֿאַגראַם אויף אַרבעטער, סאַציאַליסטן, וואָלט איך פֿאַרשטאַנען: „דאָס האָט געטאָן די רעגירונג. זי וויל פֿאַרניכטן אירע שונאים.“ אָבער דאָס איז דאָך געווען אַ פֿאַגראַם אויף ייִדן! גוים, שכנים האָבן פֿאַגראַמירט ייִדן! גיט שוואַרצע מאות; נאָר טויזנטער, אַפֿשר גאָר מי-ליאַנען...

— אַ פֿאַגראַם איז טאַקע געמאַכט געוואָרן אויף ייִדן, דאָך איז עס גיט קיין ייִדישע פֿראַגע, — האָט דער באַלעבאַס, ד"ר בינשטאַק, מיט פֿאַרדראָס געענטפֿערט. אים איז גיט געפֿעלן געוואָרן דעם יונגן-מאַנס אויפֿשפּרינגען, זײַן היציק ריידן און, דער עיקר, די טע-מע — ייִדן.

— וואָס היסט, דאָס איז גיט קיין ייִדישע פֿראַגע? — האָט דער יונגער-מאַן גשחמם איבערגעפֿרעגט — הערט אַ מעשה! בלוט האָט זיך געגאַסן ייִדישע, און די פֿראַגע איז גיט קיין ייִדישע!
— מײַן ליבער נעכאַמקעס — האָט דער באַלעבאַס טאַטיש אַ זאָג געטאָן — איך, ווי אַ דאָקטער, האָב שוין אין מײַן לעבן געזען גענוג בלוט. קיין ייִדיש בלוט האָב איך נאָך גיט געזען. געזען מענטש-לעך בלוט, אָבער גיט קיין ייִדיש בלוט. גיטאָ קיין ייִדיש בלוט! — האָט ער פֿאַרענדיקט אָפּגעהאַקט, ווי איינער רעדט: „גיטאָ וועגן וואָס צו ריידן“.

נעכאַמקעס האָט אָנגעקוקט דעם ד"ר בינשטאַק אַט ווי ער וואָלט געווען אַן אויסלענדער, רעדט אַ פֿרעמדע שפּראַך און וויל פֿון פֿנים בלויז פֿאַרשטיין וואָס יענער זאָגט. אַ קורץ שווינגן נאָך ד"ר בינ-שטאַקס לעצטן וואָרט און מיט אַ מאָל אַ פֿראַגע:

— און אין שפיגל קוקט איר אַ מאַל?

ד"ר בינשטאַק האָט כעסיק אַ דריי געטאַן דעם קאַפּ, צוויי שפיצן פֿינגער האָבן אַ קניפּ געטאַן די פענסנע איבער דער נאַז. אַלעמענס אויגן האָבן אַ שפרונג געטאַן צו נעכאַמקעסן, דאַן צו ד"ר בינשטאַקס געזיכט. די ייִדישקייט האָט אַרונטערגעשרייען פֿון זיין פנים. דער שטערן, די נאַז, די גאַלדענע פענסנע, דאָס מויל, דאָס בערדל, דאָס בנכל, אַ טיפישער ייִדישער דאַקטער. דאַקטער בינשטאַק האָט זיך פֿאַרשעמט פֿון אַלעמענס בליקן, געפֿינגערט די פענסנע. אַלע האָבן פֿאַרשעמטע צוגעכאַפט די בליקן, ווער ס'האָט אונטערגעדריקט אַ שמיכל, און אַלע האָבן זיך דערפֿילט אומבאַקוועם, מער פֿון אַלע מען נעכאַמקעס.

— וואָס איך האָב געמיינט — האָט ער פֿאַרשעמט אַנגעהויבן — וואָס איך האָב געוואָלט זאָגן איז: צי איר ווילט, צי איר ווילט ניט, איר זינט אַ ייד! דאָ אַ ייִדיש פֿאַלק... דאַקטער בינשטאַק האָט אַרויסגעוויזן זיין רוגז ניט ענטפֿערנדיק נעכאַמקעסן, ניט קוקנדיק מער אַפֿילו אויף אים. נעכאַמקעסעס רייד זינען אַזוי אַרום געבליבן הענגער אין דער לופֿטן און זיי האָבן ניט געלאָזט עמעצן אַרויסריידן אַ וואָרט. חבר דאָויד האָט אַ צי געטאַן די ווערטער:

— קיינער לייקנט ניט, אַז עס זינען דאָ יידן. זעט איר, דאָס ייִדישע פֿאַלק, וואָס איר האָט דערמאַנט, דאָס איז שוין עפעס אַנדערש. וואָס פֿאַר אַ פֿאַלק מיינט איר? דאָ יידן אַרבעטער, דאָ יידן בורזשויען...

— ביי רוסן זינען אויך דאָ אַרבעטער און בורזשויען, דאָך וועט איר צוגעבן עס איז דאָ אַ רוסיש פֿאַלק.

— הייבט זיך ניט אָן! איך שענק אַיך אַזעק די רוסישע בורזשואַיע פונקט אַזוי גוט ווי די ייִדישע.

— און נאָך דער רעוואָלוציע, ווען קיין בורזשויען וועלן ניט זיין, וועט זיין אַ רוסיש פֿאַלק צי ניין?

— פֿאַר וואָס דווקא אַ רוסיש פֿאַלק? — האָט חבר דאָויד גע-

רעדט מיט גרינגשאַצונג — עס וועלן זיין מענטשן, פראַלעטאַריער, וואָס וועלן ריידן רוסיש, טאַטעריש, ייִדיש, וועלכע שפראַך זיי לן נאָר וועלן.

— און יידן ווי אַזעלכע?

— יידן ווי אַזעלכע? — דער אַקצענט אויף „אַזעלכע“ האָט אויסגעדריקט חבֿר דאָוידס גאַנצע גרינגשאַצונג צו זיין שוואַכן אַפּאַ-נענט — עס וואָלט אַנך ניט געשאַט צו לייענען קאַרל מאַרקס. דער סאַציאַליזם לייזט די ייִדישע פֿראַגע! — דער אויסלאָז האָט געגעבן אַנצוהערעניש: ניטאָ וואָס צו ריידן מיט איינעם, וואָס ווייסט אַפֿילו ניט דעם אַלף-בית. גיי אַהיים לערן זיך אויס לייענען... קאַרל מאַרקס! — און אַנך וואָלט ניט געשאַט איבערצולייענען הערצלס יר-דענשטאַט.

— אויב שוין יאָ לייענען הערצלען, וואָלט איך געוואָלט לייע-נען זיין געשפרעך מיט פלעווען.

חבֿר דאָוידס קוק נאָך די ווערטער: נו, האָסטו עס געדאַרפֿט? נעכאַמקעס האָט אַ קוק געטאָן אויף חבֿר דאָוידן אָט ווי ער וואָלט אים געוואָלט דורכשטעכן מיט די אויגן. ער האָט אָבער גאָר ניט געזאָגט. חבֿר דאָוידס שטאַך האָט געגרייכט טיף. אַרום דאָוידס מויל האָט געשוועבט אַ זיגערישער שמייכל. אין זאל האָט זיך דער-פֿילט אָט ווי מ'וואָלט נאָר וואָס איינעם אַפּגעשמיסן. גוט, וואָס דער באַלעבאַס האָט ניט אַננטייל גענומען אין אָט דער עקזעקוציע. עס איז סתם אַ נישט-אַננגענעמע סיטואַציע, וועלכע ער, מעשה באַ-לעבאַס, דאַרף ראַטעווען, און ער ראַטעוועט אַלעמען, רופֿט די געסט אין עסציימער — אַ גלעזל טיי.

ווי פֿון זיך גרופירן זיך די מענטשן אַרום טיש, אייגענער צו אייגענעם. ביי דער טיי פֿירן זיך אויך געשפרעכן, אָבער שוין מער געמיטלעך. איינער האָט שוין אַפֿילו דערציילט אַ ווייץ. אייניקע לאַכן.

אַבֿרהם האָט אויסגעמאַרקירט צו זיצן נעבן לוריען.

— און איר? וואָס האָט איר געשוויגן דעם גאַנצן אָונט?

— ווערטער — האט לוריע א זאג געטאן, פֿירנדיק מיטן פֿינ-
 גער איבערן ראנד פֿון דער לידיקער גלאז, — שלנפֿן די צינגער.
 — און מיר איז געפֿעלן געוואָרן דער אַ... — האָט ער מיט די
 אויגן אַ ווייני געטאָן. — ווער איז ער?
 — ער? בלינאווי. ניקאַלי איוואַנאוויטש בלינאווי. אַ סאַציאַליסט
 רעוואָלוציאָנער, דאָס האָט איר דאָך שוין געהערט. און וואָס איז אַנך
 געפֿעלן געוואָרן אין אים?
 — כ'מיי, וואָס ער האָט געזאָגט, וועגן פֿאַרטיידיקן זיך, איין
 זאַלפֿ...

— אַ און זאָגט מיר, איך בעט אַנך, איר האָט שוין אַ מאָל
 געהאַלטן אַ רעוואָלוציער?

לוריע איז געווען אין אַ געדריקטער שטימונג. אַבֿרהמען האָבן
 די ווערטער געקלונגען אַפֿלאַכעריש, שפּאַטיש, אַט ווי אַמאַל...
 — קיין רעוואָלוציער האָב איך נישט געהאַלטן — האָט אַבֿרהם,
 רויט ווערנדיק געענטפֿערט — אַבער זאַל עס קומען דערצו, וועל איך
 אים האַלטן.

— אַבער זינט איר עמפֿינדלעך? טאַקע נאָר ווי אַ ייד קען זיין
 עמפֿינדלעך... — האָט שוין לוריע גוטמוטיק אַ קוק געטאָן אויף
 אַבֿרהמען — זעסט, אַזש רויט געוואָרן! — און ווי וועלנדיק פֿאַר-
 גלעטן זיין פֿריערדיקן שפּאַטישן טאָן גיט ער צו שפּאַטיש אויף זיין
 אייגענעם חשבון — אַ גוט, וואָס חבֿר דאָויד הערט עס נישט. ער וואַלט
 מיר שוין אוועקגעגעבן אַ גאַב פֿאַר אַט דער „ייִדישער עמפֿינדלעכ-
 קייט“. נישט אַזאַ זאַך. ער האָט עס אין קיין ביכל נישט באַגעגנט.

— זאָגט מיר, איך בעט אַנך — האָט אַבֿרהם שוין תקיפֿדיק
 אַ זאָג געטאָן — שוין עטלעכע מאָל ווי איך הער פֿון אַנך „נישט
 געלייענט אין ביכל“. איר לאַכט פֿון ביכלעך און אַליין לייענט איר
 זיי, גיט אַנדערע צום לייענען. האָט איר דאָך מיר געגעבן ביכער
 און איר לאַכט פֿון חבֿר דאָוידן: „נישט געלייענט אין ביכל“!

— איך לאַך נישט פֿון חבֿר דאָוידן — האָט לוריע געענטפֿערט
 שוין אַן אַ שמיכל. חבֿר דאָויד איז איינער פֿון די בעסטע, ערלעכ-

סטע חברים, כאָטש ער האָט צו פֿיל ביכער ניט געלייענט. דערפֿאַר אָבער, וואָס ער האָט איבערגעלייענט, איז געוואָרן ביי אים אַ תורה, ניט אַפּצווייבן פֿון איר. אַט פֿון דער תורה, ניט איך לאַך, נאָר איך שמייכל אַ מאָל אונטער. איר פֿאַרשטייט? ביכער זינגען זייער ניצלעך. ביכער וועלן אָפּשר אַ מאָל נאָך העלפֿן אויסלייזן די וועלט. אָבער ביכער אַליין זינגען פֿון דעסט וועגן גאָר ניט. פּאַפּירענע בריקן! גיין אויף זיי איז אַ ביסל ריזיקאַליש. אַ בוך איז ווי אַ שטעקן; דער בלינדער קען אָן אַ שטעקן גאָר ניט גיין, דער זעעוודיקער קען זיך אויף אים אָנשפּאַרן, אָבער עס איז ניט מער ווי אַ שטעקן. צו דעם שטעקן דאַרף מען האָבן פֿיס. צו דעם בוך דאַרף מען אַ קאַפּ, אַ מוח, וואָס זאָל קענען טראַכטן זעלבשטענדיק, אויגן וואָס זאָלן קענען זען זאכן ווי זיי זינגען. פֿאַר גאָר פֿיל ווערן ביכער קוליעס — אָן די קוליעס קענען זיי זיך ניט אַ ריר טאָן. זיי טראַכטן אויף קוליעס. אַ שמייכל אויף לוריעס מויל, אים איז געפֿעלן געוואָרן זיין אייגן ווערטל. דאָך איז דער שמייכל בלויז אַרום מויל; די אויגן זינגען אומעטיק.

— געהערט, וואָס מ'האָט גערעדט? דאָ יידן, ניטאָ קיין יידן? דאָקטער בינשטאַק האָט געלייענט ביאָלאָגיע צי פֿיזיאָלאָגיע. לויט די „לאָגיעס“ איז ניטאָ קיין יידיש בלוט און ער איז גערעכט. חבר דאָויד האָט געלייענט פּאַליטישע עקאָנאָמיע און לויט די ביכער איז אויך ניטאָ קיין יידן. און טאַקע, אויפֿן קליידל קען מען ניט דער-קענען, צי דאָס איז געניט געוואָרן פֿון מאַריאַשען אָדער פֿון פּאַ-ראַשען... יידישער אַרבעטער, רוטישער אַרבעטער — וואָס איז דער חילוק? און ער איז אויך גערעכט. עס איז אָבער דאָ אַ לעבן, איר פֿאַרשטייט? אַ לעבעדיק לעבן! אַט דער נעכאַמקעס — ער געפֿעלט מיר ניט, זיין „תורה“, ציוניזם, נאָך ווינציקער, אָבער די געשיכטע מיטן שפיגל, אַ ביסל צו האַמעטנע געווען. געזען דעם דאָקטער, ווי ער האָט געקנעפט די פענסנע? אָבער מיר איז דאָס געפֿעלן גע-וואָרן. אַ מענטש דאַרף זיך קענען. אַט נעמט מיר, מיט וואָס בין איך אַ ייד? געבוירן געוואָרן ביי יידישע עלטערן. אָבער קיין מאָל ניט

געהערט אַ וואָרט ייִדיש. ערשט בײַ די שניידער־מיידלעך בין איך „פֿאַרזשידעוועט“ געוואָרן... — האָט ער אַ שמיכל געטאָן — פֿון בלוט האַלט איך אויך זייער ווינציק. געלייענט דעם בלוט־ראַסע־טעאָרעטיקער גאַבינאַ, אַ פֿראַנצויז? קוואַטש! אַזוי, דאָ ייִדיש בלוט, ווי בלוי בלוט. נאָך מײַן דערציאָנג, קולטור — אַ רוס און פֿון דעסט וועגן, ווען איך האָב דערהערט קישענעוו, איז ווי מױואַלט מיר דער־לאַנגט מיט אַ האַק איבערן קאַפּ. ניט דער ווייטיק, מאַלע וואָס מױהרעט מענטשן אין רוסלאַנד. פֿאַליאַקן האָט מען מער געהרגעט, אָבער קיין פֿאַגראַם האָט מען אויף פֿאַליאַקן ניט געמאַכט. פֿאַגראַם! אַט דאָס! די באַליידיקונג! פֿאַרשטייט? אָבער וועגן דעם האָט קיינער ניט גערעדט, און מױקען וועגן דעם ניט ריידן, און אַט דאָס אַ נאָ־יעט⁴, און נאָיעט, אַ ווונד וואָס יאַטערט זיך, און קיינע פּריפֿאַר־קעס⁵ העלפֿן ניט. חבֿר דאַויד האָט זײַן פּריפֿאַרקע; רעוואָלוציע. דער נעכאַמקעס האָט זיך זײַן פֿלאַסטערל; פֿאַלעסטינע. און איך, איך האָב קיין פּריפֿאַרקע; קראַנק, דאָס ווייס איך, און קיין רפֿואה האָב איך ניט.

אַזאַ אומעטיקער, אויפֿריכטיקער טאָן. אַזעלכע אומעטיקע אויגן. די ווערטער — אַ דינע פֿאַרע, וואָס נעמט־אַרום, וויקלט זיך, קרײַזלט זיך, דרינגט ענדלעך אַרײַן אין די קלענסטע עפֿענונגען; די אויגן — ווייכער אומעט, זיי בעטן ממש: קענסטו העלפֿן? אַבֿרהם האָט צום ערשטן מאל געזען אַזעלכע אויגן בײַ לוריען. עפעס אין גאַנצן שוואַרצאַפֿל, און אַנשטאַט זייער געוויינלעכן ברוין זינען זיי איצט שײַער ניט שוואַרץ, רײַפֿע קאַרשן. אַבֿרהם פֿילט זינע איגענע אויגן ווערן איבערגעפֿילט.

— קראַנק, דאָס ווייס איך, און קיין רפֿואה האָב איך ניט... בעטן אַנטשולדיקונג בײַ לוריען פֿאַר זײַן פֿריערדיקן רוגו אויף אים, אָבער דאָס מויל האָט זיך ניט געעפֿנט. די באַליידיקונג. יאָ, דאָס איז עס. ער האָט אַוועקגעשטעלט דאָס פּינטעלע אויפֿן שײַן.

⁴ נאָגט, ציט. — ⁵ קאַמפּרעסן.

ל. שאפיראָ

זעלבשוין

אַ שוואַרצע נאַכט. אַ תהום אַ הימל.
 עס שלאָפֿט קיין מענטש פֿון עק צו עק.
 קיין איינציק אויג פֿאַרמאַכט דער דרימל
 אין אַט דער נאַכט פֿון שאַנד און שרעק.
 אַ שוואַרצע נאַכט. מיט טויזנט אויגן
 פֿאַרקוקט דער טויט צו אונדז אַהער.
 ער האָט זיין שווערד פֿון שייד געצויגן
 און ציט אים שוין צוריק ניט מער.
 גיט אַכט, גיט אַכט, איר, טריינע וועכטער!
 איר הערט? ... דורך נאַכט פֿון צייט צו צייט
 דערגרייכט צו אונדז אַ ווילד געלעכטער,
 אַ ביז געשפעט פֿון שונאָס זייט.

— — — — —
 דיין בליק איז ווילד. דיין שטערן, ווידער,
 איז בלאַס און פֿייכט פֿון קאַלטן שווייס.
 דו ציטערסט, פֿריינד, מיט אַלע גלידער —
 עס איז דיר קאַלט? ... עס איז דיר הייס? ...

— — — — —
 איך קאַן ניט מער! ... מיין יעדער אבר,
 דאָס גאַנצע בלוט מייןס, אויפֿן קאַפֿ די האָר —
 דאָס אַלעס שפּירט דעם הויך פֿון קבר!
 ווייסט, וואָס איז אַלט זיין צוואַנציק יאָר?
 איך קאַן ניט מער ... די אַנגסט מיט צוואַנגען
 פֿאַרקוועטשט מיין האַרץ אין טויטער קלעם,
 האָט ווער מיין ווילן דען געפֿאַנגען?
 איך שטאַרב. נאָך וואָס? פֿאַר וואָס? פֿאַר וועם?

עס ברענט אין בלוט אַ העליש פֿניער.
 מײַן קאַפּ איז שווער ווי בלײַ, ווי שטיין.
 איז עמעץ מער מיר ליב און טייער
 פֿון מיר אַליין? פֿון מיר אַליין?
 ניין! אונטער דר'ערד, אין שטיינער־שפּאַלטן
 פֿאַרקריכן וועל איך, ליגן שטום —
 און וועל פֿון טויט זיך אויסבאַהאַלטן!
 און אַלע איר — קומט־אום! קומט־אום!

— — — — —
 עס הערט דעם קרעכץ און ווערט פֿאַרציטערט
 די נאַכט אַליין אויף איין מינוט.
 ווי שרעקלעך שווער עס איז די גסיסה
 פֿון שטאַרקן גוף, פֿון יונגן בלוט!
 אין האַרטן שטאַל פֿאַרוואַנדלען איין —
 ווי הויך און שטאַרק מוז זײַן די היץ!
 ווי שווער דער שטויס איז צווישן וואַלקנס,
 וואָס ריכט־אַרויס אַ העלן בליץ!
 אַ גאַט! מיר בעטן קיין נצחון!
 ווי־שאַפּ פֿון פֿאַלק זײַן גרויסע שאַנד.
 דערלויב אונדז זען דעם שונאס פנים
 און שטאַרבן מיט דער שווערד אין האַנט.
 דערלויב אונדז פֿאַלן וווּ מיר שטייען,
 דעם פחד טרייב פֿון אונדז אוועק,
 און שטאַרק דאָס האַרץ און שענק אונדז צאַרן
 אין אַט דער נאַכט פֿון ווילדער שרעק.

— — — — —
 דו שפירסט? עס פֿאַכען קאַלטע פֿליגל...
 דאָס זוכט דער טויט פֿאַר זיך קרבנות.
 ער קלייבט דאָס יינגסטע אָן רחמנות
 און לייגט דערויף זײַן שוואַרצן זיגל.

איך הער דעם שונאס פֿריילעך שאַלן ;
 איך זע ווי שטינף ער ציט זיין בויגן,
 עס איז אַ פֿייל פֿאַרבניגעפֿלויגן,
 עס איז אַ פֿריינד דאָרט שווער געפֿאַלן,
 אַ שטילער קרעכץ ... אַ זיפֿץ ... געשטאַרבן.
 נאָר — שאַ ! דאָ איז קיין פֿלאַץ פֿאַר וויינער !
 און נאָך ... און נאָך ... אַ האַגל שטיינער.
 גרייט־אַן דיין בלוט, דו, כהן — קרבן !

— — — — —
 און פֿילסטו שרעק — פֿאַרבניס די ליפּ,
 פֿאַרקרייך די ציין — און שווינג. און שטום !
 און רינט דיין בלוט, און פֿלאַצט דיין האַרץ,
 און שטאַרבסטו — שטאַרב,
 און שווינג. און שטום !
 און שטרעקסטו דיין האַנט
 און צילסטו — טרעף !
 און שלאַגסטו — טויט !
 און שטום ! ... און שטום.

א. ליעטין

די נקמה

זי באַווייזט זיך פֿאַר אונדז גיט אין טרויער באַדעקט,
 ווי זי האָט זיך אַמאַל פֿאַרן נביא אַנטפלעקט :
 גיט אַ מוטער אַן אַבל, אין שוואַרצן פֿאַרהילט,
 אויפֿן שפיץ פֿון באַרג ציון, אַ יאַמערלעך בילד,
 מיט צעלאָזענע האַר, מיט פֿאַרבראַכענע הענט.

בעת עס רייכערט נאָך אונטן דער מקדש און ברענט,
און עס קוילעט דער קוילער אין בלוט ביז די קני
און די רעשטלעך אין גלות פֿאַרטרייבט ער ווי פֿי.

זי באַווייזט זיך פֿאַר אונדז מיט אַ פֿאַקל אין האַנט
אין די רוישנדע יועלטשטעט, אַ שרעקבילד פֿון בראַנד.

זי דערשיינט אונדז אין חורבן, אין רויטן פֿאַרהילט,
מיטן פֿאַקל וואָס פֿלאַקערט און קנאַקט אַזוי ווילד,
אומעטום אויף דער וועלט. אין דער לענג, אין דער ברייט,
וואו דער גלות נאָר אירע קינדער צעשפּרייט:
זי אַנטפלעקט זיך אין פֿייער, זי גייט מיטן ווינט,
און זי צינדט, און זי צינדט, און זי צינדט, און זי צינדט.

אַ נקמה פֿון פֿלאַקער, אַ צאָרן פֿון פֿלאַם,
פֿון דער טיפֿקייט פֿון טויזנטער יאָרן פֿון סם.

פֿאַרן בלוט פֿון די קדושים, וואָס שרייט פֿון דער ערד,
און עס ווערט דאָס געשריי ניט פֿון קיינעם דערהערט!
פֿאַר די טויטן פֿון טעכטער, פֿאַרפּיניקטע אין שאַנד,
פֿאַר די עופֿעלעך-מוחות צעקלאַפט אין דער וואַנט!
פֿאַר אַ מענטשהייט פֿון קינס, אַ סדום-וועלט פֿון זינד —
און זי צינדט, און זי צינדט, און זי צינדט, און זי צינדט.

2

דורך אלע פיינען

יחיאל לערער

פון „תהילים-געזאנגען“

ווי דער וואָלף — דאָס שטילע שאָף
און דער לייב — דאָס רינד,
אַזוי אויך פֿאַרפֿאַלגן מיך
מזנע פֿינד, די הינט.

און דאָס אַלץ איז אַן אַ סיבה,
כ'בין נישט שולדיק אין קיין זאַך,
נאָר איין סיבה האָבן זיי —
אַ גרויסער גאַט, כ'בין קליין און שוואַך!

גאַט, דו וויסט, זיי ווילן פֿאַרגלעטן
זייער אומזיסטן ווילדן פעס,
און טראַכטן־אויס אויף מיר בילבולים,
פֿול מיט ליגן, פֿול מיט האָס.

נאָר ווען זיי נאָרן און באַטריגן,
פֿאַרבן זיך אין שאַפֿקאַליר,
מאַכן וועס די רויטע הענט,
ווענד איך מיר, מנן גאַט, צו דיר.

און איך בעט דיר, גאַט, דו גרויסער,
דו באַשעפֿער פֿון אַלדינג,
פֿלאַקער־אויף אין האַרץ פֿון שונא
פֿון גערעכטיקייט זיין פֿונק.

ממעמקים ... איילבילד פון וויליאם גראַפער

זאל זיין שטייף פאַרשטיינערט האַרץ
 אויף זיבן שלעסער צוגעמאַכט
 אין זיין מדבר זיך דערזען,
 אין זיין טיפער שוואַרצער נאַכט.

אַז אונטערטעניק זאל ער קומען
 זיך צו רייניקן פֿאַר דיר —
 שטראַף אים פֿאַר די רייד די פֿאַלשע,
 דעם יעגער שטראַף פֿאַר שאַפֿקאַליר.

מזינע שונאים וועלן הערן
 און דערציטערן, פֿאַרשטיין,
 אַז מיר, געפֿיניקטן, געדריקטן,
 וועט דיין פֿייער-אַטעם בנישטיין.

*

אייביק ווער איך נאָר פֿאַרפֿאַלגט,
 געשלאַגן מיט דער רוט,
 און שווים גאַנץ אָפֿט אומזיסט-אומנישט
 אין אייגענע טיכען בלוט.

אַרום מיר קלינגט דעם שונאס לאַכן
 און זיין פֿירכטלעך ברומען,
 דאָך מנין האַפֿענונג האַט נאָך קיינער
 מיר נישט צוגענומען.

מנין האַפֿענונג טראַג איך אין מנין האַרץ:
 אַ פֿינקעלע אַ קליינס,
 דאָך ס'איז שטאַרקער ווי דיין וואַפֿן,
 ווי דאָס פֿעסטונג דינס.

כ'טראַג עס טיף אין מיר באַהאַלטן
 דורך אַלע פֿיין און שרעק,

און וויפֿל מאָל עס ווערט מיר ליב
דער האַרטער דערנערױעג.

שטערן טריפֿן גאָלד אַראָפּ,
נאָנט ווערט ערד און הימל,
דער קנעכט די קייטן שלידערט־אַפּ,
דער װאָגלער — שטויב און שימל.

דוד פּינסקי

פֿון דער דערציילונג

זױבן

... זרובֿבל, ווען ער האָט זיך דערוויסט פֿון המנס גזירה, האָט
זינע קליידער נישט צעריסן און זיין קאָפּ מיט אַש נישט באַדעקט.
זינע לאַקן האָבן זיך נאָך מוטיקער צעוואָרפֿן אויף זיין נאָקן און
זינע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן מיט אַ װילדן פעס. זינע הענט
האָבן זיך צונויפֿגעדריקט אין אַזיערנע פֿויסטן און ער האָט זיי
געטרייסלט אין דער לופֿטן ווי די פֿליגלען פֿון אַן אַדלער, און ער
האָט אויפֿגעהויבן זיין שטימע, און זי איז געוועזן ווי די שטים
פֿון אַ דונער:

— אַ זיי וועלן חרטה האָבן! אַ צוזאַמענגעלאַפֿענער הויפֿן איז
זיי דאָס ייִדישע פֿאַלק, לייכט צו פֿאַרניכטן און צו פֿאַרטיליקן. אַ
רעכטלאָזע מאַסע, מיט וועלכער יעדער קאָן טאָן װאַס ער װיל. אַבער
זיי וועלן זען, אַז עס איז ניט אַזוי ווי זיי האָבן זיך פֿאַרגעשטעלט.
צו טייער וועלן זיי באַצאָלן פֿאַר יעדעס ייִדישע לעבן, און אונדזער
אונטערגאַנג וועט זיין זייער גרעסטער בראַך. זיי וועלן חרטה האָבן!
זיי וועלן חרטה האָבן!

און ווי ער האָט אַזוי גערעדט מיט אַ שטאַלץ אויפֿגעהויבענעם

קאפ און מיט פויסטן, צו שטאל און אייזן געווארענע, איז אנגעקור-
מען א שליח און האט אים איבערגעבראכט דאס געשפרעך צווישן
מרדכיין און אסתרין, און גערופֿן אים אין דעם זאמלהויז, וווּ אלע
יידן האבן זיך אנגעהויבן צו פֿארקלייבן, צו פֿאסטן פֿאר אסתר דריי
טעג און דריי נעכט. זרובבלס אויגן האבן אויפֿגעפֿלאטערט מיט א
גרימצארן און ער האט געזאגט צום שליח:

— גיי, זאג צו דעם, ווער עס האט דיך געשיקט, אָ דאָס שיק-
זאל פֿון אַ פֿאַלק קאָן נישט אָנפֿעהענגען פֿון אַ פֿרוי און פֿון דעם,
ווי וויינט זי קאָן געפֿעלן איר מאָן. גיי, זאָג אים, אָ נישט צו פֿאָסטן
איז איצט די צייט און נישט צו וויינען. מיט געווער אין די הענט
ווייל מען די יידן פֿאַרניכטן, מיט געווער אין די הענט דאַרפֿן די
יידן שטיין פֿאַר זיך. און צו די, וואָס אַרום אים, האָט ער זיך גע-
ווענדט:

— איר האָט געהערט, וואָס איך האָב געזאָגט. גייט און טראָגט
עס פֿונאַנדער אין פֿאַלק, אָ אזוי האָט געזאָגט זרובבל, דער זון פֿון
שאלתיאל, דער זון פֿון יהויכין, קיניג אין ירושלים: זאָל מען זיך
צונויפֿקלייבן אין דעם זאמלהויז, אויב מען וויל, אָבער נישט אויף
צו פֿאָסטן און צו וויינען, נאָר אויף אָפֿצוקלערן, ווי צו פֿאַרטיידיקן
זיך.

אָבער די, וואָס אַרום אים, האָבן אים נישט גערן געפֿאַלגט און
איינער האָט געזאָגט:

— זאָל מען אָפּוואַרטן און זען, וואָס וועט זיין מיט אסתרין.
און זרובבל איז רויט געוואָרן פֿאַר פעס און האָט אויסגעשרייען
צו דעם זאָגער:

— מען זעט אין דיר, אָ דו ביסט דער זון פֿון אַ דינסט און
זיינ נשמה איז די נשמה פֿון אַ געבוירענעם קנעכט. גיי פֿון מזינע
אויגן און לאָז זיך נישט מער זען!

און זיינע שליחים זיינען אַוועקגעגאַנגען פֿון אים, פֿונאַנדער-
צוטראָגן זיינע ווערטער אין דעם פֿאַלק, אָבער מיט אַקסל-צוקן און
מיט אַ פֿאַרבאַרגענעם לאַכן, און זרובבל איז אויפֿגעשטאַנען און

איז אליין אַוועק צום זאַמלהויז, צו רופֿן די יידן צום קאַמף און צו זעלבסטפֿאַרטיידיקונג. אויפֿן וועג צום זאַמלהויז האָט ער באַזוכט אַ סך הַנְזֵעֵר. אָבער אין ס'רובֿ הַנְזֵעֵר האָט ער געפֿונען בלויז פֿרויען און קינדער אָדער קראַנקע און אַלטע, וועלכע האָבן פֿון עלטער ניט געקאַנט רירן זייערע פֿיס. וואָרעם אַלע מענער, יונגע און אַלטע, וועלכע האָבן נאָר געהאַט קראַפֿט אין זייערע לענדן, זינען געוועזן פֿאַרקליבן אין דעם זאַמלהויז. און אומעטום, וווּ ער איז נאָר אַרײַנגעקומען, האָט ער געפֿונען טרערן און פֿאַרצוײפֿלונג, זעק אויף די ליבער און אַש אויף די קעפֿ. און אומעטום האָט מען אים מיט יאָמער צוגעשטאַמלט:

— וואָס טוט אַסתר? צי ווייס ער נישט עפעס פֿון אַסתרן? צי האָט אַפֿשר דער קיניג ניט באַשטעלט צו זיך אַסתרן?
און אַז ער האָט אָנגעהויבן צו ריידן וועגן קאַמף און זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג, האָט מען אים אָנגעקוקט, ווי ער וואָלט גערעדט אָן אומבאַקאַנטע שפּראַך. און אַ זייער אַלטער מאַן האָט אים געזאָגט מיט קוים באַוועגלעכע ליפֿן און אַ שוואַכער שטימע: „וועגן קאַמף רעדסטו און זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג. יונגער מענטש, איך האָב נאָך געקאַנט דיך זיידן, אויפֿגעהויבן זייער קאַפֿ קעגן נבֿוכדנצר, און דער סוף איז געווען אונדזער גלות. ניין, יונגער מענטש, רוף נישט צו קאַמף און זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג. פֿאַסטן דאַרף מען, נאָר פֿאַסטן, און אַסתר המלכה וועט אונדז שוין אַרויסהעלפֿן.
און זרובֿבל האָט באַגריפֿן, אַז דעם אַלטנס רייד זינען דעם גאַנצן פֿאַלקס רייד און ער איז אַוועק צום זאַמלהויז מיט אַן אַראַפֿ-געלאָזענעם קאַפֿ און לאַנגזאַמע טריט.

*

אין דער טיר פֿון דעם זאַמלהויז איז זרובֿבל געבליבן שטיין און האָט באַקוקט די גרויסע עדה. און ווען ער האָט דערזען די מע-נער מיט די פֿאַרוויינטע אויגן און מיט די הענט אויפֿן קאַפֿ, האָבן זיינע אויגן געשאַסן מיט בליצן און זינען דינע ליפֿן זינען ווייס

געוואָרן פֿאַר כּעס און פֿאַראַכטונג. און עס האָבן אים אַרומגערינגלט די פֿאַרזאַמלטע, די אַלטע פֿאַרויס און הינטער זיי די יונגע: — וואָס האַסטו אונדו געבראַכט זרובֿבל? — האָבן אים די אַלטע געפֿרעגט — עפֿן-אויף דינע ליפֿן און זאָג אונדו, וועלכע ניס, און וואָס הערט זיך און וואָס ווייסט דו פֿון אַסתרן? אַבער דאָס איז געווען פֿאַר זיין כּעס ווי בוימאַייל צו אַ פֿינער און ער האָט אויפֿגעטאַן זיין מויל צו ריידן שאַרע ווערטער: — וואָס פֿרעגט איר מיך וועגן אַסתרן? וואָס ווילט איר, איר גרויבערדיקע, פֿון דער פֿרוי? און וואָס זאָל איך אַיך זאָגן וועגן איר? בין איך דען איר געליבטער און איך זאָל אַיך אויסדערציילן אירע שיינקייטן, די זיסקייט פֿון איר קערפֿער און ווי ריינדיק זי איז אין דער ליבע?

דערשטוינט האָבן אים אָנגעקוקט די פֿאַרזאַמלטע און די אַלטע האָבן אים ווידער געזאָגט:

— וואָס איז מיט דיר, זרובֿבל, און וואָס האַסט דו דען אויף דיין האַרצן? אין כּעס ביסטו און רעדסט צו אונדו אַזוינע האַרבע ווערטער. אַדער ווייסטו נישט, וואָס עס איז געשען? אַז אַ גרויס אומגליק שטייט-פֿאַר די יידן, די פֿולשטענדיקע פֿאַרניכטונג און ווער קאָן אונדו העלפֿן, אויב נישט די קיניגין אַסתר? אַדער ווייסטו פֿון אַן אַנדער הילף? זאָג אונדו, און מיר וועלן הערן.

און זרובֿבל האָט זיך אויסגעגליכט אין זיין גאַנצער גרייס, זינע אויגן האָבן זיך אָנגעצונדן און פֿון שטאַל-און-אַיזן איז געווען זיין שטימע:

— יאָ, איך קען אַן אַנדער הילף און איך בין געקומען זי אַיך צו זאָגן. אין אַיך ליגט זי, אין אַינער מוט און אין אַינער אַרעמס! מיט אַפֿענע מזילער פֿאַר פֿאַרווונדערונג און דערשטוינונג זי-נען די פֿאַרזאַמלטע געבליבן שטיין, און זרובֿבל האָט ווייטער גע-רעדט, און זיין שטימע איז געווען פֿול מיט וואַרעמקייט: — וואָס קוקט איר מיך אַזוי אָן? אַדער פֿאַרשטייט איר נישט.

וואָס איך האָב געמיינט? אין אַנך אַליין ליגט אַנזער הילף, אין אַנזער מוט און אין אַנזערע אַרעמס. וואָס האָט איר אַנך אַזוי פֿאַרלוירן? און פֿאַר וואָס האָט איר אַנך באַדעקט מיט אַש? און אַנזער פֿאַסטן צו וואָס? איר שוואַכט־אַפּ אַנזערע קערפערס און ווילט לייכטער מאַכן אַנזערע פֿינגער זייער אַרבעט? און איך זאָג אַנך, באַוואַפֿנט אַנך בעסער. גורט־אַן אַנזערע לענדן און קרעפטיקט אַנזערע מוס־קלען. אַנשטאַט צו פֿאַרברעכן די הענט אויפֿן קאַפּ אין פֿאַרצווייפֿ־לונג, לערנט זיי צו פֿירן אַ שווערד, און אַנשטאַט צו בלענדן אַנזערע אויגן מיט טרערן, לערנט זיי צו צילן מיט אַ פֿינגל. נישט ווי שעפּס, וועלכע ווערן לייכט געטריבן צו דער שחיטה, נאָר ווי לייבן זאָלט איר זיין, וועלכע טרעטן־אַרויס קעגן זייערע יעגערס. אַ שפּיל איז עס אין די הענט פֿון יעדן איינציקן צו כאַפּן אַ שעפּס און קוילן עס, אָבער עס ציטערט דאָס האַרץ פֿון דעם לייבן־יעגער און איינזער פֿון טויזנט קאָן עס זיין. איר זיצט און וויינט און פֿאַסט און פֿינגיקט אַנך, און אונדזערע פֿינגער וועלן שפּאַטן און לאַכן, מיר דאַרפֿן אונדז־ערע שווערדן ניט שאַרפֿן, וועלן זיי זאָגן, און מיט אונדזערע הונט־בניטשן וועלן מיר אַוועקלייגן טויט די פֿאַרהונגערטע און דערשראָך־קענע יידן. און זיי וועלן לויבן המנען פֿאַר די דערלויבעניש, וועל־כע ער האָט באַקומען פֿון דעם קיניג, און פֿרייען זיך שוין אין פֿאַרויס איבערן ייִדישן אייגנטום, וואָס וועט זיי אַזוי לייכט אַנקו־מען. אָבער ווען זיי וועלן וויסן, אַז מיט גבורה וועט איר זיי באַגע־גענען און מיט מוט, אַז אַנזערע הענט זיינען געלערנט צו פֿירן די שווערד און אַנזערע אויגן צו צילן מיט אַ פֿינגל, מיט פֿינגער וועלן זיי אויף אַנך קוקן און מיט רעספעקט. נישט לאַכן און שפּאַטן וועלן זיי, נאָר גוט זיך איבערלייגן, און זיי וועלן זאָגן: מיר האָבן די דער־לויבעניש פֿון המנען, אָבער ווער וועט דערנערן אונדזערע אַלמנות און יתומים, ווען מיר וועלן פֿאַלן פֿון די ייִדישע הענט?

און ווען ער האָט אַזוי גערעדט און נאָך מער, האָבן געשאַקלט זייערע קעפּ די אַלטע און די יונגע האָבן געקוקט צו דער ערד אין אַ פֿאַרלעגנהייט. און ענדלעך האָבן די אַלטע נישט אויסגעהאַלטן

און איבערגעריסן אים אין זינע רייד. און עס האָבן אים געזאָגט די אַלטע:

— יונג אין יאָרן ביסטו, זרובבל, און נאָך דינע יאָרן נאָך אַזוי רעדסטו.

אַבער זרובבל איז זיי אַרנינגעפאַלן אין די רייד און זיין שטימע איז געווען פֿול מיט פֿאַראַכטונג:

— יונג אין יאָרן בין איך! ווי האָב איך נישט געזען, אַז דאָס וועט זיין אַזער ענטפֿער! יונג אין יאָרן בין איך! אַבער וואָס טויגן אַנד אַזערע וויסע האָר, ווען איר קענט אַנד קיין עצה נישט געבן און הענגט אַנד אָן אין דעם אונטערקלייד פֿון אַ פֿרוי? יונג אין יאָרן בין איך! אַבער יונג אין יאָרן און נאָך יינגער איז געווען מײַן זיידע דוד און ער האָט דאָך אַרויסגעהאַלפֿן דאָס פֿאַלק ישראל פֿון גליתן. אַזוי ווי איר איצט, זינען דעמאָלט אויך געשטאַנען אַזערע מענער אין פֿאַרצווייפֿלונג. דערשראָקן זינען זיי געווען און פֿאַר-ציטערט און האָבן ניט געוויסט ווי צו העלפֿן זיך. דעמאָלט איז גע-קומען דער יונגער דוד און האָט געבראַכט זיי די רעטונג. יונג אין יאָרן, אַבער ער האָט געוויסט, אַז אַ קליין שטיינדל, גוט געצילט און גוט געטראָפֿן, איז שטאַרקער פֿון העגיתים, מעכטיקער פֿאַר טרערן. דערפֿאַר זאָג איך אַנד: וואָס ציילט איר מיר די יאָרן? זעט איך ברענג אַנד די רעטונג. זינט נישט ווי די ווינבער, די ווייגערקעס, וועלכע וויינער ביי אַלץ, וואָס עס מאַכט זיך מיט זיי. מענער זינט, וועלכע פֿילן די קראַפֿט פֿון זייערע אַרעמס און די מאַכט פֿון זייערע לענדן. קומט און לאַמיר אויסרופֿן אָן אויסרוף אין די גאַסן: „גע-קויפֿט האָט המן דאָס ייִדישע פֿאַלק און איבערגעגעבן עס צו פֿאַר-ניכטונג, אַבער נישט אַ חפֿץ איז דאָס ייִדישע פֿאַלק, וואָס קאָן גע-קויפֿט און פֿאַרקויפֿט ווערן, און נישט לייכט וועט זיך אַננגעבן זיין פֿאַרניכטונג. באַוואַפֿנט האָבן זיך די יידן און זייערע אַרעמס ווערן געלערנט צום קאַמף. און עס וועט זיין, אַז עס וועלן קומען זייערע פֿינד צו פֿאַרניכטן זיי און צו פֿאַרטיליקן, וועלן זיי שטיין פֿאַר זייערע לעבנס, ווי די לייביכעס פֿאַר זייערע קינדער, און יע-

דער געפֿאלענער ייד וועט צו ערשט אַוועקשיקן צום טויט צען פֿון זײַנע קעגנערס". קומט און לאַמיר אויסרופֿן דעם אויסרוף און איר וועט זען, ווי לענגער עס וועלן ווערן די פֿנימער פֿון אונדזערע קעג-נערס און ווי אַפֿהענטיק זיי וועלן ווערן. וואַרפֿט-אַראָפֿ, זאָג איך אַנך, די זעק, שיט-אַראָפֿ פֿון אַנך דאָס אַש און גלייכט-אויס אַנערע פֿליי-צעס. גורט-אַן אַנערע לענדן און נעמט שווערדן דאָפֿל-שנײַדיקע אין אַנערע הענט. און איר וועט זען, אַז די ישועה וועט צו אַנך קומען און אַנער ברכה וועט פֿאַלן אויף זרובֿבלען.

זײַן געזיכט האָט געפֿלאַקערט און מיט פֿירער-אויגן האָט ער באַטראַכט די פֿאַרזאַמלטע. אָבער אַלע אויגן זײַנען געווען אָפֿגע-ווענדט פֿון אים און די אַלטע האָבן געשאַקלט מיט די קעפֿ. און אַז די טיר האָט זיך גראַד אויפֿגעפֿנט און מרדכי איז אַרײַנגעקומען, האָבן זיך אַלע אַ לאַז געטאָן צו דעם נײַ-אַנגעקומענעם און אַרומ-גערינגלט אים און פֿאַרשאַטן אים מיט זייערע פֿראַגעס: וואָס זאָגט אַסתר? וואָס טוט אַסתר? וואָס הערט זיך פֿון אַסתר?

*

און מרדכי, דער זון פֿון יאיר, איז געווען אַנגעטאָן אין אַ זאַק און באַדעקט מיט אַש. זײַן שטערן איז געווען דורכגעשניטן מיט טיפֿע קנייטשן און זײַנע אויגן זײַנען געווען פֿאַרזאַרגט, און עס איז געווען צו זען, אַז אַ סך געדאַנקען באַדריקן זײַן מוח. און ער האָט אויפֿגעטאָן זײַן מויל און געענטפֿערט צו די פֿרעגערס:

— גאָר נישט הערט מען פֿון אַסתר. און וואָס ווילט איר דען פֿון איר הערן? ווייסט איר דען נישט, אַז דרײַ טעג האָט זי זיך אויסגעבעטן, און הײַנט איז ערשט דער ערשטער?

און אַלע פֿאַרזאַמלטע האָבן אַראָפֿגעלאָזן אין טרויער זייערע קעפֿ און געווישט זיך די אויגן. און אַז מרדכי האָט זיך אַראָפֿגע-לאָזן אויף אַ זיצבאַנק מיט אַ שווערן זיפֿן, האָבן זיפֿצן און קרעכצן פֿון אַלע הערצער אַנעפֿולט דאָס גאַנצע הויז.

און זרובֿבל איז געשטאַנען אַליין, און קיינער האָט זיך אויף

אים נישט אומגעקוקט. ביטער איז אים געווען אויפֿן האַרצן צום אויפֿשרייען, און מיט זינע פֿויסטן וואָלט ער געשלאָגן רעכטס און לינקס, און ער האָט באַפֿרייט זיין געמיט מיט אַ ווילדן לאַכן. אַלע אויגן האָבן זיך אויפֿגעהויבן אויף אים אין פֿאַרווונדערונג. און מרדכי האָט געזאָגט:

— זרובֿבל, אויסגעפּוצט אין זינע שייגע קליידער, לאַכט מיט אַזאַ בייסנדיקן געלעכטער — וואָס איז מיט אים דער מער?
און די אַלע, וואָס אַרום מרדכי, האָבן זיך פֿונאַנדערגערוקט, ווי צו געבן זרובֿבלען אַ וועג, ער זאָל קאָנען צוגיין צו מרדכי. אָבער זרובֿבל איז געבליבן שטיין אויף זיין אַרט, און פֿול מיט פֿאַר-אַכטונג און ביטערקייט האָט ער אויסגערופֿן:

— זאָגט אים, וואָס מיט מיר איז דער מער!

און אין קורצע ווערטער האָבן זיי איבערגעגעבן מרדכי זרובֿבלס רייד: אַז ער רופֿט צום קאַמף דאָס פֿאַלק, האָבן זיי דערציילט, און עצהט, נישט צו פֿאַרלאָזן זיך אויף אַסתרן.

און מרדכי האָט אויפֿגעהויבן זינע אויגן צו זרובֿבלען און זיי האָבן זיך איינער דעם אַנדערן אָנגעקוקט ווי צוויי פֿינדלעכע קעמפֿערס, וועלכע מעסטן זיך מיט זייערע פּווחות. און דאָן האָט מרדכי געזאָגט, און ער האָט געצויגן יעדעס וואָרט:

— אין יעדער צייט זינען פֿאַראַן מענטשן, וועלכע מיינען, אַז די לייכטסטע זאָך דורכצוברעכן אַ וואָגט איז מיטן קאַפּ.

און זרובֿבל האָט אָפּגעענטפֿערט מיט עקל און שפּאַט:

— אָבער נישט יעדע צייט האָט דאָס אומגליק צו האָבן אַ פֿירער מיט דעם מוט פֿון אַ שוואַכער ידענע, וועלכע קאָן נאָר אויפֿ-הייבן די הענט אויפֿן קאַפּ און ביטער שרייען!

און די פֿאַרוואַמלטע האָבן אַריבערגעטראַגן זייערע בליקן פֿון מרדכי אויף זרובֿבלען און פֿון זרובֿבלען אויף מרדכי. עס איז גע-ווען, ווי צוויי קעמפֿערס וואָלטן אַרויסגעטראַטן פֿאַר זיי צו ראַנגלען זיך און אומצוהוואַרפֿן איינער דעם אַנדערן. און זיי האָבן זיך, אין גאַנצן פֿאַרטיפֿט אין דעם, וואָס דאַרף פֿאַרקומען פֿאַר זיי און האָבן

זייער גרויס אומגליק פֿאַרגעסן. אָבער דאָך האָבן זיי זיך אַלץ ענ-
גער אַרומגעקליבן אַרום מרדכי'ן, און עס איז געווען גלייך זיי
וואַלטן געוואַרט פֿון אים אויף שוין קעגן זרובבֿלען.
און מרדכי האָט געפֿילט, אַז אַלע זינען מיט אים און קיינער
איז נישט מיט זרובבֿלען, און ער האָט געזאָגט די שטעכעדיקע ווער-
טער:

— בעסער אַ שוואַכע יידענע פֿאַר אַ פֿירערין איידער אַ משר-
גענער, וועלכער רייסט זיך אויף גלייכע ווענט. די שוואַכסטע יידע-
נע קאָן פֿאַרהיטן פֿון אַן אומגליק, אָבער דער קלענסטער משוגענער
קאָן אַנברענגען די שווערסטע אומגליקן. נישט באַליידיקן וויל איך
דיך, זרובבֿל, אָבער דאָס, וואָס דו ראַטסט, איז משוגעט.
ביטער אויסגערופֿן האָט זרובבֿל:

— וויי צו אַ פֿאַלק, וועלכן מען פֿריידיקט, אַז זעלבסט-פֿאַרטיי-
דיקונג איז משוגעט, און נאָך מער וויי צו אַ פֿאַלק, ביי וועלכן אַזאַ
פֿריידיק געפֿינט אָפֿענע אויערן. טויטע ביינער איז אַזאַ פֿאַלק, פֿון
וועלכן יעדער סימן פֿון לעבן איז אַרויסגעפֿלויגן.
מרדכי איז אים אַרנינגעפֿאַלן אין די רייד און זיך קול איז
געווען רויק און זיכער:

— ווער זאָגט, אַז זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג איז משוגעט? בין איך
דען נישט פֿאַר זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג? וויל איך דען, אַז מיר זאָלן
זיך אַליין אויסמאַרדן נאָך איידער אונדזערע פֿינד וועלן אונדז באַ-
פֿאַלן? וויל איך דען, מיר זאָלן אויפֿהערן צו זיין? וויל איך דען נישט
אַפֿראַטעווען אונדזער פֿאַלק? אונדזער פֿאַלק זאָל זיך פֿאַרטיידיקן,
אָבער די וועגן צו זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג זינען פֿאַרשיידן, און דיין
וועג, זרובבֿל איז משוגעט.

און זרובבֿל איז געשטאַנען און האָט געקוקט אויף מרדכי'ן, ווי
ער וואַלט אים נישט פֿאַרשטאַנען, און געפֿרעגט אין גרויסער פֿאַר-
וונדערונג, און זיך שטימע האָט געציטערט:

— ווי לאַנג הייסט זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג פֿון אַ פֿאַלק דאָס

שיינע געזיכט פֿון אַ יונגער פֿרוי? איז אסתרס לייב אונדזער זעלבסט־פֿארטיידיקונג?

און ווידער האָט מרדכי רויק און זיכער געזאָגט:

— דו רופֿסט אונדו זעלבסט־פֿארטיידיקונג נאָר די קראַפֿט פֿון די אַרעמס און איך רוף זעלבסט־פֿארטיידיקונג אויך די קראַפֿט פֿון שיינקייט און די קראַפֿט פֿון געלט. דו ביסט יונג, זורבֿבל, און דו וויסט זיכער די קראַפֿט פֿון שיינקייט. זאָג, איז זי נישט דער זיכערסטער וועג? דעם קיניגס האַרץ קאָן אונדו געקויפֿט ווערן דורך שיינקייט, און אסתר מוז עס טאָן. איז אסתר דען נישט מנין פֿעטערס טאָכטער? איז זי מיר אַליין דען נישט געווען אַ טאָכ־טער? איז זי דען נישט אונדזער אַלעמענס פֿלייש און בלוט? און דאָך האָבן מיר איר אָנגעזאָגט, זי זאָל אַננשטעלן איר לעבן און גיין צום קיניג ניט גערופֿענערהייט. און ווען איר שיינקייט וועט דעם קיניג נישט רירן און זי וועט אומקומען, וועלן מיר אויסקלייבן נאָך אַ שענערע ייִדישע טאָכטער. און ווען מיר זאָלן דאַרפֿן מקריבֿ זיין אַלע אונדזערע שיינע טעכטער און שוועסטער און פֿרויען, אַ גרויסער וויטיק וועט עס פֿאַר אונדו זיין און שווער וועט עס אונדו פֿאַלן, אָבער טאָן וועלן מיר עס. איז עס דען נישט זעלבסט־פֿאַר־טיידיקונג? און ווען אונדזער שיינקייט וועט נישט העלפֿן, וועלן מיר אונדו פֿארטיידיקן מיט אונדזער געלט, מיט אונדזער האָב־און־גאָב. המן האָט אונדו געקויפֿט מיט צען טויזנט צענטנער זילבער, וועלן מיר זיך אָפקויפֿן מיט צוואַנציק, מיט דרייסיק און מיט פֿער־ציק. פֿון אייביק אָן זינען דאָס געווען די זיכערסטע מיטלען צו זעלבסט־פֿארטיידיקונג. איז יעקבֿ אָבינו נישט ניצול געוואָרן פֿון זיין ברודער עשו דורך זיין האָב־און־גאָב? האָט זיך נישט דער קיניג אָסאָ, זיין עלטער־עלטער־זידע, אָפּגעראַטעוועט פֿון בעשא מלך ישראל דורך אָפקויפֿן בן הַדד, דעם קעניג פֿון אַרם? און האָט אונדו יהודית נישט אַרויסגעהאַלפֿן מיט איר שיינקייט פֿון האַלאָ־פֿערינסן? אָבער זיין זעלבסט־פֿארטיידיקונג איז זעלבסט־פֿאַרניכ־טונג. קליין און ווינציק זינען מיר צווישן די פֿעלקער אין די הונ־

דערט און זיבן און צוואנציק מדינות. ווער וועט מורא האבן פֿאר אונדזער געווער? ווער וועט זיך אויסמאכן פֿון דער קראפט פֿון אונדזערע אַרעמס? און עס וועט נאָך זיין, אז דער קיניג וועט דער-הערן, אז די יידן באַוואַפֿענען זיך, וועט ער נאָך אַרױפֿשיקן אויף אונדז זיין שטאַרקן חייל, דעם צו מלחמה געלערנטן, און פֿון אונד-זער גאַנצן פֿאַלק וועט נישט בלייבן קיין שריד ופֿליט. געפֿעלט דאָס דיר אַזוי, זרובֿבל?

אַבער זרובֿבל האָט אויסגעשרייען הויך און ביטער:

— שאָם און שאַנדע איבער דיר און איבער אַלע, וועלכע גייען מיט דיר! — שאָם און שאַנדע איבער דעם גאַנצן ייִדישן פֿאַלק, וואָס זעט אין געלט זיין הילף און אין די שיינע לייבער פֿון זינע טעכ-טער זיין זעלבסט-פֿאַרטיידיקונג! איצט וועל איך צערייסן מנינע קליידער און וועל אַנטאָן אַ זאַק און באַדעקן מנין קאַפּ מיט אַשט איצט וועל איך וויינען און קלאָגן מנין ביטערסטן קלאָג! טויט איז מנין פֿאַלק, אַ צעפֿוילטע נבֿלה איז מנין פֿאַלק. אַ פֿלאַץ איז עס נאָר פֿאַר ווערעם, פֿאַר קריכערס און פּוּזערס, און אַלע לעבעדיקע גניסער האָבן עס פֿאַרלאָזן. וווּ נעם איך ווערטער מנין עקל אויס-צודריקן און וווּ נעם איך דעם דונער אויף אויסצודונערן מנין פעס? וווּ זינען דינע גיבורים, יהודה? וווּ זינען דינע העלדן, ישראל? זע, ווער דינע פֿירערס זינען! הער, וואָס זיי לערנען דיר! אין זייער געמיינקייט שטעלן זיי זיך ניט אָפּ אָפֿילו פֿאַר דעם הייליקסטן, און די ערע פֿון דינע טעכטער איז בני זיי ווייניקער ווערט ווי דאָס אומניצלעכסטע לעבן! אַלטער לייב, אין אַ הונט ביסטו פֿאַרקערט געוואָרן!

נאָך לופֿט האָט זרובֿבל זיך געראַנגלט און עס האָבן אים ווער-טער פֿאַרפֿעלט. און ער האָט צעריסן אויף זיך זינע קליידער, און געריסן זיך די האַר, און געשרייען ווי און ביטער. ער האָט גע-טרייסלט די הענט אין דער לופֿט איבערן קאַפּ און אַלץ איבערגע-חזרט: «שאָם און שאַנדע! שאָם און שאַנדע!». און ער איז אַרויס פֿון דעם זאַמלהויז מיט נישט-פֿעסטע טריט, ווי אַ שיפור.

גאנץ דערשראקן און אומעטיק האבן אים נאכגעקוקט די פֿאַר-
זאַמלטע און קיינעמס מויל האָט זיך נישט אויפֿגעטאָן אויף צו זאָגן
אַ וואָרט. נאָר מרדכי האָט זיס אָפּגעשמיכלט און אַרויסגערעדט
די געפֿליגלטע ווערטער:

— צי איז עס דען נישט ריכטיק? עס איז בעסער צו זיין אַ
לעבעדיקער הונט איידער אַ טויטער לייב.

אַבער פֿאַר די פֿאַרזאַמלטע איז עס געווען גלנץ ווי עמעץ
וואָלט זי פֿאַראומרייניקט און באַשמוצט. און דאָך האָט קיינער נישט
געפֿונען אין זיך דעם מוט אַוועקצוגיין נאָך זורובֿלען.

*

און זורובֿל איז אַוועק צו שושנה, אויסצורידן פֿאַר איר זיין
האַרץ און אויסצושרייען זיין פעס. מיט שנעלע טריט איז ער גע-
גאַנגען, האָט נישט געקוקט רעכטס און לינקס, און שווער געקרעכצט:
„וויי צו דער בושה! וויי צו דער חרפה!“... מיט רעש האָט ער אויפֿ-
געעפֿנט די טיר פֿון שושנהס הויז און ער האָט געהאַט דאָס געפֿיל,
אַז ער וועט זיך אַרויפֿוואַרפֿן אויף שושנהס ברוסט און אויסיאַמערן
זיין גרויסן בראָך. אויף זיין פֿאַלק, וואָס ער האָט פֿאַרלוירן, וועט
ער וויינען, אויף דער אַכטונג צו אים און דעם גלויבן אין אים, וועל-
כע זינען אַוועק און וועלן זיך קיין מאָל נישט אומקערן מער. אַבער
ווען ער האָט דערזען שושנה, איז ער געבליבן שטיין ווי צוגע-
שמידט און זיין מויל האָט נישט געקאַנט אַרויסברענגען קיין טאָן.
אין אַ זאָק איז שושנה געווען אַנגעטאָן און בלייך, אירע אויגן רויט
פֿון פֿיל וויינען, און איר קליינע געשטאַלט האָט אויסגעזען נאָך
קלענער און ווי אַינגעצויגן, און ווען זי האָט דערזען דעם אַרײַנ-
קומענדיקן זורובֿל, האָט זי אויסגעבראַכן אין אַ גרויס געוויק, ווי
זי וואָלט עס לאַנג אַינגעהאַלטן, און דאָן האָט זי געזאָגט, שלײַנגע-
דיק די טרערן:

— ענדלעך ביסטו דאָ! ענדלעך ביסטו דאָ! אַז מיט דיר איז
וואָס געשען, האָב איך געגלייבט, און איך האָב געשיקט נאָך דיר,

און מײנע שליחים האָבן דײך נײט געקאָנט געפֿינען. אָבער זײ האָבן מײר געבראַכט די ידײעה, אַז געזונט בײסטו און גאַנץ און דו לױפֿסט־אַרום אײן פֿאַלק און פֿאַדערסט עס אױף צו אַ באַוואַפֿנטן ווײדער־שטאַנד. אײך האָב נישט געוואַלט גלײבן און אײך האָב זײ געזאָגט, אַז לײגן האָבן זײ מײר געבראַכט. דאָך מער און מער זײנען אָנגעקומען צו מײר די דאָזיקע ידײעות און אײך האָב געמוזט גלײבן, און פֿינצ־טער און טרױעריק אײז מײר געוואָרן מײן וועלט. דו, בײזער זרובֿבל, ווי האָסטו געקאָנט פֿאַרגעסן מײך אײן אַזאַ שרעקלעכער צײט? ווי האָסטו געקאָנט מײך לאָזן אַלײן אײן אַ שעה פֿון געפֿאַר? וויסטו דען נישט, אַז שרעקעדיק אײז דײן שושנה און בײ דער קלענסטער סכנה פֿאַרגײט אײר געמײט? אַ, אײך בײן צום שטאַרבן! אײך בײן צום שטאַרבן! ווי פֿאַרגלױוערט אײז זרובֿבל געשטאַנען. זײנע אױגן האָבן גע־ברענט ווי אונטער הייסן אַש. זײן בליק אײז געווען שטרענג און בראַנדיק און זײן שטים שנײדנדיק:

— דו וויסט, וואָס אײך האָב געטאָן, און דו קאָנסט צו מײר אַזױ נאָך רײדן? זרובֿבל אײז געגאַנגען אױפֿפֿאַדערן דאָס ידײשע פֿאַלק צו זעלבסט־פֿאַרטיידיקונג, צו באַוואַפֿנטן ווײדערשטאַנד, און זײן שושנה האָט זײך אָנגעטאָן אײן אַ זאַק, גאַנץ פֿאַרלױרן פֿאַר שרעק! בײסטו דאָס שושנה? בײסטו דאָס מײן ליבע? אײז דײן האַרץ נײט אָנגעפֿילט געוואָרן מיט מוט און האָט עס אײן דײר נישט געשרײען פֿאַר אַנטציקונג, וואָס נישט צווישן די שרעקעדיקע אײז זרובֿבל און נישט צווישן די פֿאַרצווייפֿלטע אײז זײן פֿלאַץ?

נאָר בײטער געוויינט האָט אַלץ שושנה און אַלץ געחזרט: „אַ, אײך בײן צום שטאַרבן! אײך בײן צום שטאַרבן!“

האָט זרובֿבל זײן קאַפּ געשאַקלט און בײטער געשמײכלט:

— אײך האָב געמײנט, אַ טרײסט וועל אײך געפֿינען בײ דײר, אַ רפֿואה צו מײן אָנגעווייטיקטן האַרץ. שושנה וועט מײך פֿאַרשטיין און וועט זײן מיט מײר, האָב אײך געטראַכט, און זײ וועט מײך קרעפֿ־טיקן. אָבער ווי צו מײן עלנט, וואָס אײז אַזױ גרויס! מיט טרערן

האַט מיך שושנה באַגעגנט, מיט קליינמוטיקייט און האַרבע אויס-
רייד. און זי האַט קיין אויערן נישט פֿאַר מיר און קיין האַרץ...
אַבער שושנה האַט אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ, די ליפּן צוזאַמענגע-

צויגן אין אַ בייזער מינע און אַנגערוקט געזאָגט:

— איך קאָן קיין אויערן נישט האָבן פֿאַר דיר און קיין האַרץ.
ווייל וואָס דו ווילסט איז משוגעת, און דו ביסט צו שפּאַט אויף אַלע
לעפֿצן. אַ פֿאַנטאַזיאַר, זאָגט מען, איז זרובֿבל און אַ מענטש פֿון
חלומות. ער וויל וואָס איז אוממעגלעך און ראַט וואָס איז געפֿערלעך.
דאָס קליינע ייִדישע פֿאַלק וויל ער אויפֿהייבן קעגן דעם אומצייליקן
פֿינד און רופֿט עס זעלבסט־פֿאַרטיידיקונג. פֿאַר וואָס ראַט ער נישט
בעסער, אַז גרויס און קליין, מענער און פֿרויען, זאָל זיך דאָס ייִדי-
שע פֿאַלק אַרײַנוואַרפֿן אין די טײַכן און ימען, וועלכע פֿלייצן־דורך
די הונדערט און זיבן און צוואַנציק מדינות? אַזוי פֿרעגן אַלע און
שאַקלען אויף דיר די קעפּ. זײַנען זיי דען נישט גערעכט און זײַ-
נען דען זייערע רייד נישט ריכטיק? ווי האָב איך דאָ געקאָנט אַנט-
ציקט זײַן, און די פֿרייד פֿון וואַנען זאָל זי צו מיר האָבן געקומען?
ווייל דו האַסט מיך פֿאַרגעסן, געלאָזן מיך אַליין און ביסט אוועק
נאָך געפֿערלעכע חלומות?

דערהעכערט זײַן קול האַט זרובֿבל און געזאָגט די שאַרפֿע

ווערטער:

— ווען מיט דערנער וואַלטסטו מיר געדראָשן מײַן לײַב און
מיט עקדישן, וואַלטסטו מיר נישט אַזוי וויי געטאָן ווי מיט דײַנע
רייד. ווען די אַלע שפּאַטערס האָבן געלאַכט פֿון מיר, איז מײַן האַרץ
געוואָרן אַנגעפֿילט מיט כּעס און פֿאַראַכטונג און איך האָב מיך גע-
פֿילט שטאַרק אין מײַן שנאה. אַבער ווען דו ביסט צוגעשטאַנען צו
דעם שפּאַט און צוגעגעבן דײַן קול צום געלעכטער, בין איך דער
אומגליקלעכסטער און דער עלנטסטער אונטער דעם הימל. פֿרעמד
ביסטו מיר געוואָרן, שושנה, מיט דײַנע רייד האַסטו אויסגעגראָבן
אַן אַפּגרונט צווישן אונדו, און ווען זרובֿבל האַט פֿאַרלוירן שושנה,
האַט ער פֿאַרלוירן זײַן לעבן.

און מיט שרעק אין די אויגן האָט שושנה אויפגעשרייען:
— אַ ווי קאַנסטו אַזוי ריידן?

און ווי זי האָט אים אַזוי אָנגעקוקט מיט אירע דערשראָקענע
אויגן און אירע באַקן האָבן געפלאַמט, איז גערירט און ווייך גע-
וואָרן זרובבלס האַרץ, און ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו איר מיט
ליבע און ליבדנשאַפֿט, צוגעדריקט זי צו זיך מיט זיין גאַנצן ברען
און לאַסקע און געשעפטשעט:

— מײַן איינציקע, מײַן ליבע, זײַ דו מיט זרובבלען... לאַך דו
נישט אויס פֿון מיר... גלייב דו אין מיר... גלייב, אַז נישט משוגע
בין איך געוואָרן און נישט קיין מענטש פֿון חלומות... גלייב, אַז צו
גרויסע זאַכן בין איך געבוירן געוואָרן און גרויסע זאַכן וועל איך
אויספֿירן, איך וועל אויפֿנעמען אַ קאַמף מיט די שפּאַטערס און
פֿאַלקס-פֿאַרפֿירערס און וועל זיי פֿאַרניכטן. איך וועל אויסלערנען
מײַן פֿאַלק שטאַלץ צו זײַן און וועל אים פֿירן צום זיג. זײַ דו מיר
דער ברונעם, פֿון וועלכן איך זאַל שעפּן זאַפֿט פֿאַר מײַן מאַרד,
קראַפֿט פֿאַר מײַנע אַדערן. גיס מוט אין מיר אַרײַן און מונטער-
אויף מײַן מידע זעל! זאַג מיר, אַז איך בין גערעכט און די וואָס
לאַכן פֿון מיר זײַנען געשלאָגן מיט בלענדעניש. זאַג מיר, אַז דו
האַסט אַ טעות געהאַט און נאָר אויף אַ קליינער וויילע ביסטו אַפֿ-
געשטאַנען פֿון דײַן זרובבל.

אַבער שושנה האָט געוויינט, דאָס געזיכט באַהאַלטן אין אירע
הענט און שטיל געמורמלט:

— איך קאָן נישט! איך קאָן נישט!

מיט גרעסערער ליבדנשאַפֿט האָט זרובבל איבער איר גערעדט:
— זעסט, זיי ווילן זיך אויסקויפֿן פֿון דער סכנה מיט דעם
לײַב פֿון אסתרן. זיי שיקן זי, זי זאַל איינשטעלן איר לעבן און אַליין
ווילן זיי יוצא זיין מיט פֿאַסטן. און ווען אסתרס לײַב וועט נישט
העלפֿן, וועלן זיי אַנווענדן געלט אַדער אַן אַנדער שיין ווייבערלייב
אַדער ביידע זאַכן אין איינעם. זאַג, איז עס נישט העסלעך, שושנה?
איז עס נישט געמיין און פּחדניש? אַליץ שרײַט אין מיר קעגן דעם.

שרייט אין דיר גאַר נישט קעגן דעם? מענער זאָלן שיקן אין פֿאַרויס אַ פֿרויענליכב! שושנה, איך האָב קיין ווערטער נישט, ווי נידער־טרעכטיק דאָס איז! פֿילסטו עס, שושנה? פֿילסטו דיך נישט ווי באַ־שמוצט, דערנידעריקט, באַשפיגן? שושנה, זע, ווי עס ציען זיך אָן מנינע מוסקלען — פֿילסטו מנין קראַפֿט? מנינע הענט פֿיל איך ווי ריון־פֿליגלען אויף אַריבערצוטראַגן מנין פֿאַלק איבער אַלע תהומען און געפֿאַרן. פֿאַר וואָס האָבן זיי מורא צו נעמען געווער אין זייערע הענט? זיגן אָדער פֿאַלן, אָבער נישט אַפּקויפֿן זיך! מענער, וועלכע באַהאַלטן זיך הינטער אַ פֿרויען־קליידל, האָבן קיין שום ערן־געפֿיל נישט, און מנין גאַנץ פֿאַלק זאָל באַשטיין פֿון אַזעלכע מענער? זרובֿבלס פֿאַלק זאָל קיין ערן־געפֿיל נישט האָבן? שרייט אין דיר גאַר נישט קעגן דעם, שושנה?

נאָר שטיל איז געווען שושנה אין זינע אַרעמס און האָט קיין וואָרט נישט געזאָגט, און ער האָט אַלץ געדרונגען אין איר און ליינדשאַפֿטלעך אַרנינגעקוקט איר אין די אויגן און אַלץ געבעטן:
— זאָג מיר, שושנה, זאָג מיר...

און ענדלעך האָט שושנה שטיל אַרויסגערעדט:

— דו בלייב מיט מיר, זאָלן זיי טאָן ווי זיי פֿאַרשטייען.

— צו שאַם און צו שאַנדע פֿאַר דעם גאַנצן ייִדישן פֿאַלק?!
— זרובֿבל האָט עס אויסגעשרייען און אַ גרויסער טרויער האָט אים פֿלוצלינג אָנגעפֿולט.

דאָן האָט שושנה געזאָגט אירע אומפֿאַרזיכטיקע ווערטער:

— זיי זינען די מערהייט, דער רבים: זיי פֿאַרשטייען עס בע־סער.

און זרובֿבל איז אויפֿגעשפרונגען, ווי אַ שלאַנג וואַלט אים אַ ביס געטאָן. ער האָט געוואַלט אויפֿשרייען מיט ביטערע קולות, אָבער ער האָט דערפֿילט, ווי אַ גרויסער פעס שטינגט אין אים אויף. ער האָט אַרויפֿגעלייגט זיין האַנט אויף זיין האַרץ און גערייבן זיך די ברוסט, און פֿלוצלינג האָט ער זיך אַ קער געטאָן צו דער טיר. אָבער

בנן דער טיר איז ער געבליבן שטיין, האָט אָנגעשפּאַרט זיך און גע-
זאָגט, און זיין קול איז געווען הייזעריק:

— דו וועסט מיך מער נישט זען, שושנה!

אַ שוידער איז דורכגעגאַנגען שושנהן דורך אַלע גלידער און
פֿול מיט שרעק און פֿאַרצווייפֿלונג האָט זי אויסגעשרייען:

— אָבער, זרובֿבל?!

און ער האָט ווידער אַרויסגעשעפטשעט:

— דו וועסט מיך מער נישט זען, שושנה...

נאָך מער דערשראָקן, האָט אויפֿגעשרייען שושנה:

— אָבער, זרובֿבל! — און זי האָט צוגעטראָגן אירע ציטער-

דיקע בלייכע הענט צו אירע באַקן, און איר בליק איז געווען ווי
פֿון אַ דערשראָקענער פֿאַרווונדטע טויב.

און זרובֿבל האָט גערעדט, און זיין שטימע האָט געציטערט:

— איך ליב דיך און שטאַרק ווי דער טויט איז מײַן ליבע, בנן

נאַכט, אויף מײַן געלעגער, וועל איך דיין נאַמען רופֿן און מײַן האַרץ
וועט פֿאַרגיין פֿאַר בענקעניש. מיט די נעגל פֿון מײַנע פֿינגער וועל

איך מיר מײַן לייב צעקראַצן און מײַנע אויגן וועלן ברענען אונטער
זודיקע טרערן. אָבער נישט דו קאַנסט זיין זרובֿבלס ווייב, נישט

דו די מוטער פֿון זײַנע קינדער! דו וועסט מיך מער נישט זען,
שושנה!

שווער געוואָרפֿן האָט זיך שושנהס ברוסט. איר שנעלער אַטעם

איז געווען דורכגעווייקט מיט טרערן. און האַרצרייסנדיק איז געווען
איר אויסגעשריי:

— זרובֿבל!

אָבער ער האָט שוין אויפֿגעעפֿנט די טיר, און שטייענדיק אין

איר האָט ער צוגעווענדט צו שושנהן זיין געזיכט און פֿעסט אַרויס-
גערעדט:

— גיי און לערן דיך צו זיין זרובֿבלס ווייב!

און ער האָט צוגעמאַכט די טיר הינטער זיך.

זי האָט אויפֿגעשרייען און דאָס איז געווען דאָס געשריי פֿון אַ

פֿאַרוונדערטער הירשין. זי איז צוגעשפרונגען צו דער טיר, אָבער אירע פֿיס האָבן זיך איר אונטערגעבויגן. זי האָט אויסגעשפּרייט די הענט אויף דער צוגעמאַכטער טיר, און געקרעכצט און געוויינט אין איר גרויסן אומגליק. זי האָט נישט גערעדט. איר האַלדז איז איר צוגעשנירט געוואָרן און די צונג האָט זיך נישט באַוועגט. ערשט שפעטער האָט זי געקאַנט אַרויסשעפטשען גאַנץ שטיל:

— זרובבל, זרובבל, זרובבל...

דערנאָך האָט זי זיך אַרויפֿגעוואָרפֿן אויף איר געלעגער מיט די הענט אויפֿן געזיכט, צונויפֿגעקאַרטשעט, און עס איז איר געווען ווי עמעץ וואַלט זי געפאַטשט. און זרובבל האָט געשפּרעזט דורך נאַכט און פֿינצטערניש, ווינט הינטער דער שטאַט, אין טיפֿער איינזאַמקייט, דאַרטן וווּ אַ גרויסער פֿעלדז האָט זיך אויפֿגעהויבן הויך איבער אַ טיפֿן אָפּגרונט.

1906

אַ ליענסין

בילדער פון ערשטן קרייצצוג

דער וויכוח

„שני תלמידים היו בעיר אחת והיו

הגוים הורגים את היהודים — — —

90 חסידים

די אויסהרגערס קומען־אַרײַן אין דער שטאַט, און ווער נאָר עס קען, גראַבט זיך אַזן ווי אַ קראַט.

צוויי בחורים ליגן אין קעלער באַהאַלטן, עס פאַסעווען זיי אַזוי קנוטיק די גוואַלדן.

עס פֿנערן אויבן די מעסערס און העק און אונטן אין בלוטגליווער פֿינצטערט די שרעק.

די בחורים קארטשען זיך אונטער די מיתות,
און פֿאלנדע גופים, און כאַרכלס פֿון גסיסות.

זאָגט איינער צום צווייטן: „איך מאַך נאָר אין טראַגט,
און באַלד אַ געלנטערטער לויכט איך פֿאַר גאַט:

און זיין וועט מיט זיי, מיט די קדושים, מנין חלק
אין טויט אַזוי גרויליק, אין טויט אַזוי הייליק.

איך גיי פֿון דער פֿינצטערער נאָרע אַרויס,
און מיש זיך מיט זיי אין די בלוטן באַלד אויס“.

— צעהיצט זיך דער צווייטער: „אַזאַ משוגעת
דאָס הייסט דאָך, מאַבד את עצמו לדעת!

געפֿינט מען אונדז, וועלן מיר אויפֿנעמען גרייט,
ווי זיי, אַזוי גרויליק, דעם הייליקן טויט.

דאָך טאָר מען אַליין בידיים ניט געבן
צום קוילער און האַקער דאָס הייליקע לעבן!“

זאָגט ווידער דער ערשטער: „האַט גאַט מיר געטרויט,
איך שטאַרב אין מנין לעבן און לעב אין מנין טויט.

איז ניט רבי חנינא בן תרדיון געגאַנגען
אַנטקעגן די פֿלאַמען אין גלוט פֿון פֿאַרלאַנגען?

און האַלטנדיק אַ ספֿר־תורה אין שויס,
געקוקט אין דערוואַרטונג צום תליון אַרויס.

„און איז אַזוי פֿרום מיט דער תורה צוזאַמען,
פֿאַרוויקלט אין פֿאַרמעט, אַרויף אויף די פֿלאַמען“.

זאָגט ווידער דער צווייטער: „האַט ניט זיך אַמאַל
רבי יהודה בן כבא באַהאַלטן אין טאַל?!

און ערשט ווען דער צורר האָט דאָרט אים געטראָפֿן,
איז מער שוין דער קדוש פֿון טויט ניט אַנטלאָפֿן.

דאָך יאָגט ער די רביס אַוועק און באַפֿעלט
דאָס לעבן צו היטן פֿאַר זיך און דער וועלט!

*

אַזוי האָבן זיי דעם וויכוח געהאַלטן,
זיך קאַרטשענדיק אונטער די גרוילנדע געוואַלטן:

אַרומגערעדט אונטער דער האַק אַזוי ברייט
די קדושה פֿון לעבן, די קדושה פֿון טויט.

1927

רבי שמעון מיימי

דער רב אין מיטן, רעכטס זיין איידעם, לינקס זיין ווייב,
זיי שטייען ביזן האַלדז אין טורעמוואַנט פֿאַרמויערט;
עס ברענט אויף זיי ווי פֿייער דאָס צעמורשטע¹ לייב,
שוין לאַנגע דריי מעת־לעת ווי זייער גסיסה דויערט.
און אויפֿן ביינקרייך, אויבן, ווינקט זיי יעזוס מיד,
אין פֿינן געשניצטע, פֿינן געקינצלטע יסורים:
"אַ, זאָגט אויף מיר, איך בין אַ גאָט און ניט קיין ייד,
דאָן ברעכט מען אייך אַרויס מיט גרויס פֿאַראַד פֿון טורעם".
דער רב איז אַבער שטום, פֿאַרעקשנט ביזן סוף,
ער הייבט ניט אויף זיין בליק צום קריסטנגעץ, צום טמא;
און שטום ווערט דורכגעפֿירט, די וויסטע, ווילדע שטראַף,
עס גייט־אַרויס אין טהרה לאַנגזאַם די נשמה,
פֿון לעצטן רב פֿון פֿאַרטוגאַל.

¹ צעטרייבערטע, צעשלאָגענע.

ער שטייט פֿאַרמויערט שמום און פֿאַר זיין גוסס-בליק
פֿלאַמט פֿינצטער אַלץ דאָס בילד : מען שלעפט זיי ווי די רינדער,
אין קלינגענדיקע קלויסטערס, פֿאַר די האַר, אויף שטריק,
פֿיל טויזנטער, ביז איינעם — מענער, פֿרויען, קינדער,
אַט זעט ער זיך שוין דאָרט, אַרײַנגעכאַפט אין נעץ,
אַט האָט מען אים אַ קרייץ צום קושן צוגעטראָגן,
און בליצשנעל אין אַלטאַר צעשמעטערט ער דעם געץ,
די רוצחים זאָלן אויפֿן אָרט אים טויט דערשלאָגן!
די קירכע אָבער דאָרף זיין בנישפּיל, זיין פֿאַרראַט,
דעם גניטט פֿון רבֿ, פֿון אַלטן, מוז זי זען געבראַכן,
ווי שווער די פּיניקונג! ווי שוואַך ער פֿילט, ווי מאַט!
אַלץ שטראַלנדיקער לויכט דער הייליקער נצחון
פֿון לעצטן רבֿ פֿון פֿאַרטוגאַל.

אַט לעשט זיך, לעשט זיך אויס זיין לעצטער לעבנספֿונק;
דער גלח און דער וועכטער שטייען דאָך און וואַרטן,
ציי רעדט ניט וואָס זיין בליק, ציי מערקט זיך ניט אַ ווונק,
ציי פֿילט זיך ניט אַ בראַך אין ווילן, אין דעם האַרטן.
אומזיסט! אומזיסט! ער שטאַרבט, דער גלח טרעט שוין אָפּ...
עס לויכט באַגניסטערט אויף דאָס פנים פֿון דעם וועכטער,
ער שטעלט זיך פֿאַרן רבֿ געבויגן טיף דעם קאַפּ,
און פֿליסטערט אין עקסטאַז: „אַ דאַנק דיר, גאַט גערעכטער!
דו האַסט מאַראַנען שוואַכע, זינדיקע באַגליקט,
זיין הייליקונג צו זען, געמאַכט אונדז שטאַרק ווי אַזיין,
אין חושך האַסטו אונדז פֿייערזיגל געשיקט,
פֿאַר קינדער, קינדסקינדער, דעם בנישפּיל אונדז צו ווייזן
פֿון לעצטן רבֿ פֿון פֿאַרטוגאַל.“

עס שלייכט אַ לוויה שוואַרץ אין טויטקייט פֿון דער נאַכט,
עס גייט און גנבעט זיך אַ שאַטן-שטומער עולם,
מיט מסירת-נפֿש ווערן קדושים דריי געבראַכט

געהיים פֿון תּפֿיסה-גרוב צום ייִדישן בית-עולם.
 עס קרעכצט פֿאַרשטיקט דער קדיש דאַרט צום לעצטן מאָל,
 עס שטראָמען שטיל מאַראַנען-טרערן בלוטיק-הייסע,
 און אין דעם ציטערדיקן, יאַמערדיקן קול,
 הילכט-אַפּ אַ שבועה פֿעסט, אַ גואַלדיקע, אַ גרויסע.
 און דורך אַן אימת-מוות, דורות-דורות לאַנג,
 דורך דרייַ יאַרהונדערטער פֿון פֿינצטערע יסורים,
 בנים אינקוויזיטאָרס פֿלאַם, אין הייל פֿון מאַרטערצוואַנג,
 לויכט שטראַליק די געשטאַלט, פֿאַרמויערט אין דעם טורעם,
 פֿון לעצטן רבֿ פֿון פֿאַרטוגאַל.

1920 171

דער יונגער משומר

אַ מעשה פֿון 15טן יאַרהונדערט, ווינער גזירה, געשריבן
 אין דעמאָלטיקן עברייִטש, דערציילט מיט שוידערלעכער
 פשטות, ווי אַזוי דער הערצאָג פֿון עסטרייַך, אַלברעכט
 דער פינפטער, שפּעטער קייסער, האָט אין יאָר 1421 פֿאַר-
 טיליקט אַלע יידן ביז איינעם אין ווין און אין גאַנץ
 עסטרייַך.

— 1 —

גלאַנצן קיווערס גאַלדיק דורכן גרין פֿון מני.
 און דער הערצאָג זאָגט דעם אַדיוטאַנט דעם יונגן,
 ווי זיי ריזטן דורך די וועלדלעך בנים דוננ.
 — הער נאָר, ווי די פֿויגלען האָבן זיך צעוונגען —
 וואָס זשע קוקט מנין ריטער, מנין באַליבטער
 עפעס אויס אַזאַ באַטריבטער?

זיפֿצט דער ריטער טיף: — אין אַט דעם טאַג פֿון מני
 האָט מען זיי אויף שיפֿלעך זינקענדיקע געלאָדן

און געלאָזן מיטן שטראַמיקן דונג.
און די וועלן האָבן בלאָ מיט טויט געזאָדן —
הער איך אלץ די קולות די באַנומענע
פֿון די אלע אומגעקומענע.

— 2 —

פֿריידיק שאַלט אין נאַכט מיט טויונט ליכט דער שלאָס.
דאָך דער יונגער ריטער קען זיין צער ניט צאַמען,
בעת אַליין דער הערצאָג טרינקט פֿאַר אים אַ כּוס,
און אים גריסן גליענדיק די שענסטע דאַמען;
רופֿט דער הערצאָג אויס: — דו שרעקסט, מיין יונג, מיך היינט
ווי אַ חושך לומנע אויף דיין פנים שיינט!

ברומט דער ריטער שטיל: — אין אַט דער נאַכט פֿון קלאָג
האַבן זיי אין סינאַגאָג זיך אויסגעשאַכטן —
מענער, פֿרויען, קינדער, און די סינאַגאָג
נאָך דעם אָנגעצונדן אין די גרויסע פֿאַרכטן;
כאַרכלען נאָך אַנאָנד אלץ פֿאַר מיר די טויטן
דורך די פויקן און טרומייטן.

— 3 —

אַ געיעג אַ ווילדס, עס ציטערט אַזש די ערד —
קלינגעניש פֿון שפּאַרן, בלאַזעניש פֿון האַרן,
בילערייַ פֿון פּלביים, הירושערייַ פֿון פֿערד,
און אין טומל ווערט דער ריטער וווּ פֿאַרלאָרן;
זוכט אים אויס דער הערצאָג, אַ פֿאַרווונדערטער,
וואָס ער רייט אָן אָפּגעוונדערטער.

און דער ריטער, עקזאַלטירט, וויינט אָן דאָס אַרט:
— אַט אַהינצו האַט מען זיי געבראַכט צוזאַמען,
אין די הונדערטער, און פֿאַר די געצן דאָרט.

ווי אַ גאַנץ־אַפּער, געוואַרפֿן אין די פֿלאַמען —
 הער איך אַלץ די הייליקע געזאַנגען,
 אין די פֿלאַמען אויפֿגעגאַנגען.

— 4 —

וואַרנט אים דער הערצאָג שוין צערייצט, צעהיצט:
 ווי איך האָב רחמנות אויף דיין בלוטיונג לעבן,
 ביסטו דאָך שוין קריסט, פֿון טויפֿ־וואַסער באַשפּריצט,
 און איך מוז צום קירכגעריכט דיך איבערגעבן —
 אַ פֿאַרבלענדטער דו, ווי דיין פֿאַרפֿלוקטער שטאַם,
 וועסטו שוין געוויס ניט אויסמינדן דעם פֿלאַם!
 נייגט זיך נידעריק דער ריטער: — יע, מײַן האַר,
 ווי איך דאַנק פֿאַר דיין גענאָד און גוטן ווילן,
 וואַלט איך טיפֿער נאָך דיר דאַנקבאַר זײַן דערפֿאַר,
 אויב דו וואַלטסט מײַן ווונטש, מײַן הערלעכסטן, דערפֿילן —
 גיב, איך זאָל, ווי מײַנע ברידער, קענען
 אויך נאָך פֿאַר גאַטס נאַמען ברענען!

— 5 —

זעט דער עולם, דער צעהעצטער,
 ווי עס גייט דער ייד דער לעצטער,
 גייט דעם וועג פֿון טאַטע־מאַמען
 צו דער חופּה פֿון די פֿלאַמען —
 הללו יה!
 ווי ער קומט אַליין, אַ גרייטער,
 אַן אַ וואַך און אַן באַגלייטער,
 שטייט ער, ניט געשמידט צו שטאַנגען,
 אויפֿן שניטער מיט געזאַנגען —
 הללו יה!

מיטן שטאַלצן קאַפּ געהויבן,
 מיטן בליק צום הימל אויבן,
 בעט ער זינגענדיק אין פֿייער:
 זיי מטהר, זיי מטהר —
 הללו יה!

1938 י"ז

ה. לייבוויק

פון דער דראַמאַטישער פּאַעמע „דער גולם“

אין די אינטערעדיקע היילן פון פינפער שלאָס, אַ פינצ־
 טערניש אַנצוטאָפּן מיט די פינגער. טאַדעוּש באַגלייט פון
 מאַנאַד באַוויזן זיך פון דער טיפּעניש פון הייל. דער
 מאַנאַד טראַגט אַ קליינעם פּאַקל. זיי אַטעמען ביידע; אַפּ
 מיד פון לאַנגן קריכן אונטער דרייערד.

טאַדעוּש — דינן האַנט אַהער. נישט וואַקל זיך. ווען נישט די לופֿט
 די שטיקנדיקע און די שטאַרקע פֿינצטערניש,
 וואַלט לאַנג שוין אויסגעפֿירט געווען די שליחות,
 וואָס גאַט און יעזוס, אונדזער קעניג, האָבן אונדז
 געשיקט צו אויספֿירן. דו זעסט, די הייל איז לאַנג,
 פֿאַרלאַזן און פֿון קיינעם נישט באַטראַגן,
 פֿון דעסט וועגן האַט אונדזער האַרץ זיך נישט געשראַקן,
 און אונדזער האַנט האַט נישט געציטערט. גאַט אַליין
 האַט אונדז מיט גלייכע טריט געפֿירט צו זייער שול...
 מאַנאַד — אַט פֿאַל איך, האַלט מיך, פֿאַטער.
 טאַדעוּש — גלייך זיך אויס
 און אַטעם־אַפּ. די לופֿט איז ליכטער דאָ.
 מאַנאַד — כִּיהאַב אַלץ געטאַן, וואָס דו האַסט מיר געהייסן,
 און נישט געשראַקן זיך. געהאַלטן פֿעסט
 דאָס מעסער אין דער רעכטער האַנט און מיט דער לינקער

צונויפֿגעדריקט דעם האַלדז... קיין איין געשריי, קיין צאָפּל...
 די פֿלעשלעך האָב איך גוט פֿאַרקאַרקעוועט, אַוועקגעשטעלט...
 נאָך פֿיל איך אויף מײַן האַנט די וואַרעמקייט...
 אַ האַלט מיך צו, מיר שווינדלט ווידער.

טאַדעוּש — האַסט מורא? פֿינגלינג! זעסט נישט, ווער
 עס פֿירט דיך?

דו זעסט מײַן גרויע באַרד, מײַן עלטער־שטעקן,
 די נעכט די נישט־דערשלאָפֿענע — אין מײַנע אויגן?
 פֿאַר וועמען האָב איך נישט דערשלאָפֿן? מיר צוליב?
 אויף וועמען שפּיגלט זיך דער שײַן פֿון צלם —
 אויף מיר אַליין? צי מערער נאָך אויף דיר?
 און ווער האָט מער געשאַרפֿט דאָס מעסער, איך צי דו?
 און ווער האָט מער אַרײַנגעזאַפֿט די הייסע וואַרעמקייט,
 כאַטש איך בין פֿון דער זײַט געשטאַנען, איך צי דו?
 געטאַן האָב איך, נישט דו, און וואַקלען זיך
 האָב איך באַדאַרפֿט; ווײַל דו האַסט גאַרנישט נישט געטאַן —
 אַ פֿיר נאָר מיטן שאַרף געגעבן...

מאַנאַך — פֿאַרגיב מיר, פֿאַטער. קומט אים די הענט.
 טאַדעוּש — איך פֿאַרגיב דיר, איך בין גוט,
 מעגסט רויק קומען אין דײַן צעל און שלאָפֿן.
 און איך בין מער ווי רויק, איך בין גליקלעך.
 ווײַל קוקנדיק ווי דו גיסט־אַן די פֿלעשלעך,
 געזען האָב איך אַזוינע זעונגען פֿאַר מײַנע אויגן,
 וואָס קיינער, אויסער אים, האָט נישט געזען...
 און ער, שוין הענגענדיק אַ צוגענעגלטער צום קרייז,
 און זעענדיק די זעלבע זעונגען וואָס איך,
 האָט אויפֿגעמאַכט איין ווינקל פֿון אַ ברעם
 און שטיל מיט ליבשאַפֿט צוגעשיקט אַ קוק אַהער;
 ווײַל דאָן נאָך איז די הייל געווען שוין גרייט פֿאַר דעם,
 און אויך דאָס מעסער... גלאַנציק, שטראַלנדיק און שאַרף

אַ שנין געטאָן האָט פֿון דער הייל אויף אים דאָס מעסער.
 אַ שנין געטאָן, אַ גלעט געטאָן זיין אויפֿגעמאַכטע ברעם,
 און גלאַנציק, שטראַלנדיק האָט זיך זיין אויג פֿאַרמאַכט...
 דו מיינסט: נקמה? ניין, נאָר ריינע ליבשאַפֿט.
 ווייל בלוט איז ליבשאַפֿט, בלוט פֿון קינדער,
 ווייל ער איז אויך געווען אַ קינד... און יעדער מעסער
 פֿון דעמאָלט אָן געוואָרן איז געבענטשט;
 און קיין מאָל וועלן זיי, די קרייציקערס, נישט קאָנען צונעמען,
 אַוועקרויבן פֿון אונדז די הייליקייט פֿון מעסער;
 ווייל קיין מאָל טאָר נישט אויפֿהערן צו גיסן זיך
 דאָס בלוט פֿון די וואָס האָבן נישט געקאָנט דערווען
 דעם שטילן שנין פֿון זיין פֿאַרמאַכטער ברעם...
 מאַנאַך — אַ פֿאַטער, דאַכט זיך, אַז מען גייט אַהער.
 טאַדעוּש — דיר דאַכט זיך אַלץ, דו פֿינגלינג איינער, ווער
 וועט גיין אַהער? ווער ווייס דעם סוד פֿונעם אַרצינגאָנג?
 איך זאָג דיר נאָך אַ מאָל: נישט האָב קיין מורא.
 עס הערן טריט זיך, יא, — דאָס זינגען זיינע טריט.
 אַ שטילער, אַ פֿאַרבענקטער שוועבט ער אום
 און אַטעמט שטאַרק און טיף אין זיך דעם רויטן גירוד,
 ער ווערט אַ לעבעדיקער נישט נאָר אויפֿן הימל,
 נאָר אויך מיט אונדז אַט דאָ... אַט קומט ער.
 עס רויטלען זיך די בלייכע באַקן זינגע
 און פֿון די אויגן שטראַמט זיין ליבשאַפֿטפֿרייד,
 זיין קינדערישע באַרעמהאַרציקייט און צערטלעכקייט;
 ער טראַגט דעם קרייץ אויף זינגע אַקסלען, טאַנצט מיט אים.
 ער זינגט מיט אים, ער לעבט מיט אים, ער שפּילט זיך...
 אַט איז ער דאָ, דו זעסט? הייב־אויף די אויגן!
 מאַנאַך — מיט שרעק, צלחט זיך און פֿאַלט צו דער ערד. אַ קום,
 כּ׳האַב מורא, מורא!

טאַדעוּש — איצט זעסטו שוין?

מאָנאַך — אַ יעזוס באַרעמהאַרציקער, דערבאַרעם זיך...
 אַ נעם מיך צו פֿון דאַנען, פֿאַטער הייליקער!
 טאַדעוּש — אַוועק! אַוועק פֿון מײַנע אויגן!
 איך הייס דיר זען — און דו ביסט טויב און בלינד.
 אַוועק!

מאַנדאַ לאָוט זיך לויפן און טאַדעוּש פֿאַלגט אים נאָך. עס
 קומען פון אַן אַנדער זײַט מהר"ל און דער גולם. מהר"ל
 טראָגט אַ לאַמטערן, דער גולם — אַ האַק און אַ רידל.

מהר"ל — בלייב שטיין און קוק זיך צו. וואָס זעסטו?
 גולם — איך זע דאָס גאַנצע לענג פֿון הייל פֿון עק ביז עק.
 צו רעכטס — אַ שמאַלער וועג, צו לינקס — אַ ברייטער,
 אַ הונדערט טריט פֿון דאַנען טיילט זיך אָפּ
 אַ דריטער וועג, קוים דורכצוגיין דורך אים.
 מהר"ל -- ווו ענדיקן זיך ביידע ערשטע וועגן?
 גולם — דער שמאַלער פֿירט צום שול, דער ברייטער פֿירט
 צום פּומר.

שלום אַש

קאַפיטלען פון ראָמאַן

קירוש השם

דער נסיון

דער פּריץ טשווערטשינסקי האָט געלאָזט וויסן די יידן, אַז די
 קאַזאַקן זײַנען גרייט אָפּצוטראַעטן פֿון שטאַט פֿאַר דעם גאַנצן גאַלד-
 און-זילבער, זײַנדיג, פעלצן און מלבושים, וואָס די יידן וועלן
 געבן אויסלייזגעלט. ר' אַהרן, דער ראש-הישיבֿה און רבֿ פֿון שטאַט,

האַט צוזאַמענגערופֿן די פֿרנסים און די ראַשי־העיר און געהאַט אַן אַסיפּה. און מען האָט באַשטימט, אַז מען זאָל אויסלייזן דאָס נפֿש מיט די פֿאַרמעגנס. האָט מען געלאָזט אויסרופֿן אין די שולן, אין די מאַרקן און אַרום די מויערן, אַז די ייִדן זאָלן ברענגען זייער האַב־און־גוטס צום גראַף אין שלאָס אַרזן, פֿאַרן קאָזאַק אויסלייזגעלט. האָבן די ייִדן צוזאַמענגעבראַכט זייערע פֿאַרמעגנס, האָבן זיך געטראַכט; זאָל גאַלד־און־זילבער אַ פֿפּרה זיין פֿאַרן לעבן, און גע־לויבט איז גאַט, וואָס ער שיקט אַ רעטונג.

זייער אַ סך טייערע פֿלים זינגען דאָרט געווען צווישן די פֿלצים, וואָס די ייִדן האָבן געבראַכט אין שלאָס, זילבער־געהאַמערטע בע־כערס, נירנבערגער אַרבעט וואָס די ייִדן האָבן געהאַט געבראַכט פֿון די יאַרדן, און אתרוגים־פּושקעס אין די געשטאַלטן פֿון פֿל־המינים פירות און בשמים־ביקסן אין געשטאַלט פֿון הויכע טורעמס מיט דגלים און מזלות, און חנוכה־ליכטער מיט די סימנים פֿון די שבתים, און פֿלערליי מינים צירונג פֿון גאַלד און זילבער און טייערע שטיי־נער, און ריכע פעלצן סויבלע און נעלקן, וואָס זיי האָבן געקויפֿט פֿון די רוסישע סוחרים, און זייער פֿיל זינדנציג אויף מלבושים, איטאַליענישער בראַקאַט וואָס זיי האָבן אינגעקויפֿט אויף פּרוכתן און אויף פֿל־המתנות, און מיט זילבער און מיט גאַלד געפֿלאַכטן זינדנס פֿון סלוצק, וואָרעם זיי האָבן גאַר נישט געשאַנעוועט, נאָר אויסצו־לייזן דאָס נפֿש. און זיי האָבן די ריכטימער אַנגעוואַרפֿן אין גרוי־סע קופּעס אין דער פֿעסטונג פֿון טולטשין. די זילבערנע ברייטע עטרות האָבן געבלישטשעט פֿון די טונקעלע שטאַרקע פֿוטערן און די גאַלדענע צירונג מיט די שטיינער האָבן געבלישטשעט צווישן די פֿאַליעס זינדנס, סאַמעט און אַטלעס, וואָס איז געלעגן אין אַגאַ־צע הויפּנס אויפֿן הויף פֿון דער פֿעסטונג און געוואַרט אויפֿן קאָזאַק, און ווי די ייִדן האָבן שוין געהאַט געבראַכט זייערע פֿאַרמעגנס, האָט דער פֿריץ געזאָגט:

— גיט־ארויס איינער געווער און ברענגט עס אַהער.
האַבן די ייִדן געזאָגט:

— צו וואס דארף דער קאזאק אונדזער געווער? ער האט דאך געווער גענוג און ער וויסט זוויל, אז מיר וועלן אים נישט נאכיאגן, ווען ער וועט אפטרעטן פֿון דאָנען, און מיר האָבן נאָר געהאַלטן דאָס געווער, כדי צו ווערן זיך, אָבער נישט חלילה אַנצופֿאַלן אויף אים, און הענט אַז ער טרעט־אָפּ פֿון דאָנען און וויל מיט אונדז מער נישט מלחמה האַלטן, צו וואָס דארף ער ווידער אונדזער גע־ווער?

האַט דער פּרייַך געענטפֿערט:

— אַזוי וויל דער קאָזאק און אַזוי האָב איך מיט אים אָפּגע־מאַכט.

האַבן די יידן באַלד אַננגעזען, אַז די פּאָליאַקן האָבן געמאַכט יד־אַחת מיט די קאָזאַקן זיי צו פֿאַרטיליקן.

האַט זיך אָנגערופֿן מענדל, דער פּרנס פֿון זלאָטשעוו:

— אונדזערע פֿאַרמעגנס האָבן מיר אַיך געבראַכט און אונדזער געווער וועלן מיר אַיך נישט אַרויסגעבן, וואָרעם אַז איר פֿאַרלאַנגט אונדזער געווער, איז נישט אַנדערש נאָר סיידן איר האַט געמאַכט יד־אַחת מיט די קאָזאַקן אונדז אַרויסצוגעבן און איבערצולייפֿערן אין זייערע הענט. וואָרעם וואָס קען דען אַנדערש זיין, ווען איר פֿאַר־לאַנגט פֿון אונדז דאָס געווער, מיט וועלכן מיר האָבן באַשיצט און געראַטעוועט די שטאַט?

האַבן זיך אַנדערע יידן אָנגערופֿן נאָכן פּרנס:

— דאָס פֿאַרמעגן וועלן מיר געבן און דאָס געווער וועלן מיר אַיך נישט אַרויסגעבן.

און נאָך אַנדערע יידן האָבן געשריגן און געענטפֿערט דעם פּרייַך:

— אַז שטאַרבן, זאלן מיר אַלע שטאַרבן, די פּאָליאַקן מיט די

יידן!

און עס איז דאָרט געווען אַ יונגער מאַן פֿון קאַרסון, אַ דאָרער און אַ הויכער, און זינע אויגן האָבן געברענגט מיט נקמה פֿאַר גאַט, זינע פּיאַות האָבן זיך געטרייסלט, און די ציין און די גאַמבע האָבן געקלאַפט פֿאַר כּעס, וואָרעם עס האַט אין אים געברענגט גאַטס כּעס.

האַט ער געכאַפט אַ חלף אין האַנט און געשריגן צו די יידן:
— די גוים האָבן אונדז פאַרראַטן, אַזוי ווי אין נעמיראַוו אַזוי
דאָ. לאַמיר זיך נוקם זיין אין זיי נקמת ה', פֿאַר גאַט און פֿאַר זיין
תּוֹרָה!

ווי אַ פֿלאַקער פֿייער זינען די ווערטער פֿון דעם יונגן מאַן
אַרזינגעפֿאַלן אין דעם אויפֿגערעגטן עולם. זיי האָבן שוין נישט גע-
האַט וואָס צו פֿאַרלירן. מיטן טויט האָבן זיי שוין לאַנג שלום גע-
מאַכט, נאָר זיי האָבן געוואַלט אַ טייערן פֿרייז פֿאַר אים. עס האַט
זיך מיט אַ מאַל אָנגעצונדן דער אַלטער ייִדישער פֿעס. די אויגן
האָבן געברענגט און די פֿיאַות און די ציין האָבן זיך געטרייסלט, די
פֿלייזיך האָבן זיך געוויזן אין זייערע הענט און אַ געברום איז גע-
גאַנגען צווישן עולם ווי אַ שטילער דונער פֿון איינעם צום אַנדערן:
— די גוים האָבן אונדז פֿאַרקויפֿט!

— פֿאַר נעמיראַוו!

— פֿאַר דער אמונה און פֿאַר דער תּוֹרָה!

און דער עולם, מענער, יונג און אַלט, מיט די חלפֿים אין די
הענט, צוויי טויזנט מאַן שטאַרק, האָבן זיך אָנגעהויבן צו רוקן אַרום
די פֿאַליאַקן. און באַלד איז דער פֿרייז מיט זינע סאַלדאַטן און די
פֿאַליאַקן מיט די ווייבער און קינדער, וואָס האָבן זיך געפֿונען אין
דער פֿעסטונג, געוואָרן אַרומגערינגלט פֿון צערייצטן ייִדישן עולם.
די עדה האַט זיך גערוקט נענטער און נענטער, אין אַ קרייז אַרום
זיי, אַרזינגעמענדיק די פֿאַליאַקן אין מיטן אַרנין. טייל פֿון די יידן
זינען שוין צוגעלאָפֿן מיט די חלפֿים צו די גוים, און נאָך אַ מאַל
מענט — און די שרעקלעכסטע שחיטה וואַלט געשען, וואָרעם די
יידן זינען זייער פֿאַרביטערט געווען.

פֿלוצעם האַט ווער גערופֿן צווישן עולם:

— יידן, בני ישראל, רחמנים בני רחמנים, וואָס טוט איר?

דער עולם האַט זיך אַ מינוט אָפֿגעשטעלט און פֿון זייער מיטן
האַט זיך אַרויסגערוקט אַן אַלטער, מיט אַ ליכטיקער קליינער וויי-
סער באַרד. ער איז געגאַנגען אין גאַנצן אָגעטאָן אין וויסן און

מיט ביינערדיקע נאקעטע הענט, וואָס האָבן זיך אַרויסגעוויזן פֿון זיין קיטל אַרויס, האָט ער צוריקגעהאַלטן דעם צערייצטן עולם: — ווי צו די אויגן, וואָס זעען דאָס! — האָט דער אַלטער גע־שריגן — זינגען דאָס רחמנים בני רחמנים? ווי פֿאַרגעסט איר זיך אַ מינוט פֿאַרן טויט, איידער דער גרויסער נסיון קומט! דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט פֿאַר דער אַלטער ווייטער באַרד מיט די נאָקעטע הענט און גרויסן קיטל. און אַז מענדל האָט אים געקוקט אין פנים אַרײַן, האָט אים אַ שרעק אַרומגענומען: דאָס הייליקע שנײַדערל!

— ישראל ערביִן זה בזה! — האָט דער אַלטער מאַן אָנגעהויבן צו רופֿן מיט זיין קול, — אַז איר וועט די גוים אויסהרגענען, וועלן זיי נקמה נעמען אין ייִדן אין אַנדערע שטעט. ייִדן טאַרן נישט האָבן קיין פעס, מיר טאַרן נישט נעמען קיין נקמה! נאָר דער רבֿנו־של־עולם אַליין, ער וועט נעמען פֿאַר אונדז נקמה! באַהאַלט אַזער גבורה פֿאַר דער ריכטיקער מינוט, ווען דער גרויסער נסיון וועט קומען, פֿאַר קידוש־השם, פֿאַר דער אמונה און פֿאַר דער תורה!

— זיי האָבן אונדז צו די קאַזאַקן פֿאַרקויפֿט! זיי וועלן אונדז אומברענגען ווי אין נעמיראַוו! — האָט ווער געשריגן פֿון עולם.

— און וואָס זײַט איר מער פֿון די נעמיראַווער ייִדן? זיי האָבן געמעגט שטאַרבן אויף קידוש־השם? דער רבֿנו־של־עולם וויל אונד־זערע נשמות. וועלן מיר זיי אים געבן בשמחה ובששון, וידינו תהייִנה נקיות. מיר וועלן נישט זיין ווי די גוים. זיי האָבן אונדז פֿאַר־קויפֿט. זאָל גאָטס פעס פֿאַר דעם ייִדישן בלוט, וואָס גיסט זיך ווי וואַסער, פֿאַלן אויף זייערע קעפֿ. מיר וועלן נישט נקמה נעמען, מיר וועלן נישט פֿאַרשוועבן דעם קידוש־השם, וואָס גאָט וויל פֿון אונדז, מיט נקמה. מיר מוזן זען און שווינגן — אַזוי איז דער רצון פֿון גאָט. ייִדן, גיט־אָפּ די פלי־זיין. אַז דער רבֿנו־של־עולם וויל אונדז העלפֿן, באַדאַרף מען דען די פלי־זיין, די שטיקלעך האַלץ און אַזוי? דער פלי־יכול, דער וואָס הימל און ערד איז אין זיין האַנט, באַדאַרף דען האָבן די מענטשלעכע פלי־זיין אונדז צו העלפֿן? דאָס אַזוי אַ הילף

פֿאַר גוים. דאָס איז זייער גבורה. אונדזער גבורה איז גאָט און פֿאַר אים באַהאַלט אנערע כוחות. פֿאַר דער אמונה און פֿאַר דער תורה, ווען דער גרויסער נסיון וועט קומען!

באַלד איז איינער פֿון עולם אַרויס, צוגעגאַנגען צום פּוילישן פּריץ, וואָס איז געשטאַנען מיט זינע פּאַליאַקן און געטרייסלט זיך פֿון שרעק פֿאַר דער גרויסער אומפֿאַרשטענדעניש, וואָס עס טוט זיך פֿאַר זינע אויגן, און געוואָרפֿן די פּלייזין צו די פּיס פֿון פּריץ. און איינער נאָכן אַנדערן זינען זיי צו צום פּריץ און צו זינע פּיס גע-וואָרפֿן די מענטשלעכע פּלייזין. און אויף זייערע פּנימער האָט גע-שניט דער שמייכל פֿון גליק, און זייערע אויגן זינען געווען באַ-גלאַנצט מיט אַ הייליקן גלאַנץ און מיט אַ באַהאַלטן אינעווייניקסט גליק, וואָס האָט באַהעלט זייערע פּנימער. זיי האָבן געוואָרפֿן דאָס געווער צו דעם פּריצט פּיס, נישט אויפֿהייבנדיק דעם קאַפּ און נישט שענקענדיק אים קיין בליק, ווייל זיי זינען געווען פֿאַרנומען מיט זיי-ער אינעווייניקסטן גליק און מבטל געווען דעם פּריץ.

דער פּריץ האָט אַ באַפֿעל געגעבן און די פּאַליאַקן האָבן גע-עפֿנט די בראַם¹. די יידן האָבן זיי שוין קיין וואָרט נישט געזאָגט. און באַלד האָבן זיי די פּוילישע זעלנערס אַרומגערינגלט און געהייסן זיי גיין. די יידן האָבן זיך געלאָזט גיין. רבנים אין טליתים זינען געגאַנגען פֿאַרויס און די יידן נאָך זיי. און באַלד האָט דער גאַנצער עולם, מענער, וויבער און קינדער אָנגעהויבן צו זינגען נאָך די חזנים מיט אַ פֿריילעך קול:

לדוד — יי אורי וישעי — ממי איראָ?

יי מעוז חיי — ממי אפֿחד² ?

און מיט געזאָנג זינען זיי געגאַנגען אַנטקעגן דעם טויט.

¹ טויער. — ² (תהלים כז, א') פון דודן. גאָט איז מײַן ליכט און מײַן הילף. פֿאַר וועמען זאָל איך מורא האָבן? (יהושע).

אין סאָד

אין סאָד, בײַ יערעמס מוטער, האָט אַ גאַנצן טאָג געשמעקט מיט האַניק. די בינען זײַנען אַרײַן־און־אַרויס פֿון די ביגשטאַקן, וואָס זײַנען געווען אין אויסגעהוילטע ביימער און האָבן זיך געראַיעט אַרום די אָנגעהיצטע וויסע האַניק־בלימלעך, מיט וועלכע די גאַנ־צע לאַנקע פֿון גאַרטן איז געווען באַשאַטן. די ביימער האָבן זיך געבראַכן אונטער די שווער באַלאַדענע צווייגן מיט פֿאַרטיקע פֿלוי־מען, וואָס זײַנען געפֿאַלן פֿון די ביימער. קיינער האָט זיי ניט אויפֿ־געקליבן און זיי האָבן געפֿוילט אין גראָו, פֿאַרשפּרייטנדיק דעם גע־שמאַק פֿון פֿוילנדיק אויבס. אין סאָד האָבן זיך אַרומגעדרייט אַ צוויי־דריי פּויערישע שעפּסן, שוואַרצוואַליקע, מיט פּויערישע קעפּלעך, וואָס האָבן זיך געלאַנגוואַליקט גריזשענדיק דאָס גראָו און פֿאַר־לאַנגוואַליקייט האָבן זיי זיך איינס דאָס אַנדערע געלעקט מיט די צונגען. אַ שאַר³ קאַטשקעלעך זײַנען אָנגעקומען צו גיין אין אַ סטאַ־דע, ווי אַ דעפּוטאַציע פֿון בכבֿודע באַלעבאַסטעס מיט אַ וויכטיקער שליחות; זיי האָבן זיך געוויגט מיט זייערע פֿעטע לײַבער אויף די קורצע פֿיסלעך. אַ גאַנדו האָט פֿון דער העלער הויט געגעבן אַ פֿלי־אַרײַן מיט צעפּלאַשעטע פֿליגל, און מיט אַ געשריי און אַ ליאַרעם זיך געלאָזט פֿאַרויס, נאָר אָנטרעפֿנדיק פּלוצעם דעם הונט בוגאַ, וואָס זי האָט אויפֿגעוועקט פֿון זײַן שלאָף, האָט זי זיך אָפּגעטרייסלט אַ דערשראַקענע און, וועלנדיק אויסמײַדן אומאַננעמעלעכקייטן, האָט זי זיך אָפּגעטראָגן אין אַ זינט. אַראַפּגעלאָזט די פֿליגל און באַרויקט זיך.

אין סאָד, צווישן די שעפּסן, קאַטשקעס, גענזו און אַנדערע שטוביקע עופֿות און חיות, האָט זיך אַרומגעדרייט דבֿורה. אויף אי־רע פֿיסלעך האָט זי געטראָגן קלימפּערלעך, וואָס יערעם האָט איר אָנגעטאָן, כדי זי זאָל ניט קענען אָנטלויפֿן, און ער זאָל שטענדיק

³ אַ מחנה אין אַ קרייז, ווי אין אַ ראָד.

הערץ אירע טריט. און זי האָט שוין געטראָגן אַ קאָזאַקישן שליער אויפֿן קאָפּ אַנשטאַט איר הניבל, וואָס האָט איר פֿאַרשטעלט דאָס פנים. זי איז געגאַנגען איבער דעם גאַרטן טרויעריק און די גלעק־לעך האָבן צוגעקלונגען צו אירע טרויעריקע טריט. און אַזוי איז זי צוגעקומען צום וואַסער, וואָס איז געפֿלאָסן הינטער דעם סאָד, און אַוועקגעזעצט זיך ביים באַרטן פֿון טיַך און געקוקט אין וואַסער אַרײַן.

אַבער יערעם איז נאָכגעגאַנגען. ער האָט געהיט אירע טריט און איז לאַנגזאַם צוגעקומען צום וואַסער און געבן איר זיך אַוועק־געזעצט.

— פֿאַר וואָס ביסטו נאָך אַזוי טרויעריק, דו, שיינע ייִדישקע? דיניקע קענסטו נאָך אַלץ ניט פֿאַרגעסן. פישוף האָסטו מיר געטאָן און מיין האַרץ האָסטו מיר פֿאַרסמט. וויי צו מיר, וואָס וועל איך טאָן? וואָס וועל איך טאָן?

— זיי שטיל, יערעם. דו האָסט דאָך מיר צוגעזאָגט, אַז ביז צו דער חתונה וועסטו מיך ניט פֿיניקן, אַז דו וועסט מיך לאַזן באַ־קלאַגן די מייניקע.

— אוי, וואָר איז עס, וואָר. איך האָב דיר צוגעזאָגט. אַבער איך קוק אויף דיר, און אונדזער ברויט ווילסטו ניט עסן. פֿאַרשעמסט נאָך אונדזער מאַלצינט, נאָר וואָס די ניאַניע ברענגט דיר, אויבס און גרינס. און דו ביסט דאָך שוין אַ פֿלה מיינע.

— די טויטע האָב איך צוגעזאָגט, יערעם, אָפהיטן זייער געזעץ, ביז איך וועל ניט אַוועקגיין פֿון זיי. אַ, לאַז מיך, יערעם, מיין געזעץ אָפהיטן. דו ביסט דאָך אַ גוטער און דו האָסט דאָך מיך ליב.

— יאָ, ליב האָב איך דיך, ליב, דבֿורת. איך וועל פֿאַר דיר יונגעהייט פֿון דער וועלט אַוועקגיין. איך וועל פֿאַר דיר אַ פֿאַר־ברעכן באַגיין. אַ ברודער אָן אייגענעם קען איך הרגענען פֿאַר דיר. זאָג, איך וועל מיט דיר אין עק וועלט גיין. אויף אָן אינדזל, אָן איינזאַמען, זיך באַזעצן. אַ וואַסערל, אַ קליינס, וועט פֿאַר אונדזער הנזל פֿליסן און רויטער מאַן וועט פֿאַר אונדזער פֿעצטער בליען.

און איך וועל זיך דער פויער און דו וועסט זיך מוזן קעניגין. אוי, דו, קעניגין, דו מוזע, דו מלאכל, דו מוזנס, דו ריינע טויב! וואָס איז דאָס אין דיר? דינע אויגן, דינע טויבנדיקע, צעברעכן מיר דאָס האַרץ און איך וואָלט געשטאַרבן דאָ אויפֿן אָרט!... — האָט דער שייגעץ זיך אַראָפּגעברויגן פֿאַר איר און זיך פנים אין זינע הענט אינגעבראַכן און האָט זיך פלוצעם צעוויינט ווי אַ קליין קינד.

— שטיל דיך אַזן, יערעם. דו ביסט גוט און איך האָב דיך ליב. אַ האַרץ האָסטו אַ גוטס. שטיל דיך אַזן, יערעם... — האָט זי געגלעט מיט אירע הענט זינע האַר ווי אַ האַרינטע אַ הונט.

— אַ, דו ווייסט שפעסעלע מוזנס! אַ, דו, טויב מוזנע! דו יונג, אומשולדיק קאלב מוזנס. וואָס פּניקסטו מיך אַזוי, מוזן ליבע? וואָס צופסטו מוזן האַרץ אויס? אַ, מאַך שוין באַלד אַן ענד צו מוזן לעבן! — אַ, לעבן וועסטו, יערעם. דו ביסט יונג און שטאַרק, און דו ביסט גוט.

— אַבער וואָס טויג מיר שוין מוזן לעבן, אַז איך ווייס ניט, ווען דו וועסט מוזנע זיך? טאַג אויף טאַג לייגסטו אָפּ. און די ליבע נאַגט מוזן האַרץ ווי אַ וואַרעם אַ בוים. און איך טריקן-אַזן. זאַג מיר, דו מלאַך, וווּ וועל איך מוזן הויז שטעלן? ביי וועלכן וואַסער און אין וועלכן לאַנד?

— אַ, יערעם, דו וועסט ניט לאַנג דאַרפֿן וואַרטן, ניט לאַנג מער... — האָט זי געזאָגט מיט אַ טרויעריקייט.

— זאַג מיר, ווען?

— געזאָגט האָסטו און מיר צוגעזאָגט, אַז דו וועסט מיך ניט פּניקן, דו האָסט דאָך מיך ליב.

— שוין, איך שוויג שוין, אַז דו ווילסט, זאַג; אַז דו ווילסט ניט, זאַג ניט. צי מוזן נשמה צי מוזן האַרץ, זאָל עס נאַגן און נאַגן ביז איך וועל שטאַרבן! — האָט דער גוי אינגעגראָבן זיך פנים אין גראָז.

— שוין באַלד וועט קומען דער סוף. וואַרט נאָך אַ ביסל, יערעם. אַט, באַלד, אַט באַלד... — האָט זי אים באַרוקט מיט איר

ווייכער קילער האַנט אויף זיין קאָפּ און אירע ברענענדיקע אויגן האָבן ערגעץ־ווו געקוקט.

ער האָט זי אָפּגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ און נאַכגעגאַנגען איר פֿוסטריט ווי אַ געטרײער דינער. קאַזאַקן און פּויערים האָבן פֿון אים דאָס געלעכטער געמאַכט, גערייצט זיך מיט אים, וואָס ער האַלט זיך מיט דער ייִדישקע; און אַ געמורמל איז אַרומגעגאַנגען, אַז ניט אַנדערש, סײַדן די ייִדישקע האָט אים פּישוף אָנגעטאַן. איין מאָל איז יערעם צוריקגעקומען פֿון שטאָט און דבֿורה עפעס מיטגעבראַכט:

— אַלע ייִדן און ליאַכן ⁴ אויסגעהרגעט אין טולטשין. קיין אייִנער איז ניט לעבן געבליבן.

— פֿון וואָנען ווייסטו, יערעם? — האָט אים דבֿורה געפֿרעגט. — די פּויערים האָבן עס אין שטאָט דערציילט. אַ סך גוטס האָבן זיי אין שטאָט געבראַכט פֿון טולטשין, וואָס זיי האָבן פֿון די ייִדן צוגענומען. אַט האָב איך דיר אויך עפעס געבראַכט, מײַן שייִנע ייִדישקע. בײַ אַ פּויער אָפּגעקויפֿט, פֿאַר דיר. אַ פעלץ אים גע־געבן דערפֿאַר.

און יערעם האָט אַ פֿאַר גאַלדענע שיכעלעך אַרויסגענומען פֿון אַ פֿאַטשיילע און איר געגעבן.

— מע זאָגט, אַז אַזעלכע שיכעלעך קויפֿן די ייִדן זייערע פּלות. און די ייִדישקעס האָבן זיי זייער ליב צו טראָגן. האָב איך זיי דיר געקויפֿט, מײַן שייִנע ייִדישקע.

דבֿורה האָט גענומען די שיכעלעך און זיי באַקוקט. זי האָט זיי דערקענט, דאָס זײַנען געווען די שיכעלעך, וואָס שלמה האָט איר מיטגעבראַכט פֿון לובלין, ווען ער איז אַהיים געקומען פֿון דער ישיבֿת.

— פֿון וואָנען האָסטו זיי? — האָט אים דבֿורה געפֿרעגט. — פֿון אַ פּויער אָפּגעקויפֿט. ער האָט זיי בײַ אַ טויטן ייִדן

⁴ פּאַליאַקן.

געפונען, וואָס זיי האָבן אין טולטשין אויסגעהרגעט. ער האָט זיי צום האַרצן געהאַלטן צוגעדריקט.

— אַ יונגער געווען, דער ייד, אָדער אַן אַלטער שוין? — האָט אים דבֿורה געפֿרעגט.

— איך ווייס ניט, מײַן שיינע ייִדישקע. דאָס האָט ער מיר ניט געזאָגט. נאָר פֿאַר וואָס ביסטו אַזוי בלייך געוואָרן, מײַן טײַבעלע? — דערנאָך, דערנאָך וועל איך דיר זאָגן. ניאַניע, איך וויל צו דער ניאַניע!

— וואָס איז דיר? פֿאַר וואָס ביסטו אַזוי בלייך, מלאַך דו מײַ-נער, טײַבעלע דו קליינס, וואָס? — איז דער גוי געשטאַנען פֿאַר-וונדערט.

— דערנאָך וועל איך דיר אַליץ זאָגן. אַ יערעם, באַלד, אַט באַלד וועט מײַן חתונה זײַן. נאָר אויף די שיכעלעך האָב איך געוואַרט. איצט, אַט באַלד, וועט עס נעמען אַ סוף. ניאַניע!

— ניאַניע! — האָט יערעם אָנגעהויבן צו רופֿן. און זי האָט קוים צײַט געהאַט, די אַלטע ניאַניע, פֿון סאָד אַרויסצולויפֿן, וווּ זי האָט די הינער געקאַרמעט, ווען דבֿורה איז אויף דער לאַנקע געפֿאַלן.

— וואָס איז מיט איר? — האָט דער גוי געפֿרעגט די ניאַניע. די ניאַניע האָט דערזען די שיכעלעך אין דבֿורהס הענט און זי האָט אַ גרויס געשריי געגעבן:

— גאָט, האָב רחמנות! — און געכאַפט דבֿורה אין אירע אַרעמס.
יערעם איז געשטאַנען אַ פֿאַרוונדערטער.

אין די גאַלדענע שיכעלעך

אין דעם זעלביקן אַוונט האָבן זיך די וויסע האַניק-בלימלעך צעוואַרעמט און דער האַניק-ריח איז געשטאַנען אין גאַרטן. אין דער לופֿט האָבן זיך אָנגעצונדן און זײַנען פֿאַרלאַשן געוואָרן גליענדיקע

ווערעם, ווי נשמות בלאַנדזשענדיקע. ווינט אין סטעפּ האָבן פֿינער-
 לעך געבלאַנדזשעט, אַנגעצונדן זיך און זיך אויסגעלאָשן. יעדער
 רויטער מאַנקאַפּ האָט אויפֿגעפֿלאַקערט. די שטערן האָבן זיך גע-
 ריבן איינס אין אַנדערן און די לופֿט איז באַלויכטן געוואָרן מיט
 אויסטערליש ליכט, ווי זי וואַלט פֿול געווען מיט אומגעזעענע קער-
 פּערס, וואָס זינען געקומען אַרײַנצושווימען אין אונדזער אַטמאָס-
 פֿער פֿון אַ פֿרעמדער וועלט.

דבורה איז געשטאַנען אין דרויסן, אין סאָד, ביים פֿלאַקער פֿינער,
 וואָס יערעם האָט אַנגעצונדן. פֿון דער כאַלופּע⁵ האָט זיך געהערט
 דאָס גרימפלען פֿון אַ לירע, וואָס אַ פֿאַרבלאַנדזשעטער אַלטער האָט
 געשפּילט און געזונגען אַ באַלאַדע פֿאַר די פֿאַרזאַמלטע פּויערים.
 שיכורע געשרייען, וויינען און לאַכן האָבן זיך געהערט פֿון דער כאַ-
 לופּע. אין דער כאַלופּע איז געווען אַנגעוואָרפֿן דאָס גערויבטע ייִדי-
 שע האַב-און-גוטס, וואָס די גוים האָבן מיטגעבראַכט פֿון טולטשין.
 זיי האָבן זיך צעטיילט מיט דעם ייִדישן גוטס און געטרונקען פֿון
 ייִדישן וויינ. און דער אַלטער האָט פֿאַר זיי געשפּילט אויף דער לירע.
 דבורה איז געשטאַנען ביים פֿלאַם פֿינער. די קלימפּערלעך אויף
 אירע פֿיס האָבן געקלונגען ביז איר יעדער באַוועגונג. אירע אויגן
 זינען געווען געווענדט צום הימל, צו די שטערן. איר פֿיגור איז
 געווען ווי אַ יונגער בוים און זי האָט גערעדט, ווי זי וואַלט וועמען
 געזען:

— באַלד קום איך צו דיר, מײַן מאַן, מײַן אויסדערוויילטער.
 איך זע דיך אין דעם ליכט. דו שטרעקסט-אויס די הענט צו מיר.
 נעם מיך צו דיר, מײַן מאַן, מײַן אויסדערוויילטער. איך בענק נאָך
 דיר.

זי האָט געזען אַ בלויען ליכטיקן ים. און באַשטערנטע שיפֿלעך
 שווימען-אַרום. אַלע שווימען-צו צו אין ברעג. דאָרט איז אזוי ליכ-
 טיק. מען קען ניט אַרײַנקוקן אין דעם ליכט אַרײַן. ווי ליכטיק דאָרט

⁵ פּויערישע מזוקע.

איז! דאָרט איז דאָס איינציקע, דאָס אייביקע. גאָט איז דאָרט. און אַלע שווימען דאָרט אָפּ צום ליכטיקן ברעג. אויף יעדן שיפּל גע-
פּינט זיך אַ יידישע משפּחה. זי קען זיי אַלעמען, די וועלכע שווי-
מען אויף די שיפּלעך. און זי זוכט צווישן די שיפּלעך. און אָט דער-
זעט זי אים. ער וואָרט מיט זיין שיפּל אויף איר. און אַלע זינען
שוין אָפּגעשווומען. נאָר ער איינער אַליין וואָרט. אָט רופּט זי אים:
— שלמה, שלמה, וואָרט אויף מיר! איך קום, איך קום, איך
קום! — האָט זי אויסגעשטרעקט אירע יונגע הענט צום שיפּל, אין
הימל אַרײַן.

— וועמען זעסטו? צו וועמען רעדסטו? וואָס איז מיט דיר, שיי-
נע יידישקע?

— ריר מיך ניט אָן. איך בין פֿײַער, וועסטו דיך אָנצינדן אין
מיר. דו זעסט, איך ברען. איך בין אַ ליכט, וועסטו דיך אָפּברײַען.

אירע אויגן האָבן געברענט און איר פנים איז באַלויכטן גע-
וואָרן פֿון דעם שימערדיקן ליכט פֿון די שטערן. און איר הויכע
יונגע פֿיגור, און אירע לייכטע קאַלירטע שאַלן האָבן זיך ווי אָנגע-
צונדן אין די פֿלאַמען פֿון פֿײַער. זי האָט אויסגעזען ווי זי וואָלט
געברענט.

יערעם האָט געקוקט אויף דבֿורהן. ער האָט זי ניט דערקענט.
אים האָט זיך געדאַכט, אַז ער האָט זי וווּ און ווען געזען, ווען ער
איז געווען אַ קליין יינגל. און ער געדענקט ניט וווּ ער האָט זי גע-
זען. נאָר באַלד איז אים ווי אַ ליכט פֿאַר די אויגן אויפֿגעגאַנגען.
— איך קען דיר, איך ווייס ווער דו ביסט. איך ווייס, אַ, איך,
זינדיקע נשמה, אַ, אַ! — און ער האָט זיך געגעבן אַ לאַז־אַראָפּ פֿאַר
דבֿורהן אויף די קני און אָנגעהויבן צו בעטן, ווי מען בעט פֿאַר אַ
הייליק בילד:

— אַ, גאָט, האָב רחמנות! — און איינגעגראָבן זיין פנים אין
זינע הענט און אָנגעהויבן צו וויינען.

— איך ווייס. איצט ווייס איך. איך האָב דיך דערקענט. דו

ביסט אַ הייליקע. דו ביסט אַ געטלעכע. איך האָב דיך אין צערקווע⁶ געזען. אויפֿן הייליקן בילד האָב איך דיך געזען. איך ווייס איצט, אַ, איך זינדיקער מענטש! דערבאַרעם דיך, דערבאַרעם דיך! — האָט דער גוי געשטאַמלט.

— האָב ניט קיין מורא, יערעם, דו ביסט אַ גוטער. דײַן האַרץ איז גוט. האָב ניט קיין מורא.

— אַ, איך זינדיקער מענטש, האָב רחמנות! — און דער שייגעץ האָט זיך אויפֿגעהויבן און איז אַנטלאָפֿן פֿאַר איר און מיט אַ גרויסן גוואַלד איז ער אין כּאַלופּע אַרײַן צו די פּויערים:

— פּויערים, גאַט איז אין סאַד, וויי צו אונדז!
די פּויערים האָבן אָפּגערוקט דאָס טרינקען. די לירע איז פֿאַר-
שטומט געוואָרן. זיי זײַנען בלייך געוואָרן. און איינער האָט דעם אַנ-
דערן געפֿרעגט:

— וואָס זאָגסטו?

אַבער יערעם האָט געוויינט און געשראַקן זיך ווי אַ קליין קינד,
און געוויזן מיט דער האַנט אויפֿן סאַד.
— דאָרט, אין דרויסן.

די גוים זײַנען געוואָרן אַנגעשטעקט מיט זײַן שרעק. מיט אימה
האָבן זיי זיך צוגעגנבֿעט צו דער טיר פֿון דער כּאַלופּע און אַרויס-
געקוקט.

— וווּ?

— דאָרט, בײַם פֿנייער. איר זעט ניט? קוקט, קוקט!
— דאָרט שטייט דײַן ייִדישקע, ניט גאַט.
— איך האָב זי דערקענט. פֿון הייליקן בילד איז זי אַראָפּגע-
קומען. דאָס איז גאַט!

— זי האָט דיך פֿאַרבּלענדט. אַ פּישוף דיר אַנגעטאַן. זעסט ניט,
דײַן ייִדישקע איז עס, ניט גאַט? זינדיק ניט!

⁶ אַרטאָדאָקסישער קלויסטער.

— פויערים, איך האָב זי דערקענט. געקוקט אַזוי אין איר פנים
און זי דערקענט. זי איז אַ הייליקע, פֿון הייליקן בילד אַראָפּגעקומען.
— זאָל זי באַוונזן, אַז זי איז גאָט.

— אַ ווונדער!

— אַ ווונדער זאָל זי באַוונזן, וועלן מיר גלייבן, אַז זי איז
גאָט. אַניט, איז דײַן פֿאַרשאַלטענע ייִדישקע אַ פּישוף-מאַכערין. פֿאַר-
ברענען דאַרף מען זי!

— דעם פויער פישוף אָנגעטאָן. פֿאַרברענען דאַרף מען זי!

— פויערים, שווינגט, פֿאַרזינדיקט אַיך ניט! — האָט יערעם
גערופֿן און, צוגייענדיק צו דבורה, האָט ער געקניט פֿאַר איר פֿון
דער ווינטס און געבוקט זיך פֿאַר איר, ווי פֿאַר אַ הייליק בילד.

— זאָג זיי, ווייז זיי, אַז איך בין זיך ניט טועה, זאָלן זיי גלייבן
אין גאָט. אַ באַוונזן זיי, הייליקע, באַוונזן זיי, אַז דו ביסט גאָט.
אַ לאַנגע ווילע האָט דבורה געשוויגן. דערנאָך האָט זי געווענדט
איר באַלויכטן פנים צו יערעמען און זי האָט געזאָגט:
— רוף די ניאַניע, יערעם.

נאָר די ניאַניע איז שוין לאַנג געווען נעבן איר. זי איז געלעגן
בײַ אירע פֿיס, אַינגעוויקלט איר פנים אין דבורהס קלייד און גע-
וויינט.

— גיי, ניאַניע, ברענג מיר די גאַלדענע שיכעלעך... — האָט
זי געזאָגט צו דער ניאַניע אויף ייִדיש.

— אַ, קינד מײַנס, טיבעלע מײַנס, איך וויל ניט, וואָס גייסטו
טאָן?

— איך באַפֿעל דיר, ניאַניע; ברענג מיר די גאַלדענע שיכע-
לעך!

די ניאַניע איז אַוועק און אַרויסגעבראַכט איר פֿון קאַמער די
גאַלדענע שיכעלעך.

— וויין ניט, זײַ פֿריילעך. טו מיר אַן די שיכעלעך. אַזוי ווי
דו פֿלעגסט מיך אַנטאָן, ווען איך בין אַ קליין קינד געווען, דו גע-

דענקסט? דו האסט מיך אריינגעשיקט צו אים, ווען ער איז אַ יינגל געווען, מיט אַ באַר און מיט אַן עפל? — האָט זי געזאָגט צו דער ניאַניע אין דער שטיל.

— אַ, איך פֿאַרשטיי, איך פֿאַרשטיי, וואָס גייסטו טאָן?
— איך גיי דאָך צו אים. ער וואַרט דאָך דאָרט אויף מיר אין זיין שיפֿל, אַוועקצושווימען מיט מיר אין הימל אַריין... — און זי האָט אַרומגענומען די ניאַניע און זי געקושט.

די ניאַניע האָט זיך אָפּגערוקט פֿון איר, און דבֿורה, אָנגעטאָן אין די גאַלדענע שיכעלעך, האָט גערופֿן צו דעם דערציטערטן יערעם:
— יערעם, נעם דײַן ביקס און ציל אין מיר!

אַ שרעק איז אָנגעפֿאַלן אויף די פּויערים אַרום. זיי זיינען אָנ-געשטעקט געוואָרן פֿון דעם פּחד, וואָס איז באַפֿאַלן דעם שייגעץ, און דבֿורהס ווערטער האָבן זיי דערציטערט. טייל האָבן שוין אָנגעהויבן צו גלייבן, אַז זיי זעען עפעס אויסטערלישס, און איינער פֿון זיי האָט זיך שוין אַראָפּגעלאָזט אויף די קני און געשטאַמלט:
— גאָט, דערבאַרעם דיך!

און יערעם האָט געציטערט פֿאַר שרעק, עס האָבן זיך אָנגע-הויבן צו טרייסלען בײַ אים די הענט און די פֿיס.

— גיין, גיין, איך וועל עס ניט טאָן, איך האָב מורא.
— האָב ניט קיין מורא, יערעם, גאָר ניט וועט מיר געשען. גאָר ניט קען מיר געשען, איך בין שוין ניט דאָ, איך בין שוין דאָרט, אויבן, אין הימל. איך האָב מיר אָנגעטאָן די גאַלדענע שי-כעלעך, וואָס ער האָט מיר פֿון הימל אַראָפּגעשיקט, אַז איך זאָל קו-מען צו אים. גיי, יערעם, נעם די ביקס און ציל אין מײַן האַרץ.

אַבער דער פּויער האָט אַלץ געהאַלטן אין איין כליפען, אין איין שרעקן זיך, און געשטאַמלט:

— גיין, גיין, איך האָב מורא, דערבאַרעם דיך.
— איך באַפֿעל דיר, יערעם, גיי און ברענג די ביקס, איך וועל שטיין דאָ נעבן פֿניער, אַז דו זאָלסט זען וווּ צו צילן, איך האָב

דאָך דיר געזאָגט, אז גאָר נישט קען מיר געשען. איך באַפֿעל דיר.
טו ווי איך האָב דיר געהייסן!

באַלויכטן אין פֿלאַם פֿון פֿייער, האָט זי אויסגעזען ווי אַ יונגער
גאָט וואָס באַפֿעלט. און די שרעק פֿון גאָט איז באַפֿאַלן די פּויערים.
זיי האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די קני. איינער פֿון זיי האָט אָנגע-
הויבן זינגען און אַלע נאָך אים:

— „גאָט, דערבאַרעם דײַך. גאָט, דערבאַרעם דײַך.“

איינער פֿון די פּויערים האָט דערלאָנגט די ביקס דעם קניענ-
דיקן יערעם. דבֿורה, אין די גאַלדענע שיכעלעך אָנגעטאַן, איז גע-
שטאַנען באַלויכטן אין פֿייער.

— ציל, יערעם.

די פּויערים זינגען פֿאַרשטומט געוואָרן. זינגען געבליבן קניענ-
דיק אויף דער ערד.

עס האָט אַ קנאַל געגעבן. אַ קנױל רױך איז אויפֿגעשטיגן און
באַלויכטן געוואָרן אין פֿלאַם פֿייער.

— ציל גוט, יערעם. זעסט, גאָר ניט קען מיר געשען?

יערעם האָט נאָך אַ מאָל אויסגעשאָסן. און ווידער האָט אַ
קנױל רױך אין דער לופֿטן אויפֿגעשטיגן.

דבֿורה האָט אָנגעהויבן זיך צו וואַקלען און אַראָפּלאָזן זיך אויף
די קני.

— זי פֿאַלט!

— בלוט!

— די פֿאַרשאַלטענע ייִדישקע! זי האָט אָפּגענאַרט! — האָבן די
פּויערים געשריגן, אויפֿהייבנדיק זיך פֿון קניען, און צוגעלאָפֿן צו
דבֿורה מיט די פֿויסטן — פֿאַרשאַלטענע ייִדישקע. אָפּגענאַרט!
נאָר יערעם האָט זי שוין באַשיצט. אין זינע אַרעמס האָט ער
געהאַלטן איר וואַקלדיקן קערפּער, פֿון וועלכן עס האָט געשטראָמט
בלוט אין פֿלאַם פֿייער אַרײַן.

— פֿאַר וואָס האָסטו דאָס געטאַן, שיינע ייִדישקע? איך האָב

דאָך דײַך אַזוי ליב געהאַט! — האָט ער געשטאַמלט.

— זני מוחל, יערעם, זני מוחל. איך דאנק דיר, וואָס דו האָסט מיך געשיקט צו אים. איך האָב געוווסט, אָ דו וועסט מיך שיקן צו אים. דו ביסט אַ גוטער, יערעם.

— אין מנינע הענט! עס איז מנין קינד! — האָט די ניאַניע גע- שריגן און איז צוגעלאָפֿן, געכאַפט דבורהן אין אירע הענט. דבורה האָט דערזען דאָס באַשטערנטע שיפֿל. שלמה האָט איר די האַנט דערלאַנגט און איר געהאַלפֿן אַרבינגיין אין שיפֿל. — בלייב געזונט, ניאַניע... — האָט דבורה געשטאַמלט. — פֿאַר געזונט, מנין קינד... — האָט איר די ניאַניע אָפּגעענט- פֿערט אין ייִדיש.

און אַזוי ווי זי וואַלט געוואַלט אַליין זיין, האָט זי זיך אַוועק- גערוקט פֿון יערעמען, אָפּגעווענדט זיך פֿון דער ניאַניע. זי האָט אַוועקגעלייגט איר קאַפּ אויפֿן גראַז און די אַרומיקע פּויערים האָבן געהערט פֿון אירע ליפּן דעם שפּראַך, וואָס זיי האָבן אַזוי פֿיל מאַל געהערט אין יענע טעג פֿון ייִדן:

— „שמע ישראל, ה' אלהינו, ה' אחד!“
און זי איז שטיל געוואָרן.

1919

ה. סענקלער

יזכור

א סצענע

הויפּמייסטער — יאָ, איר ווילט וויסן, פֿאַר וואָס איך האָב אייך ניט צוגעלאָזט צום פֿירשט, האָ גאַר פֿאַרגעסן. דער קאַפּ איז דערשלאָגן. אָ, גאָט מיינער! נו, זאָג דעם אַלטן רבֿ, דעם הייליקן מאַן אַייערן, אָ איך האָב אייך אַלעמען געראַטעוועט פֿון אַ זיכערן טויט.

רב — וועמען רבי מאַטל זאָגט איבער אין אויער אַרײַן, וואָס דער הויפּמייסטער רעדט. אונדז? פֿון טויט?

הויפּמייסטער — זינט די פֿירשטין האָט זיך פֿאַרסמט דרייט ער זיך אַרום ווי משוגע. שוין דרײַ טעג און דרײַ נעכט ניט גע- שלאָפֿן און ניט געגעסן. אַזי, ווען איר זעט אים! ווילד, זאָג איך אַזיך, ווילד ווי אַ וואַלף אין מיטן ווינטער. לויפֿט-אַרונטער אַלע מאָל צו ליבקען אין תּפֿיסה און שרײַט: „ניט געוואַלט מײַן עלענאַ אויף דער וועלט, וועל איך דיך שיקן מיט איר אויף יענער וועלט. מיט איר אַ לעבעדיקן באַגראַבן?...” און ער שרײַט און שרײַט אַזוי לאַנג ביז ער פֿאַלט-אַוועק פֿון רציחה מיט שוים אויף די ליפּן. איך האָב געמיינט, אַז אַ טאָג-צוויי און דער כּעס וועט אים איבערגיין, וויס איך וואָס! עס ווערט ערגער. היינט אין דער פֿריי ביז איך צו אים אַרײַנגעגאַנגען. איך זאָג אים: גנעדיקער פֿירשט, אַ גאַטזאַך איז אַ גאַטזאַך. וואָס איז דאָ צו ריידן? טוט ער אַ געשריי: „וואָס זשע רעדסטו? וואָס ווילסטו?...” זאָג איך: „גו, פֿון טויט לעבעדיק קען קיינער ניט מאַכן, נאָר גאָט אַליין. אָבער פֿון לעבעדיק טויט — זעט איר, דאָס איז שוין אַן אַנדער זאַך. דאָס קען אַ מענטש אויך. נאָר וואָס דען? אַ מענטש מוז האָבן רחמנות. דערצו נאָך, זאָג איך, וועלן דינען ייִדן, דינען אייגענע טרײַע ייִדן, געבן טויזנט רענדלעך ריין גאַלד, אויב — — —“ נאָר ער לאָזט מיר אַפֿילו ניט אויסריידן. „וואָס?” — שרײַט ער אַזוי ווי איך וואַלט אים געקוילעט — וואָס? עלענאַס טויטן קערפּער גייט מען באַלד פֿירן אין קבר אַרײַן און זיי ווילן זי ביי מיר אַפּקויפֿן פֿאַר טויזנט רענדלעך?...” און ער האָט זיך צו מיר אַ לאַז געטאָן מיט דער בייטש נאָר מיך צו צעקאַטעווען. איך בין געשטאַנען רוּק און ער האָט זיך פּלוצלינג אָפּגעשטעלט און אַ זאָג געטאָן: „הער-אויס! אויב אַ ייִד וועט זיך אונטערשטעלן היינט צו קומען אין שלאָס אַדער אַפֿילו צו ווײַזן זײַן פּרצוף אין גאַס, וועל איך אים צעשניידן אויף שטיקלעך און אים וואַרפֿן פֿאַר די חזירים. איך וויל ניט זען אַ ייִדן פֿאַר די אויגן ביז איך וועל זיי ביידע ניט באַגראַבן. פֿאַרקויפֿן די נקמה פֿאַר עלענאַס שרעקלעכן

טויט פֿאַר טויזנט רענדלעך? האָ? וואָס וואָלט מײַן עלענאָ געזאָגט דערצו? האָ? ... און ער האָט מיך אָנגענומען בײַם קאַרק און מיך אַרויסגעוואַרפֿן. אַט אַזוי! נו, וואָס זשע האָב איך געקענט טאָן? און ווען איך האָב אײַך דערזען בײַם טויער, האָט מיט מיר אָנגעהויבן וואַרפֿן הענט־און־פֿיס. איין אומגליק, קלער איך מיר, איז ווייניק, אַט האָסטו דיר נאָך... נו, זײַנען מיר אַלע געלאָפֿן און, גאָט זײַ דאַנק, מיר זײַנען דערלאָפֿן.

זימל — איך פֿאַרשטיי נאָך אַלץ ניט, הער אויפֿמיסטער. ער רעכנט טאַקע צו באַגראָבן אַ מענטשן לעבעדיקערהייט? שרייט. לע־בעדיקערהייט?

שטימען פֿון די אַרומיקע — טאַקע באַגראָבן לעבעדיקער־הייט? לעבעדיקערהייט? לעבעדיקערהייט?

הויפֿמיסטער — אַז, ברידערלעך, ברידערלעך, וואָס קענט איר טאָן? וואָס קען איך טאָן? איך האָב זיך הײַנט פֿאַר טאַג געזען מיט לייבקען אַליין. איך האָב אים דערלאָנגט מײַן מעסער און אים געזאָגט: „לייבקע, טאַמער געלינגט ניט מיט די טויזנט רענדלעך און די ביטערע שעה קומט, איז אידער ווער־וואָס־ווען, ווייסט וואָס דו האָסט צו טאָן. בעסער ווי לעבעדיקערהייט אין קבֿר אַרײַן. האָט ער ניט געוואָלט. ניין, ניט געוואָלט. ער האָט געזאָגט, אַז אַינער רעלי־גיע לאָזט ניט. אַזוי צי אַזוי, האָט ער געזאָגט, איז אים קיין חילוק ניט.

זימל — הייסט עס, אַז ער ווייסט אויך, אַז מײַט אים אַרײַן־לייגן אַ לעבעדיקן אין קבֿר אַרײַן? ער ווייסט און גאָר ניט! שרייט. לעבעדיקערהייט!

שטימען — לעבעדיקערהייט! לעבעדיקערהייט! לעבעדיקער־הייט?

רב — גאָט וועט אים בײַשטיין.

הויפֿמיסטער — ער האָט מיר אָנגעזאָגט אײַך עפעס צו זאָגן, אַט טאַקע דעם אַלטן רבֿ דאָ. ער האָט געזאָגט, אַז ער שטאַרבט

אַן קינדער. זאָל מען זען, אַז מען זאָל נאָך אים זאָגן אַ געבעט, אַ...
איך קען ניט נאַכזאָגן... אַ...

רבי מאָטל — מסתמא אַ קדיש.

הויפּמייסטער — יאָ, יאָ דאָס איז דאָס וואָרט. נאָר ניט
בלויז אויף איין מאָל, נאָר מ'זאָל פֿאַרשרייבן אויף אַלע יאָרן דעם
טאָג וואָס ער איז געשטאָר... איך מיינ... אוי, גאָט מ'זענער... צעוויינט
זיך. איך מיינ דעם טאָג.

רב — זאָגט אים, אַז טאַמער זעט ער נאָך לייבקען אַ לעבעדיקן,
זאָל ער אים זאָגן, אַז ניט נאָר מיר, נאָר אַלע אונדזערע דורות נאָך
אונדז וועלן וויסן, אַז צווישן אונדז האָט געלעבט אַ גרויסער קדוש...

פון דרויסן הערט זיך פּלוצלינג דער קלאַנג פון קירכן
גלאַקן. אַלע ווערן פאַרשטומט.

הויפּמייסטער — אַט קומט די פּראָצעסיע פֿון שלאָס. איך
מוז גיין, ברידערלעך. נאָר איך בעט אַיך, ווי גאָט איז אַיך ליב,
גיט ניט אַרויס פֿון דאַנען. זאָל ניט קלעפּן נאָך אומזיסטיק בלוט
אויף אונדזערע הענט. אַפּ.

לאַנגזאַם, ווי געצויגענע פון אַ באַהאַלטענער האַנט, רוקן
זיך אַלע צו נענטער צו דעם פענצטער. די גלאַקן קלינגען,
עס הערט זיך דאָס זינגען פון גלחים. אויף דער בינע
איז אַלץ שטום.

לאַנגער שמש — טוט פּלוצלינג אַ געשריי מיט אַן אומהיימ־
לעך קול. אַט איז לייבקע!

זימל — ווי פֿרײער. אויף אַ קייט!

רבי מאָטל — ווי פֿרײער. אַ באַרוועסער!

קריינדל — מיט דעם קאַפּ אויפֿגעהויבן און דאָס גוטסקייט
פֿון דער וועלט אין זינע אויגן. לייבקע, נעם מיך מיט דיר! פֿאַלט
מיטן קאַפּ צו דער וואַנט.

רב — אין עקסטאַז. לייבקע, לייבקע! איך בין דיר מקנא! גייט־

צו שנעל צום טישג זעצט זיך, טונקטראַיִן די ווייס־גענדזענע פֿעדער
אין טינט און הייבט־אָן שרײַבן אין דעם אָפֿענעם פּנקס. טאַבלאָ.

די ביגע ווערט טונקעלער. דער פֿאַרהאַנג פֿאַלט לאַנגזאַם.
עס הערט זיך נאָך אַלץ דאָס קלינגען פון די קלויסטער־
גלאָקן. שטילע מוזיק. און דער פֿאַרהאַנג גייט נאָך אַ מאָל
אויף. די סצענע איז דאָס וועלדל אויף דעם שפיץ באַרג. די
גרופע איז די זעלבע ווי צום שלום פון פּראָלאָג. אַ שטאַרק
ליכט שניט פון די פּענצטערלעך פון אוהל.

ערשטער זקן — ליינט נאָך אַלץ אין פּנקס. — און אַט
די צען, וועמעס נעמען עס יוערן דאָ אויף אייביק פֿאַרשריבן, האָבן
אויף דער דריטער נאַכט אים אויסגעגראָבן, אים מטהר געווען, אים
אַנגעטאָן הכּריכים און געמאַכט אַ שטיינערנע מחיצה צווישן אים
און דעם גוף פֿון דער פֿאַרסטער פֿירשטיין, און ווייל זיי האָבן דאָס
געטאָן ביי נאַכט אין דער פֿינצטער, האָט מען זיי גערופֿן „דאָס
שוואַרצע מנין“. און שפּעטער מיט יאָרן האָט אַ גוטער פֿירשט גע-
לאָזט אויסגראָבן די ביינער פֿון דער פֿאַרסטער פֿירשטיין און זיי
אַריבערגעפֿירט אין אַ נייער צערקווע, וואָס ער האָט אייגנס געלאָזט
אויסבויען. ערשט דענסטמאָל האָט די קהילה קדושה געלאָזט אויפֿ-
שטעלן אַ בית, וואָס זאָל זיין אַ ציון אויף דעם קבר פֿון דעם יונגן
קדוש און זאָל בליעבן לזכּר עולם. זיין זכות זאָל אונדז ביישטיין,
אונדז און אונדזערע קינדער און אונדזערע קינדסקינדער, אָמן סלה.
הייבט־אויף די אויגן פֿון פּנקס און קוקט זיך לאַנגזאַם אַרום.
צווייטער זקן — צום קליינעם יינגעלע אויף זײַן שויס. האָט־
טו געהערט?

קליין יינגעלע — הידעט מיטן קאָפּ אויף יאָ.
ערשטער זקן — און וועסט קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן?
קליין יינגעלע — איך וועל קיין מאָל ניט פֿאַרגעסן.
ערשטער זקן — אַ פֿאַרטראַכטער. ער וועט קיין מאָל ניט
פֿאַרגעסן — ניט ער און ניט זינע קינדער און ניט זינע קינדסקינד-
דער אויף אייביק, און אייביק, נו, קדיש!

צווייטער זקן — הייבט זיך אויף און פֿירט־צו דאָס קליינע
 יינגעלע צו דער מצבֿה. זאָג קדיש!
 קליין יינגעלע — יתגדל... ויתקדש... שמייה... רבא... בעלמא...
 די־ברא...

דאָס קול פֿון יינגעלע הערט זיך נאָך אייניקע סעקונדעס, בעת
 די בינע ווערט פֿינצטער און דאָס בילד פֿאַרשווינדט.

פֿאַרהאַנג

ה. רויזנבלאַט

אויף טאָרקוועמאָדאָס רוף

„שפּאַניע עפנט אירע טויערן
 פֿאַרן ייִדישן פֿאַלק“. — 1915.

שווינג שטיל... און הער: אויף יענער זנט די גרויע מויערן —
 דאָרט רעשט. עס קלינגען שליסלען און אָט עפֿנט ווער די טויערן.
 האָ? — טאָרקוועמאָדאָ ביידע הענט בנים מויל, צערייסט די לופֿט
 מיט קולות גרילציקע. דו הערסט? ער רופֿט, ער רופֿט:
 — אַברבנל? אַברבנל!

קום זע, איך האָב דיין וועג מיט ווייסע רויזן אויסגעשפּרייט
 און אונטער סאַמעט־חופות — קרוין און סצעפטער ליגן אָנגעגרייט
 פֿאַר דיר, פֿאַר דיר, אַברבנל!

— די שענסטע טעכטער מבינע ציטערן אין גלענדן פֿאַרלאַנג.
 צו זען דיך בלויז;

באַגעגענען דיך מיט יובלטעניץ און פֿריידגעזאַנג.
 און זע מנין ריכטן טיש, לפֿבוד דיר אַליין, געדעקט;

באַלאַדן שווער, מיט פֿרישן האַניק און מיט אַלטן ווּזן, און פֿון געווירצן אַלערליי, מײַן זיסע לופֿט די וועלט פֿאַרשמעקט. טאָ קום זשע, קום, אַברבנל, צו מיר אַרײַן.

דו שווינגסט?! און דײַנע אויגן קוקן ווילד, משונה גרויס. און ווי אַ בליק, פֿון אויס דער כמאַרע, שלאַגט פֿון זיי דײַן חשד אַרויס. דו קוקסט אויף מײַנע הענט, זיי זײַנען שאַרלעך רויט. דאָס איז, אַברבנל, פֿון רויטן זונען־אויפֿגאַנג בלויז. דען זע, דורכזיכטיק איז בײַ מיר מײַן ברוינע הויט און צאַרטער פֿון דעם בלעטל פֿון אַ יונגער גאַרטנרויז.

מײַן שוואַרצן פֿריסטערראַק באַקוקסטו מיט פֿאַרדאַכט?! אומזיסט דײַן חשד, איך האָב פֿאַרגעסן זיך, פֿאַרגעסן בלויז אים אויסצוטרײַסלען, נאָך דער שוואַרצער, לאַנגער נאַכט. און דאָ און דאָרטן אין אַ פֿאַלד, אַ שאַטן ליגט פֿאַרשטעקט; אַ שאַטן פֿון דער נאַכט. און האָט זיך איצט אַנטפֿלעקט און קוקט פֿון מײַנע פֿאַלעס שוואַרץ אַרויס. אַט זע, איך טרײַסל באַלד מײַן מאַנטל אויס. די שוואַרצע נאַכט, די שאַטנס און דעם שטויב, און ווערן וועט ער ווײַס, ווי ווײַסער פֿוך, וואָס פֿאַלט־אַרונטער פֿון דער יונגער טירקלשטויב.

— טאָ קום, אַברבנל, וואָס האַלט דיך איצטער נאָך צוריק? דיך שרעקט מײַן קול, מײַן גרילציק קול? דאָס קלינגט מײַן שטים אַזוי פֿון צו פֿיל פֿרייד און גליק...

*

שפּײַ־אויס דרײַ מאָל, און קום און קום־אָוועק! אַיעדער וואַרט, וואָס פֿאַלט בײַ אים פֿון ליפֿ אַראָפֿ, אויף דײַן גשמה פֿאַלט, ווי ס'פֿאַלט אויף פֿרישן שניי אַ שוואַרצער, שוואַרצער פֿלעק.

אויף זינע הענט ניט קוק. זיי זינען רויט פֿון בלוט,
 און רויטער נאָך, אַצינד אין גאַטס געבענטשטן זונענגלוט.
 זיין פריסטערראַק, ניט פֿון דער שיינער נאַכט איז שוואַרץ:
 דער אַש פֿון הונדערט שניטער-הויפֿנס ליגט אויף אים
 און אין די פֿאַלדן זינע לאַקערן די שאַטנס פֿון זיין האַרץ...

קום בעסער, קום מיט מיר אַהין, וווּ ס'ברויזט דער ווילדער ים,
 צי דאַרט, אַהין, וווּ ס'וואַרפֿט דער פֿייערבאַרג זיין לאַווע פֿלאַם.
 עס רעדט דער ווילדער ים און זאָגט דעם אמת דיר אַרויס.
 דער פֿייערבאַרג מאַכט-אויף זיין האַרץ
 און גיסט פֿאַר דיר זיין הייסע לאַווע אויס.
 דאַרט קלינגט דער ריינער אמת פֿריי און אומגעשטערט,
 דאָס קלאַרע אויג דזינגט זעט, דזיין אָפֿן אויער הערט.
 און גיין אַהין האָט גאָט דיר ניט פֿאַרווערט.

נאָר ניט אויף יענעם וועג, צו יענע גרויע מויערן,
 די שפורן פֿון מזין פֿוס אויף יענעם וועג ניט זוך!
 פֿאַרשלאַסן האָב איך הינטער זיך די טויערן
 און יעדן שלאַס פֿאַרזיגלט מיט אַ פֿלוך.

3

פראצעסיעס מיט רציחות

מנחם באַרישאַ

פון דער עפאָפּיי

דער גייט

לויפער און גייער

טרעפֿט אַ ייד אַ יידן:

— שוין אַ מעשה, זאָגט מען, ווידער!

ענטפֿערט־אַפֿ אַ חושכדיקער ייד:

— שוין ווידער

— וווּ איז דאָס געשען?

— אומעטום.

— יואָס הייסט?

חושכט־אַפֿ דער חושכדיקער ייד:

— נישט אַ שייגעץ אַ געקוילעטן

פֿון אַ הינטערגעסל,

נישט אַ שיקסע פֿון אַ דאַרף

ווי אין אַ פראַסטן יאָר —

הינט האָט מען אונדז ערב־פסח

צו דער שוועל געבראַכט צו שלעפֿן

אַ דערהרגעטן — אַ קייסער.

*

פֿון איינעם אַ וואָלד איז אַנטרונען אַ ייד.
אין איינעם אַ וואָלד האָט אַ פריצישער ממזר
געקנאַטן די בניסיקע פֿויסט מיט אַ שבֿועה.

אז ער וועט אים נאָך פּאַקן, דעם אַנטרונענעם ייד.
 נאָר אונטערן קרעפּ אויפֿן קייסערס פּאַרטעט.
 אין פֿירשטלעכע זאַלן און מיניסטאַרישע קאַנצעלאַריעס.
 בני קאַרטן און ווינטישן אין אָפֿיצערישע קלובן.
 בני שרנבטישן אין רעדאַקציעס פֿון צענטונגען —
 אומעטום האָט געווימלט מיט קרובֿים און לייבלעכע
 פֿון פּריצישן ממזר אין וואַלד, און זיי, ווילגעלערנטע,
 האָבן יאָ שוין געוויסט ווי צו פּאַקן דעם ייד.

ס'האָט פֿרילינג אַ שנין געטאָן. ערד פֿון אוקראַינע
 האָט אָפּגעטאַיעט¹ פֿון שנייען און גליווער
 און דעמפּיק געאַטעמט מיט ריחות־טומאַגען
 פֿון אירע פֿאַרדרעמלטע זאַפֿטן. און אז ס'איז דערגאַנגען
 צו אייניקלעד פֿון היידאַמאַקעס אַ שיפעדיק וואַרט:
 — דער ייד! — האָבן נאָזלעכער פֿלאַטערדיקע דערשפּירט
 אין צעוואַרעמטע ריחות פֿון היימישער ערד אויך דעם ריח
 פֿון יידישן בלוט. האָבן אייניקלעד פֿון היידאַמאַקעס
 זיך זאַמלען גענומען מיט דרענגער און מעסערס,
 מיט לאַמען און העק און פֿון שטאַט צו שטעטל אַוועק:
 — אונדזער ערד וויל פֿון יידנס געשעפֿטן און הניזער
 און פֿון אַדערן זינע איר שפֿע צוריק.

האָט דער ייד, וואָס אַנטרונען פֿון וואַלד, צווישן שחרית
 און מוסף דערהערט אין בית־מדרש די בשורה
 און ס'האָט זיך פֿון זינע ליפּן אַרויסגעריסן אַ זאַג:
 — דער וואַלד גייט... דערנאָך האָט דער חזן
 געזאָגט: ומפּני חטאינו — און איבער דער פּלייצע
 האָט זיך דער פּריצישער ממזר געבוּיגן: — דו וועסט?
 דו ביסט נישט אַנטרונען! דאָס בלוט פֿון מיין טאַטן

¹ אָפּגעגאַנגען, זיך צעלאָזן.

אין מירמלי־פאלאצן און ס'בלוט פֿון מזן מאַמען
 אין ליימענע כאַטעס — עס וועט זיך צוזאַמען
 אַ לאַז טאַן אויף דיר, און דינן חבֿר, דער היידאַמאַק,
 אַן אָפּגענאַרטער פֿון דיר, איז בנּ מיר אין רשות.
 ער אויך גייט אויף דיר און עס וועט דיך נישט מנידן...

*

מיטוואַך האָט מען פּאָגראַמירט יעליסאַוועטגראַד
 און פֿרניטיק — גאַלטע.
 און צווישן מיטוואַך מיטן פֿרניטיק איז געווען אַ דאָנערשטיק,
 און דאָנערשטיק האָט מען אין פעטערבורג
 פֿיר מענער און אַ פֿרוי
 פֿאַר אוי־פֿרניסן דעם קייסער אין זיין קאַטש
 געהאַנגען.

זינען דער מיטוואַך מיטן פֿרניטיק,
 צוויי כול־גאַנעס שיפורע,
 מיט פּלאַנטערדיקע טריט געשפרונגען איבער גאַסן,
 פֿאַרקוקט אין פּנימער און פֿענצטער ייִדישע
 און גאַווערדיק געשרייען:
 — בעי זשידאָו!²

און דאָנערשטיק אַ שוואַרצער אַבל
 מיט אַ שבוּעה פֿון נקמה
 אויף אַנגעשטשטע ליפּן,
 האָט זיך געשאַרט דורך הינטערגעסלעך
 צו עמעצן וואָס וועט אים עפֿענען אַ טיר.

פֿון שיפורן גערעוו פֿון מיטוואַך מיטן פֿרניטיק
 האָט קראָם און קלויז און שטוב

² הרגע יידן!

אין שחיטה-שטאַט

פון שטאל און אייזן, קאלט און הארט און שטום / שמיד
 אויס אהארץ פאר זיך, דו מענטש- / און קום / קום געה
 אין שחיטה-שטאַט, זאלסט זעהן מיט דיינע אויגן / זאלסט
 אנטאפן מיט דיינע הענט / אויף צויםען, סלופעט, טויערן
 און ווענט / אויף שטיינער פון דער גאס, אויף אלע העלצער
א שחיטה מיט א פרייהלינג / דער גארטן האט געבליהט, די
 זון געלויכטן- / און דער שוחט האט געשחטן- / / דער חלף
 האט געגלאנצט, און פון דער וואונד האט בלוט מיט גאלד
 געפליסט- / אנטלויפסט? באהאלטסט זיך אין אהויף? -
 אומזיסטוואט איז אבערגלמיסטו דאהאטמען צוויי געקעפט!
זום בית-הקברות מיט די טארבעס, שלעפער! / אהינצו
 געהט, גראבט אויס די ווייסע ביינער פון אייערע קדושימס
 פרישע קברים / שטאפט אן די טארבעס, יעדערער זיין
 טארבע / און לאזט זיך אין דער וועלט אריין, און שלעפט זיך
 פון שטאט צו שטאט, וואו ערגעץ איריד / און רחמים בעט

רעפראָדוקציע פון ח. נ. ביאַליקס אין שחיטה-שטאַט, וואָס די אַרעינטאַ-
 לישע אָפטיילונג פון דער ה. בערטהאַלדס שריפטגיטערני אין בערלין 1924
 האָט אַרעינגעגעבן אין איר אַלבאָם ווי אַ מוסטער פון יידישער
 דרוקערני-קונסט.

אין פחד זיך געקארטשעט
 און דורכן פחד תפילהדיק געשאלטן:
 — שפוך חמתך!
 און דאָנערשטיק דער שוואַרצער אָבל
 איז ערגעץ אין אַ שטאַל אין שטרוי
 געלעגן אַ פֿאַרגראָבענער
 און זיך מיט נעגל איינגעקריצט אין לייב
 די נייע שבוּעה פֿון נקמה.

*

... קראַמענגאַס איז זונטיק. אַפֿן אַלע טירן.
 דער מאַרק — אַ רוישיקער געמיש פֿון דאַרף און שטאַט.
 עס רופֿן שילדן געסט אין שענקען, אין טראַקטירן.
 מע פֿירט אַ ראַטע זעלנער זינגענדיק אין באַד.
 ס'איז זונטיק, רוישיק, וואַכעדיק ווי אַלע מאַל.
 נאָר פֿחד פֿאַר די אויגן עפעס אַנדערש מאַלט.

אַ טיר ברעכט־אויף אין אַ טראַקטיר. אַ רויטער שיכור
 צערעוועט זיך צום מאַרק אַריבער: — גוואַלד, דער ייד!
 מע פֿראַלט פֿון שענקען. ס'רעווען קולות הייזעריקע.
 פֿון אַלע זייטן טריט געקאוועטע, אַ האַגל טריט.
 ביז העק און לאַמען נעמען קראַכן: — ייד, באַצאַל!
 און הינטער טירן טויטער פֿחד: — שמע ישראל! ...

געשריי פֿון קרבן צינדט די הייזעריקע ברילער.
 געשריי פֿון בלוט איז טשאַדיקער פֿון שפּירט.
 שרייט יידעלעך און יידענעס, טוט יאַמערדיקע תפילה
 צום גאָט וואָס האָט גענערט אַיך און געצירט!
 דער לאַם³ שרייט שטאַרקער, שניידיקער די האַק — —
 ברייזג־בראַזג און פֿליק־און־בראַק און קריק־און־קראַק ...

³ אייזערנער פרענט.

בריוג-בראזג און קנאל, און קאטעווע, און טשמעליע...
 פֿון קראָם צו שטיבל און פֿון שלאָפֿצִימער צו שענק.
 ס'איז גאָלד בײַם יוד אין ווענט און אין דער סטעליע —
 רײַס־אויף, קראַך־אויף, צעקנאַל, צעדזבענק,
 און זאָל פֿון פֿעדערן און פֿוך דער וויסער שניי
 צעלייגן זיך אויף שערבלעך, שפענער און געשריי...
 — — — — —

די קראַמענגאַס איז זונטיק, אָפֿן אַלע טירן.
 דער מאַרק — אַ ברודערשער צונויפֿגערײַד פֿון דאַרף און שטאַט.
 מע טרינקט לחימס אין די שענקען און טראַקטירן,
 און יונגע-לײַט שפּאַצירן אויף בולוואַרן און אין סאָד...
 וואָס אַרט דיר, אָז מע לעבט? וואָס אַרט דיר, אָז ס'איז שטיל?

וואָס בענקט זיך דיר אַזוי צום חייהשן געבריל?
 ס'יאָגט דער געבריל איבערן לאַנד ווי פֿרילינגדיקער וואַסער,
 און ס'זעט דאָס אויג און ס'אויער הערט.
 וואָס איז דער חילוק: די צי אַנדערע אַזעלכע גאַסן?
 דאָס זעלבע בלוט און פֿלייש, די זעלבע ערד.
 און אַז דאָס אויג וועט בלינד ווערן און גאַר ניט זען —
 צי וועט אַ נס געשען? צי וועט אַ נס געשען?

*

ס'זעט נישט גוט זײַן מיט אַנך, ברידערלעך
 פֿון יעליסאָוועטגראַד, קיעוו, זשמערינקע,
 אַז איר וועט זיך זעצן קינות זאָגן
 איבער יעדער טאַפּ און טאַץ און פערינקע,
 ווי מע וואַלט בײַ אונדזער גילדערנער משפּחה
 קיין מאָל נישט קיין שניבעלע צעבראַכן,
 און די וועלט, די האַרצעדיקע מוטער,
 זאָל אויף יעדן טריט אונדז אונטערטראַגן
 פֿרישע בייגעלעך מיט פּוטער.

אוי, די פריצים פֿון די לעמער, ברידערלעך,
 טוען טאקע שערן זיבן וואָלן.
 אָבער איר האָט פֿאַר געשוירענע געקרעמערט
 און די נאַקעטע געריסן פֿאַר דער פּאַלע.
 אַיך האָט מען פֿאַרגונען בלויז דעם לקט
 פֿון די פֿעלן, די געשוירענע, צו ציפּן,
 האָט די שאָף די אַרעמע, געמעקעט
 ביז עס איז דערגאַנגען צו די ריפּן — — —
 צו די העק, די לאַמען און די פֿעלקער.

וואָס וועט העלפֿן שוין אַצינדערט, ברידערלעך,
 קלאַפּן זיך אין האַרץ אַרײַן חטאתי ?
 שלאָגן שלאָגט מען נישט פֿאַר וויפֿל מ'האַט געזינדיקט
 און רציחה ווערט מיט מעסטלעך נישט געמאַסטן.
 נישט דעם גרויסן גנבֿ כאַפט מען, נאָר דאָס דרויב,
 נישט דעם ערשטן, נאָר דעם לעצטן שינדער.
 פּל־זמן גדולה פֿיטערט זיך אויף רויב
 און רציחה זוכט דעם אומבאַשיצטן,
 וועט דער מעסער זיך אין אונדזערע לזבער קריצן.

שטעלט־אַרײַן צוריק די שויבן, ברידערלעך,
 און פֿאַרריכט די טירן מיט די לאַדן!
 ס'בלײַבט ביים רויב דער שלעגער מיטן רויבער,
 דער געשלאָגענער — ביים ווייטיק מיטן שאַדן.
 נישט פֿון אַיך האָט זיך דער נוסח אַנגעהויבן.
 ס'גייט אַזוי פֿון אַבֿות, פֿון קדמונים:
 אַפּגעבלוטיקט, און הינטער פֿאַרהאַקטע טירן
 חתן־בלה מיט אַ טענצל צו דער חופּה פֿירן.
 שטעלט־אַרײַן צוריק די שויבן, ברידערלעך —
 איר דאָרפֿט אין אַזערע הַזוער וווינען.

*

וואָס ביסטו פֿאַר אַ מוסר-זאָגער, דו וואָס ביסט אַליין
 בני נאָכט פֿון וואַלד געלאַפֿן? האָסט דערזען אַ סטנע וועלף
 די ציינער אויף דיר שטשירען און אַנטרונען מיטן גוף. און זיי,
 וואָס וועלף באַלעקן זיך מיט זייער בלוט, זאָלן זיך אויסשטרעקן
 און לאָזן ביזן ביך דאָס לייב דערגריזשען?

ס'גייט אַ מגפֿה פֿון הריגות איבער גאַרן לאַנד —
 דערציילט די שוואַרצע שריפֿט פֿון צניטונג.

נישט דו דער אינציקער. עס זאָגן אַלע מוסר. פֿון דער גאַס,
 ווי פֿון אַיענער וועלט וואַקסט-אויס אַ מענטש ... יאָ פּיניע,
 פיניע פֿון די נעכט בנים טיין. דער קאַפּ שוין גרוי, נאָר אויגן יונג,
 און פֿלייצט מיט ווערטער ווי אַמאַל: — אַן אַנדער לעבן דאַרף מען!
 ניט שענקערן, ניט ווּכערן, נאָר גערן זיך פֿון אַייגענער פּראַצע
 און זיך צו יעדן מענטש אַ ברודער. וועט שנאה אויסרינען
 און קיינער וועט נישט דאַרפֿן לויפֿן.

די וועגן זענען פֿול מיט קרעכץ און יאַמער
 פֿון טויזנטער צעהרגעטע און אויסגעריסענע —
 דערציילט די צניטונג.

דער אַדוואַקאַט גריגאָרי מאַגיד כּמאַרעט מיט די גרויע אויגן:
 — ווּוהין מע זאָל נישט לויפֿן, מיינט עס אַפּכאַפּן דעם אַטעם
 בלויז אויף אַ ווּנל. אויך דאַרטן וווּ מאַיז פֿרום און גוט
 צו אונדז, איז עס בלויז צדקות, נישט קיין אמת. אין דער אמתן
 פֿאַרלאַנגען זיי בלויז איינס: מיר זאָלן אויפֿהערן צו זיין.
 און מאַרגן קען אויך דאַרט די צדקות פּלאַצן.

מע שפּאַרט זיך צו דער גרענעץ אַן אַ צייל און זיין,
 אַבי די טויטשרעק לאָזן הינטער זיך —
 דערציילט די צניטונג.

בני עליע מורה-הוראהס פֿלעמלען-אויף די בליכע באַקן
 מיט אומגעזונטע רויטע פֿלעקן: — ס'האַט קיין זיין נישט

די ווילדע בהלה. מחנות דארפֿן גיין מיט ווייבער, קינדער
און ברעכן זיך צו ארץ־ישׂראל. וועט דער טערק נישט לאָזן,
וועט שיסן, קוילענען, וועט ווערן אַ געשרי, וועט וועלט דערהערן...
פֿאַר גאולה מוז מען צאָלן! — פֿיבערט עליע.

די אָנגעלאָפֿענע אין פֿרעמדע שטעט
פֿאַרהונגערטע, פֿאַרלירענע שלעפֿן זיך אום
אַן דאָך און בעטלען הילף —
דערציילט די ציטונג.

און ר' יחיאל הינטערן בעלעמער זאָגט, וואָס די חכמים זאָגן:
— דער זיגלרינג פֿון אַחשוורושן אין המנס האָנט טוט מערער פעולה
ווי רייד פֿון אַלע נביאים. ווייל נביאים האָבן נישט באַקערט

די זינדיקע צום גוטן און די גזירה המנס האָט עס יאָ געטאָן.
דעריבער דאַרף מען אין די גזירות זען די האָנט פֿון חסד,
און וווּ זאָל מען אַנטלויפֿן פֿון דער האָנט?

*

איצטער האָבן זיך צעפּוזשעטע מאָגנאַטן
צעקלימפּערט מיט דער צדקה־פּושקע.
עס העלפֿט נישט מער דער גוטער משאַ-ומתן
אין קאַנצעלאַריעס פֿון כאַבאַרניקעס — דאָס שושקען
אין אויערן און אַינריידן מתנות
פֿאַר קלויסטערס, קעפּסווייבער און ווייבער,
און ס'לויערט אויף דער אייגענער גדולה אַ ספּנה.
איז צייט זיך ווידער צו פֿאַרשרייבן
אין ספֿר־הזכרון פֿון די אייגענע — פֿון יענע,
וואָס וואָלגערן זיך אויף די הרודעס שפענער
פֿון זייער לייב־און־לעבן, און זיי אָנזאָגן די טרייסט:
מיר זענען אַלץ נאָך שטיקלעך ברידער, ווייסט —

מיר שטאַפן נישט פֿאַר זיך אליין דעם טייסטער,
מיר צאָלן פֿאַר הרוגים און נשרפים מעשר.

איצט האָבן זיך די ליצט אין די מונדירן,
וואָס לאַנג שוין אָפגעלאָזט דעם אַלטן שידוך,
אַרומגעקוקט — מע קען ביים חשבון אונטערפֿירן
אויך זיי פֿאַררעכענען פֿאַר שטיקלעך ברידער,
און אָנגעהויבן שרייען
מיט פסוקים פֿון ישעיה:

— אַ טעכטער ייִדישע, הערט־אויף צו קלינגען
מיט אַרעם־בענדער, אויער־רינגען,
מיט רינגען און בראַסלעטן!

און איר, נגיידים ייִדישע, טוט־אויס די זאַמשענע שטיבלעטן
און טוט־אָן שטיוול פּויערשע, מע זאָל אייך נישט דערקאַנען,
ווייל אונדזערע קאַקאַרדעס שטייען אין ספּנה.

איצט האָבן זיך גאַטס פּאַסטעכער
דערוואַסט, אַז צאָן־קדושים זינגען זינדיק...
מע הייסט תעניתים פֿאַסטן
און מע רופֿט די וויכערניקעס ווייניקער אַ ביסל שינדן
די הויט פֿון די יואָס דאַרפֿן אַנקומען צו זייער גנאָד.
ווי זינגען זיי געווען ביז נעכטן?
ווער, אויב נישט זיי, האָט ס'וואָרט פֿון גאַט
פֿאַריאַגט צו די מזוזה־שרייבערס, ציצית־פֿלעכטערס,

הינער־שעכטערס,

און האַלטנדיק זיך ביי דער פּאַלע
פֿון די תקיפֿים, וויכערניקעס און באַרייסערס
געבענטשט די רויבערשע ממשלה?
איצט וויל מען זיך מיט איין מאָל פֿאַרן אייבערשטן אַ פֿלייס טאָן
מיט אָפּפּאַסטן אַ תענית
און אָפּשרייען די גזירות און ספּנות...

איצט זינען אלע דאָ און יעדער פֿרעמדער איז אַ טאַטע
 דער יתום, יעדער לאַנג־פֿאַרגעסענער קרובֿ —
 אַ ברוּדער דער אַלמנה, ס'פֿלאַטערט
 דאָס האַרץ מיט רחמים און מ'איז גרייט צו שפּאַרן
 פֿון אייגענעם טיש און שכל — ווער אַ ווייטע בולקע,
 ווער אַ סגולה אָדער כאַטש אַ קליינע סגולהקע,
 צו ראַטעווען די ליבליכע, די אייגענע, די ליבע...
 נאָר וואַרט ביז די בהלה וועט אַריבער!...

*

ס'נעמט קיין שלאָף נישט. ערגעץ האָבן רוצחים
 ווידער זיך צעהוליעט. פּאַליציי מיט שווערדן,
 זעלנער מיט באַגעטן האָבן וואָך געהאַלטן —
 רוצחים האָבן דריי טעג נאָך אַנאַנד געהוליעט...
 קריכט פֿון בעט אַרונטער נח, נעמט זיך אַנטאָן.
 דוואַשע וועקט זיך: — ס'איז דאָך מיטן נאַכט.
 — כּוועל אַרױסגיין זיצן אויפֿן בענקל פֿאַרן הויז.
 — אלע שלאָפֿן דאָך. — נו, שלאָפֿט מען, לייג דיך אויך...
 קוקט זי אַ פֿאַרשלאָפֿענע ווי ער טוט זיך אָן,
 הערט ווי ער פֿאַרמאַכט די דרויסנדיקע טיר,
 קריכט־אַרויס פֿון בעט און דורכן לאַדן הערט זי:
 יאָ, ער זעצט זיך אויפֿן בענקל פֿאַרן הויז.
 שעפטשעט זי: — דערבאַרעמדיקער פֿאַטער!
 און דערמאַנט זיך: נישט די הענט געוואַשן...
 אינעם הוילן העמד... באַהאַלט זי זיך אין בעט
 מיט דער זיגד פֿון מויל אירן און וויינט אין קישן.
 נח זיצט און וויגט זיך. הויפֿנס שטערנשטויב
 הענגען פֿונעם מילכוועג. וואָס קען ער דיר זאָגן,
 דער צעלויכטענער און סודותדיקער הימל,
 וועגן דיר און מין דינעם, דעם פֿינצטערן?

מאָכן זיך די אויגן צו — אין בלינדקייט צו דערזען
דאָס וואָס שטערנשטויב פֿון מילכוועג ווייס נישט.

*

נאָך אַ שרייַפֿה — אַ גאָס אַ באַלאַדענע. הנזער דערברענען.
האַלאָוועשקעס פֿון קלעצער. פֿאַררויכערטע ציגלווענט.
שוואַרצע קוימענס שטאַרצן פֿון גליקע חורבֿות אַרויס.
פֿלעמלעך טוקן זיך, לעשן זיך, שפּילן מיט חושך און רויט
איבער הרודעס פֿון הפֿצים און מענטשן אין מיטן דער גאַס.
פֿלעמלעך פֿינקלען אין הרודעס צעפיצלטן גלאַז אויף דער גאַס
און באַליכטן די וואַלקנדלעך פֿעדערן־פּוך, וואָס דער ווינט
טראַגט־אַרום. ביי אַ בערגל מיט שטוביקע הפֿצים און בעטגעוואַנט —
אַ משפּחה. ס'האַלט אַ מאַמע אין שויס אַ פֿאַרבונדענעם קאָפּ
פֿון אַ יינגל. איין אויג איז פֿאַרדעקט און דאָס אַנדערע שלאָפֿט.
אים צופֿוסנס — אַ שוועסטערל. טאַטע און ברידער אַרום.
ס'יאָגט אַ נאַכטיקער ווינט. בייגט די מאַמע זיך אַינן,
אַנצודעקן דעם חולה, און רירט אים דאָס פנים אָן;
בייגט זיך טיפֿער אַריבער און שיקט אַ צעטרייסלטע האַנט
אַנצוטאַפֿן אַ דופֿק. און טרייסלט אים, טרייסלט מיט גוואַלד,
און צעוואַיעט זיך: — ווי דער מאַמען! ... בייגן טאַטע און ברידער
זיך אַריבער דעם קאָפּ, דעם פֿאַרבונדענעם, מורמלט דער טאַטע:
— ברוך דיין האמת! ... און איבער פֿאַרפֿעדערטער נאַכטיקער גאַס,
איבער בראַכוואַרג און מענטשן און שרייַפֿה צעגייט אַ געיאַמער:
— אפֿשר האָב איך ביי עמעצן איבערגענומען אַ גראַשן ...
אפֿשר האָט מיר געקומט ... אָבער אים ... פֿאַר וואָס אים
מיט אַ צענערפֿונט איבערן מוח ... פֿאַר וואָס? ... פֿאַר וואָס אים?

*

ס'גייט אַ פּראַצעסיע גלחים.
צלמים, כאַרוגוועס, איקאַנעס⁴

⁴ מיליטעריש־קלוסטער־עמבלעמען, הייליקע בילדער.

ס'קומט אַ פּראָצעסיע גלחים.
וואָס האָט זי צו טאָן אויף דער גאַס?
דער פֿאַרברענטער, צעהרגעטער גאַס?

זי ווייס וווּ זי גייט, די פּראָצעסיע.
די גאַס איז שוין מער נישט קיין גאַס.
ווּ ס'האַבן זיך קוילן גערויכערט,
איצט הייבן זיך מירמלגע ווענט,
איצט שימערט מיט גאַלד אָן אַלטאַר,
איצט שטינגט אַ ריזיקער צלם
און דער וואָס אויף אים קוקט־אַרונטער
מיט פּינלעך פֿאַרזשמורעטע אויגן.

אויף וואָס קוקט דער מענטש פֿון צלם?
ער קוקט אויף אַ בימה צופֿוסנס.
אויף דער בימה אַ טיש, אַ באַדעקטער
מיט אַ טישטעך מיט גאַלדענע טראָלדן,
אויפֿן טיש — דאָס דעהרגעטע יינגל,
און צופֿוסנס דעם טויטן ביים טיש.
טאַטע־מאַמע און ברידער און שוועסטער
ווי אַ קנויל פֿון פֿאַרזשומפּענעם פּחד.

קומט דער עלטסטער גלח אַרויף
אין אַ מיטרע⁵ מיט פּערל געשטיקט,
רויכערט ווּזרויך אַריבערן מת
און דרייט זיך — אַ מאָל מיטן פנים צום צלם
און אַ מאָל מיטן פנים צום ריזיקן עולם.
וואָס באַזעצט די אומענדלעכע שורות בענק:
פֿון פֿאַרנט — די הערשער און האַרן.

⁵ הויך היטל פאַרן פּראָפּאָסלאָונעם גלח.

פֿון הינטן — דאָס באַרוועסע פֿאַלק.
 ער רויכערט דעם ווינרויך און בלעקערצט
 און ס'בלעקערצן נאָך די גלחים, די העלפֿערס:

בענטש די הזוער אונדזערע
 פֿאַר דיין געטלעך בלוט,
 וואָס מיר קויפֿן־אויס.

בענטש די פֿעלדער אונדזערע
 פֿאַר די ווונדן אויף דיין ליב,
 וואָס מיר צאָלן־אַפֿ.

בענטש די האַנט וואָס נעמט נקמה
 פֿון די לעסטערערס און לייקענערס
 פֿון אַמאָל ביז אייביק. אַמן.

— — — — —
 — — — — —

און ס'הייבט זיך אָן. מע וואַרפֿט זיך אויפֿן יידן מיט דער ידענע
 און זיערע קינדער און מיט וואָס נאָר אַ געווער ווער ס'האַט
 אין האַנט נעמט ממיתן. געשריי פֿון די געפֿיניקטע
 צעצינדט די שלעגערס, שרצען זיי אַליין. ווערט אַ געמיש
 פֿון פֿיין און שיפורער רציחה. מאַנט רציחה: — נאָך!
 ברענגט נאָך! ... טוט זיך אַ לאָז אַ מחנה דינערס און מע שלעפט
 פֿון ערגעץ יידן: זקנים, יונגע, פֿרויען, קינדער — ס'ווערט
 די גאַנצע תּיפֿלה⁶ אַ צעיושעטער רציחה־מאַל — צעשלאַגענע,
 צעממיתטע, האַלבטויטע מיט די פֿיס דערטראַטן,
 מיט הירושעריי, מיט הודיען, מיט צערעוועטן געזאַנג — — —

⁶ קלויסטער.

ל. שאפיראָ

ווייסע חלה

— א —

אַמאַל האָט אַ שכן מיט אַ שווערן שטיין איבערגעבראַכן בני אַ גאַסנהונט אַ פֿוס, און אַז וואַסיאָ האָט דערזען דעם שאַרפֿן שפיץ פֿון ביין, וואָס האָט זיך דורכגעשניטן דורך דער פֿעל, האָט ער געוויינט. און געוויינט האָט ער אַזוי: עס האָט בני אים גערונען פֿון די אויגן, פֿון מויל, פֿון דער נאַז, דער ווייסער פֿלאַקסענער קאַפּ אויפֿן קורצן האַלדז איז אַריין נאָך טיפֿער צווישן די אַקסלען, דאָס גאַנצע פנים איז געוואָרן אויסגעקרימט און אַננגעשרומפֿן, און קיין קול האָט מען פֿון אים ניט געהערט. ער איז דעמאַלט אַלט געווען אַ יאָר זיבן. שפעטער האָט ער שוין נישט געוויינט. אַלע אין הויז האָבן גע־טרונקען, זיך געשלאָגן מיט די שכנים, געשלאָגן איינער דעם צווייטן, די ווייבער, דאָס פֿערד, די קו, און טייל מאָל, אין גאַנץ גרויסן פעס, געשלאָגן זיך אַליין — מיט די קעפּ אין וואַנט. מ'האַט געהאַט אַ קליין שטיקל פֿעלד פֿאַר אַ גרויסע פֿאַמיליע, געהאַרעוועט שווער און אומגעלומפערט, און געוויינט אַלע אין איין כאַטע — מענער, פֿרויען און קינדער געשלאָפֿן צוזאַמען אויף דער ערד. דאָס דאָרף איז געווען אַ קליינס און אַן אַרעמס און ווייטלעך פֿון אַ שטעטל, און דאָס שטעטל, ווהיין מ'פֿלעגט אַמאַל פֿאַרן אויפֿן יאָר, האָט אויסגעזען גרויס און ריך אין וואַסיאָס אויגן.

אין שטעטל זענען געווען „יידן“ — אַזעלכע מענטשן וואָס טראָגן מאַדנע מלבושים, זיצן אין קראַמען, עסן ווייסע חלה און האָבן פֿאַרקויפֿט קריסטוסן. דער לעצטער פּונקט איז געווען אַ ביסל נישט קלאָר; ווער איז דער דאָזיקער קריסטוס און צו וואָס האָבן זיי אים פֿאַרקויפֿט, און ווער און צו וואָס האָט אים געקויפֿט, און וויפֿל האָבן זיי פֿאַר אים גענומען — די גאַנצע זאַך איז געווען ווי אין אַ נעפל.

ווייסע חלה, ווידער, האָט ער אַליין אַ פּאָר מאָל געזען, מיט די איי-גענע אויגן, נאָך מער — ער האָט אַמאָל אַוועקגעגנבֶּעט אַ שטיקל און אויפֿגעגעסן, און דערנאָך געשטאַנען אַ צייט און זיך צוגעהערט צו זיך אַליין, מיט אַן אויסדרוק פֿון דערוואַרטונג און צווייפֿל אויף זיין פנים. ער האָט גאָר נישט פֿאַרשטאַנען, נאָר דער רעספּעקט פֿאַר דער ווייסער חלה איז אין אים פֿאַרבליבן.

אים האָט געפֿעלט אַ האַלבער ווערשאַק¹ צו דער הייך, פֿון דעסט וועגן האָט מען אים צוגענומען, פֿאַר זינע ברייטע, אַ ביסל געהויקערטע אַקסלען און קורצן דיקן האַלדז, וואָס האָבן זיך גע-פּאַסט צו זיין פֿאַמיליע-נאַמען — ביק². דאָ האָט מען ווידער גע-שלאָגן — דער סטאַרשי³, דער פֿעלדפֿעבעל, די אַפֿיצערן, די סאַל-דאַטן צווישן זיך — אַלע. דערלערנען די «סלוושבע»⁴ איז געווען אוממעגלעך: ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען און נישט געדענקט. קיין גרויסער בעל-דברן איז ער אויך ניט געווען, און פֿלעגט עס אים שטאַרק צושפּאַרן עפעס צו זאָגן, האָט ער ערשט נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין קלאַנג, נאָר זיין פנים פֿלעגט ווערן זייער אַנגע-שטרענגט און דער נידעריקער שטערן געקנייטשט. נישט מער, קאַ-שע און באַרשטש האָט מען דאָ געגעבן גענוג. געווען דאָ אויך עט-לעכע יידן, פֿון די דאָזיקע וואָס האָבן פֿאַרקויפֿט קריסטוסן, נאָר אין די זעלבערשע קליידער און אַן דער ווייסער חלה האָבן זיי אויסגעזען כמעט ווי אַלע מענטשן.

— ב —

מ'איז געפֿאַרן אויף באַנען, געגאַנגען צו פֿוס, ווידער געפֿאַרן און ווידער געגאַנגען. געשטאַנען אויף לאַגער אין פֿעלד אָדער געווען אַינגעקוואַרטירט אין עפעס פֿרעמדע הויזער — אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט, ביז ביי וואַסילן אין קאַפּ האָט זיך אַלץ איבערגעמישט. ער

¹ (רוטישע מאָט) 4,4 צענטימעטער. — ² אַקס. — ³ עלטסטער. — ⁴ מילי-טער-דינסט.

האַט שוין נישט געדענקט, ווען דאָס אַלץ האָט זיך אָנגעהויבן, וווּ ער איז געווען און ווער ער איז געווען איידער עס האָט זיך אָנגע-
הויבן, אַזוי ווי ער וואָלט אַלע מאָל געגאַנגען פֿון שטאָט צו שטאָט
צווישן צען און הונדערטער טויזנטער סאָלדאַטן, אין פֿרעמדע ער-
טער, מיט מאַדנע מענטשן, וואָס רעדן אַזוי, אָו ס'איז נישט צו פֿאַר-
שטיין, און קוקן דערשראָקן אַדער ברוגז. קיין באַזונדער נצט איז,
דאַכט זיך, נישט געשען, נישט מער דאָס שלאָגן זיך איז געוואָרן
דער תּוך פֿון לעבן; געשלאָגן האָבן זיך אַלע און געשלאָגן האָט מען
זיך נישט אַזוי זיך, נאָר אויף בלוט און טויט — מ'האַט געשאָסן, גע-
האַקט מענטשן אויף שטיקלעך, געשטאַכן, אַפֿילו געביסן מיט די ציי-
נער צייטנווייז. ער אַליין האָט אויך געשלאָגן, און וואָס ווייטער —
פֿאַרביסענער, און וואָס ווייטער — מיט מער הנאה. דאָס עסן איז
איצט געקומען נישט רעגלמעסיק. געשלאָפֿן האָט מען ווייניק, גע-
גאַנגען און געשלאָגן זיך אַ סך — און דאָס אַלץ האָט אים שטאַרק
צעטרירט. אַלע מאָל האָט זיך אים עפעס געוואָלט. אַלע מאָל האָט
ער עפעס געפֿילט. און אָו אים האָט שטאַרק צוגעשפּאַרט, האָט ער
געברילט ווי אַ גערייצטער הונט, ווייל זאָגן וואָס ער וויל — האָט
ער נישט געקאַנט.

דאָס לאַנד אַרום איז געוואָרן אַלץ העכער און העכער. קייטן
ריזיקע בערג האָבן עס געשניטן אין אַלע זיטן און דער ווייטער
האַט געהערשט איבער זיי ביטער און פֿאַרביסן. מ'איז געקראָכן ביז
די קני דורך טאָלן פֿול מיט טרוקענעם, קערנדיקן שניי, און אַזוי-
קאַלטע ווינטן זינען ווי ריבאַנזנס געגאַנגען איבערן פנים און די
הענט. נאָר די אַפֿיצערן זינען געווען מונטער און אַ ביסל גוטמוטי-
קער ווי שטענדיק און האָבן גערעדט וועגן נצחונות; און עסן, הגם
נישט אַלע מאָל אין דער צייט, האָט מען געגעבן גענוג. ביי די
נעכט האָט מען טייל מאָל דערלויבט פֿונאַנדערצולייגן פֿייערן אויפֿן
שניי, און דעמאָלט זינען מאַנסטער־שאַטנס רוישלאָז אַרומגעלאָפֿן
צווישן די בערג און סאָלדאַטן האָבן געזונגען לידער. און וואָסיל
האַט אויך געוואָלט זינגען — און האָט געברילט. געשלאָפֿן איז מען

ווי געהרגעטע, אָן שרעק און חלומות. און מיטן טאָג האָבן די בערג ווידער און ווידער געענטפֿערט פֿון ערגעץ אויפֿן דונער פֿון די קאַנאַנען, און מענטשן האָבן ווידער געקלעטערט אַרויף־און־אַרויף.

— ג —

אַ קוריער אויף אַ פֿערד איז ווי אַ ווילדער דורכגעפֿלויגן דעם לאַגער; אַן אַפטיילונג קאַוואַלעריע, וואָס איז געווען אַוועק פֿאַרויס, איז פֿלוצעם אָנגעלאָפֿן צוריק און זיך פֿאַרנומען אין אַ זינט; צוויי באַטאַרייען זינען איבערגערוקט געוואָרן פֿון לינקס אויף רעכטס. די אַרומיקע בערג האָבן זיך אויפֿגעשפּאַלטן ווי פֿריש געעפֿנטע וויל־קאַנען און אַ מובל פֿון פֿייער, בלז און אַיזן איז אַראַפּגעקומען אויף דער וועלט.

דאָס האָט געדויערט לאַנג. פּיאַטר קודלאַ איז צעריסן געוואָרן אויף שטיקער. דער שיינער קריווענקאַ, דער „זאַפּיעוואַל־“⁵ פֿון דער ראַטע⁶, איז געלעגן מיטן פנים אַראַפּ אין אַ קאַלזשע בלוט. דער פֿאַרוטשיק סאַמאַוו, דער וואָס מיטן ווייבערשן פּנימל האָט פֿאַרלוירן אַ פֿוס. און ביים ריז ניימאַן, דעם שטרויהאַריקן עסט⁷ האָט עס אַראַפּ־געריסן דאָס גאַנצע געזיכט. געהרגעט געוואָרן דער געשטופּלטער גאַווריליאַוו. געהרגעט געוואָרן פֿון איין גראַנאַט ביידע ברידער בול־גאַטש. געהרגעט געוואָרן חיים סאַטראַווסקי, יאָן זאַטיקאַ, סטאַשעק פּיעפּוש און דער קליינער לעט, וואָס וואַסיל האָט זיין גאַמען ניט געקאַנט אַרויסריידן. דערנאָך האָט עס גענומען שניידן גאַנצע ציילנ־ווייזן. עס איז געוואָרן אוממעגלעך צו האַלטן זיך ווייטער. און דאָן איז אויפֿגעשפרונגען נחום ראַטשיק, אַ לאַנגער מאַגערער יונגער־מאַן, וואָס האָט שטענדיק געשוויגן, און האָט אָן קאַמאַנדע זיך אַ וואַרף געטאָן פֿאַרויס. דאָס האָט אויפֿגעטרייסלט די צעדולטע סאַלדאַטן מיט אַ מאַל. דאָס געבראַכענע, געציינטע בערגל לינקס צו, וואָס זינע

⁵ (טאַגעבער) דער וואָס זינגט דער ערשטער, סאַליסט. — ⁶ מיליטעראַפֿ־טיילונג. — ⁷ פֿון עסטאַניע.

באטארייען האבן אָנגעפֿירט דעם כאָר פֿון שוואַס אַרטילעריע איז גענומען געוואָרן כמעט מיט די הוילע הענט, און זינע פֿאַרטיידי-קערס האָט מען אויסגעוואָרן ווי די קעץ. נאָר שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז פֿון דער גאַנצער ראַטע זינען פֿאַרבליבן בלויז וואָ-סיל און נחום ראַטשיק. ראַטשיק איז נאָך דעם לאַנג געלעגן אויף דער ערד און געבראַכן מיט דער גרינער גאַל, און נעבן אים האָט זיך געוואַלגערט זיין ביקס מיטן „פֿריקלאַד“⁸ פֿאַרשמירט אין בלוט און מאַרד. ער איז נישט געווען פֿאַרווונדעט. און אַז וואַסיל האָט אים געפֿרעגט וואָס אים איז, האָט ער נישט געענטפֿערט.

אַז די נאַכט איז געקומען, האָט מען פֿאַרלאָזן די גענומענע פֿאַ-זיציע און זיך געצויגן צוריק. ווי אַזוי און פֿאַר וואָס דאָס איז גע-שען, האָט וואַסיל נישט געוואָסט, נאָר פֿון דעמאָלט אָן האָט די אַרמיי זיך גענומען אַראָפּשיטן צוריק פֿון די בערג אַזוי ווי שטיינער; וואָס ווייטער אַלץ האַסטיקער, אַלץ ווייניקער אין אַרדענונג, ביז לסוף איז מען געלאָפֿן — געלאָפֿן אָן אָפּשטעל, אָן אויפֿהער, טאַג-און-נאַכט, נאָך אַנאַנד. וואַסיל האָט קיין פֿלעצער נישט דערקענט און יעדער אַרט איז פֿאַר אים געווען ניי. און אַז מ'גייט „צוריק“ האָט ער בלויז געהערט און געשפּירט. די בערגקייט צוזאַמען מיטן וויג-טער איז שוין לאַנג געבליבן הינטן, און אַרום-און-אַרום איז געווען אַ ברייטער ענדלאָזער פֿליין. און פֿרילינג אין פֿולן גאַנג. נאָר די אַרמיי איז אַלץ געלאָפֿן און געלאָפֿן. די אָפּיצערן זינען געוואָרן ווילד און האָבן געשלאָגן די סאַלדאַטן אָן אַ סיבה און אָן רחמנות. עטלעכע מאָל האָט מען זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ קורצע צייט — די קאַנאַנען האָבן געשריגן. אַ פֿייעריקער רעגן האָט געשמיסן די ערד און מענטשן זינען געפֿאַלן ווי פֿליגן — דערנאָך איז מען ווייטער געלאָפֿן.

⁸ אונטערשטער טייל פֿון ביקס, אויף אַנצושפּאַרן אויף דער האַנט בנים טראָגן זי ווי בנים שיסן.

— 7 —

עמעצער האָט געזאָגט, אַז אין אַלעם זינגען שולדיק די זשידעס. ווידער די יידן! קריסטוסן האָבן זיי פֿאַרקויפֿט, און וויסע חלה עסן זיי, און דערצו זינגען זיי נאָך שולדיק אין אַלעם. אין וואָס — „אין אַלעם“? וואָסיל האָט געקנייטשט דעם שטערן און געפֿילט כּעס אויף די יידן און נאָך אויף עמעצן. עס האָבן זיך באַוווּזן עפעס בלעטלעך, געדרוקטע בלעטלעך אַזעלכע, וואָס עמעצער האָט געטיילט צווישן די סאָלדאַטן, און ווען מ'איז געשטאַנען אין די ביוואַקן⁹ האָבן זיך געקליבן רעדלעך אַרום די וואָס האָבן געקאַנט ליינענען. — געשוויגן עפעס מאַדנע, נישט ווי מענטשן שוויגן. וואָסילן האָט אויך עמעצער געגעבן אַ בלעטל. ער האָט עס באַקוקט, באַטאַפֿט, אַרבינגעלייגט אין בוזעם און געגאַנגען הערן וואָס מ'ליינעט. ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען אַ וואָרט, אויסער דעם אַז עס איז וועגן די זשידעס. ווי באַלד אַזוי, מוזן דאָך די יידן וויסן, האָט ער זיך געווענדט צו נחום ראַטשיקן:

— נאַ טשיטני¹⁰!

ראַטשיק האָט אַ קוק געטאַן אין בלעטל, געוואָרפֿן אַ צווייטן און מאַדנעם בליק אויף וואָסילן און גאַר נישט געזאָגט. ער האָט גע-
וואַלט אַזעקוואַרפֿן דאָס פּאַפּירל.

— ורוואָרף ניט! נישט דינס! — איז וואָסיל געוואָרן אויפֿגע-
רעגט. ער האָט עס באַהאַלטן אין בוזעם און אַרומגעגאַנגען אַ גע-
שפּאַנטער. דערנאָך איז ער ווידער צוגעשטאַנען צו ראַטשיקן:
— וואָס שטייט דאָ געשריבן? ס'איז דאָך וועגן דיר!

דאָ איז נחום אויך געוואָרן אין כּעס:

— נו, יאָ, וועגן מיר. אַז איך בין אַ פֿאַררעטער, פֿאַרשטייסט?
אַז איך האָב פֿאַרראַטן... נו, אַז איך בין אַ שפּיאָן, אַט ווי יענער
דינטש, וואָס מ'האַט אים געפּאַקט מיט פּאַפּירלעך און דערשאַסן...
פֿאַרשטייסט?

⁹ לאַגערן (אין באַפעלקערטע ערטער). — ¹⁰ ליינען!

וואסיל האָט זיך דערשראָקן און דער שטערן האָט גענומען ביי אים שוויצן. ער איז אַוועק פֿון נחומען אַ צעטומלטער, געטאַפּט דאָס בלעטל און זיך געפֿילט פּאַסקודנע. אָט דער נחום מוז זיך אַ שלעכט־טער מענטש — אַזאַ כּעס אַרויסגעוויזן!... און דערצו איז ער אַ שפּיאָן. אַליין געזאָגט. נאָר עפעס איז דאָ נישט גלאַטיק — אַזוי נישט קלאָר און נישט גלאַטיק, אַז דער קאַפּ קנאַקט... טפֿו זאָל עס ווערן! נאָך אַ לאַנגן לויפֿן איז מען ערגעץ געבליבן שטיין. דעם שונא האָט מען שוין עטלעכע טעג נישט געזען, קיין שייסער־נישט מען נישט געהערט. מ'האָט נאָר געגראָבן טראַגשייען און זיך געגרייט צו עפעס. אין אַ וואָך אַרום האָט זיך עס ווידער אָנגעהויבן. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער שונא איז ערגעץ גאָר נאָענט; ער זיצט אויך הינטער טראַגשייען, וואָס מיט יעדן טאָג רוקן זיי זיך אָן נענטער און נענטער, אַזוי אַז ציטנווייז זעט מען קעפּ אַרויסשטעקן איבער דער ברוסטווער. מ'האָט ווייניק געגעסן, נאָך ווייניקער גע־שלאָפֿן און געשאַסן ערגעץ אַהין, פֿון וואַנען קוילן זינען געקומען צוריק און געקלאָפּט אין ערדענעם אַנשיט, געזשומעט איבער די קעפּ און טייל מאָל זיך אינגעגראָבן אין מענטשלעכע גופֿים. האָרט נעבן וואַסילן, ביי זיך לינקער זיט, איז אַלע מאָל געלעגן נחום ראַטשיק. ער האָט קיין מאָל נישט גערעדט קיין וואָרט, נאָר געלאָדן די ביקס און געשאַסן און געשאַסן, מעכאַניש און אומגעאַנילט. וואָר־סיל האָט אים נישט געקאָנט סובֿל זיין. און ציטנווייז האָט זיך אים געוואָלט אַ שטאָך טאָן אים פֿון הינטן מיטן באַיאַנעט. איין מאָל, ווען די שייסער־נישט איז געווען באַזונדערס פּאַרביסן, האָט וואַסיל זיך פּלוצעם דערפֿילט מאַדנע אומרויק. אויף איין אויגנבליק האָט ער זיך אומגעקוקט אויף ראַטשיקן און דערזען, אַז יענער ליגט אין דער זעלביקער פּאָזע וואָס פּריער, אויפֿן בויך, און מיט דער ביקס אין האַנט, נאָר מיט אַ לאַך אין שטערן. עפעס האָט זיך אין וואַסילן איבערגעריסן מיט אַ קנאַק. מיט בלינדן כּעס האָט ער אַ שטויס געטאָן דעם טויטן גוף מיט אַ פֿוס און אים אָפּגעוואַרפֿן פֿון זיך אין אַ זיט. דערנאָך האָט ער גענומען שיקן קוילן אַריבער דער ברוסט־

ווער איינע נאָך דער צווייטער, אָן אַכט און אָן טאַלק, און דערביי אַרויסגעשטעלט דעם קאַפּ אונטערן געדיכטן בליזערנעם האַגל, וואָס האָט געקלאַפט אַרום אים.

יענע נאַכט האָט ער לאַנג נישט געקאַנט שלאָפֿן. ער האָט זיך געוואַרפֿן פֿון איין זייט אויף דער צווייטער און געשאַלטן אין דער שטיל. איין מאָל איז ער אויפֿגעשפרונגען אין פעס און זיך געלאָזן ערגעץ לויפֿן, נאָר אין וועג זיך דערמאַנט, אָז ראַטשיק איז טויט, און מיט פֿאַרדראָס און שאַרפֿער חרטה זיך אַראָפּגעלאָזן צוריק אויף זיין געלעגער.

— זשידעס... פֿאַרעטערס... קריסטוסן פֿאַרקויפֿט... פֿאַרהאַנדלט פֿאַר אַ גאַרנישט!

און שוין אין שלאָף האָט ער געקריצט מיט די ציינער און גע-
ריסן פֿון זיך דאָס פֿלייש.

— ה —

פֿאַר טאָג האָט וואַסיל פּלוצעם זיך אויפֿגעזעצט אויף זיין האַרטן געלעגער אונטערן פֿרייזען הימל. אַ קאַלטער שווייס האָט באַשלאָגן זיין גאַנצן קערפּער. די ציינער האָבן געקלאַפט אַ ציבל אין אַ ציבל און די אויגן, קינלעכיק און אויפֿגעריסן, האָבן גיריק געשטאַכן דעם בלינדן חושך. ווער איז דאָ געווען? ווער איז דאָ געווען?

ס'איז געווען שטאַק פֿינצטער און מוראדיק שטיל, נאָר ער האָט נאָך געהערט דעם שאַרף פֿון די ריזיקע פֿליגל און געשפּירט די קעלט פֿונעם שוואַרצן מאַנטל, וואָס האָט מיטן זוים זיין פנים באַ-
רירט. עמעצער איז ווי אַ פֿראַסט אַריבער איבערן לאַגער און דער לאַגער איז געבליבן שטום און פֿאַרגליווערט. אַן אַפֿענער קבר פֿון טויזנטער פּגרים געטראָפֿן אין שלאָף און געטראָפֿן אין האַרצן. ווער איז דאָ געווען? ווער איז דאָ געווען?

ביי טאָג האָט מען געהרגעט דעם פֿאַרוטשיק מוראַטאָוו, פֿון פֿערטן באַטאַליאָן, יעניסייער פֿאַלק. דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אַ פנים פֿון פֿאַרמעט, אַ פעסן און אַ שלעכטער, און די קויל וואָס

האַט דורכגעבראַכן זײַן נאַזבייך צווישן די אויגן איז געקומען פֿון זײַן אייגענעם באַטאַליאַן. אַז מ'האַט געפֿרעגט „ווערז“, האָט דער באַטאַליאַן נישט געענטפֿערט. אַז מ'האַט געסטראַשעט צו באַשטראַפֿן אַלעמען, האָט מען ניט געענטפֿערט. אַז מ'האַט געהייסן אוועקגעבן דאָס געווער, האָט מען נישט געענטפֿערט. מ'האַט אויסגעשטעלט קעגן דעם באַטאַליאַן די איבעריקע טיילן פֿון פּאַלק, נאָר אויף די קאָ-מאַנדע „פּלי!“¹¹ האָט דער גאַנצער פּאַלק ווי איין מענטש אַראָפּגע-לאָזן די ביקסן צו די פֿיס. דאָן האָט מען געבראַכט אַן אַנדער פּאַלק און נאָך אַ שייסערני פֿון צען מינוט איז פֿון צעבונטעוועטן באַטאַ-ליאַן קיינער נישט געבליבן.

אויף מאַרגן האָט מען צוויי אָפֿיצערן צעהאַקט אויף שטיקער. און אין דריי טעג אַרום האָבן זיך צוויי קאָוואַלעריסטן צעשלאָגן. און אין גיכן האָט זיך אַ גאַנצער פּאַלק צעשפּאַלטן אויף צוויי צדדים און געשניטן איינער דעם צווייטן, ביז פֿון זיי אַלעמען איז געבליבן אַ קליין הייפֿל מענטשן אויף די פֿיס.

דעמאָלט האָבן זיך אין דער אַרמיי באַוויון עפעס מענטשלעך אין ציווילע קליידער, און ווידער האָט מען גענומען טיילן בלעטלעך, און די אָפֿיצערן האָבן אונטערגעהאַלטן, און אַן לאַנגע דרשות, נאָר ווי געהובלט פֿלעקער און געהאַקט אין די קעפּ:

— זשידעס... פֿאַררעטערס... שולדיק אין אַלעם...

ווידער האָט עמעץ וואַסילן געגעבן אַ בלעטל, נאָר דאָס מאַל האָט ער נישט גענומען. ער האָט אַרויסגעשלאַפּט פֿון בוזעם, מיט ליבשאַפֿט און דרך-אַרץ, ווי אַ קמיע, אַ שטיקל פּאַפּיר, צעקנייטשט, אַנגעריסן, פֿאַרשמאַלצן, און פֿאַרפֿלעקט מיט בלוט — און געוויזן: ער האָט און געדענקט! דער פֿאַרטיילער, אַ מאַגער מענטשל מיט אַ זאַמדקאַלירענער באַרד, האָט צוגעמאַכט איינס פֿון זײַנע קליינע אייגלעך און מיטן צווייטן אַנגעקוקט אַ וויילע דעם נידעריקן, ברייט-בייניקן סאַלדאַט מיטן קורצן דיקן האַלדז און די האַלב אַרויסגע-

¹¹ שיס!

קראַכענע גרויע און וואַסערדיקע אויגן — דערנאָך האָט ער אים פֿרענדלעך אָנגעקלאַפט אין פלייצע און איז אַוועק מיט אַ מאַדנעם שמייכל אויף די ליפן.

די ייִדישע סאַלדאַטן זענען ערגעץ פֿאַרשווונדן: מ'האַט זיי אומ- באַמערקט געזאַמלט און אַוועקגעשיקט פֿון דאַנען. קיינער האָט נישט געוואָסט ווהיין. דערפֿון האָבן זיך אַלע דערפֿילט פֿרענער און היי- מישער. און כאַטש די פֿעלקער זענען געווען פֿאַרשיידענע, איז די דעה געווען איינע:

— דער פֿרעמדער, דער פֿרעמדער איז אַוועק!
דערנאָך האָט עמעצער אַרויסגעלאָזן אַ וואָרט:
— „די ייִדישע מלוכה“.

— 1 —

דאָס איז געווען דער לעצטער שטאַנד. און ווען דער איז גע- בראַכן געוואָרן, האָט מען זיך מער אין ערגעץ נישט אָפּגעשטעלט. מ'איז געלאָפֿן ווי חיות אין אַ שרייַה אין סטעפּ — געמישטע מינים, איינציקווייז אָדער גרופּנווייז. אַן קאַמאַנדירן און אַן אַ סדר, נאָר אין טויטשרעק זיך געוואָרפֿן אין יעדן דורכגאַנג, וואָס דער שונא האָט געלאָזן פֿרען. נישט אַלע האָבן געהאַט געווער. און אויף קיינעם זענען די קליידער נישט געווען גאַנץ. און דאָס וועט איז געזעסן ווי אַ הויט אויף די נישט-געוואַשענע לייבער. און די זומערדיקע זון האָט געברענט מיט רציחה. און עסן האָט מען געגעסן, ווען מ'האַט געפֿונען וואָס צו רויבן. אין די שטעט האָט מען שוין גע- הערט דאָס היימישע לשון. און אַרום האָבן זיך געשפּרייט די היי- מישע פֿעלדער, נאָר געווען זענען זיי נישט צו דערקענען, ווייל דאָס פֿאַראַיאַריקע ברויט האָט געפֿוילט אַינגעטראָטן אין דער ערד. און דאָס לאַנד איז געלעגן טרוקן און גרוי און צעלעכערט, ווי דער פּגור פֿון אַ פֿאַרצוקטן אַקס, אין וועלכן וועלף האָבן זיך געגראָבן און דאָס אינגעווייז אַרויסגעפֿרעסן.

און בעת די חילול אונטן האָבן געפויוועט איבער דער ערד, ווי

נעסטן גרויע ווערעם, האָבן שאַרעס¹² שוואַרצע ראָבן געשוועבט איבער זייערע קעפּ און געקראַקעט טרוקן און דראַבנע, ווי מ'רײַסט צעפֿילטע לימונט, און געדרייט זיך אין פֿאַרפֿלאַנטערטע קרייזן, און געוואַרט אויף דאָס זייעריקע — און געוואַרט אויף דאָס זייעריקע. צווישן קאַלאָו און זשאַדיצאַ האָבן די פֿאַרהונגערטע און צע-רייצטע לעגיאָנען אַנגעיאַגט גרויסע מחנות יידן, וואָס מ'האַט אַרויס-געיאַגט פֿון די גרענעצשטעט, מיט זייערע וויבער און קינדער, מיט קראַנקע און געפּעקע. עמעצער האָט געזאָגט: «ביי¹³!» — קורץ און פֿאַרדומפּן, ווי דער ווינטער בוך¹⁴ פֿון אַ האַרמאַט. וואַסיל האָט זיך תחילת צוריקגעהאַלטן, נאָר די קוויטשיקע געשרייען פֿון די וויבער און קינדער און די העסלעכע שרעק פֿון די מענער מיט די לאַנגע פּיאַות און צעפֿאַכטע קאַפּאַטעס האָבן אים אַזוי צערייצט, אַז ער האָט זיך אַרײַנגעשניטן אין דער מחנה ווי אַ צעווילדעטער אַקס. זיי האָבן געקראָגן דעם חסד פֿון שנעלקייט: די אַרמיי איז אַריבער אי-בער זיי ווי אַ סטאַדע גאַלאַפּירנדיקע פֿערד. און דעמאַלט האָט עמעצער — גיפּטיק און מיט אַ קוויטשיק קולכל אויסגערופֿן:

— די יידישע מלוכה!

דער אויסרוף איז מיט אַ מאַל אַרויפֿגעפֿלויגן אין דער הייך און ווי אַ דונער איבערן הימל זיך איבערגעקניקלט איבער די ווילדע לעגיאָנען, זיך אַריבערגעוואַרפֿן אין די דערפֿער, אין די שטעט און דערגרייכט די פֿאַרבאַרגנסטע ווינקלען פֿון לאַנד. די אַרמיי האָט זיך אַ וואַרף געטאָן אויף דער געגנט מיט בראַנד-און-שווערד. בײַ נאַכט האָבן ברענענדיקע שטעט באַלויכטן זייער וועג, און בײַ טאָג האָט דער רויך פֿאַרהויכט די זון און דעם הימל, און אין וואַסענע קנוילן זיך געקניקלט איבער דער ערד, און דערשטיקטע ראָבן זינען ציטטן-ווי צעפֿאַלן צווישן די רייען און אויף די קעפּ פֿון די סאַלדאַטן. עס האָבן געברענט זיקאָוו, פּאַטאַפּנאַ, כאַלאַדנע, סטאַרי-יוג, שעלייב-

¹² מחנות. — ¹³ שלאָג! הרגע! — ¹⁴ אַרויסשאַס, זען.

קא; עס זענען אפגעווישט געווארן פֿון דער ערד אַסטראָגריע, סאַוואַ
ריקאַ, בייעלאַיע־קרילאַ און סטופניק; ס'איז אַוועק מיטן רויך די
ייִדישע וועבערשטאַט בייעלאַפּריאַזשאַ; עס האָט געפֿלאַטערט ווי אַ
שניטער־הויפֿן דער ווינאַקורער וואַלד, וווּ דרײַסיק טויזנט ייִדן האָבן
געזוכט שוין און באַהעלטעניש, און דרײַ טאַג נאָך אַנאַנד האָבן ביי־
טערע געשרייען, ווי בייזע, גיפֿטיקע גאַזן, זיך געהויבן פֿון וואַלד
און זיך געשפּרייט איבער דער אומגעגנט. די ביסטערע אַבער שמאַלע
סיניעוואַדקאַ איז אַ ביסל נידערדיקער פֿון ליוזין אין גאַנצן פֿאַר־
שטאַפט געוואַרן פֿון מענטשלעכע גופֿים און האָט פֿאַרפֿלייצט די
פֿלאַכע פֿעלדער. אויף די חורבֿות פֿון דאַבראַסלאַוואַ איז געזעסן אַ
משוגענער, דער איינציקער וואָס איז געבליבן פֿון דער שטאַט, און
געבילט ווי אַ הונט.

די היילות זענען געוואַקסן, דער פּויער האָט פֿאַרלאָזן דאָס דאַרף.
דער בירגער האָט אַוועקגעוואַרפֿן די שטאַט. גלחים מיט איקאַנעס¹⁵
און צלמים אין די הענט האָבן געפֿירט פּראַצעסיעס איבער די דער־
פֿער, און פֿרום און באַגניסטערט געבענטשט דאָס פֿאַלק, און די ייִדי־
שע מלוכה איז געווען דאָס וואַרט. די ייִדן אַליין האָבן אַנזגעזען, אַז
זייער לעצטע שעה האָט געשלאָגן — די סאַמע לעצטע. און ווער עס
איז געבליבן לעבן, איז געלאַפֿן שטאַרבן צווישן ייִדן, אין דער גרוי־
סער שטאַט מאַליאַסי, דעם גרעסטן און עלטסטן ייִדישן צענטער אין
לאַנד, אַ מקום־תּורה פֿון פֿערצנטן יאַרהונדערט אָן, אַ שטאַט מיט
אַלטע שולן און גרויסע ישיבֿות, מיט רבנים און געלערנטע פֿון הייַנ־
טיקער צייַט, מיט יחוס פֿון לומדישן און סוחרישן שטאַנד. דאָ האָט
מען געפֿאַסט תּעניתים בציבור, זיך מתוודה געווען אויף חטאים,
געבעטן מחילה פֿון שונאים און גוטע פֿרייַנד. עלטערע מענטשן
האָבן געזאַגט תּהילים און סליחות און מעבֿר־יבוק; ייִנגערע האָבן
געברענט תּבואות און קליידער, געהאַקט מעבל און אַלערליי חפֿצים,
געבראַכן און פֿאַרניכטעט זאַכן, וואָס האָבן געקאַנט ברענגען נוצן

¹⁵ הייליקע בילדער.

דער אַנקומענדער אַרמיי. און זי איז געקומען. געקומען פֿון אַלע זייטן. פֿון אַלע זייטן אַנגעצונדן די שטאַט און זיך אַרײַנגעגאַסן אין די גאַסן. יונגע-לייט האָבן געפרוּווט זיך שטעלן אַנטקעגן און זינען אַרויס מיט רעוואָלוציערן אין די הענט. די רעוואָלוציערן האָבן גע- פישטשעט זוי קינדערשע ראַדביקסלעך. די סאַלדאַטן האָבן געענט- פֿערט מיט אַ דונער פֿון געלעכטער און האָבן פֿון די יונגע-לייט גע- צויגן די אַדערן איינציקווייז און געבראַכן זייערע ביינער אויף קליי- נע טיילן. דערנאָך האָט מען זיך געלאָזן איבער די הײַזער, די מענער געהרגעט, וווּ מ'האַט זיי געטראָפֿן, און די ווייבער אַרויסגעשלעפט אין מאַרק.

— 1 —

איין קורצער קיילעכיקער קלאַפּ מיט דער פֿויסט, און דער שלאָס איז אָפּגעשפרונגען און די טיר האָט זיך געעפֿנט. וואַסיל האָט שוין צוויי מעת-לעת נישט געגעסן און נישט גע- שלאָפֿן. זײַן הויט האָט געברענט אין טרוקענער היץ. זײַנע ביינער זײַנען געווען ווי שלעכט צוזאַמענגעפאַסט. די אויגן אַנגעגאַסן מיט בלוט און דאָס געזיכט ביז אונטער זיי פֿאַרוואַקסן מיט קליינע פֿלאַקס- וויסע הערעלעך.

— עסן! — האָט ער הייזעריק אַרויסגעכריפעט.

קיינער האָט נישט געענטפֿערט. ביים טיש איז געשטאַנען אַ לאַנג- גער יוד אין אַ שוואַרצן ראַק, מיט שוואַרצע באַרד און פּיאַות און כּמורנע אויגן. ער האָט צענויפֿגעדריקט די ליפּן און פֿאַרעקשנט גע- שוויגן. וואַסיל האָט מיט כּעס געמאַכט אַ טריט פֿאַרויס און נאָך אַ מאָל געזאַגט:

— עסן!

נאָר אַרויסגעקומען איז עס מיט אַ טאָן נידעריקער. נעבן אַ פֿענצטער האָט ער דערזען נאָך אַ פֿיגור. אַ יונגע פֿרוי, אין ווייסן, מיט אַ שוואַרצן קאַפּ האַר. צוויי גרויסע אויגן — קיין מאָל נישט געזען אַזעלכע גרויסע אויגן! — האָבן געקוקט אויף אים און אַריי-

בער, און דער קוק פֿון די אויגן איז געווען אַזעלכער, אַז וואַסיל האָט אויף אַ רגע אַ הייב געטאָן אַ האַנט צו פֿאַרשטעלן זינע. ער האָט דערפֿילט, אַז זינע קני צייטערן און אַז ער גייט-אַפּ ווי נאָך אַ פֿראַסט. וואָס איז דאָס פֿאַר אַ פֿרוי?... וואָס זינען עס פֿאַר אַ מען-טושן?... גאַט! צו וואָס, צו וואָס האָבן זיי געדאַרפֿט פֿאַרקויפֿן קריס-טוסן?... און דערצו זינען זיי שולדיק אין אַלעם — ראַטשיק אַליין געזאַגט — אַז מענטשן האַלטן אין איין שווינגן, און קוקן קוקט מען אַלע מאָל ערגעץ אַריבער, אין אַל די שוואַרץ-יאָר... און וואָס זינען זיי אויסן מיט דעם אַלעם?

ער האָט זיך אָנגעכאַפט ביים קאַפּ מיט ביידע הענט.
ער האָט עפעס דערפֿילט — און זיך אומגעקוקט. דער ייד איז געשטאַנען געבן אים, טויטבלאַס און מיט שונאה אין זינע אויגן. אַ וויילע האָט וואַסיל געקוקט שטומפיק. און פֿלוצעם האָט ער אָנגעכאַפט די שוואַרצע באַרד און זי אַ ריט געטאָן מיט רציחה.

אַ וויסע פֿיגור האָט זיך אַרבינגעשלינדערט צווישן זיי. אַבער דער פעס האָט אים שוין געשווינדלט דעם קאַפּ און געשהפֿעט זיין האַלדז. ער האָט אַ ריט געטאָן די וויסע פֿיגור מיט איין האַנט. טריר-ר!... אַ לאַנגער פּאַס האָט זיך אַרויסגעשיילט פֿונעם קלייד מיטן העמד צוזאַמען און געבליבן הענגען פֿאַרן אונטערשטן זוים. עס האָט געגעבן אַ פֿינקל אין זינע אויגן צום בלינד ווערן. אַ האַלבע ברוסט, אַ געטאַקטע זינט, אַ פֿולע קנילעכדיקע היפֿט — אַליץ בלענד-וויס און פּוכקע, ווי וויסע חלה. צום טיזוול, אַט די זשידעס זינען אין גאַנצן געמאַכט פֿון וויסער חלה!... אַ קאַכיקער שטראַם האָט אַ ברי געטאָן זיין גאַנצן קערפער פֿון אויבן ביז אַראַפּ. די האַנט איז אויפֿגעפֿלויגן ווי אַ שפּרינגפֿעדער און זיך אַרבינגעשאַסן אין ריס. אַ האַנט האָט אָנגעכאַפט זיין האַלדז און זיך אַנינגעקלאַמערט אין פֿלייש.

ער האָט לאַנגזאַם אומגעדרייט דעם קאַפּ צום יידן און געקוקט אַ וויילע מיט פֿאַרשמעלערטע אויגן און אויסגעשטשירעטע ציין, נישט אַראַפּוואַרפֿנדיק די יינגלש-שוואַכע פֿינגער פֿון זיין קורצן

האלדן. דערנאך האט ער אויפגעהויבן די אקסלען, זיך אויסגעבויגן שטנף און קנילעכיק ווי א ראד, אָנגענומען דעם יידן מיט ביידע הענט פֿאַר די פֿיס, אים אויפֿגעהויבן אין דער הייך און אַ האַק גע- טאָן מיטן רוקן אין שאַרף פֿון טיש. און אַוועקגעוואַרפֿן ווי אַ צע- בראַכענעם שטעקן.

אַ קליינער קרעכץ פֿון מאַן און אַ שננדיק געשריי פֿון דער פֿרוי. נאָר ער איז שוין געווען אויף איר. ער האָט זי צוגעדריקט צו דער ערד און געריסן די קליידער צוזאַמען מיטן פֿלייש. איצט איז זי געווען העסלעך, דאָס פנים פֿלעקיק רויט, רויט דער שפיץ פֿון דער נאָז, און די האַר צעפּאַטלט און אויף די אויגן.

— „מכשפה“ — האָט ער אַ קרייץ געטאָן מיט די ציינער, אַנ- געכאַפט איר נאָז און זי אַ דריי געטאָן ווי אַ שרייפֿל. זי האָט אַרויס- געלאָזן אַ קוויטש — קורץ, מעכאַניש און צו הויך, ווי דער פֿניף פֿון אַ לאַקאַמאַטיוו. דער קוויטש האָט אים אַ שטאַך געטאָן אין מאַרץ און אין גאַנצן ווילד געמאַכט. ער האָט זי אָנגעכאַפט בנים האַלדן און פֿאַרשטיקט.

נעבן זינע אויגן האָט געציטערט אַ וויסער אַקסל, אויף וועלכן עס איז געזעסן אַ פֿולער, קנילעכיקער טראַפּן פֿריש און גלאַנציק בלוט. זינע נאָזלעפלעך האָבן זיך באַוועגט ווי פֿליגל. די ציין האָבן זיך צונויפֿגעשטימעט¹⁶ און גענומען זיך שאַרפֿן. און פּלוצעם האָבן זיי זיך פֿונאַנדערגענומען און זיך אינגעשניטן טיף אין ס'וויסע פֿלייש.

— — — וויסע חלה האָט דעם טעם פֿון שטינפֿן, זאַפּטיקן פּאַ- מעראַנגן. דער זאַפּט איז וואַרעם. דער זאַפּט איז הייס. און וואָס מער מ'זייגט, מער ברענט דער דאַרשט. דער זאַפּט איז שאַרף און גע- דיכט, און מאַדנע געווירצט, און זייער מאַדנע געווירצט. דאָס איז געווען ווי פֿליען אין אַ שליטן פֿון אַ הויכן באַרג

¹⁶ צוזאַמענגעקוריקט.

אַראָפּ, אַראָפּ. דאָס איז געווען ווי טרינקען זיך אין שאַרפֿן ברענענדיג-דיקן ספירט. דאָס איז געווען — ביידע.

אין אַ קרייז, אין אַ קרייז זינגען די זאַפֿטן פֿון לעבן געגאַנגען פֿון קערפּער צו קערפּער — פֿון איינעם אין צווייטן, פֿון צווייטן אין ערשטן — אין אַ קרייז, אין אַ קרייז.

זינגן רויך און זינגן פֿלאַם האָבן געשטיגן צום הימל פֿון דער גאַנצער שטאַט. שעהען האָט געברענגט דאָס פֿינער אויפֿן גרויסן מזבח. די געשרייען פֿון די קרבנות — לאַנגע, געצויגענע, ענדלאָזע — זינגען געווען זיס אין די אויערן פֿון אַ גאַט, אַזוי אייביק ווי דער אייביקער גאַט. און די צאַרטע טיילן, שענקל און ברוסט האָט גע-קראָגן דער פּהן.

רוסטלענער סאָציאַל־דעמאָקראַטישע אַרבייטער־פּאַרטיי.

די קישינעווער הריגה.

I

מאַטעריאַלען און דאַזשענען.

שער־בלעטל פֿון ביסעלע, געדרוקט אויף פּאַפּיראַס־פּאַפּיר אין 1903 (געפֿינט זיך אין בוענאָס־אַירעסער יוואָ).

א. ליטטין

פון דער באבעס מעשיות

די מעשה מיט די קאזאקן און די יונגלעך

איז דער הימל ווי א פֿניערטרעפ געלעגן
אויף די אַוונט־וועגן וואַלקנדיק אַנטקעגן.

קלינגט אויף חגא אונטן ווילד דער געלער קלויסטער;
און אין שטוב, אין שאַטנס אַזינגעטוליעטע,
הער איך מיט דער באַבען צו, ווי אַליץ צעביזטער
ווילדעווען די קלאַנגען, די צעהוליעטע;
און צעצייטערט איז די באַבע אויפֿגעשפרונגען,
ווי אַ מעשה נורא קומט איר אויפֿן זין:
האַט מען דאָך אַזוי רציחהדיק געקלונגען
אויך פֿאַר צייטן אין דער גזירה פֿון לובלין.

אין דער שטאַט פֿון גרויסן ליכט, פֿון דעם מהרש"ל,¹
בעת דעם פֿינצטערן קאזאקן־איבערפֿאַל.

און די הייסע לופֿט איז געל פֿון קלויסטער־קלאַנגען
און די מעשה בלוטיקט־אום אַ גלוטיקע;²
זינען רויט פֿאַר מיר אין וואַלקן אויפֿגעגאַנגען
די קאזאצקע אַנפֿאַלערס, די בלוטיקע,
מיט די ווילדע וואַנצעס, מיט די סטראַשנע טשובֿן,³
אין די רויטע קאַפֿטלס, אויף די פֿלאַמענפֿערד,
און די גלעקער רעווען, און די טרובעס טרובען,
און לובלין קומט־אום פֿון פֿניער און פֿון שווערד.

¹ פֿסעוודאַגים פֿון תלמוד־מפרשן ר' שלמה בן יחיאל לוריאַ (1510 בריסק
— 1573 לובלין. — ² פֿנערדיק. — ³ האַרגעפֿלעכט אויפֿן קאַפֿ (ווי ב"א אַ האַן).

ברענגט מיט מאָרד דער הימל, רויט אַזוי ווי צונטער, ווי מען צינדט עס דאָרט אַ שול מיט יידן אונטער.

האַקט פֿון קלויסטער מיט אַ פֿראַסט מיר דורכן רוקן און די באַבע צאַפֿלט זיך דערציילנדיק, ווי איך טו צום בראַנד פֿון שול אין הימל קוקן, און איך זע אַ קנויל פֿון קינדער קנוילנדיק, וואָס מען יאָגט צום שמד מיט שווערדן אַלץ צעברויזטער; ווערט דער גאַנצער מאַרק מיט חדר-יינגלעך פֿול, צווישן מערדערלעכן, קלינגענדיקן קלויסטער און דער אָנגעפאַקטער, ברענענדיקער שול.

האַקט דער קלויסטער מיט נצחון פֿון דער הויך, בעת די שול גייט-אויף אין פֿלאַמען און אין רויך.

נעמען זיך די יינגלעך פֿאַר די הענט צוואַמען, בעת דער טויט טוט טויזנט-שווערדיק הויערן; רייסן זיי זיך דורך די שווערדן צו די פֿלאַמען, און דער שמע ישראל שפּאַלט די אויערן, און זיי וואַרפֿן זיך אין קנאַקנדיקן פֿלאַקער, און די באַבע לאַזט-אַרונטער שטום דעם קאַפּ, און איך מורמל: „נצה ישראל לאַ ישקר“... און איך וויש די טרער, די ברענענדיקע, אַפּ.

ל. שאפיראָ

דער צלם

קאפיטלען

... אויף אונדזער שטאָט האָט זיך אָנגערוקט דער וואַלקן פֿון אַ פּאָגראָם אויף יידן. מאַדנע קלאַנגען האָבן זיך אַרומגעטראָגן אין שטאָט, שטילע און שאַרפֿע קלאַנגען, ווי דאָס צישען פֿון אַ שלאַנג. מענטשן זינען אַרומגעגאַנגען מיט געשפיצטע אויערן, מיט פֿלינקע און קרומע בליקן, און האָבן „געשריבן“ מיט די נעזער, ווי זיי וואַלטן געשפּירט עפעס אַ פֿאַרדעכטיקן גערוד. אָבער שטיל און פֿאַרביסן. מיר זינען זיך צוזאַמענגעקומען אין אַ הייסן נאַכמיטאָג צו אַן עקסטרע מיטינג אין מינאַס וווינונג, וועלכע איז געווען צו גלייכער צינט אונדזער קאָנספּיראַטיווע קוואַרטיר. די זיצונג האָט לאַנג נישט געדויערט: קורצע באַראַטונגען, קיינע דעבאַטן, און אַ באַשלוס — צו אַרגאַניזירן אַ זעלבשוץ ווי מעגלעך שנעלער. אין פֿאַרלויף פֿון מיטינג האָבן איך אַ פֿאַר מאַל באַמערקט אויף זיך מינאַס אויפֿמערק־זאַמען בליק. און ווען די מיטגלידער פֿון קאָמיטעט האָבן גענומען איינציקוועגן זיך פֿונאַנדערגיין, האָט זי מיר געגעבן אַ ווונק, איך זאָל בלייבן.

איך בין געבליבן שטיין שוין מיטן הוט אויפֿן קאָפּ, אָנגע־שפּאַרט מיטן רוקן און מיט ביידיע הענט בנחם טיש, בעת מינאַ, מיט אַן אַראַפּגעלאָזענעם קאָפּ און די הענט צונויפֿגעלייגט אויף איר ברוסט, איז אַרומגעגאַנגען היץ־און־צוריק איבערן צימער. מיר האָבן געשווייגן. דערנאָך האָט זי אויפֿגעהויבן דעם קאָפּ, האָט זיך אָפּגע־שטעלט און אַ קוק געטאָן גלייך אויף מיר. זי איז געווען בלאַס, זייער בלאַס, און אירע אויגן, שוואַרץ און פֿינצטער, ווי בלוין מינאַס אויגן האָבן געקאָנט זיין.

מיר איז קאַלט געוואָרן. מאַמענטאַל, ווי באַלויכטן פֿון אַ שטאַרקן

און פלוצלינגן אויסבראך פֿון פֿייער, איז פֿאַר מיר קלאַר געוואָרן
 מײַן געדאַנק: צו ווערן איינע פֿון די „ראַקעטן“, וואָס באַליכטן דעם
 וועג פֿון דער רעוואָלוציע — און באַצאָלן דעם פּרייַז דערפֿאַר.
 און מינאַ האָט עס פֿאַרשטאַנען די ערשטע! זי האָט עס געזען
 אויף מײַן געזיכט, ווען דאָס איז פֿאַר מיר אַליין נאָך קלאַר נישט
 געווען.

— באַשלאָסן? — האָט זי געפֿרעגט אין אַ וויילע אַרום, מיט
 אַ האַלב פֿאַרשטיקטער שטים.

— באַשלאָסן. — האָב איך געלאָסן און פֿעסט געענטפֿערט,
 פֿילנדיק אַז דער באַשלוס ווערט אַנגענומען אין דער זעלביקער
 סעקונדע.

זי האָט אויף מיר געקוקט אַ וויילע און ווידער גענומען אַרומ-
 גיין איבערן צימער. אין אַ פֿאַר מינוט אַרום איז זי געווען רוזק
 און ערנסט ווי שטענדיק.

— איבעריקנס, מיר וועלן זיך דאָך נאָך זען. — האָט זי געזאָגט
 און מיר געגעבן איר האַנט.

גייענדיק אַהיים צו זיך און צו מײַן מוטער, האָב איך געפֿילט,
 אַז אַלע אַברים אין מיר זינגען. דערצו האָב איך געטראַכט, ווי מאַד-
 גע עס איז דאָס מזל פֿון אַ מענטשן, וועמעס לעבנסוועג, וואַרשיינ-
 לעך זייער אַ קורצער, ציט זיך פֿון איין פֿרוי, וועלכע ער האַסט
 כמעט, צו אַ צווייטער, וואָס ער הייבט־אָן זי צו ליבן.

איידער איך בין אַרײַן אין טיר פֿון מײַן וווינונג, האָב איך גע-
 וואָרפֿן אַ בליק אויף דער שטאָט. די זון האָט געהאַלטן בײַם אונ-
 טערגאַנג און אַ לייכטער, צאַרטער שלײַער, געשפינט פֿון גאַלד און
 פֿרידלעכקייט, איז געלעגן אין וויכע פֿאַלבן אויף גאַסן און הײַזער.
 אונדזער שטאָט איז געווען אַ שיינע שטאָט.

*

מיר האָבן פֿאַרשפּעטיקט. שוין אין דער זעלביקער נאַכט איז
 אויסגעבראָכן דער פּאַגראַם. פּלוצעם, ווי אַן עקספּלאָזיע פֿון אַ פֿאַרויס

אונטערגעלייגטער מינע, און גראד אין דער געגנט וווּ איך האָב גע-
ווינט. די ערשטע געשרייען האָבן זיך נאָך געפלאַנטערט צו מײַנעם
עפעס אַן אומקלאַרן חלום. דערנאָך האָב איך פּלוצעם פֿאַרשטאַנען,
בין אַראָפּ פֿון בעט, האָב אָנגעצונדן פֿייער און זיך גענומען אויף
שנעל אַנטאָן. אין דעם מאַמענט האָט זיך מײַן מוטער אויפֿגעזעצט
אויף איר בעט און האָט אויף מיר אַ מאַדנעם קוק געטאָן. מיר איז
געוואָרן אומהיימלעך. מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז זי קוקט אויף
מיר קאַלט און איראַניש, ווי עס וואָלט זײַן אַ פּאָגראַם אויף מיר
און נישט אויף איר. אַ ווײַלע בין איך געבליבן שטיין, האַלב אָנגע-
טאָן, און האָב אַ צעמישטער געקוקט אויף איר. און אַט אין דער
ווײַלע האָט דאָס הויז אַ ציטער געטאָן, ווי אין די אַרעמס פֿון אַ
שטורעם. די פֿענצטער האָבן געפלאַצט מיט אַ קלינגערײַ. עס האָט
זיך אויפֿגעבראַכן אין טיר נאָך דער צווייטער און צוזאַמען מיט אַ
שוימענדיקער כּוואַליע פֿון צעריסענע געשרייען און געוויינען פֿון
גאָס האָט זיך אַרײַנגעריסן צו אונדז אַ באַנדע פּאָגראַמשטיקעס.

איך בין אַ שטאַרקער מאַן. אָבער — ביז יענער נאַכט איז מיר
קיין מאָל נישט אויסגעקומען זיך צו שלאָגן, ערנסט, מיט כּעס. ביז
יענער נאַכט האָב איך נישט געוויסט פֿון אמתן כּעס, וועלכער פֿאַר-
שיכּורט, ווי שטאַרקער ווײַן; פֿון כּעס, וואָס קאַכט-אויף מאַמענטאַל
ערגעץ אין בלוט, טוט אַ שטראָם איבערן גאַנצן קערפּער, אַ זעץ
אין קאַפּ אַרײַן און פֿאַרפֿליצט אַלע רעיונות. און ווען די פּאָגראַם-
שטיקעס — פֿאַרשיידענע; יונגע, עלטערע, מיט ״היימיש״ געווער
און גאַר אַן געווער — זײַנען אויף מיר אָנגעפֿאַלן, האָב איך זיך
תּחילת געווערט קאַלט און אין דער זעלביקער צײַט אַ ביסל צע-
טומלט; איך האָב, דאַכט זיך, נישט רעכט פֿאַרשטאַנען, וואָס מײַן
פֿון מיר. נאָר פּלוצעם, פֿון עפעס אַ קלייניקייט — מיר דאַכט, עמע-
צער האָט צעבראַכן מײַן שרײַבגעצײג מיט אַ וואָרף אין דרײַער —
האַט אַ שטאַרקע היץ אַ ברי געטאָן מײַן גאַנצן קערפּער, אין קאַפּ
האַט אָנגעהויבן צו שווינדלען און מײַן האַנט האָט זיך אויפֿגעהויבן
פֿון זיך אַליין. קעגנאיבער מיר איז געשטאַנען אַ קליין-געוואַקסע-

נער גוי, פֿון אומבאָשטימטער עלטער, מיט אַ מאַגערן, בלוטלאָזן געזיכט, מיט האַרטע געלע וואַנצעס און קליינע, שפיציקע אייגלעך, פֿול מיט קאַלטער רציחה. איך געדענק, אַז אויף דעם דאָזיקן פּרצוף האָב איך עס אַראָפּגעלאָזן מיין פֿויסט און דערביי נישט געקענט צוריקהאַלטן אַ מאַדנעם ברום, ווי אַ צעווילדעטער אַקס. דערנאָך האָט זיך אַלץ געדרייט אַרום מיר און אין מיר, געדרייט זיך שנעל און הייס, און איך האָב געהאַט אַ משונהדיקע הנאה.

איך ווייס נישט, ווי לאַנג עס האָט געדויערט. מיין פעס און הנאה זינען געוואָקסן אין דער זעלביקער מאָס, אין וועלכער מיניע קרעפֿטן האָבן באַגעגנט ווידערשטאַנד און אים גובר געווען. אין דער זעלביקער צייט האָט צו מיר געגרייכט פֿון ערגעץ זייער וזנט אַ גרילצנדיקע, אַניגעגעסענע שטים, ווי דאָס זשומען פֿון אַ מאַסקיט און אָפּגעריסענע ווערטער אין רוסיש: „מ'דאַרף נישט... מ'דאַרף נישט... בינדן... בינדן... בינדן!“ דער ווידערשטאַנד האָט גענומען וואַקסן שנעל, שנעלער פֿון מיניע קרעפֿטן, פֿון אַלע זינטן, פֿון אויבן, פֿון אונטן, דערנאָך איז ער פּלוצעם פֿאַרגליווערט געוואָרן אַרום מיין גאַנצן קערפּער, ווי אַ שטיינערנע הויט. די הנאה איז פֿאַרשווונדן, און פעס, הוילער העלישער פעס, האָט געשרפֿעט מיין ברוסט און געטריקנט מיין האַלדז. ביסלעכווייז איז ער געוואָרן פֿאַרקילט, פֿאַר-פֿרוירן און איז געבליבן ליגן אויף מיין האַרצן, ווי אַ שווער, שפּיי-ציק שטיק אַני. איך בין געקומען צו זיך.

איך בין געלעגן אויף דער ערד אַ געבונדענער, כמעט אַ פֿאַר-פּאַקטער אין שטריק, צעווונדעט, צעבלוטיקט, און נאָענט אַרום מיר האָט אַרומגעטאַנצט דער קליינער גוי מיט די שטעכיקע אייגלעך, אָבער מיט אַ שרעקלעך פֿאַרבלוטיקט און פֿאַרענדערט געזיכט. בלוט האָב איך באַמערקט אויך אויף די פּנימער פֿון די אַנדערע ברואים, וואָס האָבן זיך געשטויסן אַרום מיר.

מ'האַט מיך אויפֿגעהויבן פֿון דער ערד, ווי אַן אַנגעפֿילטן זאַק, און צוגעבונדן צום צופֿוסן-ווענטל פֿון מיין מוטערס בעט. מיין מוטער! ערשט איצט האָב איך זיך דערמאָנט אין איר. זי

איז אַראָפּגעשפרונגען פֿון בעט, קענטיק — מיר צו הילף. איצט האָט מען זי געשלעפט צוריק צום בעט, וווּ איך בין געשטאַנען גע- בונדן. איך האָב זי כמעט נישט דערקענט. אין איין העמד. ברייטע, מאַגערע ביינער. ווילד צעשוּיבערטע גרויע האָר און פֿינקלענדיקע אויגן. די צייך צוזאַמענגעדריקט און — שטום. מ'האַט זי אַרײַנגע- שלידערט אין בעט, אַנטקעגן מיר.

*

שטעלט איך פֿאַר: וואָס איז אַ האָר — איין איינציקע גרויע האָר — אויסגעריסן פֿון אַ קאַפּ? גאַר נישט, לחלוטין גאַר נישט. און צוויי האָר? און אַ פּאַסמע, אויסגעריסן מיט איין מאָל? און אַ סך פּאַסמעס לאַנגע, גרויע האָר? פּכע! גאַר נישט מיט גאַר נישט. געוויס: אַז מ'ברעכט ביינער, קנאַקן זיי. אָבער אַז מ'ברעכט שטעקלעך, טרוקן האַלץ און — ווייס איך וואָס נאָך? — קנאַקט עס אויך, דאָס איז אַ „נאַטירלעכע דערשייַנונג“.

שטעלט איך פֿאַר: וואָס זײַנען צוויי אַלטע, אַינגעשרומפּענע בריסט? — פֿלייש. שטאַף איז עס. עס באַשטייט פֿון געוויסע „עלע- מענטן“ — אַט פֿרעגט אַ כעמיקער! און ווען אַפֿילו דאָס זײַנען די בריסט פֿון אַינער מוטער — צוויי צניעותדיקע בריסט, וואָס האָבן אַיך אויסגעזויגן און וועלכע איר האָט קיין איינציק מאָל נישט גע- זען אויפֿגעדעקט פֿון אַינער קינדהייט אָן? און ווען אַפֿילו מ'רייסט זיי אויף שטיקלעך מיט שמוציקע פֿינגער פֿאַר אַיך אין די אוי- גן? — — —

זאָגט מיר, איך בעט אַיך: וואָס ווייסט די נאַטור, דער וועלטאַל, וועגן שמוץ און שאַנד? נישטאַ אין וועלטאַל אַזעלכע זאַכן ווי שמוץ און שאַנד.

אַ, געוויס: קיין מאָל, קיין מאָל נאָך איז אַ מענטשלעכער קער- פּער, דער פֿינער קערפּער פֿון מענטש און פֿרוי, אַזוי נישט באַ- שפיגן און דערנידעריקט געוואָרן! אָבער — וואָס אַרט עס מיך! וואָרעם — וויסן זאַלט איר זײַן: נישטאַ אין דער נאַטור אַזאַ זאַך, ווי שמוץ און שאַנד.

עס גייט אַוועק אַ יאָר און צוויי, און צען, און הונדערט און צוויי
הונדערט. ווי איז עס מעגלעך? ווי איז עס מעגלעך, איך זאָל אַזוי
לאַנג לעבן? קאָן דען אַ מענטש אַזוי פֿיל לעבן?
מאַמע: טו אַ געשריי, נו — טו אַ געשריי! אַ קלאַג אויף דיר!
וואָס מיינסטו — עס זינען דיר יענע יאָרן, ווען דו פֿלעגסט מיך
שלאָגן מיט אַזאַ רשעות און דערבנן שווינגן!... כאַטש איין געשריי,
כאַטש אַ קרעכין! אַ גאַט! — — —
יאָרן נאָך יאָרן — — —

איר זעט אַט דאַרטן דאָס פֿאַרבלוטיקטע פנים? דאָס איז דאָס
ערשטע מענטשלעכע פנים, וואָס איך האָב דערזען ביים אויפֿטאַג
פֿון מנין לעבן. אַ שטרענג, אַ פֿאַרוואַלקנט פנים, אַבער — דאָס
ערשטע, וואָס איך האָב געזען אין מנין לעבן. די פֿרוי מיט אַט דעם
פנים פֿלעגט מיך שלאָגן און איך האָב זי פֿינט געהאַט. און נאָך
איצט האָב איך זי פֿינט, און נאָך מער ווי פֿריער, און מנין שְנאַה
שטיקט מיך צום דערוואַרגן ווערן. וואַרעם פֿאַר וואָס דען, אויב
נישט אויס האַס, קוק איך צו מיט אַזאַ דאַרשט, ווי דאָס פנים ווערט
פֿאַרענדערט פֿון מינוט צו מינוט? פֿאַר וואָס פֿאַרמאָך איך נישט די
אויגן, פֿאַר וואָס קריכן זיי פֿון מנין קאַפּ, מיט אַזאַ ווייטיק, מיט
אַזאַ ברענענדיקער ננגעריקייט? גוטע, ליבע מענטשן; שטעכט מיר
אויס מנינע אויגן! וואָס קאָן עס אייך אַרן? איין שניט מיט אַ מעסער,
רינען זיי אויס, אַט די צוויי בלעזלעך מיט וואַסער, אַט די, אַט די
פֿאַרשאַלטענע צוויי בלעזלעך מיט וואַסער, וועלכע איך דאַרף, כִּלְעבן,
נישט האָבן. איר לאַכט! איר זינט פֿריילעכע מענטשן, זייער פֿריילע-
כע מענטשן, אַבער — שטעכט זיי אויס. וואָס קאָן עס אייך אַרן? —
יאָרן און יאָרן.

*

דער קליינער גוי האַט געזאָגט:
— די אַלטע פֿלעכטע וויל אַלץ ניט שריינען. לאַזט מיך נאָר צו
נענטער צו איר.
עס האַט געדויערט אַ ביסל, דערנאָך האָב איך דערהערט אַ קול.

דאָס איז געווען אַ קרעכץ, אַ געווייץ, אַ געשריי — אַלץ צוזאַמען, און ווערטער אין דעם געשריי, און הגם די שטים איז געווען היי-זעריק און ווילד פֿאַרענדערט, האָבן זיך די ווערטער אָפגעקלונגען אין מײַנע אויערן קלאָר און אויסדריקלעך ווי לאַנגזאַמע, אָפגעטייל-טע קלעפּ אין אַ גלאַק:

— אוי, מײַן זון!

צום ערשטן מאַל אין איר לעבן.

שווייס ווי אַ רעגן האָט אַ גאַס געטאַן פֿון מײַן שטערן און האָט אָנגעפֿילט מײַנע אויגן. איך האָב זיך אַ רייס געטאַן מיט אַלע קרעפֿטן און די שטריק האָבן זיך אַנינגעשניטן טיפֿער אין מײַן לײַב. גאַט האָט זיך איבער מיר דערבאַרעמט אויף אַ וויילע: דער קאַפּ האָט זיך מיר פֿאַרדרייט און כ׳האַב פֿאַרלוירן מײַנע געדאַנקען. אָבער איך האָב נאָך צײַט געהאַט צו הערן אַ געלעכטער אַרום מיר. דערנאָך בין איך געקומען אויף אַ מינוט צו זיך, און ווידער האָט דער קליינער גוי געזאַגט:

— גענוג. זאָל זי ביסלעכווייז אַוועקפֿגרן פֿאַר אים אין די אויגן. און אים וועל איך איבערצלמען, פֿדי צו ראַטעווען זײַן זשידאָוסקע נשמה פֿון גיהנום.

איך האָב דערפֿילט צוויי טיפֿע שניט אויף מײַן שטערן, איינעם איבערן אַנדערן, און האָב ווידער דערהערט אַ געלעכטער. אַ קליי-נער וואַרעמער שטראַם איז אַראָפּגעלאָפֿן פֿון מײַן שטערן איבער דער נאַז און איז אַרײַנגערונען צו מיר אין מויל. איך האָב נאָך אַ מאַל פֿאַרלוירן די געדאַנקען.

*

אַבסאָלוטער חושך. אַבסאָלוטע שטילקייט. קיין איינציקער אַינ-דרוק פֿון דרויסן, קיין פֿעסטער פֿונקט פֿון אינעווייניק, בלויז עפעס אַן אומרויקייט, אַ שווערע אומרויקייט און אַ גרויסע אַנשטרענגונג צו געפֿינען עפעס אַ וועלכן עס איז פֿונקט. אַ וואָרט האָט פֿאַר-בלאַנדזשעט אין דער דאָזיקער וועלט פֿון תּוהו־וּבּוֹהוּ, אַ קליין וואָרט:

„וואָס?...“ און דרײַ מאָל: „וואָס? וואָס? וואָס?...“ און צוואַנציק מאָל „וואָס“... און דאָס וואָרט וואַקסט און פֿאַרשפּרייט זיך, און פֿאַרמערט זיך, און עס ווערט פֿון דעם: „וואָס איז דאָ?... וואָס איז אַרום?...“ וואָס איז אײַך און וואָס איז אויסער אײַך?... און פּלוצעם — אַ שאַר-פֿע ליכטיקייט מיט אַ שטאַרקן ווייטיק צוזאַמען בני מיר אין קאַפּ. דרײַ ווערטער שטעקן אין מײַן מוח, ווי אַ דינע, לאַנגע נאָדל, אַרײַנגעשטאָכן פֿון אײַן אויער ביז צום צווייטן: „אוי, מײַן זון!“

מאַמענטאַל בין איך געקומען צו מײַנע געדאַנקען.

נאַכט. דער לאַמפּ איז אויסגעגאַנגען אַדער זײ האָבן אים אויסגעלאָשן פֿאַרן אוועקגיין. איך שטיי צוגעבונדן צום בעט און אויף מײַן שטערך, פֿיל איך, ברענט אַ ווונד, ברענט שאַרף און מאַכט פֿאַרגעסן אין די אַנדערע ווונדן. פֿון שטאַט גרייכן אַהער פֿאַרשיי-דענע קולות; די שטאַט שרײַט אין מײַטן דער נאַכט, שרײַט פֿאַר-דומפּן, מיט פּלוצלינגע שאַרפֿערע אויסבראַכן פֿון צײַט צו צײַט, ווי אַ ווינטע שריפֿה. נישט ווינט פֿון מיר, אויפֿן בעט, צאַפֿלט זיך עפעס אין דער פֿינצטער.

— מאַמע!

שטיל.

— מאַמע?

קיין ענטפֿער. מײַן קול דערגרייכט נישט אַהין, אין יענער וועלט פֿון יסורים, וווּ עס שוועבט-אָרום איר שטרענגער, רױער גניסט. „אוי, מײַן זון!“ — האָט זי מיך גערופֿן. יא, איר זון, דען יעדער טראַפֿן בלוט, וואָס זי פֿאַרלירט אַצינד, פֿליסט-אַרײַן דורך אומבאַ-קאַנטע וועגן אין מײַנע אַדערן און צינדט דאָרט אַן אַ העליש פֿינער. „אוי, מײַן זון!“ — אַ שווערער האַמער הייבט זיך לאַנגזאַם און אַן אויפֿהער אַרױף-און-אַראַפּ, און פֿאַלט יעדעס מאָל אויף מײַן קאַפּ, און — גאַנצע וועלטן פֿאַלן אין חורבֿות.

*

— וואָס איז עס אויף דײַן שטערן?

— דאָס איז כדי צו ראַטעווען מײַן נשמה פֿון די יסורים פֿון גיהנום — ענטפֿער איך.

זיי שאַקלען מיט די קעפּ און הייבן אָן זיך פֿונאַנדערצוגיין. איך ווער אומרויק.

— וואָרט! — זאָג איך — איך וועל אײַך דערקלערן.

זיי שאַקלען מיט די קעפּ און ווערן פֿאַרשווונדן — — —

„איך בין דער גאַט, וואָס האָט דיך פֿון מצרים אַרויסגעצויגן“

„קײַן אַנדערע געטער צוזאַמען מיט מיר!“

„אַן אל נוקם ונוטר בין איך — און פֿאַרלאַנג פֿון דיר: זײַ עפעס“

דער אַטעם פֿון שטורעם ציט זיך איבער דער אויפֿגעטרייסל-

טער מחנה. די שקלאַפֿישע קערפּערס ציטערן, ווי אונטער דער

בניטש, אָבער די טונקעלע, מאַגערע געזיכטער און די שוואַרצע פֿיי-

בערישע אויגן צינדן זיך אָן מיטן רויטן פֿייער, וואָס באַקרוינט

דעם קאַפּ פֿון באַרג — — — — —

„אוי, מײַן זון!“ — האָט זי געזאָגט. בזה הלשון: „אוי, מײַן

זון“ — — — — —

עס טאַגט.

דער קאַפּ איז פּוסט און גרויס ווי אַ פֿאַס. מ'וואַלט באַדאַרפֿט

אָוועקגיין פֿון דאַנען. יא, אָוועקגיין; אָבער — אַהאַ, די שטריק! מ'קאַן

געפֿינען אַ מיטל. עס מוז זײַן עפעס אַ מיטל אַזאַ — אַזאַ — מיטל.

איך שטרענג זיך אָן צו ברענגען מײַנע געדאַנקען כאַטש וויפֿל

עס איז אין אַרדענונג.

אַט איז אָן אַיזערנער נאַגל. אין ווענטל פֿון בעט, צו וועלכן

איך בין צוגעבונדן, איז אַרײַנגעשלאָגן און האַלב פֿאַרבוירן אַ נאַגל

מיט אַ ברייט קעפל. ווי קומט אַהער אַ נאַגל? דאָס איז נישט וויכ-

טיק, אָבער מיט דעם נאַגל קאַן מען — וואָס קאַן מען מיט דעם

נאַגל?

איך האָב זיך אַזוי לאַנג געדרייט און געוואָרפֿן, ביז מיר האָט זיך אַינגעגעבן צוצורוקן איינעם פֿון די שטריק צום נאַגל. דאָן האָב איך גענומען ריכטן מיטן שטריק איבערן שאַרפֿן איינערנעם קעפל. שעהען זינגען פֿאַרביי. איך בין געוואָרן דול און האָב קוים גע-וויסט וואָס איך טו, אָבער איך האָב מיין אַרבעט, קענטיק, פֿאַרגע-זעצט מיט דער פינקטלעכקייט און עקשנות פֿון אַ מאַשיין. עס איז געקומען אַזאַ מינוט און די שטריק האָבן עטוואָס נאַכגעגעבן. נאָך און נאָך אַ ביסל אַנשטרענגונג — און ביי מיינע פֿיס זינגען געלעגן צעריסענע, צעריבענע שטריק. ביי מיינע פֿיס זינגען געלעגן צעבראַ-כענע שאַרבנס פֿון געטער.

*

איך האָב זיך אַנגעבויגן איבערן בעט. דאָרט האָט נאָך אַלץ געפֿיבערט עפעס אַזעלכעס, וואָס האָט ניט געהאַט קיין שום ענלעכ-קייט צו קיין מענטשן, אָבער דאָס קרעכצן איז שוין געווען אַזוי שטיל, אַז מײַן אויער האָט עס קוים געכאַפט. איך האָב שטיל אַרויס-גערעדט: „מאַמע“... מײַן אַטעם האָט געגרייכט צו דער ווונד, וואָס איז אַמאָל געווען אַ געזיכט, און איך האָב נאָך אַ מאָל געזאָגט: „מאַ-מע!“...

אַ באַוועגונג איז פֿאַרגעקומען איבער דער ווונד און עפעס האָט זיך געעפֿנט. איך האָב זיך גוט אַינגעקוקט: דאָס איז געווען אַן אויג. איין אויג — דאָס אַנדערע איז אויסגערונען. דאָס אויג איז געווען אַרומגעזאָטן מיט בלוט, אָבער עס האָט נאָך אַלץ געפֿינקלט ווי אַ טליצענדיקע קויל.

האַט עס מיך דערקענט? — כּווייס נישט. מיר האָט זיך גע-דאַכט, אַז יא. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עס קוקט אויף מיר מיט אַ פֿראַגע און אַ שטרענגן פֿאַרלאַנג. „יא, יא, עס וועט זיך רעכטן“ — האָב איך געזאָגט הויך און ערנסט. נישט וויסנדיק אויף קלאַר וועגן וואָס איך ריי. דערנאָך האָב איך זיך אומגעקוקט אין ציימער. צווישן די אַנדערע שטיקער פֿונעם צעבראַכענעם מעבל איז געלעגן אַ פֿיסל פֿונעם טיש. עס איז געווען קיילעכדיק, דיק און געטאַקט.

עס האָט געטויגט. איך האָב אויפֿגעהויבן דאָס טישפֿיסל און מיט מײַן גאַנצער קראַפֿט האָב איך עס אַראָפּגעלאָזן אויף דעם גליענדיקן אויג. דאָס פֿאַרבלוטיקטע „עפעס“ האָט געגעבן איין־איינציקן צוק און איז געבליבן ליגן ווי אַ שטיין. נישטאַ מער דאָס גליענדיקע אויג. אַ קורצער שליוכץ מיט עפעס אַ מאַדנעם, באַלד פֿאַרשטיקטן בריל האָבן דערגרייכט צו מײַן אויער. אָבער דאָס איז געווען אַן מײַן ווילן, איך פֿאַרזיכער אײַך. דערצו איז די שטים געווען אַזוי פֿרעמד, אַז איך בין ניט זיכער, צי זי איז געווען מײַנע.

ווען איך בין אַרויס אין גאַס, האָט די זון געהאַלטן בײַם אונטערטייגן, די אַלטע זון, וואָס האָט דאָ געשפינט איר גאַלד מיט טויזנט יאָר צוריק, ווער האָט עס געזאָגט, אַז טויזנט יאָר איז מער פֿון איין מעת־לעת? — איך בין אַלט געווען טויזנט יאָר.

*

עס קומען די טונקלסטע טעג אין מײַן לעבן. די שטאַט האָט איבערגעלעבט אַ מין קדחת. שריפֿות. רציחות. בלוטיקע געשלעגן און אַ שיסערייַ אין די גאַסן. עס האָט זיך, קעב־טיק, דאָך אַראַגאַניזירט אַ זעלבשוין, שוין אונטערן פֿינער פֿונעם פֿאַגראַם.

וואָס האָב איך געטאָן דעמאָלט? איך ווייס נישט. אַט האָב איך זיך געפֿונען אין די רייען פֿון זעלבשוין און אַט — אין דער מאַסע פֿון די פֿאַגראַמטשיקעס. איך האָב זיך געפֿילט, ווי אַ בלעטל גע־טראָגן פֿון שטורעם. אויף מײַן שטערן האָט געברענט דער צלם. אין מײַנע אויערן האָט געקלונגען: „אוי, מײַן זון!“...

אויב איך האָב נישט קיין טעות, האָב איך איין מאָל באַגעגנט מײַן גוי — דעם גוי וואָס האָט, לכל הדעות געהערט צו מיר אַליין. איך האָב געהאַט אַזאַ געפֿיל, אַז אויב איך וויל, מעג איך אים נעמען און אַראָפּלאָזן צו מיר אין קעשענע. ער איז געוואָרן בלאַס און איז, קענטטיק, נישט אין שטאַנד געווען צו רירן זיך פֿון אַרט. איך האָב אים אָבער נישט גענומען. ער האָט גאַרנישט ניט געוועקט אין מיר.

איך האָב אים בלויז פֿרענדלעך אַ קלאַפּ געטאָן איבער דער פלייצע און פֿריילעך צוגעווונקען צו אים מיט איין אויג. איך האָב נישט באַ- מערקט אַז דאָס זאָל אים געווען האָבן צוגעגעבן מער מוט. אַ צווייטע סצענע איז פֿאַרבליבן אין מנין זפרון. אַן אַלטער ייד לויפֿט איבער דער גאַס, און נאָך אים — אַ יונגער שייגעץ פֿון אַ יאָר זעכצן מיט אַ האַק אין האַנט. דער שייגעץ דעריאָגט דעם אַלטן און מיט איין קלאַפּ שפּאַלט ער אים דעם קאַפּ. און אַז דער אַלטער פֿאַלט, דריקט דער שייגעץ צו מיט זיין שטיינער דעם געעפֿנטן קאַפּ. אין דער רגע לויפֿט אַן אַ ייִדישער יונגער-מאַן מיט אַ רעוואָלווער אין האַנט. אַ בלאַסער יונגער-מאַן. אַ מאַגער געזיכט. בריילן. זיי לויפֿן, און איך — נאָך זיי. דער יונגער-מאַן שיסט-אויס און טרעפֿט נישט. דער שייגעץ פֿאַרלאָזט די אַפֿענע, ברייטע גאַס און לאָזט זיך אין אַ הויף אַרײַן. איך האָב זיך אין עפעס פֿאַרטשעפעט און בין גע- פֿאַלן.

ווען איך בין אַרײַן אין הויף, איז דער שייגעץ געשטאַנען אין אַ ווינקל, מיטן רוקן אָנגעשפּאַרט בנים פלויט. זײַן כמעט קינדעריש געזיכט איז גריין געוואָרן, די גרויע אויגן זײַנען געווען גרויס און קיילעכדיק און די צײַן זײַנע האָבן געקלאַפט שנעל און דראַבנע. דער יונגער-מאַן איז געשטאַנען האַרט נעבן אים מיטן רעוואָל- ווער אין דער אויפֿגעהויבענער האַנט, אָבער זײַן פנים איז געווען נאָך בלאַסער ווי פֿריער. ער האָט געקוקט אויף דער ווילדער שרעק פֿון יונגן בלוט-און-פֿלייש, געקוקט אַ ווײַלע, דערנאָך האָט ער צו- געשטעלט דעם רעוואָלווער צו זײַן אייגענעם קאַפּ און האָט אויס- געשאָסן.

אין דעם שייגעצס אויגן איז פֿאַרלאָשן געוואָרן די לעצטע שנין פֿון זײַנען. ער האָט זיך צוגעזעצט צום קערפּער, וואָס האָט געצוקט נעבן זײַנע פֿיס, האָט זיך ווידער אויפֿגעהויבן און מיט אַ משוגענעם געשריי איז ער אַריבערגעשפרונגען איבערן טויטן און איז אַרויס- געלאָפֿן פֿון הויף.

בײַ מיר האָט זיך אַרויסגעריסן אַ הויך געלעכטער. מײַן פֿוס

האַט זיך אַליין אויפֿגעהויבן און אַ בריק געטאָן דעם פֿאַרבלוטיקטן פּגראַ, וואָס האָט זיך צוזאַמענגעדרייט אויף דער ערד ווי אַ צעטראַ-טענער וואַרעם.

*

דאָס האָט געדויערט טעג־און־נעכט. איך ווייס נישט וויפֿל. און אין אַן אָונט בין איך געשטאַנען געבן אַ טיר און האָב געקלאַפּט אין איר אויף אַ געוויסן אופֿן. דאָס איז געווען אַ צייכן, אַז עס גייט אַ היימישער. וואָס איז דאָס געווען פֿאַר אַ סיגנאַל? צו וואָס האָט ער געדינט און פֿון וואָנען האָב איך אים געוויסט?... איך האָב זיך די דאָזיקע פֿראַגעס נישט געשטעלט. ווי מ'שטעלט זיך נישט אַזעל-כע פֿראַגעס אין אַ חלום. די טיר האָט זיך געעפֿנט און איך האָב דערזען מינאַן.

אַ בליץ האָט זיך אָנגעצונדן בני מיר אין מוח און אויף אַ רגע האָט מיך אָנגענומען אַן אימה. איך האָב פֿאַרשטאַנען, וווּ איך בין און וואָס איך וועל טאָן. און באַלד אויף דער שוועל בין איך געוואָרן רויק.

זי האָט מיך נישט גליַך דערקענט. דערנאָך האָט זי זיך אַ טרייסל געטאָן. האָט מיך אָנגעכאַפּט בני אַ האַנט און מיך אַרײַנגעשלעפּט אין צימער. איך האָב געלאָזן אַוועקזעצן מיך אויף אַ שטול. זי האָט געקוקט אויף מיין קאַפּ און אויף מיין שטערן, וווּ דער צלם האָט געברענט, און האָט געשוויגן. דערנאָך האָט זי געזאָגט מיט אַ פֿאַרדומפֿן קול:
— דערציילט.

איך האָב איר דערציילט. כ'האָב דערציילט גערן, געלאָסן, אַלץ. די יסורים פֿון מיין מוטער — מיט עטלעכע שענדלעכע איינצלעהיטן. אויף איר געזיכט האָבן זיך געביטן די קאַלירן; רויט, ווייס, גרין און געל. ווען איך האָב געענדיקט, האָב איך זיך פֿאַרנייגט פֿאַר איר מיט אַן איינגענעם שמייכעלע. זי האָט עס קוים באַמערקט און האָט איינגעראָבן איר געזיכט אין ביידע הענט. דערנאָך האָט זי אָפּגע-דעקט איר פנים, וואָס איז געווען פֿאַרוויינט — אמתע טרערן, אויף

מזנע נאמנות: נאסע, ווייכע און, איך גיי אין געוועט, אַזעלכע וואָ-
רעמע? — האָט זיך אַראָפּגעלאָזן פֿאַר מיר אויף די קני און גענומען
מזן האָנט. מזן שמייכלעלע איז געוואָרן ברייטער. דאָס מאָל האָט זי
עס דערזען, האָט זיך שנעל אויפֿגעהויבן פֿון דער ערד און אָנגע-
הויבן אַרומצוגיין הין-און-צוריק איבערן צימער, וואָרפֿנדיק אויף
מיר אומרו?קע בליקן. איך בין מיר געזעסן און האָב געשמייכלט, ווי
מיר האָט זיך געדאַכט, זייער אַזינגענעם.

ענדלעך האָט זי ביי זיך געפּוועלט אָנצוהווענדן עפעס אַ מיטל,
וואָס זי האָט, קענטיק, גערעכנט פֿאַר זייער שאַרף. זי האָט זיך צו-
ריק אַוועקגעזעצט אויף דער שטול קעגנאיבער מיר און האָט שטיל
געפֿרעגט:

— און אייער באַשלוס?...

מזן באַשלוס? וועלכער באַשלוס?... וואָרט אַ וועלע... יאָ, מיט
יאָרן צוריק, מיט אַ סך יאָרן צוריק, האָב איך אָנגענומען עפעס אַ
באַשלוס, זייער אַ וויכטיקן באַשלוס, אָבער — וועגן וואָס?... און פֿלור-
צעם האָב איך זיך דערמאָנט.

איך האָב זיך פֿונאַנדערגעלאַכט איר אין פנים אַרײַן. באַלד דער-
נאָך בין איך געוואָרן ערנסט און האָב איר אַ קוק געטאָן גלייך אין
די אויגן. זי איז געוואָרן ווייניג ווי לײַוונט און איז אויפֿגעשפרונגען
פֿון שטול. איך בין אויך אויפֿגעשטאַנען פֿון מזן אָרט לאַנגזאַם און
רויך.

איך האָב זי פֿאַרגעוואַלטיקט.

זי האָט זיך געווערט. ווי מזן מוטער. אָבער וואָס האָבן גע-
קלעקט אירע קרעפֿטן קעגן דעם מאַן מיטן צלם אויפֿן שטערן? אויף
איר פנים איז אָנגעגאַנגען אַ מוראדיק שפּיל פֿון פֿלאַמענדיקער רויט-
קייט און בלייבקיט פֿון אַ מת. געשריגן האָט זי נישט; זי האָט צע-
ביסן איר אונטערשטע ליפּ, זי האָט זי צעקניט און געשלונגען דאָס
בלוט. און איך האָב געטאָן מזן אַרבעט. מיט אַלע דערנידעריקנדיקע
איינצלהייטן, דאָס האָט געדויערט לאַנג.

דערנאָך האָב איך זי דערשטיקט. דאָס האָב איך געמאַכט קורץ

און שטורמיש. איך האָב אַרײַנגעגראָבן מײַנע פֿינגער, לאַנגע, בײַ-
נעריקע פֿינגער, אין איר ווינסן האַלדז. זי איז געוואָרן רויט, בלוי
און באַלד דערויף שוואַרץ. עס האָט גיך גענומען אָן ענד.
איך האָב זיך אַ וואַרף געטאַן אויף אַ שטול און פּמעט אין דער
זעליבקער רגע בין איך אַנטשלאָפֿן געוואָרן, ווי איך וואָלט מיט אַ
מאַל פֿאַרונקען אין אַ טיף וואַסער. קיין חלומות.

*

אַז איך האָב דערוואַכט, האָב איך באַמערקט, אַז דאָס סטעאַרין-
ליכט אויפֿן טיש איז פּמעט נישט קלענער געוואָרן. איך בין גע-
שלאָפֿן, וואַרשניגלעך, נישט מער ווי פֿרופֿצן מינוט. אָבער איך בין
געווען פֿריש, מונטער און רויק. דער אויסגעשריײַ: „אוי, מײַן זון!“
— האָט מיך ביז היינטיקן טאָג נישט פֿאַרלאָזן, אָבער פֿון דעמאָלט
אַן איז ער געוואָרן ווייכער, מוטערלעכער. מײַן מאַמעס נשמה האָט
געפֿונען אַ תּיקון.

אונדזער קאַנספּיראַטיווע קוואַרטיר איז געווען אַינגעאַרדנט באַ-
קוועם, פּמעט עלעגאַנט, אויף אויסצומײַדן יעדן חשד. איך בין אַרײַן
אין טואַלעט-צימער און האָב זיך גוט אָפּגעוואַשן דעם קאַפּ און די
הענט. דער שפּיגל האָט מיר געוויזן, אַז איך בין גרוי. איך האָב
ענדלעך דערזען אַט דעם צלם, וואָס איך האָב די גאַנצע צײַט בלויז
געפֿילט. די ווונד האָט מער נישט ווי געטאַן; זי האָט בלויז אַ ביסל
געביסן.

תּחילת האָב איך געוואָלט נעמען אַ מעסער, אָפּשניידן אַ פּאַס
פֿון שטערן און — אָפּמעקן דעם צלם. דערנאָך האָב איך זיך באַ-
קלערט — זאָל ער בלײַבן. „לטוטפֿות בין עיניך“¹... האָ אַזעלכע
„טוטפֿות“ האָט עס אונדזער אַלטער, ליבער גאַט געמיינט?

*

איך בין קיינעם גאָר נישט שולדיק געווען און האָב פֿאַר קיין
זאָך נישט געוואָלט צאָלן.

¹ (דברים ו, ח') פֿאַר אַ האַלדזבאַנד צווישן דײַטע אויגן (יהושע). תּפּילין.

שוין די זעלביקע נאכט האָב איך פֿאַרלאָזן אונדזער שטאָט. אין צוויי טעג אַרום בין איך אַריבער די דײַטשישע גרענעץ און האָב זיך אַוועקגעלאָזן קיין אַמעריקע.

דער ים האָט מיך אויפֿגענומען מיט ענדלאָזער ברייטקייט, מיט רויע ווינטן, מיט שאַרפֿן, געזאַלצענעם אַטעם. און גערעדט האָט ער צו מיר פֿון ווונדערלעכע זאַכן, גערעדט-גערעדט און געשוויגן-גע-רעדט. מיט פֿרייד און שטוינען האָב איך אים צוגעהערט, און נישט אין ווערטער וועל איך איבערגעבן, וואָס ער האָט מיר דערציילט.

כמעט באלד נאָך מײַן קומען אין אַמעריקע האָב איך זיך אַוועק-געלאָזן וואַנדערן איבערן לאַנד. און די פֿרעריע האָט גענומען מיר פֿאַרטײַטשן אויף איר לשון, וואָס דער ים האָט געמיינט מיט זײַנע רייד. אָ, די פֿרעריע! אירע נעכט, אירע טעג!...

שוין באלד דריי יאָר זינט איך וואַנדער־אַרום. און איך, נײַ-גע-בוירן קינד, שפּיר, אַז איך בין שוין גענוג קרעפֿטיק, אין גיכן וועל איך גיין צוריק צום ישובֿ.

און דעמאָלט — — — — —

איך האָב אַ קוק געטאָן אין זײַן זײַט, אָבער ער האָט מער גאָר נישט געזאָגט. אין מיר האָט ער, קענטיק, פֿאַרגעסן. און איך, אַ מענטש וואָס איז שוין יאָרן לאַנג געווען דרויסן פֿון אַלעם, האָב גע-טראַכט: עס וועט אויפֿשטיין אַ דור פֿון איינערנע מענטשן און זיי וועלן אויפֿבויען דאָס, וואָס מיר האָבן דערלאָזן חרובֿ צו ווערן.

יוסף קירמאַן

א תפילה

האַר,

דורך אַלע דײַנע הימלען ברעכן זיך די דונערן איבער אונדזער נאַקן צו דער ערד אַראָפֿ.

איבער אונדזער ליב — ווינס און צארט וואָ לויז געוויקס —
 פֿאַלט דער האַגל האַרט צוריק.
 און ס'איז מנין קאָפּ, וואָס האָט איין מאָל זיך אַ הייב געטאָן
 צו דער ליכטיקייט אַרויף,
 שטיין געבליבן פֿאַר די הימלען אין דער אייביקייט געווענדט:
 האַר, ווי ס'צינדט-אַן דיין האַנט אַ געסט פֿון שטרוי
 און ציטערט-אויף די וואַרצלען פֿון אַן אַלטן דעמב —
 שטיי איך נאָקעט פֿאַרן בליץ,
 אין גס פֿון מיניע ציט'ריקע רייד —
 האַר!

וואַרשע 1929

שפּילקי — „שלאַג די יידן!“, קאָריקאַטור פֿון פֿאַרמליחמהדיקן פּוילן

4

גענוג בלוט און מארד געקאסט

א בריוועלע

איך האָב אַ בריוועלע פֿון דר'היים,
און דאָרטן שטייט געשריבן:
"זי וויסן, אַז מיר האָבן זיך
פֿון שטאַט אַרויסגעקליבן!

עס האָט ביי אונדז זיך אויפֿגעבויט
אַ "שטעטעלע" אַ נײַעס,
און דאָרטן וווינען מיר אַצינד
אַן שרעק און אַן אַחריות...

גענוג האָט בלוט און מאַרץ געקאָסט,
אַהין דאָס איבערקלייבן —
אוי, גאָטעניו! מיר זאָלן דאָרט
כאָטש אומגעשטערט שוין בלייבן!

נאָר ווי עס איז מיר האָבן דאָ
כאָטש אַלע פֿרייע דירות...
מען זאָל אונדז ניט מקנא זײַן
אויף אונדזער גרויס עשירות...

פֿאַר יעדערן אַ שטיבעלע,
אַפֿילו בלויז פֿיר איילן,
נאָר, דאַנקען גאָט, מען דאַרף זיך ניט
מיט שכנים כאָטשבי טיילן.

עס איז אפילו פֿינצטער דאָ,
 ניטאָ קיין שטראַל צו זען,
 נאָר עט, מען איז שוין לאַנג געווינט
 אָן ליכט זיך צו באַגיין...

דערפֿאַר האָט אַבער יעדערער
 אַ בוימל פֿאַר זיך דירה,
 וווּ אין די שטילע זומערנעכט
 די פֿייגל זינגען שירה.

און שייך איז אונדזער שטעטעלע,
 און שטיל איז אַ מחיה...
 און אַט אַזוי אַ קומען צו
 דאָ טעגלעך דירות נייע...

נאָר ווי עס איז, מען ווינט דערוואַל
 אָן שרעק און אָן אַחריות.
 און איצטער זיי מיר, קינד, באַגליקט —
 ניטאָ שוין מער קיין נייעס..."

1906

שלום עליכם

דאָס 105טע קאָפיטל פֿון ראַמאָן אין 2 בענד

דער בלוטיקער שפּאַם

חיבוט הקבר

וואָס מער דער אמתער ראַבינאוויטש, פֿאַרנדיק ראַטעווען זיין
 חבֿר, דעם אמתן פּאַפּאוּ, האָט זיך דערווייטערט פֿונעם רוסישן צענ-

טער און וואָס נענטער ער איז געווען צו דער ייִדישער „משערטאָג“¹, אַלץ מער האָט ער זיך געפֿילט אין דער היים און אַלץ מער האָט ער געפֿילט דעם ייִדישן טעם מיטן ייִדישן שמאַרק, מיטן ייִדישן גלות. און וואָס מער ער האָט דאָס געפֿילט, האָט דאָס אים אַלץ מער הנאה געטאָן און ער האָט זיך געפֿרייט. ער האָט זיך געפֿרייט, וואָס ער האָט בני צניטנס אויפֿגעוואַכט און קאָן פֿאַרריכטן דעם פֿעלער, וואָס ער איז באַגאַנגען, וואָס ער האָט צוליב אַ זיסן חלום פֿון אַ בת־מלכה זיך אין גאַנצן אָפּגעריסן פֿון זײַן פֿאַלק, און לחלוטין אויסגעטאָן זיך פֿון זײַן ייִדישקייט. און נאָך מער האָט ער זיך געפֿרייט, וואָס ער פֿאַרט ראַטעווען פֿון אַן אומגליק נישט נאָר אַ חבֿר — ער פֿאַרט ראַטעווען אַ גאַנץ גרויסע גרופּע מענטשן פֿון אַ מיִאָסן בילבול און נאָך אַ גרעסערע גרופּע מענטשן פֿון באַגין, אויב נישט אַ היסטאָריש פֿאַרברעכן, איז אַ היסטאָרישן טעות. און עס איז געווען פֿאַר אים קלאָר ווי דער טאָג, אַז ער באַדאַרף נאָר קומען צו פֿאַרן און דערציילן פֿאַר וועמען מען באַדאַרף דעם גאַנצן אמת, אַז דער אמתער הערש ראַבינאָוויטש — דאָס איז ער, און אַז יענער איז גאָר אַ פּאַפּאָוו, זײַנער אַ קריסטלעכער חבֿר, מיט וועלכן זיי האָבן זיך נאָר אויף אַ טשיקאָוועסט, אין אַ שפּאַס, געביטן מיט די יוצרות — וואָס דאַרף מען נאָך? — און אַט אַזוי ווערט אויפֿגעדעקט די גאַנצע חתונה, און עס עפֿענען זיך אויף די טירן און דער חבֿר גרישאַ גייט אַרויס פֿריי — און אַ סוף צום עלילת־דם, און אַ סוף צו דער וואַקאַנאַליע, וואָס די צײַטונגען האָבן אויפֿגעהויבן, און אַ סוף צום בלוטיקן שפּאַס!...

מיט אַ פֿריילעך קלאַפּנדיק האַרץ האָט אונדזער פּאַפּאָוו־ראַביִנאָוויטש זיך אויפֿגעזעצט פֿאַרן, נאָר נישט לאַנג האָט געדויערט זײַן פֿריילעכקייט, און זײַן גוטע שטימונג איז גיך אָפּגעסמט געוואָרן. קודם־כּל פֿון דעם פּאַק מיט געדרוקטער סחורה, וואָס ער האָט זיך באַוואַרנט אין וועג אַרײַן, אַלערליי רעכטע און לינקע שוואַרצע און

¹ תחום המושב.

געלע ציטונגען — „צדה לדרך“, ווי ער האָט דאָס אָנגערופֿן. ווי נאָר ער האָט זיך אַרײַנגעזעצט אין וואַגאָן און פֿאַרנומען אַן אָרט נעבן פֿענצטער, אַזוי האָט ער זיך צעלייגט מיט דער דאָזיקער סחור-רה און גענומען זוכן, ראשית-חכמה, וואָס שרײַבט מען עפעס נײַס וועגן דעם ריטואַלן פֿאַרברעכן און וועגן דעם פֿאַרברעכער, דעם דאַנטיסט הערשאַקאָ ראַבינאַװיטש? נאָר ער האָט נישט באַדאַרפֿט לאַנג זוכן. אַלע בלעטער כמעט גאַר אַן אויסנעם, זײַנען געווען פֿול מיטן דאָזיקן רעטעניש און דער מערסטער טייל ציטונגען האָבן אויסער נאַקעטע ידיעות צוגעגעבן אויך גאַנץ פֿײַנע גיפֿטיקע אַרטיקלען וועגן דעם באַרימטן פֿאַלק ישראל, וואָס וויל אַננעמען די וועלט מיט בלוטזויגערײַ, און געפֿאַדערט ליכט און גערעכטיקייט פֿונעם משפט, וואָרעם „טאַמער וועט מען זיך פֿאַרלאָזן אויפֿן צאַרן פֿונעם פֿאַלק — אַזוי האָבן זײַ געסטראַשעט — וועט זײַן אַ סך ערגער, דאָס פֿאַלק קאָן פֿאַדערן בלוט פֿאַר בלוט“...

פֿון דעסט וועגן האָבן די דאָזיקע שרײַבערען און די בלוטיקע העצער פֿון דעם געוויסן מיט פֿאַטריאַטישע בלעטער, וואָס האָבן זיך גענומען צובלאָזן דעם עסק פֿונעם געפֿאַנגענעם דאַנטיסט ראַבי-נאַװיטש, מאַכן פֿון אים אַ גאַנצן צימעס, אַ מין דרייפֿוס־פֿראַצעס, אים נאָך נישט אַזוי שטאַרק געאַרט. שוין פֿונעם טאָן אַליין איז גע-ווען צו זען, אַז דאָס שרײַבן פֿאַרקויפֿטע נשמות, וואָס האַנדלען מיט זאָלאָגישן פֿאַטריאַטיזם, קריכן פֿון דער הויט און ווילן אַריבער-שטינגן איינס דאָס אַנדערע אין רשעות, טפשות, עס־האַרצות און חוצפה. אַט די פֿײַנע בריהס, האָט ער געוויסט, האָבן זיך זייער פֿלאַץ אין דער וועלט און מע ווייס זייער ווערט. אַקעגן די שרײַערס, האָט ער זיך געטרייסט, איז דאָ נאָך אַ היפשער טייל פֿון דער בעסערער געזעלשאַפֿט, וואָס דענקט גאַנץ אַנדערש און וואָס איז גרייט פֿון צײַט צו צײַט אויפֿהייבן אַ קול, זאָגן אַן ערנסט אמתדיק וואָרט און אַרויסטרעטן מיט אַ פֿײַער קעגן די שעדלעכע העצער און באַװיזן, אַז זײַ זײַנען מער ביזן פֿאַר די באַשולדיקערס אידער פֿאַר די באַשול-דיקטע, והא ראיה: אַט צווישן דעם סם־המוות, וואָס איז צעשפּרייט

דאָ און דאָרטן, האָט ער באַגעגנט געדרוקטע פראַטעסטן קעגן דעם נײַעם בילבול, באַדעקט מיט צענדליקער און הונדערטער חתימות פֿון באַרימטע מענטשן, פֿון געלערנטע, פֿון שריפֿטשטעלערס, פֿון פראַפֿעסאָרן, פֿון יוריסטן, גלחים אַאָז״וו. און זײַן ייִדיש האַרץ האָט זיך געקוויקט, געפֿונען כאַטש אַ שטיקל באַפֿרידיקונג.

אַ סך מער האָט אים געאַרט און אַ סך מער האָבן אים ווי גע- טאָן די רייז, די זאַגעכצן, די שמועסן און די מימרות וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט, פֿרײַער זיצנדיק אין וואַגאָן דריטע קלאַס מיטן פראַסטן עולם און דערנאָך אין וואַגאָן צווייטע קלאַס, שוין צווישן אַזוי גערופֿענע אינטעליגענטן.

דער פראַסטער עולם, וואָס אין דריטער קלאַס, איז באַשטאַנען פֿון באַלמעלאַכעס און אַרבעטערס און גלאַט וווּילע יונגען, פֿאַנ- קעס² וואָס גייען די העמדלעך אַריבער די הויזן, טראָגן קנזלעכיקע אונטערגעשאַרענע היטשקעלעך³, לאַנגע זילבערנע האַלדוקייטלעך און שווערע קופֿערנע סיגנעטן אויף די גראַבע שוואַרצאַנגלדיקע פֿינ- גער. די דאָזיקע לײַט, וואָס זײַנען מיט דער „פּאַליטיק“ און בכלל מיט דער גרויסער דרויסנדיקער וועלט, אַ פנים, קנאַפע מחותנים, זײַנען אויף יעדער מער אַדער ווייניקער היפשער סטאַנציע איינ- ציקווייז אַרויסגעשפרונגען פֿון וואַגאָן, ווער כאַפֿן אַ גלאַז ביר און ווער אַ קעלישקל בראַנפֿן, און עמעצער זאָל עס אַפֿילו אין זײַנען האָבן קויפֿן אַ גאַזעט. „אַט גליקלעכע מענטשן!“ — האָט זיך גע- טראַכט פּאַפּאָויראַבינאַוויטש און האָט זיי באמת מקנא געווען, וואָס זיי ווייסן נישט פֿון קיין בילבולים און העצעס און וואָס נייטיקן זיך נישט אין קיין פֿאַרענטפֿערן זיך און דאַרפֿן נישט, אַז פֿרעמדע זאָלן זיך אָננעמען זייער קריוודע, האַגלען מיט פראַטעסטן, אונטערשריפֿטן און נאָך אַזעלכע זאַכן... נאָר פֿון וואַגען האָט זיך גענומען פלוצעם אַ נײַער פּאַרשוין, אַ האַלבער אינטעליגענט מיט אַ געשטופֿלטן פנים און מיט אַן אויסגערונגען אויג? דער פּאַרשוין האָט זיך אַרעקגע-

² (פּאַרקלענערונג פון פּאַניעס) רוסישע שקצים. — ³ בינטלעך, קנולן האַר.

זעצט דווקא נישט ביים פֿענצטער, נאָר אין מיטן וואַגאָן אין אַ האַלב־פֿינצטערניש, האָט זיך איינגעבויגן אין דרייען און גענומען לייענען פֿון עפעס אַ בלעטל בקול רם און דער עולם האָט געהערט.

וואָס דאָרט איז געלייענט געוואָרן — ווייס מען נישט. נאָר אַז דער פֿאַרשוין מיטן אַרויסגערונען אויג האָט געענדיקט, איז אויס־געבראַכן ביים עולם אַ שמועס, פֿון וועלכן דער סטודענט פֿאַפּאָוו האָט געכאַפט אַ צוויי־דריי ווערטער, וואָס האָבן אים געזאַגט, אַז דאָ שמועסט מען וועגן דער זאַך, וואָס ער פֿאַרט צוליב דעם אין דער „טשערטאַ“, און ער האָט גענומען זיך אַננהערן מיט קאַפּ, דער שמועס האָט זיך געקניקלט און געקניקלט, אַריבער פֿון איין בנשפּיל אויפֿן אַנדערן, און אַלע מאָל האָט זיך געלאָזט הערן דאָס ליבע וואָרט זשיד, זשיד, זשידאָן — אויף אַלע פֿאַסאַנען און מאַנירן.

אזוי ווילד און אומגעלומפּערט לעכערלעך איז געווען דער שמו־עס, אַז ער האָט זיך געוואַלט צורוקן אַ ביסל נענטער און האַרכן, פֿאַוואַלינקע, ביסלעכווייז, פֿריער אויף איין בענקל, דערנאָך אויפֿן צווייטן, רוקט זיך צו דער אוימבאַקאַנטער סטודענט צום עולם, אַלע מאָל נענטער, און קוים האָט ער זיך שוין צוגערוקט גאַנץ נאָענט, האָט ער שוין נישט געקאַנט נישט אַרזינמישן זיך, פֿריער מיט אַ וואָרט, דערנאָך מיט נאָך אַ וואָרט, ביז ער האָט נישט ווילנדיק — אַרזינגעלאָזט זיך אין אַ געשפרעך, פֿאַרשטייט זיך, נישט מיטן גאַנצן עולם, נאָר מיטן האַלבן אינטעליגענט, וואָס מיטן אויסגערונענעם אויג, צום סוף האָט ער אים צוגעקוועטשט צו דער וואַנט, ער זאָל אים זאָגן, פֿון וואָנען קאָן ער עס אַזוי יידן? „אַ! ער קאָן זיי זייער גוט!“... גיין, דער סטודענט וויל וויסן נאָך איין זאַך: צי האָט ער געזען ווען אַ יידן? לאָזט זיך אויס מן הסתם, אַז ער אַליין, אַט דער האַלבער אינטעליגענט, האָט קיין יידן נישט געזען קיין מאָל, וועל אין זיין דאָרף זינען קיין יידן נישטאַ. „געווען איינער, האָט מען אים אַרויסגעיאָגט שוין לאַנג, ער איז נאָך דעמאָלט אפֿשר אויף דער וועלט נישט געווען. נאָר אַזוי ווי ער לייענט גאַזעטן — צו

זיי אין וואַלאַסט⁴ גייען אַלע גאַזעטן און ער איז דער וואַלאַסטנאַי-
שרינבער — האָט ער זיך אָנגעלייענט אַזוי פֿיל וועגן די דאָזיקע
יידן, אַז ער קאָן זיי שוין אויסנווייניק..."

אַט דאָ האָט זיך דער סטודענט צעלאָזט גאַר אויף אַן אַנדער
אופֿן און האָט אַוועקגעגעבן דעם „וואַלאַסטנאַי“ שרינבער אַ גאַבן!
נאָר ווי איבערגעראַשט איז ער געוואָרן, אַז איינער פֿונעם עולם,
וואָס איז געוועסן אַקוראַט אַקעגן אים, דעם קאַפּ אויף ביידע הענט,
אַנגעשפּאַרט אויף די קני געקוקט אים, דאַכט זיך, גלייך אין מויל
אַרזין און געשלאָנגען די ווערטער, האָט זיך פּלוצעם אָנגערופֿן צום
אַראַטאַר, נאָר אין גוטן מוט, נאָוון און ערנסט, אין אַ ריינער טיף-
רוסישער אויסשפּראַך, און דווקא אויף „דו“:

— זאָג נאָר, ליבער מענטש, צי ביסטו נישט אַקאַרשט אַליין אַ

זשיד?

דאָס האָט געהאַט דעם זיבעטן חן, דער גאַנצער עולם, ווי איין
מענטש, האָט אויסגעדונערט אַ געלעכטער. דער סטודענט, פּאַפּאַוו-
ראַבינאוויטש, איז געוואָרן רעכט רויטלעך, פֿאַרשלאָגן מיט רייד און
אויף דער ערשטער סטאַנציע, נעבעך, געמוזט צוצאָלן אין דער קאַ-
סע און אַריבערפעקלען זיך, מחילה, אין אַ וואַגאָן צווייטער קלאַס.

נאָר אַז ס'איז באַשערט אַ מענטשן, גייט עס אים נאָך פֿון הינטן
פּוסטריט, אויף זיין גליק באַדאַרף ער טרעפֿן אין וואַגאָן צווייטער
קלאַס אַ געזעלשאַפֿט פֿון דווקא שוין גאַנצע אינטעליגענטן, וואָס
האַבן געהאַלטן אַקוראַט אין אַ הייסער דיסקוסיע וועגן דעם היל-
כיקן ריטואַל-פּראָצעס, וואָס באַדאַרף באַלד זיין, אין וועלכן עס
ווערט באַשולדיקט דער ייִדישער דאַנטיסט ראַבינאוויטש, און אַזוי
ווי דאָס איז שוין געווען נענטער צו דער „טשערטאַ“, זינען צווישן
די אינטעליגענטע פּאַסאַזשירן געווען נישט ווינציק אינטעליגענטע
יידן, יידן נאָך אַפֿשר מער ווי קריסטן. גערעדט האָבן אַלע און ביי-
דע „צדדים“ האָבן זיך אַזוי געהיצט, אַזוי געשאַטן מיט פֿייער און

⁴ אַנפירונג איבער אַ גרופע דערפער.

אזוי געגאסן מיט סס־המוות איינס אויף דאס אנדערע, אז מע האָט געקאָנט מורא האָבן, דאָס זאָל זיך ענדיקן מיט אַ געשלעג.

מער פֿון אַלע האָט זיך געהיצט אַ ייִדישער יונגער־מאָן מיט געלע וואַנצעס און מיט אַ בריליאַנטענער נאָדל אין אַ גרויס־ארטיקן גרינעם שניפס. ער איז געווען מוראדיק אויפֿגערעגט און די ליפֿן, וואָס האָבן נישט אין זיך אזוי אויך קיין טראַפֿן בלוט, זינען אים נאָך געוואָרן טויטבלאָס און די הענט האָבן געציטערט.

— ווייסט איר וואָס? — האָט דער אויפֿגערעגטער יונגער־מאָן מיט דער בריליאַנטענער נאָדל זיך אָנגערופֿן צום „צד שכנגדו“ און האָט זיך אויפֿשפּרינגענדיק אַ כאַפֿ געגעבן צו דער זיט־קעשענע — אַט נעם איך אַרויס טויזנט רובל מזומן און לייג־אין בני אַט דעם פֿאַטערל, ער האָט אָנגעוויזן מיטן פֿינגער אויף אַ באַיאָרטן גלח מיט זייער אַ לייטיש פּנימ, און איר לייג־אין אַקעגן אַ הונדערטער, נאָר איין הונדערטער, אויף וואָס פֿאַר אַ צוועק איר ווילט, אויף דער באַלניצע⁵, אויפֿן קראַסני קרעסט⁶ — ס'איז בני אַנד די ברירה — אַז דער משפּט וועט דעם דאַנטיסט ראַבינאָוויטש געפֿינען פֿאַר אומ־שולדיק, האָ? אַיאָ, איר שוויגט? אַיאָ?

דער אויפֿגערעגטער עולם פֿון ביידע צדדים, אויסער דעם באַ־יאָרטן גלח, וואָס האָט זיך געהאַלטן רויקער פֿון אַלעמען, איז פֿון־נעם דאָזיקן פֿאַרשלאָגן געוואָרן נאָך מער אויפֿגערעגט און די אַט־מאַספֿער איז געוואָרן מוראדיק געדיכט.

— מסתמא רעכנט איר — ענטפֿערט אים איינער פֿונעם צד שכנגדו, דווקא מיט אַ גוטמוטיק געלעכטערל אויף די זאַפֿטיקע ליפֿן, באַווייזנדיק זינע וויסע געזונטע ציין — מסתמא האָט איר שאַנסן אויף אונטערצוקויפֿן די געשווירענע, אַז ווי יענע פֿון אייערע, וואָס האָבן געוואַלט אונטערשמירן די פּראַפֿעסאָרן, מען זאָל אַנערקענען דעם פֿאַרברעכער פֿאַר גערירט? אַדער אזוי ווי דער פֿאַטער פֿונעם

⁵ שפיטאַל. — ⁶ רויטער קרייץ.

דאָנטיסט האָט אַנומלטן געוואָלט אונטערקויפֿן די טורמעלניט, מע זאָל העלפֿן אַנטלויפֿן דעם אַרעסטאַנט...

דער יונגער־מאַן מיט די געלע וואַנצעס איז אויפֿגעשפרונגען און מיט פֿאַרלייגטע הענט אַהינטער און מיט איבערגעקערטע אויגן אַרויף זיך אַ לאַז געגעבן צום צד שכנגדו: „איר וויסט, וואָס סע קומט פֿאַר אַזעלכע ווערטער? איר וויסט?!...“

אַ גליק, וואָס די ייִדישע „אַפֿאָזיציע“ האָט זיך אַרזינגעמישט און האָט דעם יונגן־מאַן צוריק אַוועקגעזעצט אויף זיין אַרט — אַניט וואָלט אַרויס אַ מיאוסער סקאַנדאַל, אין וועלכן דעם גרעסטן חלק וואָלט געכאַפט מסתמא ניט קיין אַנדערער, נאָר טאַקע דער יונגער־מאַן מיט די געלע וואַנצעס און מיט דער בריליאַנטענער נאָדל אינעם גרויסאַרטיקן גרינעם שניפֿס — ער זאָל זיך נישט וואַרפֿן מיט קיין הונדערטער...

— פֿון וואַנען נעמט זיך אַזוי פֿיל גיפֿט שונאה פֿון אַ מענטשן צו אַ מענטשן? ווען די דאָזיקע אַלע אַט דאָ, וואָס זינען גרייט, דאַכט זיך, דורס זיין, אַזינשלינגען איינס דאָס אַנדערע לעבעדיִ־קערהייט, ווען זיי זאָלן נאָר וועלן רויק, אָן אַ שום פֿאַרטיקע מיי־נונג און אָן אַ שום וועלן באַווייזן, אַז איך בין גערעכט, נאָר אויס־הערן איינער דעם אַנדערן און געווייר ווערן דעם אמתן אמת, וואָלטן דאָך די דאָזיקע מענטשן, אַנשטאַט דעם, מע זאָל זיך רייסן ביי די בעזער, געכאַפט ביי די זיטן און וואָלטן אַזוי געלאַכט, אַז זייער געלעכטער וואָלט דערגרייכט פֿון עק צו עק איבער דער גאַנצער וועלט...

אַט אַזוי האָט זיך געטראַכט דער אמתער ראַבינאַוויטש, וואָס איז דערווייל, בדרך אַגבֿ, געווייר געוואָרן נניס, מאַדנע זאַכן, וואָס זינען געווען פֿאַר אים עפעס נישט אַזאַ גוטע בשורה... דאָס, וואָס מע רופֿט מיטן נאָמען „חיבוט הקבֿר“⁷, איז געווען, קאָן מען זאָגן, גאָר ניט קעגן דעם, וואָס דער אמתער ראַבינאַוויטש האָט אַריבער־

⁷ (נאָכן טויט) אויסגעקלאַפט, אויסגעמישט ווערן מיט דער ערד.

געטרעגן און וואָס אים איז נאָך פֿאַרגעשטאַנען אַריבערצוטראַגן אין דער דאָזיקער שווערער מיסיע, וואָס ער האָט אויף זיך גענומען — אַרויסצושלעפֿן זיין חבר פֿון אַ זומפֿ און זיין פֿאַלק פֿון אַ נניעם בילבול...

אַלטער קאַציונע

קולות אויף אוקראַינע

באַלאַדע

ווי פֿאַרציילט מען דאָס אין ווערטער פשוטע און שטילע,
און ווי קליגט מען זיך דעם שאַרפֿן אויסגעשריי פֿאַרבנגיין,
אַזוי אַז מענטשן זאָלן אויסהערן און שווינגן,
מיט שטומע אויגן, אָן אַ קרעכץ אַפֿילו,
אַז אַ קרעכץ, ווייל יעדער קרעכץ איז לידיק —
אַ פוסטע זאַנג אין פֿולן פֿעלד פֿון לינדן.

הנינט שנינט-אויף די זון, און מאַרגן וועט זי שנינען,
און וועט אַרנינקוקן אין פֿענצטער צו ר' נחומקע מלמד
און וועט אַרנינקוקן אויך אַנדערשוו, וווּ אומעט שפּרינט
אויף סאַמעט.

ווי שטילע שטילקייט הערשט, נאָך קולות אויף אוקראַינע.
נאָך קולות אויף אוקראַינע ווערט שיטער די משפּחה.
ר' נחום בליבט אַליין, מיט אים — זיין טאַכטער ברכה.

זיי זעען זיך נישט אַפֿט, זיי לעבן ווי די פֿרעמדע.
זי — זיצט ביי זיך אין צימערל און קעמט די לאַנגע האָר זיך.
ער — קלאַפט נאָר אין טיר צו איר מיט מורא און מיט פֿאַרזיכט
און בעט זיך, פֿאַרן מרחץ גיין, צו געבן אַ פֿריש העמד אים.

— באַדאַרפֿסט דיר דאָך נישט בייזערן. אַ ייד מוז דאָך געדענקען:
פּל־זמן עס טלעט נאָך אַ פֿונק — באַדאַרף מען האַלטן ריינקייט!
דעם טאַטנס אויגן — רויט, פֿון הענגען איבער ספֿרים.
און אירע — זינען אויסגעבלייבט פֿון שיסן צו דער סטעליע.

עס שלאָגט פֿון זיי אַ הפֿקר און אַ ליידיקייט אַ העלע.
פֿון טאַטנס רייד פֿאַרנטונקלען זיי זיך ווי די פּוסטע קבֿרים —
צוויי פּוסטע קבֿרים, וואָס די הינט האַבן פֿאַרשלעפט די מתים,
צעריסן הענט און פֿיס און פֿאַרטראַגן — שדים ווייסן ...

אַ לויב צו אַנער ייִדישקייט, ווילקענעוודיקע תּמימים!
אַ לויב צו אַנער קענטעניש, פֿון טריף צו מאַכן פּשר!
צו בלוט זינען מיר צוגעוויינט, זאָל אַפּרינען, נישקשה!
אַבי נאָר זאָל אַפּוואַשן די אויסגעברענטע חתימה,
די אויסגעברענטע חתימה, וואָס פֿאַרפֿינצטערט אונדז דאָס פּנים!
דער פֿבֿוד איז אין דר'ערד! נאָר לעבן קאָן מען אָן אים.

נאָר לעבן קאָן מען אָן אים, ווער צום לעבן איז באַרופֿן.
דער ווייטיק איז פֿאַרגענגלעך און די בושה איז פֿאַרגעסלעך ...
פֿאַראַן אַבער נשמות, וועלכע בלאַנדזשען אין די געסלעך
און שלעפּן ווי די מיסטוועגן די הויקערדיקע גופים.
די גופים — זינען איבעריק. דער פֿבֿוד איז געבראַכן ...
... ר' נחום זיצט און שווייגט. אין צווייטן צימער — ברכה.

וואָס זוכט ער דאָרט אין ספֿרל, דער טרויעריקער טאַטע?
וואָס שאַקלט ער זיך ווינטיק, ווי אַ בוימל אויפֿן צווינטער?
אַ קרעכץ אויף דער אַקטאווע בײַ אַ ניגון אויף דער קווינטע.
דאָך וויקלט זיך זײַן ניגעלע אָן איבעררייט און גלאַטיק,
אָן איבעררייט און גלאַטיק, ווי די ווענט פֿון טיפֿן ברונעם.
עס פֿאַלט און פֿאַלט און פֿאַלט. קיין גרונט נאָך נישט געפֿונען.
... דער זייגער האָט זיך אַפּגעוואָסן און אויסגעשלאָגן צוועלף שוין.
דאָס לעמפּעלע צעשמילקעט זיך און פֿרייט זיך מיט זײַן פּטירה.

ערשט דאן, פֿון ברכהס צימערל צעעפֿנט זיך דאָס טירל,
די האָר אירע צעלאָזענע און די אויגן גליצען וועלפֿיש.
די אויגן גליצען וועלפֿיש אויף דעם טאַטן ווי ער לערנט.
צי פֿילט ער אירע טריט? צי וועט ער זי דערהערן?

דער טאַטע האָט דערפֿילט. אַ קער געטאָן זיך זניטיק.
אַרנינגעשטעקט אין ברכהן זינע אויסגעוויינטע אויגן.
אַ קוש געטאָן דעם ספֿר און אַ בלאַט אין אים פֿאַרבויען,
זיך צוגעגרייט באַגעגענען דאָס אומגליק וואָס איז צניטיק,
וואָס צניטיק און דערוואָרט, ווייל זיין אַנקום האָט געשלאָגן.
ס'האָט אויפֿגעשפּילט דער ווייץ אין אַנגעפֿלאַשטן לאַגל.

ווען זאָגן זאָל עס סתּם אַ ייִד און נישט דער שטילער טאַטע,
וואָלט ברכה זיך אַ לאָז געטאָן צו אים מיט אירע טענות,
וואָלט ברכה ווידער אויפֿגעוועקט די קולות פֿון אוקראַינע:
זאָג ייִד! וואָס טויג די וועלט, ווען זיין נשמה איז פֿאַרלאַטעט,
פֿאַרלאַטעט ביז צום קבֿר מיט אַ גרויסן, געלן ליגן? !
דעם טאַטנס אויגן — רויט. און ברכה האָט געשוויגן.

געשוויגן, זיך פֿאַרטצעט אין איר הויקערדיקן צאָרן.
זי קאָן שוין נישט פֿון שטוב אַרויס אויף נאַנטע דלד אַמות.
עס שטעכן זי די בליקן פֿון די וואַכעדיקע מאַמעס:
... ווי שיקט זיך עס, אַ מויד זאָל זיך ניט שעמען מיט איר צרע?
אַ צרע — אויף אונדז אַלעמען! האָט קיינעם נישט געמיטן!
די וועלט איז אַבער — וועלט! געפֿינט מען זיך אַ מיטל...

אַ דאָקטער פֿון אַמעריקע, אַ מומחה און בעל-דרשן,
גענישטערט האָט אויף בוידעמער, אין קעלערן געקראַכן,
אַרנינגערעדט אין טאַטן, ווייל באַהאַלטן האָט זיך ברכה.
זי וויל ניט — זאָגט זי — מיטפֿאַרן מיטן טראַנספֿאַרט אין וואַרשע,
קיין וואַרשע מיט די מוידן ווי די גענדז אין די וואַגאַנעס!
ניין, דאָקטער, גיין! אַ פֿרוי אַן שאַנד פֿאַרדינט נישט אויף רחמנות.

אין וואַרשע שטייט אַ הנזעלע, די הייך — אַ גאַרן זיבן, מיט נין און נניציק צימערן, מיט זיבן הונדערט בעטלעך. און מײַדן מיט די נומערן, און ווייבער מיט די צעטלעך — זיי ווערן ווי די ווערעמדיקע אַרבעס דאַרט געקליבן. געקליבן און פֿאַרשריבן. און צו קענטעניש גענומען. — אַט האַט איר אַנזער פּלאַץ! אַ בעטל מיט אַ נומער!

דאַקטוירים אין די צענדליקער, אַלץ ייִדן, גאַט צו דאַנקען. עס בלאַנקען ווייניג פֿאַרטעכלעך, עס גלאַנצן פּליך-און-ברילן. אַ רעווען ווי אין שעכטהויז. און אַ יאַמער ווי צו געילה. דאָס רינט דאָך ייִדיש בלוט פֿון די צוואַנגען, פֿון די בלאַנקע! מיט בלאַנקענדיקע צוואַנגען פֿון די מיידלשע געדערעם דאַרט רייסט מען אויס די פֿרוכט פֿון אוקראַינישער זרע.

און ברכה איז אַרײַן אין אירע נאַכטיקע מלבושים מיט ליכטיקע הדלקות אין די פֿענצטער פֿון איר שאַרבן. און ברכה האַט אַרויסגערעדט: אַ, טאַטע, לאַז מיר שטאַרבן, מיט ערד און רידל אויסלעשן דאָס פֿניער פֿון מײַן בושה. דאָס פֿניער פֿון מײַן בושה און די דמים, די צעקאַכטע! און נחום האַט געברומט: — דו ביסט גערעכט, מײַן טאַכטער!

און נחום האַט געברומט: — אַ חלוש און אַ זקן... דערנידעריקט דעם קאַפּ. אים אַינגעטונקט אין תהילים...

טאָ ווי פֿאַרציילט מען דאָס אין ווערטער פשוטע און שטילע, ווי אַזוי פֿאַרן געברום דער יונגער טאָג האַט זיך דערשראַקן, דערשראַקן פֿאַרן אויסגעפּראַל פֿון אויפֿגעפּלאַמטע מײַלער: ר' נחום טאַכטער האַט זיך אויפֿגעהאַנגען אויף אַ לײַלעך!

פֿון עבֿר קלינגען אויסטערליש די קולות פֿון אוקראַינע... הננט שיינט די זון. און מאַרגן וועט זי שיינען.

ל. שאַפּיראַ

דער קוש

בז ר' שכנאן האָבן זיך געטרייסלט הענט-און-פֿיס און אין מויל
 בז אים איז געווען אומדערטרעגלעך ביטער. ער איז געזעסן אויף
 א שטול, האָט געהערט די ווילדע קולות פֿון גאָס, די פֿעפֿערני און
 דאָס קלינגען פֿון צעבראַכענע שויבן, און אים האָט זיך געדאַכט,
 אַז אַט דאָס אַלץ קנאַקט, שרייבט און קלינגט אינעווייניק בז אים
 אין קאַפּ.

דער פּאָגראַם האָט זיך אָנגעהויבן אַזוי פּלוצעם, אַז ער האָט
 קיין צייט נישט געהאַט אָפּילו צוצושליסן זיין קראַם און איז באַלד
 אַוועקגעלאָפֿן אַהיים. אין הויז האָט ער קיינעם נישט געטראָפֿן, שורה
 מיט די קינדער האָבן זיך, ווייזט-אויס, ערגעץ באַהאַלטן, איבער-
 לאַזנדיק דאָס הויז מיטן ביסל זילבער, מיטן געלט אויף גאַטס באַ-
 ראַט. ער אַליין האָט נישט געקלערט פֿון באַהאַלטן זיך. ער האָט
 בכלל פֿון גאָר נישט געקלערט. ער האָט זיך בלויז צוגעהערט צו די
 גוואַלדן פֿון גאָס און צו דער ביטערקייט, וואָס בז אים אויף דער
 צונג.

דאָס גערויש פֿון פּאָגראַם האָט זיך אַ מאָל דערנענטערט, אַ
 מאָל דערווייטערט, ווי אַ פֿייער אין דער שכנותשאַפֿט, און האָט פּלוי-
 צעם אַרומגענומען דאָס הויז פֿון אַלע פֿיר זייטן. די פֿענצטער האָבן
 גענומען קנאַקן. עטלעכע שטיינער זינען אַרענגעפֿלויגן אין עס-
 צימער און מיט אַ מאָל, דורך טיר-און-פֿענצטער, האָבן אָנגעהויבן
 קריכן גוים, מייסטנס יונגע שקצים, מיט שטעקנס, מיט מעסערס,
 מיט שיכורע, רויטע פּנימער. ר' שכנא האָט דערשפּירט, אַז ער דאַרף
 עפעס טאָן. ער האָט זיך מיט גרויסער שוועריקייט אויפֿגעהויבן פֿון
 שטול און פֿאַר די פּאָגראַמשטשיקעס אין די אויגן האָט ער גענומען
 קריכן אונטערן דיוואַן, וואָס איז אין צימער געשטאַנען. חבֿרה האָט
 זיך פֿונאַנדערגעלאַכט.

וואָס דוראַק! האָט איינער געזאָגט און אים אָנגעכאַפּט פֿאַר
א פֿוס — ע, טי, ווסטאָווי?²

ער איז פּלוצעם צו זינע געדאַנקען געקומען און האָט זיך צע-
וויינט ווי אַ קליין קינד.

— קינדער, — האָט ער זיך געבעטן — איך וועל אַנך אַליין
ווייזן, וווּ עס ליגט דאָס געלט. דאָס זילבער און אַלצדינג, אַבי הרגעט
מיד ניט. צו וואָס זאָלט איר מיד הרגענען?... איך האָב אַ ווייב מיט
קינדער...

דאָס אַלץ האָט נישט געהאַלפֿן. זיי האָבן גענומען אַלץ און אים
האַבן זיי געשלאָגן, געשלאָגן אין די צייַן, אין די זיטן, אין בויך,
מיט גרויס רציחה. ער האָט געוויינט און זיך געבעטן, און זיי האָבן
געשלאָגן. איינעם פֿון די שקצים האָט ער געקענט און האָט זיך
געווענדט נאָך רחמנות צו אים:

— וואַסילענקאַ, קענסט דאָך מיר... דיין טאַטע האָט געאַרבעט
בײַ מיין הויז. זאָג: האָב איך אים נישט באַצאָלט?... ער האָט בײַ
מיר גוט פֿאַרדינט... וואַסילענקאַ... וואַסילענקאַ... גוואַלד! גוואַלד!
ראַטע — — —

אַ זעץ אונטערן האַרצן האָט איבערגעריסן זיין געבעט. צוויי
שקצים האָבן זיך אויף אים אַרויפֿגעזעצט און גענומען דריקן זיין
בויך מיט זייערע קני. וואַסילענקאַ, אַ קליינער, מאַגערער שייגעץ,
מיט אַ קרום פנים און גרויע אייגלעך, האָט מיט גדלות געשמייכלט
און גערעדט:

— טאַ שטשאַ?³... האָסט געצאָלט, ווי דען?... דער באַטקאַ⁴
האָט געאַרבעט, האָסטו באַצאָלט. אַהאָ, איך וואָלט אַ בעלך זיין זען,
ווי אַזוי דו וואָלטסט נישט באַצאָלט!...

פֿון דעסט וועגן איז אים געפֿעלן געוואָרן, וואָס ר' שכנא האָט
זיך געווענדט צו אים נאָך הילף, און ער האָט געזאָגט צו די איי-
בעריקע:

¹ אַט אַ שוטא! — ² ע, דו, שטיי־אויף! — ³ איז וואָס? — ⁴ דער טאַטע.

— נו, רעביאַטאַ⁵, גענוג, לאַזט די פּגירה לעבן. איר זעט דאָך, שוין סײַ ווי קוים וואָס ער זשיפּעט...

זיי האָבן זיך ביסלעכווייז אָפּגעריסן פֿון זייער קרבן און גע-
נומען אַרויסגיין פֿון הויז, ברעכנדיק אויפֿן וועג די פּלים, וואָס זיי
האָבן פֿרייער געלאָזן גאַנץ.

— נו, שכנא, האָסט מיר צו פֿאַרדאַנקען, וואָס דו ביסט לעבן
געבליבן! — האָט וואָסילענקאָ געזאָגט צו ר' שכנא, וועלכער איז
געשטאַנען פֿאַר אים מיט אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאַפּ און אַ צעשלאָ-
גענעם פנים און האָט שווער געאַטעמט — חבֿרה וואָלט מיט דיר
קיין סך שהיות נישט געמאַכט, ווען נישט איד...
ער האָט געוואָלט אַוועקגיין, נאָר פּלוצעם איז אים עפּעס אַנז-
געפֿאַלן.

— נאָ... — האָט ער אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו ר' שכנא
— טו אַ קוש...

ר' שכנא האָט אויפֿגעהויבן זינע בלוט-פֿאַרגאַסענע אויגן און
געגעבן אויף אים אַ צעמישטן קוק, ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען.

וואָסילענקאָס פנים האָט זיך פֿאַרוואַלקנט.

— דו הערסט ניט, שטאָ לי⁶?... קוש, זאָגט מען דיר!

צוויי פֿון די שקצים זינען געבליבן שטיין אין טיר, פֿאַראַיני-
טערעסירטע אין דעם, וואָס דאָ קומט פֿאַר. ר' שכנא האָט געקוקט
אויף וואָסילענקאָ און געשוויגן. וואָסילענקאָ איז אַזש גרין געוואָרן.

— אַך, דו זשידאַווסקער פּרצוף, וואָס דו ביסט! — האָט ער אַ
קריץ געטאָן מיט די ציין און מיט דער גאַנצער האַנט דערלאַנגט
ר' שכנא אַ זעץ אין געזיכט — דו קווענקלסט זיך נאָך?... ע, חבֿרה,
קומט נאָר אַהער!...

די צוויי שקצים זינען צוגעגאַנגען נענטער.

— אַנו, נעם אים נאָר צו דער אַרבעט! אַז ער איז יאָ אַזאַ

⁵ קינדער. — ⁶ אָדער וואָס?

פֿאַרדריפעטער פריץ, מוז ער מיר שוין אַ קוש טאָן אין פֿוס. אויב
נישט...

ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטול. די שקצים האָבן גע-
כאַפט ר' שכנאָן און אים אַ וואָרף געטאָן צו וואַסילענקאַס פֿיס.
— ציִ־אַראָפּ! — האָט וואַסילענקאַ באַפֿוילן, געבנדיק אים מיטן
שטיוול אין די ציין.
ר' שכנאָ האָט לאַנגזאַם אַראָפּגעצויגן דעם שטיוול פֿונעם
שייגעצס פֿוס.
— קוש!...

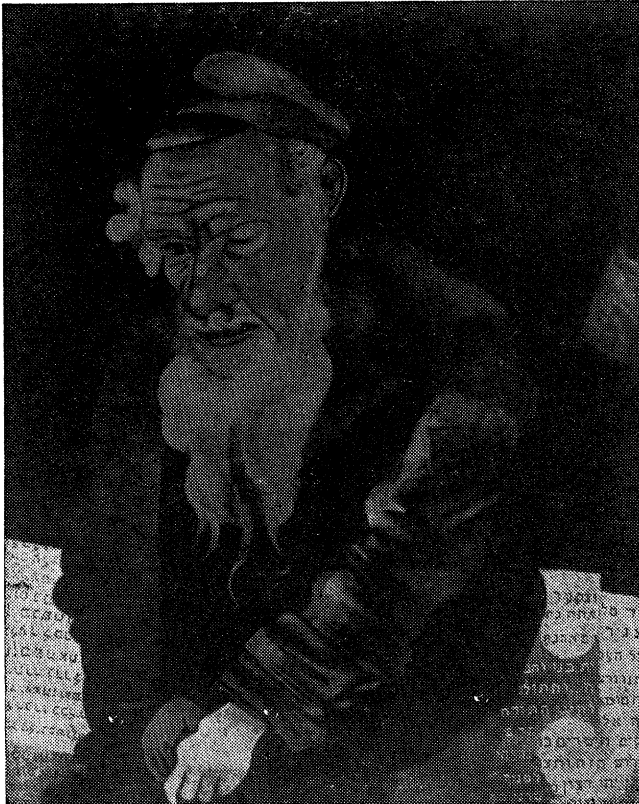
אינס קעגן צווייטן זינען געשטאַנען: אַ רויטער, שמוציקער
פֿוס מיט אַ שווערן גערוך פֿון שווייס — און אַ צעשלאָגן פנים מיט
אַ לאַנגער, בכבֿודיקער טונקעלער באַרד. דורך אַ מאַדנעם צופֿאַל
האָבן חבֿרה זיך ווייניק באַשעפֿטיקט מיט דער דאָזיקער באַרד, און
זי איז געווען בלויז אַ ביסל אָפּגעצופּט אין אַ פֿאַר ערטער, אָבער
אויף איר איז נאָך געלעגן די גאַנצע הדרת־פנים פֿון אַ דערוואַק-
סענעם יידן און אַן אַנגעזעענעם באַלעבאַס. פֿון אויבן־אַראָפּ האָט
געקוקט וואַסילענקאַס גרין, קרום געזיכט מיט די גרויע אויגן.
— קוש, זאָג איך דיר!...

און נאָך אַ זעץ אין די ציין האָט באַגלייט דעם באַפֿעל.
איין מאַמענט זינען אַלע אין צימער געווען שטום און אומ-
באַוועגלעך. דערנאָך האָט ר' שכנאָ צוגעבויען זיין קאַפּ און וואַסי-
לענקאַ האָט אַרויסגעלאָזן אַ שאַרפֿן, שרעקלעכן קוויטש. אַלע פֿינ-
גער פֿונעם פֿוס און אַ היפשער טייל פֿונעם טראַט זינען פֿאַרשוונדן
אין ר' שכנאָס מויל, און צוויי צינלן ציין האָבן זיך טיף אַנגעגראָבן
אין דעם שמוציקן, שוויסיקן פֿלייש.

דאָס, וואָס נאָך דעם איז פֿאַרגעקומען, איז געווען ווילד און
שווער, ווי אַן אומגעלומפּערטער, ביזער חלום.

די שקצים האָבן געשלאָגן ר' שכנאָן מיט די שטיוול אין די
זיטן מיט אַזאַ קראַפֿט, אז פֿון יעדן קלאַפּ האָט עס אָפּגעקלונגען
הויך און פּוסט, ווי פֿון אַ פֿאַס. זיי האָבן געפֿליקט זיין באַרד פֿאַס-

מעסורונג, זענען אים אַרײַן מיט די פֿינגער אין די אויגן און האָבן זיי אַרויסגעריסן, האָבן אויסגעזוכט די געפֿילפֿולסטע ערטער אויפֿן קערפֿער און געריסן שטיקער פֿון אים. דער קערפֿער האָט געצײטערט, געפֿיבערט, זיך געוואָרפֿן און געדרייט, און די צוויי צײלן

דער יוד, אַ געמעל אין גרין פֿון 1914, פֿון מאַרק שאַגאַל

ציין האָבן זיך צוזאַמענגעדריקט אַלץ קאַנוולסיווער און זינען גע-
גאַנגען אַלץ טיפֿער, און עפעס אַזוינס האָט געקנאַקט דאָרטן אינע-
ווייניק אין פֿוס: די ציין, די ביינער, אָדער ביידע זאָבן צוזאַמען. די
גאַנצע צייט האָט וואַסילענקאַ געשריגן, ווילד, אָן דעת, ווי אַ גע-
שטאַכענער חזיר.

ווי לאַנג דאָס אַלץ האָט געדויערט, האָבן זיך די שקצים קיין
רעכענונג נישט אָפּגעגעבן, און זינען געקומען צו זיך ערשט ווען
זיי האָבן באַמערקט, אַז ר' שכנאַס קערפּער צאַפּלט זיך שוין נישט,
און אַ קוק טוענדיק אין זיין געזיכט, האָבן זיי ביידע אויפֿגעציטערט
פֿון קאַפּ ביז די פֿיס.

די אַרויסגעריסענע אויגן האָבן זיך געבאַמבלט נעבן די פֿאַר-
בלוטיקטע לעכער, גרויסע, קנילעכדיקע און קלעפּיקע, קיין פנים
איז נישט געווען צו זען. די באַרד האָט זיך צונויפֿגעשלאָגן אין
נאַסע, בלוטיקע קאַלטענעס, און די טויטע ציין מיטן שטיק פֿוס
צווישן זיי זינען געווען אויסגעשטשירעט, ווי בני אַ געהרגעטן וואַלף.
וואַסילענקאַ האָט זיך נאָך אַלץ געוואַרפֿן, — שוין נישט אויף דער
שטול, נאָר אויף דער ערד. זיין קערפּער האָט זיך אויסגעדרייט, ווי
אַ שלאַנג, און פֿון האַלדז ביי אים האָבן זיך געריסן הייזעריקע,
אויסגעצויגענע קולות. זינע גרויע אייגלעך זינען געוואָרן גרויס,
מאַט און גלעזערן. ער איז, קענטיק, אַראָפּ פֿון זינען.

מיט אַ דערשראָקענעם „האַספּאַדי פּאַמילוי נאַס!“ זינען די
צוויי שקצים אַרויסגעלאָפֿן פֿון הויז.

אין גאַס האָט געבושעוועט די בייזע פּאַגראַם-מהומה און צווישן
די פֿאַרשיידענע קולות האָט קיינער נישט געמערקט די אונטערגע-
ריסענע געשרייען פֿונעם לעבעדיקן, וואַס האָט לאַנגזאַם געגוססט
ביים טויטן אין די ציין.

⁷ דערבאַרעם זיך אויף אונדז, האַר!

א. ליענסין

נאָכן פּאָגראַם

און פֿלעגט אויף דיר אָנפֿאַלן, פֿאַלק מַנן, אַ נביא אין צער,
 איז דאָך וויל ער פֿלעגט פֿאַר גאַטס כבוד זיך שטעלן:
 וואָס שלעכטער דאָס פֿאַלק, אַלץ גערעכטער איז גאַט אין זיין גור
 ווער קען דאָס איצט וועלן!
 מען קען צו דיר, פֿאַלק מַנן, ניט קומען מיט ווערטער פֿון שטראַף
 אין בראַך אין דעם גרויסן, וואָס האָט דיך געטראַפֿן;
 איך זע דיך פֿאַרצוקט צווישן זיבעציק וועלף ווי אַ שאַף —
 ווי קען מען דיך שטראַפֿן!

ווי קען מען דיך זידלען און שילטן
 און דאָן פֿאַר אַ נביא צו גילטן?

איך קען אויך ניט לעסטערן גאַט, אונדזער ייִדישן גאַט,
 אין ברענענדן ווייטיק דערמיט זיך צו שטילן;
 דיין גאַט איז דאָך, פֿאַלק מַנן, דיין אייגענער גניסט; זיין געבאַט —
 דאָס איז דאָך דיין ווילן;
 דיין אויסשטראַלונג איז דאָס, דיין אוראַלטע אינערע שטים,
 דער גאַט פֿון אַבֿרהם און יצחק און יעקב;
 ניט קריגער און ניט מיסיאָנערן געבראַכט האָבן אים,
 ניט סחרים אין אַינקויף.

איך קען מיט אַ וואַרט מיט אַ פֿרעכן
 דיין הייליק גניסט ניט פֿאַרשוועכן.

איך קען אויך דעם פֿעלקער-פֿאַרברידערנדיגן וועלט-אידעאַל
 ניט אויסשרפֿען, פֿאַלק מַנן, אין גלוטן פֿון ראַכע;
 ווי וויסט וואַלט אונדז ווערן די וועלט אָן זיין מונטערן שטראַל —
 אונדז, שוואַכסטע פֿון שוואַכע!

איך ווייס, צו דער מענטשהייט אנטקעגן דער מענטשהייט אליין
איז זינלאז, איז דום נאך אנאנד זיך צו ווענדן;
נאר אויפגעבן אויך אט דעם גלויבן וואלט הייסן דאך שוין
דאס לעצטע פארלענדן!

אונדז בלייבט אין דער וועלט אין דער ליבער
נאר טויט און פארטיליקונג איבער.

1921]

לייב פיינבערג

אַטאַמאַנען

ווי שערענגעס¹ רויבפייגל, אונטער סומנע כמארעס,
קלנבן אטאמאנען זיך פון מזרח און פון מערב.

פירן באַנדעס רוצחישע, צעיוכעט און פאַרשייט,
הפּקרע, פאַרשיכורטע, צעווילדעוועטע לינט...

פאַכעט איבער דערפער געל-און-בלוי פון פאַנען,
אויף די וועגן גנבעט זיך אטאמאן זעליאָני.

קלאַגן מאַמעס יידישע אויף טעכטערישע קעפּ —
אַנגעל און טיוטיוניק לויצערן אין סטעפּ.

אין די ערשטע רייען אויף אומקום און אויף שחיטות
גייט סימאָן פעטליורע, גייט דער נניער טיטוס.

פירט ער באַנדעס רוצחישע אויף שטעטעלע און שטאָט —
וועלקן לעבנס יידישע אונטער זייער טראָט.

¹ שורות,

ס'איז דאָס לעבן ביטער זיי, ס'איז דאָס לעבן פריקצע,
זוכן זיי דערטרינקען עס אין היפע² און אין שיכרות...

זידט אין זיי די יוכע³ מיט רשעות און מיט וווט,
זוכן זיי דערטרינקען עס אין פליעסקענדיקן בלוט.

דרייען זיך און פלאַנטן זיך אין פֿניערדיקער שפולקע,
פראָווען זיי אַ בלוטיקע, אַ שמחהדיקע הולקע⁴.
זינגען זיי און מאַרדעווען, צעיוכעט און פֿאַרשניט,
אַטאַמאַן פעטליורעס הפֿקרדיקע לינט:

„אין דער ערשטער ריי גייט פעטליורע,
פֿירט די זאַפֿאַראַזשיער
איבער סטעפֿ און אַזיערע,
פֿול מיט גבורה!...
און פֿון הינטער בערגער,
איבער ברייטע טאַלן,
די קאַזאַקן גייען...
איי, איבער בערגער, איי,
איבער טאַ...אַ...אַ...ל...ן...
די קאַזאַקן גייען!“

רחל פייגענבערג

אַ פֿנקס פֿון אַ טויטער שטאַט

די ניסים פֿון ריבניצע

פֿון פֿאַגראַמען האָט ריבניצע גאַט אויסגעהיט. אמת, מיט גרויסע
ניסים. דער ערשטער נס איז געשען מיט די ריבניצער יידן אין 18טן

² קללות, — ³ צעקאַכטע בלוט, — ⁴ הויליאַנקע.

יאָר, ווען די עסטרייכער מיט די דייטשן זינען אַוועק פֿון דער אוק־
ראַינע. זיי, די עסטרייכער מיט די דייטשן, דערוויסנדיק זיך אין
אַ שיינעם פֿרימאַרגן, אָ די האָהענצאַלערנס מיט די האַבסבורגער
זינען געפֿאַלן, זינען זיי אַרויס אין גאַס און האָבן פֿון דער העלער
הויט אָנגעהויבן שיסן חזירים און קעץ, און האָבן דערבײַ אויך גע־
שאַסן אַ ייִדן. דערנאָך, אין עטלעכע טעג אַרום, ווען זיי האָבן גע־
דאַרפֿט פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל, האָבן זיי זיך לוסטיק געמאַכט איבער
ייִדישע קלייטן און האָבן דאַרט אויסגעמישט נאַפֿט מיט זאַמדצוקער, זאַלץ
מיט בוימל און פֿלעשער טינט האָבן זיי זיך גלאַט געוואַרפֿן
אין די ווענט אַרײַן. נאָר דער נס איז געווען, וואָס דער קאַמאַנדיר
זייערער האָט זיי בײַ ציטנס באַרויקט מיט דער ביקס אין האַנט און
די לוסטיקע עסטרייכער זינען אין פֿולקומער אַרדענונג אַוועק פֿון
נעם שטעטל, ווי עס פֿאַסט פֿאַרן עסטרייך־דייטשן מיליטער אין אַלע
פֿרטים... *

דערנאָך זינען אין ריבניצע געשען ווידער גרויסע ניסים.
אינעם 19טן יאָר האָט אויף דעם געהאַט אַן אויג אַ געוויסער
באַנדיטן־אַטאַמאַן קאַזובסקי, וועלכער האָט געאַרבעט מיט אַ בראַך־
ניעוויק¹ אויף די נאַענטע סטאַנציעס פֿון דער דרום־מערב־ליניע.
צו ריבניצע האָט אויך חשק געהאַט דער באַנדיטן־אַטאַמאַן באַיקאַ.
ער האָט אויך געאַרבעט אויף דער באַנליניע מיט אַ בראַניעוויק.
מיט אַ בראַניעוויק זינען קיין ריבניצע אָנגעקומען אויך די קאַזאַקן
פֿונעם וואַלד „כאַלאַדני יאָר“. דערהערנדיק דעם פֿינף פֿונעם בראַך־
ניעוויק, פֿלעגט זיך דאָס שטעטל אין אימה צעלויפֿן, באַהאַלטן אין
די קעלערס און דאָן פֿלעגן אין ריבניצע געשען גרויסע ניסים. דער
אוקראַינער אַטאַמאַן סאַסענקאַ איז תמיד געשטאַנען אויף דער וואַך
און האָט יעדעס מאָל געראַטעוועט דאָס שטעטל פֿון אַן אומגליק. צו
יענער צייט האָט מען אין ריבניצע געגלייבט, אַז ער, דער אַטאַמאַן

¹ געפֿאַנצערטע שיסמאַשין.

סאָסענקאָ. איז עפעס אַ שליה פֿון גאָט אַליין, ווייל וואָס ער האָט געהאַט צו טאָן אין ריבניצע, האָט קיינער נישט געוואָסט. די אַרטי-קע אוקראַינער מאַכט האָט אים צוגעטיילט גרויס כבוד, נאָר גע-לעבט האָט ער שטיל און לייטש און תמיד איז ער נאָר געווען צווישן די עטלעכע אוקראַינער זעלנער, וועלכע האָבן אים אונטערטעניק געקוקט אין די אויגן אַרײַן און געוואַרט אויף זינע באַפֿעלן. און דאָס שטעטל האָט פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז עפעס נישט קיין גלאַ-טע זאַך.

דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אַטאַמאַן סאָסענקאָ, ווע-מען אַלע אוקראַינער מיליטער-לייט האָבן גערופֿן באַטקאָ² און האָבן אים גרויס כבוד צוגעטיילט, איז פשוט אַ געשמדטער ייד פֿון קרע-מענטשונג. ער איז קראַנק געוואָרן, האָט ער געשיקט רופֿן דעם פֿאַר-זיצער פֿון דער קהילה און אים געבעטן, מען זאָל אים מאַכן אין שול אַ מי שברך. דערביי האָט ער געזאָגט, אַז דאָס שטעטל זאָל פֿאַר קיינעם נישט מורא האָבן, ווייל ער, דער אַטאַמאַן סאָסענקאָ, איז אַ ייד און ביז וואָנען ער וועט זיין אין ריבניצע — מעגן די ריבניצער יידן זיין רויק.

נאַטירלעך, האָט מען דערפֿילט זיין בקשה. אין אַלע ריבניצער שולן האָט מען דעם אַטאַמאַן סאָסענקאָ געמאַכט מי שברך און גאָט האָט געהאַלפֿן, ער איז געזונט געוואָרן. דערפֿאַר האָט ער אויך גע-האַלטן וואַרט. דאָס שטעטל האָט ער געהיט ווי דאָס אויג אין קאַפּ. און דער אַטאַמאַן סאָסענקאָ האָט געהאַט די ברייטע דעה ביי קאָזוב-סקין, וועלכער פֿלעגט אַרײַנפֿאַרן אויף זיין בראַניעוויק „דער טויט“, אַרומגערינגלט מיט די שוואַרצע קאַלפּיקעס³ זינע, די פיקעס אין דער הייך געהויבן. געאַכט און געקרוינט איז ער אויך געווען ביי דעם באַנדיטן-אַטאַמאַן באַיקאָ, וואָס איז אַרײַנגעפֿאַרן מיט אַ גזירה, אַז די יידן פֿון שטעטל זאָלן אים שאַפֿן הונדערטער אַרשינען געלע און העלבלויזע זינדנס אויף אוקראַינער פֿאַנען, ווען נישט — וועט

² טאַטעלע. — ³ היטלען.

ער אַלעמען אויסשטעכן. און אַפֿילו בײַ די קאַזאַקן פֿונעם וואַלד „כאַלאַדני יאַר“ איז דער אַטאַמאַן סאַסענקאַ אויך געווען אַ קדוש. זייער „באַטקאַ“ האָט ער גערופֿן צו זיך און האָט אים באַפֿוילן צו טרינקען מיטן פֿאַרזיצער פֿון דער קהילה ברודערשאַפֿט, ווייל די יידן האָבן אים, דעם אַטאַמאַן זייערן, גרויסע טובֿות געטאַן, און ווען ער איז געווען קראַנק, האָבן זיי מיט זייערע תּפֿילות אויסגעבעטן בײַ גאָט, ער זאָל געזונט ווערן. דער גרויזאַמער באַטקאַ אַרומגע־רינגלט מיט זײַנע געטריבע קאַזאַקן פֿון וואַלד „כאַלאַדני יאַר“, האָט געדריקט דעם פֿאַרשטייער פֿון די ריבניצער יידן די האַנט. אויך האָט ער אים געצווונגען אויסצוטריןקען צוויי גלעזער געפֿעפֿערטן באַרנאָפֿן און דערבײַ האָט ער אים געזאַגט בזה הלשון:

— „אַט ועסטו די קאַזאַקן? דאָס זײַנען אַלע מײַנע קינדער. און פֿון טעפֿליק האַסטו געהערט? דאָס איז זייער אַרבעט... דאָס זײַנען קאַזאַקן איינס און איינס. אַלע זײַנען זיי קעפשנידער, נאָר ערלעכע. וואָס דער באַטקאַ זאַגט, איז הייליק. אַז איך וועל זאַגן, דאָ אין ריב־ניצע זאָל מען גאָר נישט טאָן, ווייל די ריבניצער יידן האָבן גאָט געבעטן פֿאַר אונדזער טייערן באַטקאַ, וועט זײַן שטיל. אַלע זײַנען זיי קעפשנידער, נאָר ערלעכע“...

און דער באַטקאַ פֿון „כאַלאַדני יאַר“ האָט אויך געהאַלטן וואַרט. זײַנע ערלעכע קינדער, די קעפשנידער מיט די רויטע קאַלפּאַקעס, האָבן אין ריבניצע נישט אָנגערירט קיין פֿאַדעם און פֿאַרן אַוועק־פֿאַרן האָט נאָך זייער באַטקאַ אויסגעקלעפט אין שטעטל אַ דאַנק־בריוו די ריבניצער יידן פֿאַר זייערע תּפֿילות, דער טייערער באַטקאַ סאַסענקאַ, זאָל געזונט ווערן.

ס'איז געווען אַ נס פֿון גאָט, און דער אַטאַמאַן סאַסענקאַ איז געווען דער גוטער שליח. נאָר די ריבניצער יידן האָבן עס אים ביזן סוף געדענקט צום גוטן. מען האָט אים דורכויס געהאַדעוועט מיט „מי שבירכס“, און אַז ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ ריבניצער לײַ־טישער שיקסע, האָט אים דאָס שטעטל געשיקט אַ פּוד ווייטע מעל דרשה־געשאַנק, און דערנאָך, אַז די באַלשעוויקעס האָבן אים אַרעס־

טירט און אַוועקגעשיקט אונטער אַ שטרענגער וואַך קיין באַלטע, האָבן די ריבניצער יידן זיין גויקע מיטן קינד אויך נישט פֿאַרלאָזן און מען פֿלעגט איר געבן מתן-בסתר, אויפֿן איידעלן אויפֿן.

*

געווען איז עס דינסטיק, פסח שני, תרע"ט. ווי נאָר די נאַכט איז צוגעפֿאַלן, האָט מען געגעבן אין שטעטל עטלעכע זאַלפֿן פֿון אַ פולעמיאָט, ווי באַשטימטע סיגנאַלן צו באַפֿאַלן די יידן, און די פויערים פֿון דובאַווע אין די אַרומיקע דערפֿער האָבן זיך מיט העק און ווידלעס⁴ אַרזינגעריסן אין שטעטל אַרזיין.

דורכויס זינען עס געווען היימישע גוים. אַלע האָבן זיי גע- טראָגן די פעלצן אויף דער לינקער זייט און די דאַשיקעס פֿון די היטלען פֿאַרדרייט אויף אַהינטער. די איבערגעקערטע פעלצן און פֿאַרדרייטע דאַשיקעס זינען עס געווען די סימבאָלן פֿון דער איבער- געקערטער אַרדענונג אין לאַנד. אַ סך האָבן זיך אויסגעפֿאַרבט די פנימער, מען זאָל זיי נישט דערקענען. נאָר די דובאַווער יידן האָבן אַלעמען דערקענט. פֿונעם פֿעלדשער מיטן געוועזענעם בריוור טרעגער קאַרטשינסקי ביז דעם מינדסטן פויער-ינגל, וואָס איז זיי נאַכגעלאָפֿן, ווי אַ צערייצט הינטל — זינען זיי אַלע געווען אויפֿן אויג. געטייט האָבן זיי אַלע קרבנות מיט קאַלט געווער און געשאָסן האָט מען נאָר אין די פוסטע גאַסן פֿון פֿריילעכקייט וועגן. די נאַכט זינען אומגעקומען דרזצן מענטשן מיט אַלערליי מיתות-משונות. איבער הויפט האָבן געליטן די יידישע פֿאַמיליעס, מיט וועלכע די היימישע פויערים האָבן געהאַט וועלכע ס'איז סכסוכים. אַזוי האָט אויך געליטן די פֿאַמיליע פֿונעם קצב דוד פֿורמאַן. ער האָט אויך געווינט אין אַ הינטער-געסל. דעריבער זינען אַלע קרובים און גר- טע פֿריינד געקומען צו אים זיך באַהאַלטן. אויך זינען אַלע געווען זיכער, אַז מען וועט דוד דעם קצב קיין שלעכטס נישט טאָן, ווייל

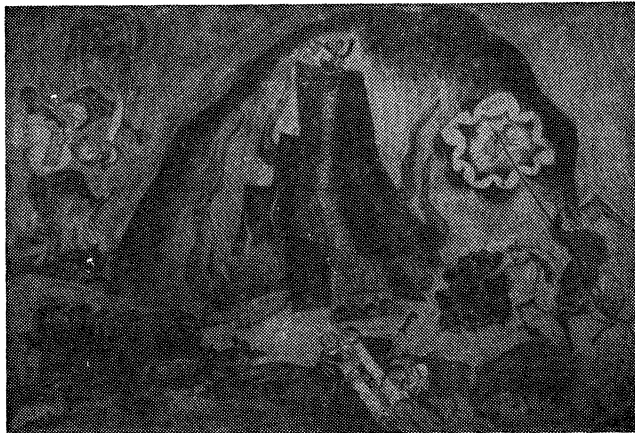
⁴ גרויסע גאַפלען צו אַרבעטן אויף די פעלדער.

ער איז געווען זייער היימיש מיט די גוים. זיי האָבן אים געטרויט אָן געלט זייערע רינדער פֿון איין יאָריד צום אַנדערן און ער פֿלעגט זיי צושטעלן פֿלייש צו באַצאָלן, ווען עס וועט זיין דער מזומנער גראַשן. דערצו האָט זיין ווייב געשמט מיט איר אָפֿענער האַנט צו העלפֿן אין אַ נויט. געווען איז עס די געוויסע זלאַטע די קאַבֿטע, וועלכע האָט געקאָכט אַלע אויפֿדערנאַכט אַ פֿליישיקע זופֿ פֿאַר די בכּוֹדע אַרעמע־לייט פֿונעם שטעטל. שטייענדיק נעבן דעם פֿלייש, האָט די דאָזיקע יידענע אויך געוויסט פֿון אַרעמע גויעס, וואָס זיי־ערע מאַנען זינען צוריק פֿון דער מלחמה נישט געקומען אַהיים און פֿון קאַליקעס בעטלערס און בעטלערקעס, וועלכע פֿלעגן זיצן נעבן קלויסטער מיט אויסגעשטרעקטע הענט נאָך אַ גראַשן אַ נדבֿה. זי האָט יעדן דערהאַלטן דאָס חיות מיט אַ שטיקל דרויב. אויף די יאָ־רידן אין דובאַווע האָבן זיך נעבן איר רעדלעך געקליבן פֿון אַלערליי גויעס, וועלכע האָבן ביי איר טובות געבעטן און דערביי האָט מען גערעדט פֿון איר, אַז גאָט האָט איר געגעבן אַ גוטע קריסטלעכע נשמה, און דווקא מיט דער זלאַטען האָט אין דער נאַכט פֿון פסח שני דאָס גרעסטע אומגליק געטראָפֿן.

די סיבה איז געווען אַ צופֿעליקע, ביי איר אין שטוב האָט מען געזוכט אַן אַנדער יידן, אויך אַ קאַבֿ, מיט וועמען אַ דובאַווער פּויער האָט געהאַט אַ סכּסוך איבער אַ שטיקל פּלאַץ, ווייל זיי זינען געווען שכנים. האָט יענער אָנגעבעטן גוטע ברידער, מען זאָל אין דער נאַכט, ווען מען מעג יידן הרגענען, אַפּרעכענען זיך מיט זיין יידישן שכן. דער דאָזיקער משה קאַבֿ, וואָס זיי האָבן געזוכט, האָט זיך גראַד ביי פֿורמאַנען נישט באַהאַלטן, נאָר ס'איז שוין געווען ווייט נאָך האַלבער נאַכט, די בלוטן פֿון די אָנפֿאַלערס זינען שוין געווען שטאַרק צעקאַכט און די ביקסן, העק און ווידלעס זינען געווען גרייט אין די הענט — האָבן זיי זיך אַרײַנגערײסן מיטן געוועזענעם בריווטרעגער קאַרטשינסקי צו דוד פֿורמאַן אין שטוב אַרײַן, וועלכע איז געווען פֿול מיט איבערגעשראַקענע יידן, ווייבער און קינדער, גלייך האָבן זיי פֿאַרלאָשן די לאַמפּ, מען זאָל זיי נישט דערקענען,

די פּאַרגעפּילן ערב דעם פּאַגראַם, אַקוואַרעל פּון יששכר בער ריבאַק

פּאַגראַם, אַקוואַרעל פּון יששכר בער ריבאַק

און אנטקעגן דער לבנה־שיין פֿון די ליכטיקע פֿענצטער האָבן זיי צווישן געשריי און יאָמער גענומען האַקן אויף רעכטס און אויף לינקס. אייניקע האָבן זיך געוואַרפֿן רויבן די שוּפֿלאַדן פֿון קאַמאַד און אַלמער. אַזוי האָבן זיי אין עטלעכע מינוטן געהרגעט זלאַטעס שוועסטער מיטן מאַן, וואָס זייערע זיבן קינדער האָבן באַוויזן אַרויס־צוריסן זיך פֿון שטוב און אַנטלויפֿן בײַ נאַכט אין די פּויערישע גערטנער. צוויי קינדער פֿון אַכט און צען יאָר פֿונעם ברודער אהרן־זכריה קאָזאַדאי און צוויי שכנות, אַ יונג וויבבל מיט אַן עלטערער מאַמען. דערביי האָט זלאַטע אַליין אויך שלעכט אָפּגעשניטן. צווישן די אויפֿגעהויבענע העק און ווידלעס האָט זי זיך געוואַרפֿן צו די היימישע באַנדיטן מיט תּחנונים, אַנרוֹפֿנדיק זיי בײַ די נעמען. די הענט האָט זי זיי געקושט און געבעטן רחמים, מען זאָל אויפֿהערן הרגענען. אַזוי אַרום האָט מען איר צעהאַקט דעם קאָפּ און איבער־געהאַקט אַ האַנט און אויסגעשטאַכן אַן אויג איר פֿיריעריק מיידעלע, וועלכע זי האָט אויף די הענט געהאַלטן. לסוף האָט מען זיך דאָך אויף איר דערבאַרעמט. ווען זי איז אַ געחלשטע אומגעפֿאַלן אין איינעם מיט איר קינד, האָט איינער פֿון די גולנים אויסגעשריגן:

— ברידער, ס'איז דאָך זלאַטע! זעט, וואָס איר טוט מיט דער בידנער זלאַטען!...

אויף דעם געשריי האָבן זיך אַראַפּגעלאָזן די הענט מיט די העק און ס'איז געוואָרן טויטשטיל. אַזוי איז געווען עטלעכע רגעס. מיט אַ מאָל האָט איינער אַרויסגערעדט אין שרעק:

— איז דאָ נישטאַ מאַשקע?... וווּ איז ער דען?...

פֿון אַ ווינקל האָט אַרויסגעוויינט דער בליצענער קול פֿון דוד פֿורמאַן:

— רופֿט אַ דאָקטאָר.

— בידנע זלאַטע! — האָט עמעצער ווידער באַדויערט פֿון דער באַנדיטן־חברה מיט די איבערגעקערטע פעלצן און איבערגעדרייטע דאַשיקעס. נאָר אין דער רגע האָט מען אויסגעשאַסן אינעם ליכטיקן

פֿענצטער אַרײַן און אונטער די קלאַנגען פֿון די אויסגעהאַקטע שויבן זײַנען זײ אַלע פֿון שטוב אַנטלאָפֿן.

*

... נאָר דער גרעסטער גס איז געשען בײַ די דובאַווער שמידן. דרײַ ייִדישע משפּחות זײַנען עס געווען און פֿון דער גאַנצער עדה יידן האָבן נאָר זײ באַקומען דאָס רעכט צו בלייבן לעבן, דער-פֿאַר וואָס מען האָט אין פּויערישן הויף געדאַרפֿט זײער אַרבעט. דער באַנדיטן-אַטאַמאַן קאַזאַקאָו האָט זײ גערן געטאָן דעם דאָזיקן חסד, ווייל זײ, די ייִדישע שמידן פֿון דובאַווע, זײַנען אים אַליין אויך גוט צו נרץ געקומען. די אַלע דרײַ ליכטיקע זומערטעג פֿון דער גרוי-סער הריגה האָבן זײ פֿאַר זײַן באַנדיטן-חיל געשמידט די פֿערד און געשאַרפֿט די שווערדן, אויסצוקוילן דאָס ייִדישע שטעטל און זײ זײַנען עס געווען די איינציקע ייִדיש-לעבעדיקע עדות פֿון די אַלע חזק-טויטן און מיתות-משונות, וואָס די גויִשע טמאים-קעפּ האָבן צוגעטראַכט זײערע ייִדישע קרבנות צו פּײַניקן.

זײ האָבן געזען, ווי אַזוי מען האָט דער געשמדטער פֿייגע-ווי-טעלעס באַבע, חיה שקאַדניק, געשלעפּט אַ לעבעדיקע אין קבר אַרײַן. אירע קולות האָבן געלעכערט די אויערן. האָט מען איר אונ-טערגעשאָסן, איז זי שוין דאָן שטיל געבליבן. נאָר אַז מען האָט זי אַרײַנגעוואָרפֿן אין גרוב פֿון דער „גלינישטשע“ צווישן יונגע-לײַט און יידן מיט בערד, האָט זי זיך מיטן קלייד גוט די פֿיס צוגעדעקט... און אים, שמואל-יצחקן, האָבן די היימישע באַנדיטן געצווינג-גען צו שטאַרבן מיט אַזאַ חזק-טויט, וואָס דער גאַנצער יאַריד איז געפֿאַלן פֿאַר געלעכטער. ער, דער גדלן, וועלכער איז בײַ אַלע אומ-גליקן פֿונעם שטעטל איבערגעוועסן בײַ זיך אין זײַן שײַנער פּריצי-שער שטוב — אים האָט, אויפֿן צווייטן טאַג פֿון דער גרויסער הריגה באַהערשט אַ פּחד. מיטנעמענדיק דאָס געלט מיטן גאַלד און זיל-בער, איז ער מיט חיהן אַנטלאָפֿן אויפֿן דאַרף צו אַן אַרעמען ער-לעכן פּויער, מיט וועלכן ער האָט יאַרן לאַנג געהאַנדלט און האָט

אים גרויסע טובות געטאָן. אין דער מינוט, ווען ער האָט זיך דער-
שראָקן פֿאַרן טויט, האָט זיך אים געדאַכט, אַז דער בעסטער גוי
אין דובאַווע איז דער אַרעמער און ערלעכער אַניסקאַ טשערנאָוואָל,
און יענער האָט אים אַרויסגעגעבן די באַנדיטן גליַך ווי ער האָט
אים אָפּגעגעבן צו די הענט זיין פֿאַרמעגן. די גרינע טויזנטער האָט
ער נאָר זיך איבערגעלאָזן. מיט זיי האָט ער דערנאָך געוואָלט זיך
אויסקויפֿן פֿון טויט, נאָר די היימישע גוים האָבן אונטערגעוואָגט
די באַנדיטן, אַז ער, שמואל־יצחק, האָט זיי זייער ליב געהאַט און
דעריבער האָט מען אים גענייט צו טאַנצן איבער דער גאַס מיט
די גרינע טויזנטער אין די הענט ביז צו זיין נאַסן לעבעדיקן קבֿר.

די דובאַווער שמידן האָבן אויך געזען, ווי אזוי די באַנדיטן-
זעלנער האָבן געטראָגן אויף אַ שפיז די שיינע און יונגע שנור פֿון
יוסף סאַלאַדאַוויק. זי איז געווען אַ גרויסע שיינהייט און איז אַלט
געווען נייַנצן יאָר. געבוירן און אויסגעוואַקסן ביי אַרעמע עלטערן
אין גאַלאַוואַניעווסק, האָט זי צו זעכצן יאָר געענדיקט די גימנאַזיע
און צו אַכצן איז זי געווען אַ פֿאַרמאַצעוטיין. מיט זלמן סאַלאַדאַוויק
האָט זי חתונה געהאַט אויס ליבע מיט אַ האַלב יאָר צוריק און גע-
ווען איז עס אַ גליקלעך פֿאַרליבט פֿאַרפֿאַלק.

אים האָט מען געהרגעט דעם ערשטן טאַג פֿון דער הריגה פֿאַר
איר אין די אויגן. דערנאָך האָבן זיך די באַנדיטן גענומען צו איר.
זיי האָבן זיך געשפיגלט אין איר שיינקייט און דערבײַ האָבן זיי גע-
ריסן פֿון איר די קליידער, שלעפּנדיק זי פֿון האַנט צו האַנט. נאָר
זי האָט זיי אַלעמען באַרויקט. זי האָט צו זיי געשמייכלט און צערט-
לעך געגלעט איבער די קעפּ. אַלעמען האָט זי זיי גערופֿן אין דער
פּערפֿומען־קלייט פֿון איר מאַן, דאָרטן וועט זי זיי אַלעמען שענקען
שמעקנדיקע זייפֿן און אַליין וועט זי זיך אָפּגיסן מיט אַ־דע־קאַלאָן,
דערנאָך וועט זי גיין מיט זיי אין ״שטוב״ אַרײַן.

די באַנדיטן האָבן זיך געלאָזט אַיננריידן און זינען מיט איר
אַוועק אין איר מאַנס פּערפֿומען־געשעפֿט און דאָרטן האָט זי זיך
פֿאַר זיי אַלעמען אין די אויגן געסמט מיט קאַרבאַל. די באַנדיטן-

יונגען זינען געוואָרן ביז ווי די וועלף און האָבן זי אויף אַ שפּיז אַרויסגעטראָגן אין גאַס אַרײַן, נאָר זי איז שוין געווען טויט.

די שמידן זינען אויך געווען די שטומע עדות בני דעם מאָר-טירער-טויט פֿונעם דובאַווער זיבעציק־יאָריקן גמרא־מלמד פּסח זבאַרסקי. ער, דער גרויסער למדן און שטילער ערלעכער ייד, פֿלעגט אין די הריגה־טעג פֿונעם זומער תרע"ט תמיד זיצן בני זיך אין שטיבל איבער אַ ספֿר. די אַלטיטשקע זינע מיט די קינדער און אייניקלעך זינען געזעסן פֿאַרשטעקט אויפֿן בוידעם און ער האָט אין דער שטיל געהיט די שטוב, נאָר אַז ער פֿלעגט דערהערן די קולות פֿון די געפֿיניקטע צום טויט, האָט ער זיך געכאַפט אויפֿן קול תהילים זאָגן. און גאָט האָט אַלע מאָל מיט אים חסד געטאַן. אויף זיין קליין אַנגעהוויקערט שטיבל האָט זיך קיינער נישט אומ־געקוקט. נאָר בני דער גרויסער הריגה איז זיין אַרעמע שטילע נעסט אויך צערויבט געוואָרן. געווען איז עס נאָך דעם ערשטן טאַג, און אויף מאָרגן, בעתן יאָרִיד, האָט זיך אַ צעריצטע שיכורע מחנה ווידער צו אים אַרײַנגעריסן. באַלד האָבן זיי אַנטדעקט דאָס באַהעל־טעניש אויפֿן בוידעם. אַלעמען האָבן זיי אַראָפּגעשלעפט אונטן. פֿאַר אים אין די אויגן האָט מען געטייט זינע קינדער און אייניקלעך און ער האָט אַלץ תהילים געזאָגט אויפֿן קול. דערנאָך האָט מען אים אַליין אַרויסגעשלעפט אין גאַס, וווּ ס'האָט געווימלט דער יאָ־ריד. מען האָט אים גלייך אָפּגעהאַקט די האַנט, אין וועלכער ער האָט דעם תהילים געהאַלטן. דער תהילים איז אַראָפּגעפֿאַלן אויף דער ערד, נאָר דער ייד האָט זיך אַנגעכויגן און האָט אים אויפֿ־געהויבן מיט דער אַנדערער האַנט. דאָן האָט מען אים אויך די צוויי־טע אָפּגעהאַקט און דער אַלטער גמרא־מלמד האָט נאָך אַלץ נישט אויפֿגעהערט צו טאַקן די פּסוקים אויפֿן קול. אַזוי האָט מען אונטער די פֿעסטע קלאַנגען פֿון זיין תהילים־דעקלאַמאַציע געהאַקט פֿון אים אַברים ביז ער איז שטיל געוואָרן. דאָן האָבן די רוצחים געצוואַנגען זיין בלינדלעכע אַלטיטשקע, זי זאָל אָפּוואַשן פֿון די שווערדן דאָס

בלוט פֿון איר מאַן און דערנאָך האָט מען זי אַליין געהרגעט מיטן זעלביקן קאַלטן געווער.

אַ גליקלעכער זון פֿון די שמדישע משפחות אין דובאַווע האָט אויך בנגעוווינט די לעצטע מינוטן פֿונעם ציוניסטישן אינטעלי-גענט און פּלל-טוער גדליה קאַרעצקי. ווען די באַנדיטן זענען באַ-פֿאַלן די באַיאַרנטע שיינע פֿרוי זענע, צו שענדן זי ביי זיך אין שטוב, איז ער אַרויסגעלאָפֿן אויפֿן גאַניק און האָט אַנגעהויבן צו שרצען אויף רוסיש: „איך בין אַ קאַמוניסט! זאַל לעבן לעגין און טראַצקי!“ — דערביי האָט ער אַנגעהויבן צו זינגען די „מאַרסעלעזע“, און זינגענדיק איז ער געפֿאַלן טויט נעבן זיין געשענדטער פֿרוי מיט אַ צעשאַסענעם קאַפּ און איבערגעבראַכענע הענט-אוי-פֿיס.

פֿאַרבני די אַפֿענע טירן פֿון די ייִדישע שמידערייען האָט מען אויך געשלעפט דעם לאַדיזשינקער בלעכער מיט זיין צוועלפֿיאַריקן בן-יחיד לעבעדיקערהייט אין קבר אַרײַן צו דער „גלינישטשע“. גע-כאַפט האָט מען זיי אין גאַס, ווען זיי האָבן זיך ביידע געהאַלטן ביי די הענט פֿאַרווונדטע און פֿאַרשמאַכטע, בעטנדיק אַ ביסל וואַסער ביי די היימישע גוים. פֿאַר זייערע אויגן האָט מען אויך געקעפט דאָס יונגע וויבל אסתר דינשטיין, וועלכע איז געווען שוואַנגער. אין מיטן גאַס האָט זיך אין מיסט און אין שטויב געוואַלגערט דער שוואַרץ-פֿאַרקעמטער קאַפּ אירער מיט די קעמעלעך אונטער די אוי-ערן און דערביי איז געלעגן דאָס עופֿעלע, וואָס מען האָט פֿון איר אויפֿגעהאַקטן בויד אַרויסגענומען, און די באַנדיטן האָבן זיך איבער-געוואַרפֿן מיט דעם ווי מיט אַ שפּילבאַלאָן.

זייערע אויערן האָבן אויך פֿאַרנומען די חוזק-געלעכטערס פֿון די היימישע גוים, ווען דער בעל-עגלה שלמה טעפּליצקי האָט גע-פֿאַדערט ביי די באַנדיטן אַ קויל פֿאַר זיך, און אַז זיי האָבן אים געהאַקט מיט די שווערדן, איז דער אַרומיקער פּויערשער עולם גע-פֿאַלן פֿאַר געלעכטער, שיטנדיק זיך מיט ווערטלעך, למאַי ער לאַזט זיך נישט שנעידן.

די ייִדישע שמידן האָבן אויך אַ טובה געטאָן שאול נאַכימאָ-

וויטשן, ווען מען האט אים געפֿירט אין די נאָסע גריבער אַרײַן. אין איינעם מיט זײַן דרײַאַריק ייִנגעלע האָט ער געבעטן די טובֿה, מען זאָל אָנשאַרפֿן גוט די שווערד און די באַנדיטן האָבן אים צו־ליב געטאָן. דער ייִדישער שמיד האָט עס אָנגעשאַרפֿט און שאולס קאָפּ איז געפֿלויגן ביז צו די קוזשניעס, באַשפּריצנדיק די ווענט מיט אַ רעגן פֿון בלוט און דאָס דרײַאַריקע קינד האָט מען לעבע־דיקערהייט אַרײַנגעשלײַנדערט אינעם ייִדיש־קהלשן קבֿר.

און די דובאַווער שמידן האָבן געזען דעם חזק־טויט פֿונעם באַיאַרנטן אַדוואָקאַט ניעסטראָוסקי מיטן ווייב, וועלכע מען האָט אַרויסגעשלעפט פֿון אַ תּבֿואה־שפּיטלער, אַ פֿאַרשטיינערטע פֿון פּחד, מיטן טויפֿצעטל אויפֿן האַלדז. ער האָט די באַנדיטן געוויזן די קמיע וואָס דער ווילשענקער גלח האָט אים אָנגעטאָן. זיי האָבן עס צע־ריסן בײַ די פּאַטשערניצען און הוראַ־קולות פֿון די היימישע גוים. נאָר ווי אַזוי דאָס פֿאַרפֿאַלק ניעסטראָוסקי איז אומגעקומען, וויס מען נישט, ווייל מען האָט זיי ביידן געהרגעט מיט אַזאַ שענדלעכן חזק־טויט, וואָס מען קאָן עס מיט קיין מענטשלעכן לשון נישט דערציילן...

מיט דעם ענדיקן די דובאַווער שמידן זייער גבֿית־עדות וועגן דער גרויסער הריגה אין די טעג י', י"א און דעם פֿרימאַרגן פֿון י"ב מנחם־אָב תּרע"ט. און ווייטער באַקומען מיר ווידער די גענויע כּראַניק פֿונעם דובאַווער פּראַלעטאַרישן קהלס־מאַן, משה שטעלמאַ־כער, וועלכער איז געשטאַנען אויף דער וואַך בײַ דעם צעשטערטן ייִדישן שטעטל ביזן סוף.

*

פֿרײַטיק אין דער פֿרי, ווען משה שטעלמאַכער איז אַרויס פֿון קעלער, האָט ער זיך שוין געמוזט שטעלן אויף זײַן קהלשן פּאַסטן. נאָך דעם ווי ער איז מיט ווילדע קולות אַנטלאָפֿן אין גאַס אַרײַן און האָט זיך אָנגעשטויסן נעבן דעם רבֿס שטוב אויף די היימישע פּויערים־יונגען, וועלכע האָבן זיך געשלאָגן איבער די שיך

מיטן רעקל פֿון מענדל בערדיטשעווסקי, איז אים שוין דימיטרי שאַ-
באַלינסקי אָנגעקומען אַנטקעגן מיט אַ פֿראַגע:
— וואָס טוט מען? די ווייבער מיט די קינדער זינען הונגעריק.
געווען איז עס נאָך פֿאַר האַלבען טאָג, ווען איינציקע באַנדיטן-
זעלנער האָבן זיך נאָך אַרומגעדרייט איבערן שטעטל. בני דעם זעל-
ביקן דימיטריין אין שטוב האָט נאָך קאַזאַקאָוו מיט זיין „שטאַב“
געפֿרישטיקט בני ווייניג-געגרייטע טישן, וווּ ס'האָט געשפּילט מוזיק,
די אַלע דריי הריגה-טעג איז ער זיין גאַסט געווען און בני אים אין
הויף האָט מען געשאַכטן ייִדישע קי און ציגן, דעם אַטאַמאַנס טיש
צו שפּינזן. די „ייִדישע כּפּרה“, טאַליע שאַבאַלינסקי, האָט געהאַלטן
אין איין כאַפּן ייִדישע עופֿות, געהאַקט פֿון זיי די קעפּ און געגעבן
די ייִדישע ווייבער צו די הענט, זיי זאָלן קאַכן מיטאַג פֿאַר די „געסט“,
נאָר דערבני האָט זי זיי געטרייסט, אַז זיי וועלן שוין באַלד אַרעק-
גיין.

דאָס דאָרף איז נאָך אַליק געווען יום-טובֿדיק, די היימישע באַנ-
דיטן האָבן נאָך אַליק געטראָגן זייערע איבערגעקערטע פעלצן מיט
די פֿאַרדרייטע היטלען, אונטערגעבונדן די בערד מיט די טשוּפּריי-
נעס, מען זאָל זיי נישט דערקענען, און די שיקסעס, פֿאַרפּוצטע אין
די זונטיק-לייבלעך מיט קרעלן און בענדער, האָבן שיכורע געטאַנצט
בני יעדן הויף, באַרימענדיק זיך מיט די רינגען און בראַסלעטן אויף
די הענט. דאָרטן, אין די גויישע גאַסן, האָט די מוזיק נישט אויפֿגע-
הערט צו שפּילן, מען האָט נאָך אַליק געשיכורט און געפֿרעסן בני
געגרייטע טישן פֿון פּל-טובֿ, זינגענדיק און שפּילנדיק אויף באַלאַ-
לינקעס און האַרמאָניקעס, און אין שטעטל האָבן נאָך געשאַלט די
גויישע טמאַ-געלעכטערס איבער די לעבן-געבליבענע.
צו די ייִדישע ווייבער און קינדער בני שאַבאַלינסקיין אין שפּינז-
לער זינען יעדעס מאָל אַריינגעקומען היימישע און פֿרעמדע באַנ-
דיטן-יונגען מיט פֿראַגעס: „ווער איז אַינער גאַט? לענין אָדער טראַצ-
קי?“... און איינער פֿון זיי האָט געפֿאַדערט, אַז די ייִדישע קליינע
קינדער זאָלן אים קושן, און אַז יענע האָבן זיך אין אימה געטוליעט

צו די מוטערס, האָט ער געשריגן, אָו ער וועט זיי אַלעמען לעבע-דיקערהייט אַרײַנוואַרפֿן אין דער „גלינישטשע“. די ווינבער מיט די דערשראָקענע קינדער אַרום זיך האָב אים געבעטן און געקושט די הענט, ביז ער האָט זיך געלאָזט אַננריידן און שטיל דעם שפּינכ-לער פֿאַרלאָזן. די דאָזיקע מענטשן-חיות זײַנען שוין געווען איבער-געזעטיקט מיט הריגות און רציחות. מען האָט נאָך אַלץ געשלעפט מיידלעך און וויבלעך צום שענדן. פֿון די אויסגעשמירטע און פֿאַר-שטעלטע פֿאַר אַלטע ווינבער האָבן זיי געריסן די קויטיקע טשעפּי-קעס און טיכלעך פֿון די שוואַרצע און בלאַנדע קעפּ, נאָר די נפֿשות האָט מען שוין מער נישט גענומען. די היימישע און פֿרעמדע באַנ-דיטן זײַנען שוין מיד געווען פֿון רויב און בלוט. משה שטעלמאַכער האָט שוין זיכער געקענט טראַכטן עפעס צו טאָן.

דאָס ערשטע האָט ער איבערגעצײלט זײַנע קינדער. זיי זײַנען אַלע זעקס אין איינעם מיט חנניהן געזעסן בײַ שאַבאַלינסקין אין שפּינכלער, צוגעטוליעט אין אַ ווינקל נעבן דער פֿאַרוויינטער מוטער. ס'האָט איר געפֿעלט דאָס זיבעטע קינד. געווען איז עס דווקא דאָס קליינע זעקסיאַריקע יינגעלע, וועלכעס האָט זיך מיט דער מאַמען נישט געוואָלט צעשיידן. מיט געוואָלד האָט זי אים אָפּגעריסן פֿון זיך און האָט אים, אַ וויינענדיקן, אָפּגעשיקט מיטן עלטערן מיידל צו בעריסלאָווסקי דעם קירושנער אין קעלער אַרײַן, ווייל זי האָט מורא געהאַט, אָו בײַ איר זײַנען דאָ צו פֿיל קינדער.

נאָר זי האָט די צוויי פֿייגעלעך אירע גוט באַוואַרנט. איר מאַנס קהלשע פֿאַרדינסטן זײַנען איר בײַגעשטאַנען, אַז יאָסל דער קירוש-נער זאָל אַרײַננעמען די קינדער צו זיך אין „סעקרעט“, ווייל אַ פֿעסטונג איז עס געווען. דעם גאַנצן זומער האָט ער מיט נאָך צוויי ייִדן, זײַנע קרובֿים, געגראָבן אונטער דער ערד בײַ זיך אין קעלער און מען האָט דאָרטן דאָס אמתע קונציקע באַהעלטעניש אויסגעבויט. געווען איז עס אַ קאַמער מיט אַלע באַקוועמלעכקייטן פֿאַר לעבעדי-קע מענטשן. פֿון אויבן האָבן דורך געלעכערטע אומזעבאַרע שפּאַרעס אַרײַנגעדערוגען פּאַסן ליכט און לופֿט צום אַטעמען און דער אַרײַנ-

גאנג איז געווען אזוי קונציק פֿארמאסקירט, אז די באַלעבאָטיים אליין האָבן זיך געדאַרפֿט מאַכן סימנים, ווי אַזוי אַרײַנצוגיין אינעווייניק. דער דאָזיקער „סעקרעט“ האָט געשמט אין דובאַווע און אַ סך מענטשן האָבן זיך דאַרטן געוואָלט באַוואַרענען, ווען ס'וועט קומען די בייזע מינוט פֿון ספּנות־נפֿשות. האָט מען זיך בײַ בעריסלאַווסקין באַשמעלט פֿלעצער אין זײַן קעלער, ווי בילעטן אויף אַ פֿאַרשטעלונג, וועלכע ווערט אָנאַנסירט בײַ צײַטנס. נאָר נישט אַלע זײַנען געווען פֿון די גליקלעכע, ווייל דאָס דורכגעגראָבענע קעלער־שטיבל איז נישט איבעריק גרויס געווען. דערצו איז יאָסל דער קירושנער אליין געווען אַ גרויסער בעל־משפּחה און האָט געוואָלט אַלע זײַנע פֿרײַנט האָבן געבן זיך. איבעראַל האָבן זיך דאָן אַלע אַזוי נוהג געווען. אין די גרויזאַמע מינוטן פֿון לעבנס־געפֿאַר און טויטשרעקן פֿלעגט מען אָנווענדן די לעצטע פּוּחות, אַז אַלע קרובֿים פֿון דער משפּחה זאָלן זיך האַלטן אין איינעם, כדי מען זאָל דעם לעצטן ווילן איבערגעבן איינס דאָס אַנדערע. ווער עס וועט לעבן בלײַבן, זאָל וויסן וואָס צו טאָן מיטן איבערגעבליבענעם פֿאַרמעגן, אָדער פֿאַרזאָרגן אַן אַלמנה מיט יתומים, און אויב אַלע וועלן געהרגעט ווערן, זאָל מען אין איינעם קומען צו קבֿר ישראל.

דאָס איז אויך געווען דער אידעאַל פֿונעם מיושבֿדיקן און פֿאַר־מעגלעכן קירושנער יוסף בעריסלאַווסקי. דעריבער האָט ער מיט זײַנע קרובֿים אַזוי פֿיל געאַרבעט און אַ גאַנצן זומער געגראָבן זיך אונטער דער ערד. ער האָט געוואָלט באַוואַרענען זיך מיט זײַן גע־זינד און די גרויסע משפּחה זײַנע אויף לעבן און טויט. נאָר בײַ דער גרויסער הריגה אין דובאַווע איז קיין באַהעלטע־ניש נישט געווען. זײַן פֿאַרבאַרגענע קאַמער אונטערן וואַנט פֿון קע־לער האָט מען אַנטדעקט דאַנערשטיק בײַ טאָג, ווען אַ קינד האָט דאַרטן אָנגעהויבן צו וויינען, און ווי אַזוי מען האָט דאַרטן געטייט נפֿך געזינדן, ווייס קיינער נישט, ווייל עדות זײַנען נאָר די שטומע ווענט, אָנגעזאַפטע מיט בלוט און מאַרד פֿון ייִדישע קעפֿ. דאָס פֿערצײַאָריק מיידעלע פֿון משה שטעלמאַכער, וועלכע איז על־פי

נס אנטאלאָפֿן אין גאָס אַרײַן, געדענקט גאַרנישט צו דערציילן. זי האָט גלייך באַקומען אַ שרעקלעכן נערוון־אַטאַק און איז ערגעץ אומגעפֿאלן אין אַ שטוב, וואָס איז געשטאַנען חרובֿ מיט אויסגע־האַקטע פֿענצטער און טירן. צווישן אויפֿגעריסענע קישנס און צע־בראַכענע פֿלים איז זי דאַרטן איבערגעלעגן די נאַכט און אין דער פֿרי האָט אַ גויע צופֿעליק דערהערט אירע היסטערישע קולות, האָט זי דאָס מיידל פֿאַר אַ האַנט געבראַכט צו שאַבאַלינסקין אין שפּייכ־לער, און דאָס ברודערל איז געבליבן דאַרטן צווישן די ביינער און שאַרבנס פֿון בעריסלאָוסקיס משפּחה, וועלכע די גוים האָבן דער־נאָך אַרײַנגעשלינדערט אין „גלינישטשע“.

נאָר דאָס טויטע קינד זינס האָט בײַ משהן קיין איין טרער נישט אַרויסגערופֿן.

פּרץ מאַרקיש

פֿון דער פּאַעמע

ד' קופּע

נאָך איך, הרוגים פֿון אוקראַינע,
וון פֿול מיט איך די וערד איז,
אין אויך נאָך איך, געשאַכטענע אין „קופּע“,
אין האַראַדישטש, דער שטאָט ביים דניעפּער —
קדיש!

ניט! לעק ניט, חלב הימלשער, מײַנע פֿאַרפֿאַטטע בערד,
פֿון מײַנע מײַלער כליופּען¹ ברוינע ריטשקעס דזשעגעכץ²,
אַ ברוינע ראַשטיניע³ פֿון בלוט און פֿון געזעגעכץ,
ניט! ריר ניט דאָס געברעך אויף שוואַרצער דײַך פֿון דרײַערד.

¹ גיסן זיך (מיט גערויש) ווי בלאַטע. — ² ווי האַלצמעל. — ³ פֿאַרקגעטעכץ.

אַוועק! סע שטינקט פֿון מיר, סע קריכן אויף מיר פֿרעש!
 דו זוכסט דיין טאַטע-מאַמע דאָ? דו זוכסט דיין חבֿר?
 זיי זינען דאָ! זיי זינען דאָ! נאָר ס'שטינקט פֿון זיי אָן אוויר!
 אַוועק! זיי לויזן זיך צערעפעטע⁴ מיט הענט צעבויגענע ווי מעש...
 אַ קופּע קויטיק גרעט⁵ — פֿון אונטן ביז אַרויף איז!
 נאָ! וואָס דיר ווילט זיד, דולווינט, קראַץ-אַרויס און נעם דיר!
 אַנטקעגן זיצט דער קלויסטער, ווי אַ טכור, בני קופּע
 אויסגעשטיקטע עופֿות.

אַ חלבֿענע הימלען! אַיך צו לאַנגע יאָר די שבתדיקע העמדער!
 און טראַגט געזונטערהייט, אין גחת, אַלע, אַלע!
 י"א תשרי תרפ"א...

*

פֿאַרזונקען זיצט די שטאַט אין שטילקייט ביז די לענדן,
 ווי אין אַ זומפֿ אַ ליידיקער אָן איבערקערטער וואַגן...
 אַ ס'זאָל כאַטש עמעץ זיך מיט עפעס קומען ווענדן,
 ס'זאָל עמעצער כאַטש עפעס קומען זאָגן!...

אַ וויי-און-ווינד נאָר וויינט אַ שקיעה, ווי אַ שפּאַרבער
 אויף דאָך אויף בלינדן פֿון אַ בעטלערישער דלאַגי⁶...

אַ עפֿן, עפֿן-אויף דיין שטענדיקן שער-בלאַט
 אַלמעכטיקער פֿון וועלטן —
 הנני העני...

כ'באָגער מיט דיר אין תפֿילה איצט באַהעפֿט זיין,
 און נאָר אויף לעסטערן און נאָר אויף שעלטן
 באַוועגן זיך מיין האַרץ און מינע לעפֿצן...
 אַ מינע אויסגעדאַונטע געווענדטע הענט.

⁴ צעפֿאַטשקעטע, צעקראַכענע, — ⁵ וועש, — ⁶ האַנטפלאַך.

געשענדט אין צענטן —

נאָ דיר, נאָ דיר! ...

און צערטל זיי, און לעק זיי, ווי אַ הונט
אויף פֿעל צערקעציקטער — אַן אינטערדיקע ווונד,
איך בין זיי דיר מנדר! ...

איך האָב דיר אויפֿגעשטעלט אין מיטן מאַרק אַ נייעם משכן, גאַט.
אַ שוואַרצע קופּע, ווי אַ בלוטער ...
באַזעץ זיך אויף איר דאָך דעם ברוסטיקן,
גלייך ווי אַ ראַב אַן אַלטער אויף אַ מיסטקאַסטן ...

מנין האַרץ, מנין האַרץ, מנין אויסגעדאַוונט האַרץ,
מיט אַלע אַפּוואַרפֿעכצן, — נאָ דיר, נאָ דיר! ...
און פּיק עס, פּיק אויף ריזטוואַגן פֿון צוואַנציק דורות דיר געבראַכט
— איך בין עס דיר מנדר! ...

אַ וואַנדער־שטעקן וואַלגערט זיך און וואַרט שוין דינע טראַט
נאָך קינס אַפּגעשרויפֿטע רעכטע פֿיס ...
נ'אויף קידוש — בלוט
פֿון הַבֿלס האַלדז — אַ היטל —
קיל איך דיר ...

פֿאַרהילעכטער!

ס'האַט זיך דאָ אַפּגעשטעלט אַ שוואַרצע בויד מיט
שלאַפֿנדע פֿאַרשוין,

אין בלאַטע אַננגעריכטע,
און עפעס, עפעס דאָרטן רירט זיך ...

אַ טייכן סמאָלענע פֿון מנינע אויגן,
אויסגעזויגענע אויף טהרה — נאָ דיר, נאָ דיר!
אַ שוואַרצע בויד מיט שלאַפֿנדע פֿאַרשוין,

אין בלאַטע אינגער־כטע...
מען פֿירט דאָרט נאָך, מען פֿירט דאָרט נאָך, מען פֿירט דאָרט...

— נעם, צלם-איבער זיך און צייל זיי אויס!

אַ שקל פֿון אַ קאַפּ,

אַ שקל פֿון אַ קאַפּ,

און שטויס זיי, שטויס,

ווי שטענדיק אַפּ,

— איך בין זיי דיר מנדר,

איך בין זיי דיר מנדר!...

*

אַ, וויינט און קוויטשעט, האַלבנאַכטישע צוגן,
פֿאַרחתמעטע מיט שטיקלעך בלוט, ווי טריוואַקסענע קאַפקעס⁷...
קריצט-אויס אַ בילעניש אויף נאַכט, ווי שטראַמען רויטע,
אַן צייכנס און אַן ווערטער,
און שטערט ניט די עבֿודה,
און וועקט ניט אויף די וועכטער...

שוין שוואַרצע ריוועס⁸ רויכערן-אַרויף

דניע צעקראַצטע בריסטן,

ווי שלענג פֿאַרשאלטענע זיך ראַטשקעווען⁹ אויף בניכער...

— איך צאָם דיר אויף

אַ פּלויט אַ הויכן,

שלאַפֿנדיקע מיסטוויג,

מיט שוואַרצע פֿינדלען אויפֿן טעווער¹⁰,

— אַני הגבֿר...

⁷ (קופּקעס) שוויצן, ווי קאַפּצודעקן. — ⁸ גריבער. — ⁹ קריכן. — ¹⁰ אונ-
טערגעוואַרפענע קינדער ביים טויער.

אַז קיינער זאָל אַהער ניט צוגיין,
און קיינער זאָל פֿון דאַנען אָפּגיין ...

אַ צוג אַנטקעגן צוג מיט זעצנדיקע טאַצן,
פֿון זינטן צוגן, צלמט זיך מיט צייכנס,
אַ טרייסט זיך, וועלט, מיט בלוטיקער אילומינאַציע! ...
און איר, ווי אַ פֿאַררויכערטער לאַמטערן,
וועל גיין

אַליין

הרוגים וועקן

אַן שטעקן

און אַן טופּען:

— „שטייט-אויף, הרוגים אין דער קופּע,
שטייט-אויף צו עבֹדת הבורא“! ...

*

היי, איר, קרעמער,

איר, טענדלערס נאַכטישע, פֿון אַלטע מערק,
באַגרעבער,

תכריכים-שוואַרצע וועבער,

— איר אַלע — אויף

פֿון אַנער מיטנרו,

פֿון אַנער מיטנגאַכט

און פֿון געלעגער! ...

— פֿון אַלע זינטן וועלט, פֿאַרברענטע טראַגט מען ספֿר-תורות
אויף ברודערשאַפֿט מיט אַנן אין קופּע זיך צו טרייסטן ...
סע בייטן זיך דאָרט מאַה אַלף פּלייצעס,
דאָס זילבער פֿון דעם שוואַרצן אַרון שוידערלעך און שווער איז:
נאָר יעדער גרוילט מיט משאָ הייליקער צו זיין באַוואַרנט,
נאָר יעדער לעכצט באַרירט זיין מיט לזויהדיקן אַרון ...

און אונטן קניקלט דאָרט אויף רויטער בלאַטע דורכגייענדער ווינט.
אין ווינדעלעך פֿאַרהילט, אַ זיבעלע, אַ ברעקל קינד ...

און רודערן זיך פֿרעגלדיקע ליבבער אויף
מיט אויסגעשמירטע טמא פֿויסטן פֿון אַ שמייכלדיקן שלאָף
און שריינען אויף משוגע און מטורף:

— צוריק!

— צוריק!

ס'איז דאָ ניטאָ קיין רו פֿאַר הייליקע, פֿאַר ספֿר-תורהס! ..."

און ווינטן וואַיענדיקע לאַכן:

— א ל מ ל א ר ח מ י ס ...

*

צעבלוטיקט וואַלגערט זיך אויף גאַסן גאַט,
אי אונטער גלעקערס פֿניערלעכן ווילדן וויאַקען¹¹,
אי אונטער דינע טענץ, אַ צווייטער בבלשער גאַלגאַט! ...

צו דיר, צו דיר, אַ קופּע מיסט, אַ מלפּה באַרג
וועט זיך אין מיטן מאַרק
זיין קערפּער צוויאַקען¹²,
ווי צו דער ערד זיך צוויאַקעט פֿאַקנדיק די שטאַט ...

גאַלגאַט!

שוין ציילן קלויסטערס אָפּ, ווי טענדלערס נאַכטישע, פֿאַר גאַט
דאָס זילבער;

ביי דינע טראַט

פֿון קרוינען אויסגעשנייט האַט זיך אַ בלענדניקער האַגל!

¹¹ קלינגען. — ¹² בייגן, ציען.

- איך קלאַפֿ־אַרײַן דעם ערשטן צוויאַק אין זײַנע פֿליגל
אויף דײַנע הויכע, קופּע, בבלדיקע ווענט ...
- אויף ערשטן טראָפּן בלוט פֿון דײַנע הענט
— אַ דאַרשטיקער, אַ תּפּילהדיקער לאַגל —
- שוין אונטערשטעלט האָט זיך דאָס מויל דאָס שרײַפֿהדיקע
פֿון באַגינען ...
- נ'בני דײַנע אויסגעשמירטע פֿיס אין וויסן טרויער,
ווי נײַנצן בלינדע מאַגדאַלינעס
— פֿאַרגעבונג בעטן נײַנצן דורות! ...

ה. רױזנבלאַט

יזכור

- דאָס יאַרצײַטליכט אין ווינקל ברענט.
בייג־אַן דײַן קאַפּ, פֿאַרברעך די הענט
און זאָג מיר נאָך, נאָר שטיל זאָל זײַן,
פֿאַרדריק די צײַן און האַלט זיך אײַן ...
- בלויו דו און איך, און קײַנער מער
זאָל זען, ווי עס פֿאַלט דײַן טרער,
זאָל זען דײַן צעבראַכנקײַט.
- און איצט זאָג נאָך מיר, וואָרט פֿאַר וואָרט:
— פֿאַר אַלע די וואָס פֿוילן דאָרט,
פֿאַרגעסענע אין שונאס לאַנד,
פֿאַר זײַ וואָס בײַגן זיך אין שאַנד
און שטייען פֿאַר דער גאַנצער וועלט,
די הענט ווי בעטלער אויסגעשטעלט
און וויזן זײַער נישטיקײַט.

פֿאַר דיר, מײַן בלייד, דערשראַקן קינד,
 וואָס בייגט זיך, בייגט זיך דאָ אַצינד
 אין שוואַכן, בלייבן יאַרצײַטשנין,
 און האַלט זיך קוים פֿון שליוכצן אַיִן.
 פֿאַר מיר, פֿון וועמעס ליפּ עס טריפֿט-
 אַראָפּ מײַן האַרץ מיט גאַל און גיפֿט,
 פֿאַר מיר און מײַן צעביטערטקײַט —

הייב־אויף, אָ גאַט, דיין שטאַרקע האַנט
 און רעכן זיך פֿאַר אונדזער שאַנד!

1920

אַלטער קאַציונע

דאָס זטע בילד פֿון דער דראַמע

שוואַרצבאַרד

אין אַ געשאַכטענער שטוב

עס הערט זיך דער היידאַמאַקן־כאַר. קלינגט ווייט און
 דראַענדיק. ער ווערט אַלץ שטילער, ווי ער וואַלט זיך דער-
 ווייטערט. די סצענע שטעלט־פֿאַר אַ פֿאַגראַמירטע שטוב
 מיט ברייט אויפגעריסענע טירן־פענצטער אין מאַרק אַרויס.
 אין דעם רויטלעכן פֿאַרנאַכט ציען דורכן מאַרק לחיות מיט
 שיטערע, פֿאַרשטיקטע יללות. די לחיות חזרן זיך איבער
 מיט קורצע הפסקות. אין דער שטוב ברענט עלעקטרי.
 עלעקטרישע לעמפלעך גלאַצן אויך אין די קעגנאיבער-
 דיקע ווייטע פענצטער פֿון מאַרק, כאַטש סײַז נאָך גישט
 נאַכט.

אין מיטן דער פֿאַגראַמירטער שטוב שטייט אַ מיליטערי־מאַן
 מיטן פנים צו די פענצטער אין מאַרק. זײַן אוניפֿארמע איז

א פרוי וויינט, סקולפטור אין באַנדו פון יעקב עפשטיין

נישט קיין רוסישער. ער שטייט אָנגעלענט אויף זיין
ביקס און באַוועגט זיך קוים-קוים, ווי אַ בוים פון ווינט.
זיין באַוועגונג איז אין ריטעם מיטן פאַרשטיקטן געקאַמער
פון די לוויות אין מאַרק. דער מיליטער-מאַן איז
שוואַרצבאַרד.

דאָס שטומע בילד געדויערט אַ 20-30 סעקונדעס. עס קומט-
אַרײַן אַזער שוואַרצמאַן מיט פעסטע מיליטער-טרייט, מיט
אַ רעוואָלוער פאַרויס — גרייט. שוואַרצבאַרד, פאַרזונקען
אין זינע מחשבות, האָט פאַרשפעטיקט. בליצשנעל כאַפט
ער זיין ביקס, שפּרינגט אָפּ אַ פאַר טריט און אָט שטייען
זיי שוין, איינער קעגן אַנדערן, גרייט צו שיסן. וויאזוי אַ
15-10 סעקונדעס עקספּאָזיציע.

שוואַרצבאַרד — באַמערקט אַ רויטן שטערן אויף שוואַרצ-
מאַנס היטל. זע נאָר! אַ רויטער!

שוואַרצמאַן — אַ סיוּפּריז פאַך דיר, פּראַנצויז!
שוואַרצבאַרד — אַ טעות, חבֿר. איך בין אַ ייד פֿון פּראַנציי-
זישן פּרעמדן-לעגיאָן. איצט — אין דער בריגאַדע פֿון יידישער זעלב-
שוך.

שוואַרצמאַן — לאַזט אַראָפּ דעם רעוואָלוער, פאַרשטעקט אין
דער קאַבורע¹. דאָ קאָן מען אַן אייגענעם טאַטן נישט דערקענען. שוין
לאַנג זייט איר אין שטאַט?

שוואַרצבאַרד — ערשט אַ האַלבע שעה. מיר זינען אַרײַן
אויפֿן רוקן פֿון סעמאַסענקאַס באַנדעס.

שוואַרצמאַן — גרויסע אויפֿטוערס זענט איר קעגן זינע באַנ-
דעס!

שוואַרצבאַרד — יאָ, פֿאַראַן פֿון וואָס צו זיין פֿאַרצווייפֿלט. איך
שטיי און קוק, איך שטיי און קוק... בליקט צו די לוויות אין מאַרק.
מײַן נאָמען איז שוואַרצבאַרד.

¹ רעוואָלוער-טאַש.

שוואַרצמאַן — מײַן נאַמען — אַשר שוואַרצמאַן. בײַדע —
גיבן זיך די הענט.

שוואַרצבאַרד — אַשר שוואַרצמאַן! אַ ייִדישער דיכטער?
שוואַרצמאַן — מען זאָגט אַזוי... אַבער איר מוזט זײַן שוין
גאַר אַ פֿליסיקער לייענער, אויב איר האָט געהערט פֿון מיר.
שוואַרצבאַרד — נאָך וואָס זאָל איך ליגן זאָגן? כײַן אַליין
אויך געכאַפט אין דער מעשה...
שוואַרצמאַן — הער נאָר, זאָלסטו לעבן, אַ באַגעגעניש פֿון
צוויי דיכטערס!

שוואַרצבאַרד — אייערע זינען שוין לאַנג אין שטאַט?
שוואַרצמאַן — דערווייל נאָר אַ ראַזוועדקע.² די באַנדעס
האַבן נאָך נישט אָפּגערייניקט דעם וואַקזאַל.

שוואַרצבאַרד — האָבן זיי דאָ אָפּגעשפּילט אַ חתונה!
שוואַרצמאַן — איך זע שוין. קיין לעבעדיקער מענטש נישטאָ?
שוואַרצבאַרד — פֿרעג בײַ די ווענט, איך שטיי שוין אַ מי-
נוט צען און קיינער האָט זיך נישט באַוויזן. עלעקטרי ברענט, ווי די
היזער וואָלטן פֿון זינען אַראָפּ.

שוואַרצמאַן — זעצט זיך צו. יא, אַזוי זעט עס אויס אין אַ
ייִדישער שטוב, ווען מען שעכט אונדז אויס ביזן וואַרצל. חבֿר שוואַרצ-
באַרד! ס'איז מיר אַ רחמנות אויף מײַן ליד, ווי אויף אַן עופֿעלע אין
פּאַגראַם. זיי האָבן עס אַוועקגעשאַכטן! אַט איז זי, די לופֿט פֿון פּאַ-
גראַם, די לופֿט פֿון אַ פֿאַרלאָזענער יאַטקע. חבֿר, קומט. שטאַרקער
ווי אַ מענטש בין איך נישט.

שוואַרצבאַרד — וווּהיין גיין? איך קאָן נישט אַוועק פֿון דאָ-
נען. איך בין ווי צוגעבונדן, ווי די שטוב וואָלט געווען מײַנע, און
איך — דער שטובס. איך שטיי אַזוי און טראַכט וועגן דער זיסקייט
פֿון נקמה.

² אויסשפיר־סאַלדאַטן.

שוואַרצמאַן — נקמה — אין וועמען? אין שיכורע קאָזאַקן מיטשעוויקעס?³ אין זייערע אַטאַמאַנען? אין אַ פֿאַרפֿירט פֿאַלק?

שוואַרצבאַרד — אין זייערע פֿאַרפֿירערס!

שוואַרצמאַן — פעטלורען מיינט איר? איז ערשטנס, איז ער אליין דער פֿאַרפֿירער; צווייטנס, איז ער אַ מענטש. ווי ווייניק אַזאַ נקמה קאָן באַפֿרידיקן? ניין, ברודער, מען מוז איבער גאַנץ אוקראַינע מיטן טראַקטאָר איבערגיין, איבערן גאַנצן לאַנד, איבער דער גאַנצער וועלט! דאָן וועט מען פֿאַרפֿלאַנצן עפעס ניס. איך האָב אויך געהאַט אַ סענטימענט פֿאַר אוקראַינע, פֿאַר איר זעלבשטענדיקייט און פֿאַר... פעטלורען אַפֿילו. שפּרינגט־אויף. אַך, צום טיילו! דאָ יאָש⁴ קיזעו! אַט איז מײַן נקמה!

שוואַרצבאַרד — אַ פֿירער פֿון באַנדיטן טאָר נישט לעבן.

ייִדיש בלוט איז קיין וואַסער נישט!

שוואַרצמאַן — איר פאַסט עס אויף צו אינטיווידוואַליסטיש און צו נאַציאָנאַליסטיש, חבֿר. איר מוזט זיין, אָדער אַ ציוניסט, אָדער אַן אַנאַרכיסט.

שוואַרצבאַרד — איינס פֿון די ביידע האָט איר זיכער גע־

טראַפֿן.

שוואַרצמאַן — אַט זעט איר שוין. נו, איך וועל גיין. פֿון דעסט וועגן וואַלט איך אַנד געראַטן מיטגיין. פֿון די גרויסע נקמה־געפֿילן קאָן מען אַ מאַל אַרבעטן אין זיך אליין, אין דער דאָזיקער גע־שאַכטענער שטוב.

שוואַרצבאַרד — ווהיזן זאָל איך גיין, ווהיזן? נישטאָ קיין

וועג.

שוואַרצמאַן — נו, חבֿר, איר זינט דאָך נישט קיין יידענע.

שוואַרצבאַרד — ניין, נישט קיין יידענע, נאָר צו פֿיל ייד פֿון אַ גאַנץ יאָר. איך האָב מיטגעמאַכט, אין רוסלאַנד, די רעוואָלוציע אין פֿינפֿטן יאָר. איך בין געקומען, ווי אויף מײַן אייגענער שמוחה,

³ (אַ חזק־נאַמען?) אַנקעגן באַלשעוויקעס און מענשעוויקעס — מיטשעוויִקעס... אַנשיקענישן. — ⁴ וועסט אַפּגעבן.

צו דער איצטיקער. האָבן די ייִדישע צרות פֿאַר מיר די גאַנצע וועלט פֿאַרשטעלט. איך זע שוין קיין וועג נישט. חבֿר. און נישט אַזוי די צרות, ווי דאָס ייִדישע אומבאַהאַלפֿנקייט. איך, דער פֿראַנציזישער לעגיאַנער, קאָן דאָס שוין נישט תּוֹפֿס זײַן, ווי אַזוי איז דאָס אַ גאַנץ פֿאַלק אַזוי קלאַגעדיק אומבאַהאַלפֿן, אַזוי צו חוּק? ווי לאַזט מען זיך דאָס שעכטן ווי די קעלבער, צו אַל די רוחות!

שוואַרצמאַן — יא, אַזוי זעען מיר אויס. נו, לאַמיר עפעס נעמען צום אַנדענק פֿון דער דאָזיקער געשאַכטענער שטוב. אַט נעמט, חבֿר, דאָס צעריסן ספֿרל. עס טויג פֿאַר אַנך, ווען איר זינט אַפֿילו אַ פֿרינדענקער. און איך... איך וועל מיר נעמען די פֿאַטאַגראַפֿיע פֿון אַט דעם מיידל. זעט סאַראַ סימפּאַטיש פּנים. ווען איך ווייס, אַז זי לעבט, וואַלט איך איר צו די פֿיס געפֿאַלן. וואָס מיינט איר, אַ רויטאַרמיער האַט קיין האַרץ נישט? נישט מער — אונדזער וועג איז אַן אַנדע-רער: טויט אַדער רויט.

פֿון הינטער אַ צעבראַכענער טיר קריכט-אַרויס אַן אַלט פּויערל. פּויערל — נעמט נישט אַוועק פֿון דאַנען קיין זאַך, איר, קריסט-לעכע מענטשן. געדענקט אין גאַט! דער אַטאַמאַן סעמאַסענקע האַט דאָך אַליין געזאָגט: הרגעט, שלאַגט, אַבער ייִדיש פֿאַרמעגן זאָלט איר נישט אַנרירן. גייט עס צום טיזוול! ס'איז פֿאַרשאַלטן!

שוואַרצבאַרד — דאָס האַט ער דיך איבערגעלאַזט אַפּצוהיטן דאָס ייִדישע פֿאַרמעגן, דיין אַטאַמאַן?

פּויערל — וועלכער אַטאַמאַן, ליבינקער?

שוואַרצבאַרד — נו, סעמאַסענקאַ. האַסט דאָך אַודאי געהאַלפֿן

שלאַגן, שעכטן, ברעכן און באַקומען דיין חלק דערפֿאַר?

פּויערל — גאַט, שטראַף מיך נישט! קיין האַרץ נישט געהאַט.

איך בין, טיזערינקער, אַ היימישער, אַ היגער. איך האָב דאָ יעדעס קינד ביים נאַמען געקענט. אַפֿילו הינער, אַז מען האַדעוועט זיי אַליין אויס, קאָן מען אויך נישט שעכטן.

שוואַרצבאַרד — וואָס זשע דרייסטו זיך דאָ אַרום?

פּויערל — איך דריי זיך אַרום? איר דרייט זיך אַרום. ליבינ-

קע. דערזען, דו ביסט אַרײַן, בין איך דיר נאָכגעגאַנגען. ביסט גע-
שטאַנען שטיל — בין איך געשטאַנען שטיל. שפעטער איז דער צוויי-
טער אַרײַן. מען מוז דאָך דערהאַלטן אַ שטיקל אַרדענונג!
'שוואַרצבאַרד — און פֿאַרהיטן פֿון אַ גנבֿה... זײַן עסק איז
דאָס?

פֿויערל — אַז איך בין דאָ געווען דער נאָכטוועכטער. איך קאָן
דאָך אַלע היימישע.

שוואַרצבאַרד — פֿאַר וועמען היסטטו דאָ די שטובֿ? אפֿשר
איז נאָך ווער בניס לעבן פֿאַרבליבן?

שוואַרצמאַן — גײַט צו מיט שווערע טרייט צום פֿויערל מיטן
רעוואָלווער. זאָג, אפֿשר באַהאַלטסטו עמעצן? אוי, דאָן איז דיר נישטאַ
וואָס מקנא צו זײַן. זעסט?

פֿויערל — מיט אַ פֿאַל אויף די קני: ליבינקער! וואָס רעדסטו,
וואָס? וועמען באַהאַלט איך דאָ אויס? אַז מען האָט אַלע אויסגע-
שאַכטן? אַלע ביז איינעם שוין אויסגעשאַכטן! נישט פֿאַרבליבן קיין
ייד, איך זאָל זאָגן, אויף אַ חשבון צו מאַכן. זיי האָבן זיי אַרויסגע-
שלעפט פֿון אַלע ווינקעלעך. נישטאַ מער. נישטאַ. איר זאָלט מיר
אפֿילו דערשיסן פֿאַר אַ ייד — איז נישטאַ. דערזעט, אַז שוואַרצבאַרד
מאַכט אַ באַוועגונג צו גיין אין צווייטן צימער. דאָס איז איבעריק!
אַהין גיי נישט, טייערינקער. מען דאַרף נישט. דאַרט איז נישט גוט.
אין יענעם צימער. דאַרט ליגן מתים, סאַמע מתים.

שוואַרצבאַרד — גיט אַ פֿראַגל־אויף די טיר און אַ שפרונג-
אַפֿ צוריק. גיט זיך אַ וויש דאָס פֿנים, ווי פֿון אַ הייסן ווינט. אוי, אַזוי
פֿיל! אַזוי פֿיל! אויף טיש און בענק!

פֿויערל — זעט איר שוין, האָ? זעט איר שוין? איך זאָג נישט
קיין ליגן, ליבינקער, נישטאַ קיין ייד! דערזעט, אַז שוואַרצבאַרד פֿאַר-
שטעלט זיך דאָס פֿנים. וואָס? זענט איר נישט פֿון פעטלורעס יינג-
לעד?

שוואַרצמאַן — גיין.

פֿויערל — איבערגעדאַשט, שטייט־אויף. טאָ ווי אַזוי זשע קומט

איר אין שטאָט אַרײַן? סעמאָסענקאָ איז דאָך דאָ!
 שוואַרצמאַן — ער וועט שוין מער דאָ נישט זײַן!
 פֿויערל — אַ רחמנות אַייערע קעפּ. קינדער. אַ רחמנות אַייע-
 רע יונגע קעפּ! איר זײַט נישט קיין פעטלוראַוועס?
 שוואַרצמאַן — נײַן, אַלטער, נײַן. מיר'ן דאָ קיינעם נישט אָנ-
 רירן, אויב עמעץ לעבט נאָך.

פֿויערל — אויף אַייערע נאמנות?

שוואַרצמאַן — אויף אונדזער נאמנות.

שוואַרצבאַרד — גלייבט אים נישט, חבֿר. דער אַלטער איז
 גערירט. דאָרט זײַנען מתים. אַ צימער פֿול מיט מתים.

פֿויערל — יאָ, נעכטן האָבן זיך טאַקע די לעבעדיקע באַהאַלטן
 צווישן די טויטע, איז געקומען פֿרײַליך גרינבערג פֿון שפיטאַל און
 זײ פֿון צימער אַרויסגעטריבן. הײַנט האָט מען אַנד דערווען, זײַנען
 זײ פֿאַרקראַכן אין קעלער. איצט מוז איך זײ אַרויסלאָזן. זײ וועלן
 דאָרט ווערן דערשטיקט. הײַבט-אויף די טיר פֿון שטובקעלער. שמילו!
 יאַנקל! אַרויס פֿון קעלער! דאָס זײַנען נישט קיין קאַזאַקן. צו שוואַרצ-
 מאַנען און שוואַרצבאַרדן. אַזוי, אַזוי, קינדערלעך, האָט זיך אָנגעזעצט
 אַ פעטלוראַ אויף אוקראַינע! ער האָט זי, זאָגט ער, ליב. אַט אַ זעט
 איר, די ליבע זײַנע... מען טראָגט זי דורכן מאַרק אויפֿן ייִדישן בית-
 עולם. שפעטער וועט מען זי טראָגן אויפֿן קריסטלעכן. אַנז, ייִנגלעך
 מײַנע, אַ רחמנות אויף אַייערע יונגע קעפּ! סעמאָסענקאָ איז נאָך פֿון
 שטאָט נישט אַוועקגעפֿאַרן. צום קעלער. נו, שמילו! אַבראַמעק! מאיר!
 צירליאַ! אַרויס פֿון קעלער! דאָ זײַנען היימישע.

שטיים — פֿון קעלער: היימישע, זאָגסטו? אַנז, פֿינן! אַט באַלד

וועל איך אַרויס. איך וועל מיר נאָר צו רעכט מאַכן.

פֿויערל — שאַקלט מיטן קאַפּ, ווייזט אויפֿן שטערן: ער וועט
 זיך, נעבעך, צו רעכט מאַכן... געווען דער קליגסטער מוח אין פֿראַס-
 קוראַוו. פֿון קעלערטיר טויכט-אַרויס אַ צעשוּיבערטער קאַפּ מיט אַ
 האַלבע באַרד. פֿאַרשווינדט גלייך צוריק מיט אַ יאַמער-געשריי.

דער קאַפּ — אוי, מאַמע, איך האָב מוראַ!

פריערל — אוי, שמיל, שמיל, אָז דו גלייבסט שוין מיר נישט,
איז עק וועלט.

שמואל — פֿון קעלער: איך גלייב, איך גלייב דיר, מיקיטאָ.
אַבער איך האָב מורא.

שטיים פון אַ יינגל — פֿון קעלער: זיידע, לאָז מיך אַרויס!
אורקע⁵ האָט פֿאַרן טיטוול קיין מורא נישט. וואָס האָב איך וואָס מורא
צו האָבן?

צווייטע שטיים — געלער רמאי! אורקע מיט זיין מענה-לשון.
וועסט אַנמאַכן צרות, הינטישער בייך!

אורקע — וועל איך דווקא. אַרויס פֿון קעלער אַ רויטהאַריק
13 יעריק יינגל. ווענדט זיך גלייך צו די מיליטער-לייט. ווען זיי האָבן
די מאַמע מינע אַרויסגעשלעפט פֿון אַלקער, בין איך דערבנ געווען.
שפעטער בין איך געלאָפֿן איבערן מאַרק און געקליבן פֿאַטראַנעס⁶.
„איך האָב עפעס גאַר נישט געוויינט. אויפֿן מאַרק איז קיינער נישט
געווען, נאָר איך און די טויבן. עס האָט מיר געקלונגען אין מוח
„גוט-שבתו“...“

שטיים פון קעלער — געלער רמאי! גוט-שבת אויף דיין קאַפּ!
טויבן אויף זיין קאַפּ!

אורקע — צום קעלער: ווער פֿרעגט בני דיר? שפעטער זינען
זיי אַוועק פֿון אונדזער שטוב, ווישנדיק די שווערדן אין די סלופעס
פֿון טויער. איך האָב מיר געטראַכט, די מאַמע איז שוין אַודאי אַ
פֿאַרטיקע. די מאַמע איז שוין געווען אַ פֿאַרטיקע. געלעגן און גע-
כריפעט מיט אַן אַדורכגעלעכערטער ברוסט. איצט ליגט זי אין יע-
נעם צימער מיט אַלע טויטע. זיי ליגן שוין דאָרט לאַנג. איך בין גע-
לאָפֿן אין שפיטאַל צו דער גרינבערג און צום גבאי פֿון חברה קדישא,
געבעטן מען זאָל אַוועקנעמען די מתים. זיי פֿאַרסמען די לופֿט. איז
מזן ברודער, יאַנקל, מיר נאַכגעלאָפֿן, אַט דער זעלביקער וואָס שרייבט
דאָרטן, און מיר אַננגעטיילט בוכענצעס⁷, וויפֿל ס'איז אַרען. ס'איז

⁵ (הענטשקע-לשון) גנב. — ⁶ קוילן. ⁷ קלעפּ אין די זייטן.

א חרפה, זאגט ער, פֿאַר די מתים. וואָס ווילסטו פֿון זיי פֿטור ווערן? און דאָס איז נישט קיין חרפה, אַז דעם פֿעטער גדליה האָבן זיי דער-שטאַכן און די מומע האָט אָנגעהויבן גיין צו קינד? פֿריליין גרינבערג האָט זי אַוועקגעפֿירט אין שפיטאַל. איר קענט פֿריליין גרינבערג? זי האָט אויך פֿאַר קיינעם קיין מורא נישט. און דאָס איז נישט קיין חרפה, אַז סעמאַסענקאַ האָט אַרויסגעהאַנגען אַט אַזעלכע מעלדונגען און מנן ברודער יאַנקל לאַזט זיי נישט אַראָפֿרייסן? שלעפט אַ מעל-דונג פֿון קעשענעט.

יאַנקל — אַרויסגעטויכט פֿון קעלער: אַוועק מיט דער מעל-דונג, געלער רמאַ! וואָס גייט זיי אַן דיננע מעלדונגען, וואָס? שוואַרצמאַן — באַרויקט איך, יונגער-מאַן. מיר זענען דאָך אויך ייִדן.

פֿויערל — וואָס? דו ביסט אַ ייִד?! און אַט דער פֿראַנצויז איז אויך אַ ייִד? טפֿו זאַלט איר ווערן! ווי איך האָב מיך אָפגענאַרט! און איך, אַלט פֿערד, האָב מיך דערשראַקן פֿאַר זיי און געשטעלט אויף די קני. אויף די קני פֿאַר אַ פֿאַר סמאַרקאַטע ייִדלעך?! פֿאַס-קודניאַקעס, וואָס איר זייט!

שוואַרצמאַן — פֿעטערל! דו ווילסט לעבן, צי דו ווילסט זאָגן ווידי? נעמט אַרויס דעם רעוואָלווער.

פֿויערל — אַודאי וויל איך לעבן! פֿרעג אַט בני זיי, בני די גע-שלאָגענע. אַפֿילו זיי ווילן לעבן. איז מיר טאַקע אויף זיי אַ גרויס רחמנות.

שוואַרצמאַן — טאָ וואָס זשע ווילסטו? פֿויערל — וואָס איך וויל, טזערניקער? מנן פֿבֿוד האָסטו מיר אָנגערירט. אַט וואָס! איך בין גרייט צו שטיין אויף די קני צוליב די געשלאָגענע. עס פֿאַסט מיר אָבער נישט צו שטעלן זיך אויף די קני פֿאַר די געשלאָגענע. אַט וואָס! פֿאַסקודניאַקעס זייט איר! אַפֿ, אַ באַ-ליידיקטער.

יוסף קירמאן

ס'לעצטע געשריי

ווי אַ קראַ פֿליט־אַרויס צום געשריי — פֿינצטערט מײַן קול
אין דער ברוסט.

און די הענט הייבן־אויף זיך צום רוף.

שוין ס'לעצטע מאָל שלאָגן די רייד און האַגלען־אַראָפּ צו דער ערד,
און דער ווינט רייסט די האָר און צעיאָגט.

אויף שנין פֿון מײַן פנים פֿאַרציט דאָס לעצטע אַנטרונענע קול
און מײַן האַלדז רייסט זיך מיט אין געשריי:

פֿאַר וואָס האָט דײַן פנים פֿאַרשעמט די הייליקע אַרעמקייט אונדז
און אַ שאַט געטאַן זאַמד אין די קוואַלן?

כ'טראַג אויף מײַן לײב די קלאַג, וואָס וויינט אין די געכט איבער מיר,
און מײַן מויל שטילט קיין דאָרשט מער נישט אײַן.

ווי נאָך זאָל איך לייגן מײַן קאַפּ און טוליען צו ערד זיך אַ קינד,
אַז אַלץ ווערט מיר פֿרעמד און פֿאַרוויסט?

5

ישמעאל, ברידער זיינע!...

יעקב שטאַל

צו מיינע ברידער סעמיטן

ווי שאָף מידע אין מיטן טאָג בנים קוואַל,
מיט באַהאַלטענע קעפּ פֿון דער זון,
אַזוי פֿאַרשעמט שטייען די אָפּגעשיילטע הַנזער
קעגן אַיך, מײַנע ברידער סעמיטן,
אַזוי פֿאַרשעמט שטייט דאָס צעאַקערטע פֿעלד
און וואַרט אויף די הענט די פֿאַרלאָזטע.

אַזוי ליגט אויף דעם אַש פֿון די ביינער צעברענטע
דער אַטעם פֿון דעם לעצטן געשריגענעם „אוי“.
צען פֿון אַנערע באַפֿלעקטע פֿינגער
אַקעגן די הענט געראַנגלט צו די ווענט,
זינגען ווי אַדערן וואָס שרימפֿן אין פֿינער,
ברענען און ווערן קיין מאָל נישט פֿאַרברענט.

דורך צען פֿון אַנערע פֿינגער, וואָס אַנער מזל האָט פֿאַרפֿלעקט,
שוואַרצט דאָס אַש פֿון די ראַנגלדיקע פֿאַרברענטע לײַבער
און דאָס געשריי פֿון צעאַקערטן פֿעלד פֿאַרשעמט,
און וואַרט אויפֿן דורכלויף פֿון אַ הינקעדיקן הונט,
אַן עדות צום שוואַרץ געוואַרענעם אַש
און צום ווינט וואָס צעטראַגט דאָס אַש אויף דער וועלט.

אַנער שטויב האָב איך פֿאַר דער וועלט גערימט.
אַנערע קעמל-קלאַנגען, וואָס קלינגען יאָרן אויף די וועגן,
האָב איך יעדן קלאַנג אַ יאָר געציילט.

און פֿון דורך צו דורך געזונגען אנער ליד.
געאטעמט מיט וואַרעמקייט
אין יעדן זינגענדיקן ווינט.

צו אַנד, וואָס טראַגט דעם אייביקן צער פֿון דער ערד,
טראַגט אויך דאָס געזאַנג פֿונעם ברויט, וואָס איר שנודט,
טראַגט אויך דאָס געזאַנג פֿונעם טויט, וואָס איר לעבט,
טראַגט אויך די פֿרייד פֿון אַנער פֿאַרגאַנגענעם אַמאַל.
נאָר איך האָב אַנער שטויב און ברידערבלוט געמישט
און אויף דער גאַנצער וועלט מיט ייִדישקייט פֿאַרזיט.

אַקעגן אַנערע פֿאַרשטאַרטע פֿינגער מַזן האַרץ געשטעלט
צום אַפֿענעם מדבר, וואָס בליט מיט הוילקייט און אומקום,
צום וויסן זאַמד וואָס פֿאַרווייעט יאָרן נאָך יאָרן די טריט,
אַזוי פֿאַרווייעט אַנער אַטעם, ווי אַ צעבראַכענער בוים נאָכן שטורעם,
דאָס געווייזן פֿון אַנער לעבן, די אייביק נבֿיאישע פֿוילקייט
האַט געטריבן די זאַמד אויף די טריט פֿון אַנער אומקום.

*

אויפֿן שפיץ פֿון מעסער ליגט טויט פֿאַר יעדן איינעם,
דערפֿאַר וויין איך פֿאַרשעמט, וואָס אַנערע הענט
האַבן געבלענדעט צו דעם,

ווייל כִּ׳האַב אָנגעהויבן זינגען דאָס טויזנטיאַריקע
פֿאַרשטויבטע געזאַנג,

ווייל כִּ׳האַב מַזנע פֿיס געוואָשן מיטן איבערגעבליבענעם שטויב
און אין אַנער נבֿיאישער האַפֿענונג, וואָס גוססט אין אַנד,
און אַנער וויסטן חלום, וואָס שטאַרבט נישט קיין מאָל אין לעבן.

מַזן העמד אויפֿן לייב האָב איך אין די הייסע וזערטעג פֿאַרברענט,
מַזנע לונגען האָבן דעם הייסן כאַמסין־אַטעם געאַטעמט,
מַזן האַרץ האָט געפֿרייט פֿון צעאַקערטן פֿעלד פֿאַר נאַכט

און איך האָב געזייט די ערד מיט ברויט און מיט וואַסער פֿאַר אַלע.

איך האָב די ערד געזייט מיט ברויט און מיט וואַסער פֿאַר אַלע און איר האָט געפֿלעקט מיט בלוט אויף דער שווערד.

אַנער הייליקייט האָט קעגן גאַט זיך געשעמט. אויפֿן שפיץ פֿון מעסער האָט הייליק בלוט געפֿלעקט. גאַט איז שטום און שיקט ווינט דאָס אַש צו פֿאַריאַגן. גאַט זאָגט. אַז בלוט טאָר מען קיין מאָל נישט פֿאַרגיסן. און אַנערע צען פֿינגער האָבן גאַטס פנים פֿאַרשטעלט און אַנער וויסער חלום געשטאַרבן אין לעבן.

*

איך בניס די ביקס אויף דער ערד אַקעגן אַנך געשטעלט. און וואַרט ווי דאָס אויפֿגעאַקערטע פֿעלד אויפֿן הינקעדיקן הונט. אין מנין האַנט רוט די בלאַנדע האָר פֿונעם קינדס קעפל און די אָפֿגעשניטענע ברוסט פֿון דער פֿרוי ליגט אין מנין אויג. איך בין נישט מער פֿאַר ברודערבלוט געגרייט און פֿאַר דעם מדבר וואָס שלינגט די טריט פֿון אַנער אומקום.

טרוקן ליגט די צעהאַקטע שלאַנג אויף חֲבֵרוֹנֵעֶר וועג. יאוש און זילבערליכט וואַשט דאָס קול פֿונעם בלוט אַקעגן פֿאַרשלאַסענעם טויער אַבֶּרהם און יצחק און יעקבֿס. די שטאַט וואָס הענגט ווי שפינוועבס אַקעגן דער זון. נאָר קיינער ווייסט ניט פֿאַר וואָס דאָס בלוט האָט געוואַשן דעם וועג. פֿאַר וואָס דער ווינט האָט געטריבן דאָס מעסער פֿון אַנך. מנינע ברידער סעמיטן.

אַט די פֿאַרצערטע ביקס. וואָס קלעפט אין מנין האַנט. וועט קילן דאָס בלוט אויף די טרעפֿ פֿון אָפֿענע שוועלן געגאַסן. און די אויגן אַנערע וועלן פֿינצטערן — פֿאַרן בלאַנקן קעפל פֿונעם קינד.

פֿאַר די בעטנדיקע הענט צווישן די פֿינצטערע ווענט.
פֿאַר די בלינד געוואָרענע אויגן פֿון דער מאַמען,
נאָך איידער איר האָט זיי צעשטאַכן געבלינדט.

פֿוילקייט וועט ציען די שרעק אין אַנער לעבעדיקן אָטעם,
ווי די אָפגעשיילטע היזער וואָס זינקען מיט שרעק צו דער ערד,
און מַזן געזאַנג וועט ווידער זינגען ווי תמיד פֿון וויסן און פֿרייד,
צום ברויט און וויין און וואָסער פֿאַר אַלע;
זינגען וועט מַזן געזאַנג, ווי די בין וואָס בויט איר היים,
און גיפטיקט דעם וואָס וויל דעם בינשטאַק צעשטערן.

דער אויפֿגעלויכטענער טאַג ליכט־דורך דורכן בליענדן ווינגאַרטן,
גיסט־אַן מיט זאַפֿט יעדע הענגענדיקע טרויב,
די וואַרעמקייט פֿון דער ערד פֿאַרנעמט דעם צער פֿון
די וויינענדיקע גופֿים.
דורכן ווינטרויבזאַפֿט וועט ווידער זייער בלוט דערליכטן
און איך וועל קיין מאָל נישט פֿאַרגעסן דאָס פֿינצטערניש
פֿון יענעם טאַג.

וואָס האָט אָפגעשיידט מַזן ברודערהאַרץ פֿון אייך
מיט שעמונג צו דער וועלט.

דער טאַג וועט אויפֿגיין אין ליכטיקן דעם צער פֿון יענע גופֿים,
נאַר מַזן קול וועט ציטערן צו אייך פֿאַר צער
פֿון יענע וויינענדיקע הענט.

איך וויל ווידער אַקערן און זייען דאָס פֿאַרלאַזטע פֿעלד
און זינגען ווי אַ וואָסערקוואַל, וואָס קיינער ווייסט ניט
ווי זיין אָנהייב איז.

ליכטיקן וועט מַזן האַנט אין מדבר אויף יעדן שטיקל ערד,
ליכטיקן וועט מַזן האַרץ צו דעם טאַג, וואָס אייביקט ליכט
און פֿרייד —

אַזוי, מַזנע ברידער סעמיטן! ...

אהרן צייטלין

ברענער

סצענעם פֿון 9טן בילד

גערויש פון אַן אַנפֿאַרנדיקן אויטאָ. קולות, געלויף, אַזליקע טריט אין דער ריכטונג צום פרדס. דאָס טירל צום פרדס ווערט האַסטיק אויפגעפֿראַלט. דרין יונגע ליבט, פֿאַרסאָפֿע־טע, לאָזן זיך לויפֿן, מאַכן מיט די הענט, זוכן שנעל מיט די אויגן. דערזעען ברענער, דעם לייטער, לויפֿן זיי צו און שרייען.

ערשטער — ברענער, וואָס טוט איר דאָ? ראַטעוועט זיך! אין יפֿו האָבן די אַראַבער געמאַכט אַ פֿאָגראַם.
צווייטער — די געגנט איז געפֿערלעך. אַ ליאַדע רגע קאָן אַנ־קומען אַן אַראַבער מיט אַ מעסער. זיי גייען איבער אַלע וועגן, זוכן איבער די פרדסים.
דריטער — ווער וואָלט זיך געריכט! אונדזערע שכנים... געקומען אַנדן ראַטעווען, ברענער. איר, אונדזער בעסטער! אין אַן אויטאָ געקומען. אַנטלויפֿט! דאָס אויטאָ וואַרט.
פֿידל־שפּילער — טשעלט זיך אויף, פֿון קיינעם נישט באַ־מערקט, הייבט פֿאַוואַליע אויף די פֿידל פֿון דרײַערד, פֿאַררוקט זיך מיט איר שטילערהייט ערגעץ אין הינטערגרונט פֿון פרדס.
ברענער — וואָס? דאָ אויך פֿאַגראַמען? אַ פֿאָגראַם? געקומען מיך ראַטעווען? פֿאַר וואָס גראַד מײַך? אַט איז דאָ געווען נאָך אַ מענטש. זוכט מיט די אויגן דעם פֿידל־שפּילער, געפֿינט אים נישט.
ערשטער — רעדט נישט, ברענער. אין אויטאָ וועט איר זיך אַלץ דערוויסן. גייט־אַראַפֿ פֿון לייטער!
צווייטער — אַט וועל איך צוהעלפֿן. שטעלט זיך אויפֿן לייטער, ציט־אויס צו ברענער אַ האַנט.

דריטער — קיין צינט נישטאָ. מיר מוזן תיכף צוריק זיין אין יפֿו.

ברענער — הייסט דאָס: אַ פּאָגראָם?

די דריי — שטיל: אַ פּאָגראָם.

ברענער — אומבאַוועגלעך: געהרגעטע? פֿאַרווונדעטע? ווי דער שטייגער... און איר ווילט מיך ראַטעווען? מ ע ן ד א ר ף נ י ש ט .

ערשטער — וואָס רעדט איר, ברענער?

די איבעריקע — שנעלער!

ברענער — איך בליב.

ערשטער — מיר'ן אַנך מיט געוואַלט אַראָפּשלעפּן. וואָס טוט זיך מיט אַנך?

די איבעריקע — אַבער בלוט איז אונדז טייער.

ברענער — המ... מיר — נישט. פֿאַרט געזונטערדייט.

ערשטער — איר ווילט, אַ פנים, אומקומען? אַ מינוט שטיל-קייט.

אַלע — קוקן זיך אָן.

ברענער — ע... אומקומען גאָר? קריגט־אַרויס פֿון הויזן־קע-

שענע אַ פּיסטאַלעט. איר זעט? איך וועל מיך ווערן... יאָ...

ערשטער — באַטראַכט. נישט געלאָדן.

ברענער — איך האָב דאָ אין גאַרטן ליגן קוילן...

ערשטער — פֿאַרט איר נישט? זעט זעט! ס'זאָל די בייזע שעה נישט זיין...

צווייטער — ווי איר זעט־אויס, חבֿר. איר זינט געל אין גאַנצן

און איר ליכט. וואָס איז אַנך? שטיק־קייט.

דריטער — ברענער, מיר בעטן אַנך: פֿאַרט!

אַלע דריי — פֿאַרט, ברענער, פֿאַרט! ראַטעוועט זיך!

ברענער — גייט־אַראָפּ פֿון לייטער. פֿעסט: נו, קינדער, גענוג

אַ סוף! אַז איך פֿאַרשטיי נישט... וואָס הייסט: איך וועל אַנטלויפֿן?

גענוג געלאָפֿן... שוין גענוג זיך אויסבאַהאַלטן אין קעלערס... גענוג,

זאָג איך... עין תחת עין, קינדער! זיך ווערן! זיך אַנטקעגנשטעלן!

אלע דריי — געוויס... ריכטיק...
ברענער — הויך: פֿאַרט־צוריק! שטעלט זיך אַנטקעגן! ווערט
זיך! און איך — איך וועל מיך ווערן דאָ... יאָ. פֿון אַרט נישט אַפֿ־
טרעטן...

די דריי — קוקן אים אָן פֿאַרלוירן.
ערשטער — אומזיכער: נו, זינט געזונט.
די אַנדערע צוויי — זינט געזונט, ברענער.
די דריי — אָפּ.

ברענער — צוריק אויפֿן לייטער: און איך וועל מיך ווערן דאָ...
כאַ-כאַ... לאַכט. קלעזמער, וואָס האַסטו זיך באַהאַלטן? נישטאָ קיין
ענטפֿער. מיט געמאַכטער ווילדערישקייט: ברודער! יודל מיטן פֿידל!
נישטאָ קיין ענטפֿער. האָב איך שוין מײַן שאַטן אויך פֿאַרלוירן —
דעם קלעזמער. שטילקייט. נו, איצט, דאַכט זיך, ווערט קלערער אַרום
מיר... אַ ביסל קלערער... איצט ווייס איך, אָו איך קאָן געהרגעט
ווערן... עפעס אָן עיקר... יאָ... ווי שפינוועבס סוף־זומער... ציטערט...
באַלד כאַפּ איך... אַט... שטילקייט. שאַ... הייסט עס: דאָ אויך פֿאַגראַ-
מען. שטילקייט. שטיל. איצט וואַרט מען. אויף וועמען? אויף דעם
רוצח וואַרט מען. אויג אויף אויג מוז איך בלעבן מיט אים. דער
ערשטער יהודי, וואָס נישט ער וועט אַנטלויפֿן פֿאַרן מערדער און
נישט ער וועט זיך אים אַנטקעגנשטעלן — נאָר וועט אים, דעם רוצח
זינעם, אַ קוק טאָן אין אויג אַרײַן סאַמע פֿאַר דער שחיטה. אָו קיין
מאָל זעט נישט הבל קינען... דערגי, מענטש, איין מאָל פֿאַר אַלע
דורות, צי איז אַ סוד דערבב... אַ קלייניקייט: צי האָבן די קרעץ אַ
סוד... נאָך אַ מאָל: איצט, יוסף־חיים איינער, דאַרף מען זיך דערוויסן,
צי איז טאַקע, ווי זאָגן זיי, דאָ אַ סוד אין קיום אונדזערן, כּ״מ״ק: אין
אונדזער געהרגעט ווערן... שאַ... הייבט די האַנט און בלייבט אַ פֿאַר-
גליווערטער מיטן פנים אַרויף.

שטילקייט. דערנאָך געשרייען. אַ לאַנגער שוואַרצער אַראַ-
בער מיט אַ מעסער אין האַנט, דאָס מויל אָפּן, באַרוועס,
אין קאַלירטע טראַנטעס, פּאַלט-אַרניץ אין גאַרטן, ווי אַן
אַרבינגעוואַרפענער, ווי אַ בליץ, אַ שמעק די לופט, אַ הייב
סימעסער, אַ וואַרף זיך צום לייטער.

ברענער — נידערט פֿון לייטער איס אַנטקעגן. אַהאַ! וועמען
איך זע! אויף דיר האָב איך געוואַרט.

אַראַבער — וואַרפֿט-אום דעם לייטער, שרייבט, שלעפּנדיק
ברענערן צו דער ביימער-געדיכטעניש: אין גאַמען פֿון אַלאַ און זיין
געבאַט! אַ טויט די יאַהוד!

ברענער — שאַ, נישט מיט אַזאַ אימפעט. לאַמיר דיך אַנקוקן.

אַראַבער — כ'בין נישט געקומען שפּילן זיך מיט דיר —

מזן מעסער האָט נישט קיין געדולד צו וואַרטן!

וואָס האַסטו אַנגעזאָלטל דיינע אויגן

און זיי געלאָזן רייטן איבער מיר?

איך האָב אַזאַ יאַהוד גאָך נישט געזען.

ברענער — האָב קיין מורא נישט. וועסט נישט פֿאַרשפעטיקן.

כ'וועל נישט אַנטלויפֿן. כ'וועל עפעס זאָגן.

אַראַבער — געפלעפֿט:

און אויב דאָס איז אַן אַינפֿאַל, אַ מאַסקובישער,

און אַפֿשר זאָגט דיין שלאַנגענצונג מיר ליגן,

און אַפֿשר ווילסטו צייט געווינען, ייד,

ביז קומען וועלן דיר צו הילף די דייניקע?

ברענער — צייט? נישט איך קען אַנטלויפֿן, נישט איך וויל.

נעמט-אַרויס דעם פּיסטאָלעט, גיט אים. אויב דו האַסט זיך פֿון ענג-

לישע זעלנער אויסגעלערנט שיסן — וועט דאָס דיר צו נוץ קומען.

ס'וועט זיין אַ צוגאַב צום מעסער.

אַראַבער — מער האַסטו קיין געווער נישט? ניין, דו מוזסט

אין גאַנצן אויסגעבעט זיין מיט פּלי-זיין. באַ-

טאַפט אים, זוכט אומעטום, געפֿינט גאַר נישט,

וואַרפֿט דעם פּיסטאָלעט אויף דר'ערד.
 געוויס איז דאָס אַ שפּיצל, אומגלייביקער דו!
 מאַסקובישע געמיינע שטיק!
 וואָס דאַרף איך עס? מײַן מעסער
 מאַכט דאָס בעסער!
 גיכער, נו! כאַפּט אים אָן בײַם האַלדז.

ברענער — וואָס יאָגסטו אַזוי? כ׳האַב דיר געזאָגט: פֿאַרשפּע־
 טיקן, ברודער, וועסטו גאָר נישט. כ׳וויל פֿרעגן און געהרגעט ווערן.
 אַראַבער — לאַזט אים אָפּ:

סײַ-ווי וועסטו נישט לעבן — זאָל זשע גיך
 דיין מויל אַרויסוואַרפֿן פֿון זיך די רייד,
 און זאָל מײַן מעסער אויפֿשטראַלן מיט בלוט.
 ווי וואָסער שטראַלט באַגינען אויף מיט זון.
 מײַן מעסער שמעקט שוין צו דיין האַלדז
 און מײַנע פֿינגער פֿיניקן זיך, ציטערן
 ווי קליינע קינדער —

איך מוז וואָס שנעלער אַפּטיילן דעם קאַפּ
 פֿון ליב דינעם און טרעטן מיט די פֿיס אים.
 נו, זאָג שוין, פֿרעג, און לאַז דעם נביא מיד
 וואָס גיכער לויבן! באַלד שוין איז די צײַט
 פֿון תּפֿילה.

ברענער — הרגע. נאָר פֿאַרן טויט זאָג איין זאָך. איך פֿרעג
 דיך: פֿאַר וואָס הרגעסטו?

אַראַבער — איבערגעראַשט. שווייגט. דערנאָך — העפּטיק:
 נקמה נעם איך אין דיין שטאַם, אין דיר —
 מיר דאַרפֿן נישט קיין שותפֿים צו דער לופֿט דאָ,
 מיר קאַנען דאָ נישט זײַן מיט אַינך אין איינעם.
 נקמה!

און נישט דערפֿאַר אַליין, וואָס איר פֿאַרשטעלט
 די זון אונדז — נאָר נאָך מערער, ווייל איר זײַט אונדז

נישט צום פֿאַרשטיין אין גאַנצן, כאָטש עס שטאַמען
פֿון איין אַבֿרהאַם לענדן יצחק און ישמעאל.

וואָס איז? איר זינט פֿאַראַן? דאָס איז נאָך ווייניק!

איר טאַרט נישט זיין! דו טאַרסט נישט זיין! גיי-אונטער!

ברענער — איר פֿאַרשטייט נישט? אַזוי? נו, וועסטו מיר הרגע-

נען — וועל איך דיר, מענטש מיטן מעסער, ווערן פֿאַרשטענדלע-

כער? וואָס האָסטו פֿון מצן טויטן מיר? פֿלוצלינג, העפֿטיק, הערט

צו איך אַלע רייד איך! רוצחים איר, רוצחים פֿון אַלע ציטן! איר

מיט הייס בלוט אויף די העמדער, מיט הייס בלוט צווישן פֿינגער!

וואָס האָט איר פֿון אַנער טויטן אונדז?

אַראַבער — קוקט אויף ברענערן וואַקלדיק און מיט שרעק:

... אַ מורא זיך צו גראַבלען

אין אַנער שאַרבן, דעם פֿינצטערן פֿישוף-קעסטל.

שטאַט דאָרט אַריינצוקוקן, זען, וואָס איז דאָרט,

נאַכט אַדער מאַרגן-שטערן, שדים צי גן-עדן —

איז דען נישט גלייכער אַנער שאַרבן צו צעשמעטערן,

דאָס קעסטל, דאָס פֿאַרשאַלטענע, צעברעכן?

ווי שאַטנס שרעקט איר אונדז, און אַז מיר טויטן

איך, חלומות, טויטן מיר די שרעק,

די פֿאַרכט פֿאַר איך, וואָס זיצט אונדז אויפֿן אַקסל.

און שיינע בגדים טראַגט איר, נאָר מיר ווייסן,

אַז איר זינט קרעציק. דאָס האָט איך אַנער גאָט

געמאַכט בכיוון קרעציק, איך פֿאַרשטעלט

און ווי בלינדע אויסגעזעצט אויף אַלע וועגן —

כדי מיר זאָלן שרעקן זיך אַלץ מער.

ברענער — צו זיך: שאַ ברענער... ער דברט דאָך... מיט אַריענ-

טאָלישער מליצה דברט ער... ערשט איצט הערסטו רייד, און פֿון

וועמען? גראַד פֿון אַן אַרעמען ישמעאלי מיט אַ מעסער! איך, ערש-

טער יוד, וואָס האָט זיך פֿאַרגונען אויג אויף אויג צו שטיין מיט זיין

רוצח אַ מינוט פֿאַרן סוף — איך הער דיבורים, צום אַראַבער. איר

וויילט אַזער שרעק דערהרגענען? און וואָס שרעקט אַזך אין אונדז אַזוי, טייערע? שאַטנס פֿון רוצחים, רוצחים פֿון אַלע צייטן, גיט ענט-פֿער! איך, אַ ייד איינער, יוסף-חיים, פֿרעג. שטיילקייט. דער אַראָבער ווונדערט זיך. הנני. איך פֿאַרנעם. אַהער, אין שטילן גאַרטן, פֿאַרן אומקומען, גייט די תּשובֿה. אַזך שרעקט אין אונדז — אַזער ביי-זער געדאַנק וועגן אונדז, און אַזער שרעק גויט אַזך צו מערן אַזער זינד און אַזער פֿאַרברעכן צו דאַפֿלען. איך זע די שרעק פֿון אַלע קינס אין דינע אויגן, אַראָבער-יונג. די שרעק פֿון דינע רוצחים, ישראל. שרעק ברענט דאָרט מיט אומגעדולד צוזאַמען, אין דינע האַלב-בלינדע, זאַמד-פֿאַרשאַטענע אויגן, אַראָבער-יונג. הרגענען קאָן קין זיין ברודער, נאָר זיין שרעק — נישט. שרעק ווערט שרעקלע-כער, אַז מ'טונקט זי אַזן אין בלוט... אויב דו האַסט אַן אויער צום הערן — פֿון דאַנען הער, וועלט, שאַטן פֿון אַ וועלט, געשטעלט פֿאַר די אויגן פֿון אַ ייד, וואָס פֿאַרשט זיין אייגענעם רוצח: אַזוי לאַנג ווי קין וועט זיין ברודער נישט דערקענען, מורא האָבן צו דערקענען, מורא האָבן — וועט זיין מיט אים אַזוי. צוליב זיין שרעק וועט ער הרגענען, צוליב זיין הרגענען וועט שטאַרקער ווערן זיין שרעק, זיין נייע שרעק וועט אים רופֿן צו נייע רציחות. זינע נייע רציחות וועלן געבערן נייע שרעק — ביז צום סוף וועט די שרעק אויף דער ערד אַזוי גרויס ווערן צוליב אונדז, הַבֿלס, אַזוי שווער ווערן צוליב אונדז, הַבֿלס, אַזוי גראָב ווערן צוליב אונדז, הַבֿלס, אַז זי וועט מיט איר בויך זיך לייגן אויף אַלע דעכער דינע, וועלט, אומשטירצן אַלע הַנזער דינע, וועלט, אַראָפּוואַרפֿן אַלע פֿענער דינע, וועלט! וואָס איז, וועלט, אונדזער טויט? אונדזער טויט איז דיין שטראַף. און וואָס איז דיין שטראַף? אונדזער אַלעמענס אויסלייזונג. וועלן אומפֿאַלן פֿון מערדערשרעק די דעכער דינע, די פֿענער דינע, די פֿאַרשטעלע-נישן דינע — וועט ליכטיק ווערן... קין וועט הַבלען דערזען און מ'וועט נישט דאַרפֿן: נישט קינס מעסער, נישט הַבלס קרעץ... וואַרעם דאָס איז דער טוד, דאָס איז ער: אויף צו פֿאַרגרעסערן הַבלס געהיימ-קייט אין קינס אויגן גייען די קעניגלעכע הַבלס קרעציק דורך דער

וועלט און מעג הבל אנטאן טויזנט לבושים — קין וועט שוין דער פילן די קרעץ, זיך דערשרעקן און הרגענען. דאס בין איך דערגאנגען. דאס ווייס איך. דאס איבעריקע איז גאר נישט. הרגע! טרעט צו גאר נאענט צום אראבער. אויף זיין פנים ווייזט זיך אַ בלינדער שמייכל — ווי אַ שטראַלנדיק האַלבראָד.

אַראַבער — רויט אין גאַנצן:

ביסט גרייט? און איך בין גרייטער נאָך. זאָגסט: שרעק?

געווען. נאָר איצט — שוין נישט. עס איז אַוועק.

מיין האַנט האָט מוט באַקומען און זי הייבט זיך.

זי הייבט זיך ווי אַ קעמלס האַלדז. איצט לעב איך.

איך בין די פֿרייד און פֿרייקייט פֿון אַ קריגספֿערד,

וואָס אַטעמט בלוט און טאַנצט איבער הרוגים.

איצט וועל איך מער נישט מורא האָבן — גיין!

איצט לעב איך, ווייל איך ווייס: דו וועסט נישט לעבן!

שלעפט אים מיט הויכע געשרייען צו דער ביימער-געדיכטעניש.

מינוטן פֿון שטיקייט. גייט-אַרויס דערנאָך, האַלט ברענערס בלוטנ-
דיקן קאַפּ אַרויפֿגעשטעקט אויפֿן שפיץ מעסער; שטעלט אַ פֿאַר טריט,

קוקט זיך אום, ציטערט.

איך האָב דעם קאַפּ, איך טראָג זיין קאַפּ... נאָר וואָס

מאַכט ציטערן מיין לייב? ער רעדט, ער רעדט נאָך...
מיט רויטע צונגען רעדט דער קאַפּ... פֿאַר וואָס

האַסטו, מיין מעסער, נישט געמאַכט אים שטום,

דעם קאַפּ, דעם דאָזיקן? דו האָסט געפֿעלשט,

אין האַר דינעם געפֿעלשט האַסטו, מיין מעסער!

דיין אַרבעט האַסטו שלעכט געטאָן — און איצט?

אַ ציטער קלעטערט איבער גאָר מיין לייב,

הייבט זיך פֿון פֿוסקנעכל צום קאַפּ אַרויף און טרייסלט

דעם בוימשפיץ פֿון מיין גוף.

איך בין אַ מדבר — און דער שטורעם פֿליקט מיך.

אין דר'ערד גיי, קאַפּ.

שלידערט אַרונטער דעם קאַפּ, שטופּט אים מיטן פֿוס. דער קאַפּ
קוילערט זיך אַוועק.

באַגראָבן ווער אַליין —

איך האָב דיך מורא צו באַגראָבן. כ'ציטער
מיך צורירן צו דיר... עס קריכט אַ ווייטיק
פֿון דיר צו מיר, גרייט אַנכאַפֿן בנים פֿוס מיך,
ווי אַ שלאַנג אַן אַנזערנע... אַנטלויפֿן!
וואָס טו איך דאָ? אַנטרינען ווי אַ שאַטן,
באַהאַלטן זיך, פֿאַרקריכן אונטער שטיינער,
מיט שרצים אונטער שטיינער אויפֿן בויד
זיך לייגן — און ביי נאַכט ערשט זען די וועלט.
מיט אויגן פֿון אַ נאַכטפֿויגל. כ'וועל גיין
צו מנז אין לעכער פֿינצטערע פֿון ווענט,
וועט אפֿשר פֿון מנזן לנב אַראָפּ דער ציטער.
זאָל איך צום נביא לויפֿן? ניין, איך קאָן נישט.
אַ חיה איז אַרײַן אין מיר און וויינט.
אַ חיה וויינט אין מיר.

לויפט אַ פֿאַרציטערטער. אַפּ.

1929

י. פּאַפּיערניקאָוו

נישט דערקענט

כ'האָב זיי נישט דערקענט, די ברידער מננע,
נישט דערקענט —
ווען פֿייער האָט אַרומגעכאַפּט דאָס לאַנד,
און שטאַט און דאָרף — געברענט,
און ס'האָבן מננע ברידער, אַלאַרמירטע,

זיך געטאָן אַ לאַז־אַרויס

פֿון יעדן צעלט,

פֿאַבריק און הויז,

און מחנה־הויז — אַנטקעגן שונא זיך געצויגן

מיטן אַפּשניץ פֿון דער שריפֿה אין די אויגן,

און אַזוי — צעשטעלט זיך וואַנט נאָך וואַנט,

ווי שטאַל און אַנין קעגן פֿניל פֿון בויגן.

כ'האַב זיי נישט דערקענט, די ברידער מײַנע,

ווען געפּאַנצערטע מיט גלויבן

האַבן זיי די אַקערס אויף די פֿעלדער אויסגעשפּאַנט,

געכאַפט די פֿערד

און מיטן גורל אין דער האַנט —

אַ ריס געטאָן זיך ווי די אַדלערס פֿון דער ערד

און ווי אַ בליץ — אויף באַרג זיך אויפֿגעהויבן,

ווי אַ דונער — זיך אין טאַל אַראַפּגעלאָזט

און קולות ווי די שטיינער אויסגעשאַטן:

— אונדזער ערד!

מיר האַבן זי באַטראַטן

וויסט, פֿאַרלאָזט.

— זאַל פּרוּוון ווער די שפּייכלערס אונדז צערויבן!

— זאַל פּרוּוון ווער די שנייערס אונדז פֿאַרברענען!

מיר וועלן ווייזן ווער און וואָס מיר זענען! ...

האַב איך נישט דערקענט די ברידער מײַנע:

פּאַסטעכער, מיט אויגן גוטע, שאַפֿענע,

פֿון פֿעלדער אַנגעלאַפֿענע,

באַשיצן שאַף און רינד,

ווען ס'זינען שוין געשטאַנען

מאַן און ווייב און קינד

ווי אייקאַליפּטוסן און טאַנען
 קעגן מדבר-ווינט:
 די פֿיס פֿאַרוואַרצלט אין דער טיף,
 די קעפּ פֿאַרקלעטערט אין דער הויך,
 די הענט געקרייצטע אין דער ברייט,
 געהילט אין פֿלאַם,
 געהילט אין רויך.
 און ווי די פֿעלדזן — נישט געברענט...
 און נישט דערקענט זיי, נישט דערקענט
 האָב איך די ברידער, מַזְנַע ברידער,
 נישט געגלייבט, אַז פֿון דער נידער
 וועלן זיי זיך דאָ דערהייבן,
 אַז פֿון מַזְנַע ברידער — לעמער —
 זינען אויסגעוואַקסן — לייבן.

6

פון ים בלום ארויס

בעיר קעליץ

די ערשטע טעג נאך פוילנט באפרייטונג,
וואס זינען דערטרונקען געווארן אין יידיש בלוט

די מלחמה האָט געפלאַצט און מיטן קנאַק, ווי אַ האַרטער
שטיינער פֿראַסט. די שווערע, געפענטעטע קייטן זיך צעריסן בני יעדן
איינעם אויף די פֿיס און מ'האַט זיי ערשט געקענט צענעמען, גיין,
אויפהייבן דעם קאַפּ און אַטעמען — טיף אַפּאַטעמען.

די מלחמה איז זיך צעפֿלויגן אויף שטיקלעך; און פֿעלקער,
וואָס זינען געווען געבונדן און גענעגלט זינט הונדערטער יאָרן,
האַבן אָנגעהויבן אַרויסצושטעקן די קעפּ ווי נאָך אַ מבול, אַ פֿאַר-
פֿלייצונג, און קוקן מיט אַפֿענע אויגן:

— ס'ווערט טאַקע זומער אין דרויסן.

אַן אַ האַנט, אַן אַ פֿוס, און מיט אַ צעשויערטן קאַפּ, ווי באַלד
נאָכן שלאָף; נישט אַרומגעוואַשן נאָך, נישט צוגעקעמט, און אַ ביסל
מטושטש; בני איין טישל און מיט אַ בענקל אויף דריי פֿיס, האָבן
זיך די פּאַלאַקן, טשעכן, ליטווינער, עסטאַנער גענומען איינשטעלן
און אַנקוועלן פֿון דעם אַרעמען באַלעבאַטישקייט זייערן: אויף אַ
צעבראַכן בעטל און אויף איין ברעטל — נאָר פֿאַר זיך; אַליין איז
די נשמה ריין.

זי געגריסט, פוילן!

מיט אַלע פֿעלקער אין איינעם, האַסטו אויך דיין אַלטן גרויען

דאָס איז דער מענטש פון 1939, איילבילד פון מאַקס באַנד

קאפ, וואס מ'האט דיר געהאט אראפגעבויגן גאנצע הונדערט יאר, אויפגעהויבן, און לאזסט הערן דין קול אין איינעם מיט די טשעכן, ליטווינער און פֿינער, וואס האבן אראפגעווארפֿן פֿון זיך דעם פֿרעמדן יאָד; קוקסט דיך אַרום מיט דזינע פֿאַרראַפּיעטע¹ אויגן, ווי עס בליען נאָך דזינע פֿעלדער־פֿלאַכן; ווי ברייט עס גייען דזינע טינכן — זיי האָבן זיך מיט גאָר נישט ניט געעלטערט; די זעלביקע פֿון פֿאַר הונדערט יאָר — איידער זיי זינען אַריבער צו פֿרעמדע און נישט אויף אַ האָר גרויער.

אַ גרויסע פֿרייד יאָגט זיך פֿון דזינע צעפֿלאַשעטע וועלדער, די אַלטע, פֿאַרציניטקע, אין וועלכע מ'האָט בלויז געקענט אויסהאַקן אַזוינע טיפֿע לעכער, אָבער נישט מער; זיי זינען אַלץ נאָך פֿאַראַן, דזינע וועלדער, און דער הימל איז נאָך אַ מאָל אַזוי בלוי און טיף איבער זיי, די באַטשאַנעס שניידן הויך, אַזש ס'גייט אַ רויך.

אין דער פֿרייד בני אַלע, אַזוי ווי זי האָט אויפֿגעפֿלאַמט, האָט גלייך גענומען טליען אַ קערנדל שנאה צו די יידן; גראַד זיי, וואָס זינען געווען די ערשטע צו זען און צו פֿילן דעם געזונטן תּכלית, דעם טאַלק פֿון אַ פֿאַלק, ווען עס שטעלט זיך צוריק אויף די איי־געבע פֿיס; פּונקט אַזוי ווי די פֿרייד בני יידן וואָלט נישט געווען זייערע און דאָס בלוט זייערס וואָלט זיך נישט געגאַסן מיט אַלע־מענס גלייך, און אַפֿשר נאָך מער, אין דער בלוטיקער מלחמה, פֿון וועלכער דאָס לאַנד שטייט־אויף תּחית המתים.

ס'האָט אויסגעזען; ווי די יידן זינען אויף דער שמחה פֿרעמדע מחותנים; און אויב ס'האָט זיי נאָך קיינער דערוויל נישט געהאַט צו פֿאַרבּעטן, וויל ס'איז אַראַפֿגעפֿאַלן אומגעריכט, ווי אַ וואָלקן־בראָך פֿונעם הימל, האָט מען זיי אָבער, אויף דער הייסער מינוט, שוין געוואָסן צו פֿאַריאָגן;

¹ ווי פֿון מאַטעריע פֿאַרגאַסן.

— דאָ כאַלערי, פּשאַ קרעוו².

די גדולה איז פֿון לכתחילה פֿאַרטונקלט געוואָרן דורך אונטער־
העצערס, וואָס האָבן גענומען רייצן אויף יידן, אויף זיי אויסריידן
אַל דאָס בייו, צווישן וועלכע דער „גראַבער“ איז געווען דער גאַנ-
צער מאַכער.

שוין פֿרײַטיק־צורנאַכטס האָט מען זיך אויף עפּעס געריכט; און
די קליינע ליכטלעך האָבן געלויכטן הינטער פֿאַרריקטע פֿירעהנג-
לעך — זייערע פֿלעמלעך זאָלן נישט ציטערן אין דרויסן, פֿאַרן
פֿענצטער.

אַלטע יידן זינען אַרומגעגאַנגען אָן קעפּ, וויבער אויפֿגעהערט
מיט אַלעם צו ריידן, — שטומע וויבער, וואָס האָבן געקוקט פֿאַר-
טיק צום הימל און זיך געבראַכן די הענט :

— באַהיט, טאַטע־לעבן! דאָס געהינטעכץ האָט שוין צו פֿיל
אויפֿגעהויבן די קעפּ...

דאָס יונגוואָרג האָט געברענט, געפֿלאַקערט, זיך געריסן און
פֿון פעס זיך געביסן די פֿינגער:

— מיט דעם בלוט פֿון אונדזערע זעלנער, וואָס האָט זיך געגאַסן
עמערווינז, און דורך די פֿלעקן־טיפֿוסן פֿון אונדזערע חולאים, דאָס
אַזוי טיף אונטערגעגראָבן, אַז ס'האַט געזאָלט קענען קומען דער
גרויסער פֿונאַנדערפֿאַל, און מ'גייט זיך נאָך דערפֿאַר אָפּרעכענען
מיט אונדז? וואָס טוט זיך דאָ עפּעס אַזוינס? סדום!

און מ'גייט זיך צונויף, פֿול מיט פֿייער, אין טעאַטער אַרײַן,
זיך אַראָפּריידן פֿונעם האַרץ.

אין טעאַטער איז אויף קעפּ; עס קאַכט; דאָס יונגוואָרג ברענט,
הייס בלוט, רעדט עס ווערטער:

— בלוזי צו זיי איז די תורה געגעבן געוואָרן? פֿאַר וועלכע

² צו דער כאַלערע, הינטיש בלוט!

מעשים טובים? פֿאַר די מסירות אויף די יידן? פֿאַר די אַלע וואָס
זינען דורך זיי געוואָרן געשאַסן, געהאַנגען און אומגעברענגט מיט
אַלערליי ביטערע טויטן?

ס'הילכן די ווענט. ס'ציען זיך פֿון אַלע זינטן הענט:
— קאַרגע פֿינף יאָר מלחמה? פֿינף יאָר הונגער, טויט, שריפֿות,
מגפֿות, און מ'שטופט אונדז נאָך אַוועק? מ'וויל זיך נישט חבֿרן מיט
אונדז? ס'שטייט זיי נישט אָן דער יחוס?

פֿאַרן טעאָטער, אין דרויסן, האָבן זיך דענסטמאַל געקליבן גאַנ-
צע האַלאַטעס³ אָפּגעריסענע שקצים, אָברעוואַנצעס⁴ — די כאַליע-
רע ווייסט! — פֿון די הינטער-געסלעך, קעלערן און פֿאַציאָטן⁵, זיי-
נען זיי זיך צונויפֿגקומען, און נישט וויסנדיק צו וואָס און ווען
זיך דאָ אָפּגעשטעלט, געגאַווערט, געקוקט איינעם צום אַנדערן מיט
די וואַסערדיקע אויגן:

און ביי זייער גאַנצער תּמעוואַטעקייט שוין געוואָסט אַזוי אַרויס-
צולאַכן, ווי מ'זאָל זיך וואַרפֿן מיט ברעטער...

אַ דערשראַקענער צום טויט, האָט זיך עמעצער אַדורכגעריסן
דורך זיי און אַרײַן אין טעאָטער אַרײַן, וווּ ער האָט עפעס געלאָזט
פֿאַלן פֿון דער אַנקומענדיקער כּוואַליע שקצים, און די פּנימער ביי
אַלע האָבן זיך באַפֿלעקט מיט אַ בלייכער רויטקייט, און די ציין אונ-
טער די באַקן זיך גענומען טרייסלען.

— ווי? זיי שטייען און וואַרטן אונדז אָפּ, אין דרויסן?

זיי האָבן זיך טועה געווען אַדער דער „גראַבער“ האָט זיך גע-
מאַכט געפּאָרט, און נאָך אַ לאַנגן ישובֿן זיך: „איידער צו וואַרטן
ביז זיי וועלן אַרויסקומען צו אים, וועט ער פֿרעגן אַרײַנגיין צו
זיי“...

זיי האָבן זיך צעשטעלט איבער אַלע שטיגן און דורכגאַנגען,

³ מחנות גאַסניוונגען. — ⁴ אָפּגעריסענע. — ⁵ אייבערשטיבלעך.

ווי זיך באהאלטן אונטער פֿאַרהאַנגען; ער האָט געהייסן זיצן שטיל.
זיך נישט געבן קיין ריר, אונטערן אַלטן באַקאַנטן אויסרייד:
— מ'גייט זוכן געווער.

ס'איז יעדן אַריבער אַ פֿניערדיקע קעלט איבערן ליב; „ס'איז
טאַקע אַ גרויסע חרפה, און זי פֿלאַמט בני יעדן אויף די באַקן, אָבער
מען מוז זי אַראַפּשלינגען!“... זאָל ער זען דעם ליגן — ער וועט
באַלד אַרויפֿקומען פֿון אויבן און פֿאַר אַלע אין די אויגן.

זיי האָבן זיך גוט געקענט דערויף און מיט דעם זוכן זייערן
זיך כסדר דערהויבן; „אַ — האָ! ווי ער זעט־אויס?“... אַפֿילו די
שקצים זינען נאָך אַלץ געווען תּמעוואַטע, און אויך געמיינט ס'גע-
ווער; מי יודע, וואָס פֿאַר אַן אַרסענאַלן ס'וועלן זיך דאָ אויפֿמאַכן?
די האַרמאַטן, וואָס וועלן זיך בני זיי אָפּזוכן? אַזש בני „גראַבן“
האָבן זיך צענומען די ליפּן און פֿון זיי אַליין געברויכט אָפּצושפעטן;
— ווי ווייניק שכל זיי האָבן אין זייערע קעפּ?

די אָפּגעריסענע שקצים, די אַברעוואַנצעס, איז נאָך אַלץ נישט
געקראַכן גאַר אין די קעפּ. זייערע ליפּן האָבן זיך פֿאַרשאַרצט, צו
מאָל מיט זיי געשמיצערט און די הענט זייערע געווען אָפּגענומען;
מ'קען זיך כאַפּן שלאָגן... יאָ, אַז יענער קריכט אין די ביינער!
ברענגט־אַרויס פֿון די פֿלים... און אַ בייזקייט, אַ ביטערע, זאָל זיך
צעשרייען אינעם בלוט:

— אַזוינע מיאוסע ברואים! ס'וועט שוין זיין אַך־און־ווי צו זיי...
דאָס שטילע זיצן האָט בני זיי אָפּגענומען די הענט; נעם און
צענעם זיי — אַז פֿון אויבן ביז אַרונטער, ביז האַרט אויף די ווענט,
רוט די שטילקייט אַליין; ס'גייט זיך נישט ווי קיין ריר אַ קאָפּ בני
וועמען; ס'לאַזט קיינער פֿון זיך נישט אַרויס די פֿאַרע, נאָר מ'זיצט
ווי פֿאַר עפעס אַ ברייטער וואַרע, וואָס ווערט געמאַכט פֿאַר עמעצן,
אַ טויטן, צי אַ געקרוינטן...

די אַקסלען האָבן זיך בני זיי אַרויפֿגעצויגן איבער די קעפּ און
אינס ס'אַנדערע אָנגעקוקט:

— גיי, קריך־ארנין אין א געשלעג, אז ס'אי נישטא צוליב וואס
און ווען...
ביז דער „גראבער“, וואס האט שוין לענגער נישט געקענט
קריצן מיט די צייך, האט אויסגעשאסן; און דער „רוצח“ האט זיך
גלייך אויפגעכאפט אין זיי; ס'האבן גענומען פליען די שטעקענעס
— האקן ווי אין קרויט.

אזוי ווי ס'האט זיך דא אנגעהויבן, אזוי האבן, ווי אויסגער
רעכנט, די צייגעליעס, די מילן, קאלכאויונס, — קיין אנדערע
פאבריקן זענען נישטא; גענומען בוצען⁶ און שרניען, נישט חלילה,
צוליב דער מעשה־רע, נאר מ'זאל טאקע וויסן, אז די שעה האט
געשלאגן.

און אין אלע לעכער, פֿינצטערע יאמעס, ווו דאס ערב־רב,
דאס פסולת, ליגט פֿון תמיד אנגעלייגט, און האט מורא די נאָז
ארויסצושטעקן, האט זיך גענומען רירן; די אלע פארשויען מיט
זייערע געהיימענישפֿולע קרוינען אויף די קעפֿ זענען ארויס איבער
דער שטאט. און צו וואס זיי האבן דערלעבט? מע ברויך נישט גיין
בני נאכט, זיך גנבענען ווי די שאַטנס, צופאסן שליסלען, אראפנעמען
א טיר פֿון די זאָוואַסעס, א פֿענצטער, קריכן דורך אַ לופֿט פֿון אַ
קוימען. צו וואָס? אַז גזילה איז מותר.

בוך⁷ — און די טירן פֿונעם גרעסטן געוועלב זענען אָפֿן; מ'קען
נעמען וואָס דאָס האַרץ גלוסט, זיך אויפֿלייגן גאַנצע וועגענער, אויב
מ'האט זיי אונטער דער האַנט, און מיט דעם אַהיימפּאַטשן.
צוויי מאָל בוך, דריי מאָל בוך, און אַז ס'גייט נישט, נעמט מען
האַקן מיט העק; פֿלעסיק בויערן מיט אַ דלאַט, איבערשניידן מיט
אַ דראַט; און אויב ס'זאל אַפֿילו זען אַנזערנע טירן, און פֿון קאַזאַ־
מעטן, וואָלט מען זיי אויך צעבראַכן, נישט נאָר פֿון ייִדישע קראַמען,
און סך־הכל — הילצערנע טירן מיט פרענטן?

⁶ (אנאמאטאפיש) פארשרייען. — ⁷ א זען.

ווי אַ ווינט האָט זיך גלייך אויפֿגעהויבן דאָס ביסל יידן. און וואָס האָבן זיי מער געקענט טאָן ווי לויפֿן זיך באַהאַלטן אין די קע- לערן, אין פֿאַרמאָכן הינטער זיך די טויערן?
נאָר ווי אַזוי האָבן זיי געזאָלט קענען אין זיי אַננליגן, אַז זיי האָבן געהאַט זייערע קינדער אין טעאַטער?
און אונטערן קלאַנג פֿון אויפֿגעבראַכטע פרענטן, צעפלאַצט גלאַז, בוצען פֿון די ציגעליניעס מיט קאַלכאָויוונס, האָט זיך געלאָזט לויפֿן איבער דער און יענער גאַס, וווּ זי האָט געקענט — אַ צעשוויבער- טע און צעשריגענע מאַמע. מ'גיסט אויף איר קאַכעדיק וואָסער פֿון די פֿענצטער — און זי לויפֿט; די הענט ווי אַ פֿאַר פֿליגל — טרייבן- אַוועק יעדן איינעם וואָס קומט איר אַנטקעגן:

— וויי, מײַן קינד!

און אַלץ אַרום: דער גאַנצער וויסט און משונהדיקער געברום, וואָס האָט צוגעדעקט די שטאָט איבערן קאַפּ, חזקט-אַפּ:

— וויי, מײַן קינד!

אונטער דר'ערד האָבן, דאַכט זיך, קוואַלן גענומען אַננרניסן און שומניסן שטיקער בלאָטע אין הימל אַרנין, ער זאָל מיט איר מיט- שרייען:

— וויי, מײַן קינד!

און פֿון הימל זאָלן זיך די טויערן איינער נאָכן אַנדערן האָבן אויפֿגעבראַכן, די מאַמע רחל אירע הענט צענומען און מיט יעדער צעבראַכענער מאַמען מיטגעלאָפֿן, איר געהאַלפֿן בויערן די אויערן בני זיי:

— וויי, מײַן קינד!

אין טעאַטער פֿלאַמט נאָך אַלץ די שחיטה.

די שקצים, די וואָס האָבן אָפּגעקריגן פּוילן, זיינען גאָר נישט געווען אַזוינע לעמעלעך ווי ס'האַט זיך לכתחילה אויסגעדאַכט: זיי האָבן זיך ערישט רעכט, ווען ס'וואַרעמע בלוט האָט זיך גענומען גיסן

איבער זייערע הענט, צעיוכעט; און די רציחה זיך צעוואַקסן, ווען מ'האַט זיך נישט געלאָזט פֿון זיי צעטרעטן און צעשטעכן. אז דאָס קאַלטע מעסער האָט אָנגעהויבן אַרומאַרבעטן, האָבן זיך אַלע צונויפֿגערוקט אויף דער קופּע; אַ קופּע מיט אַפֿשר טויזנט קעפּ, און צוויי מאָל אַזוי פֿיל הענט, פֿיס, וואָס האָט זיך געצאַפֿלט אין ספּאַזמען, פֿון קנייטשן און בייטשן, און גייט־אַפּ אין בלוט. און דאָ ריזסט זיך אַריין אַ מאַמע. זי ברעכט־אַדורך ווענט פֿון שקצים, בגילוי־ראַש, מיט אַן אָפּגעדעקטן קאַפּ האַר; דאָס שייטל איז ביי איר אַראָפּגעריסן; דאָס ליב אירס — אויסגעביסן ווי פֿון שטשעקלע⁸ הינט, וואָס זינען איר אין דרויסן באַפֿאַלן; אויפֿן פנים — אַ געמיש פֿון רויטע מיט געל־צעשמירטע פֿלעקן; ווי אויף אַלט־אויסגעריסענע צאַינה־וראַינה־שמות.

און זי טרעפֿט דאָ אַרויף אויף דעם צום טויט פֿאַרצאַפֿלטן קנול — ס'איז נישט איבער, נישט צען, נישט הונדערט, נאָר איין גרויסע צעטרייבערטע מאַסע, ביי וועלכער עס טאַטשעט זיך די שוים פֿאַרן מויל. און גיי דערקען אין איר אַן אייגן פנים פֿון אַ קינד! זוך־אַפּ די גלעטנדיקע אויגן — אז דאָס זינען גאָר רויט באַפֿלעקטע ווייס־לען.

און זי קוויטשעט, פֿאַרגלישעט⁹:

— מנין קינד! ווער קען איר זאָגן, וווּ און אין וועלכן עק איר קינד שטעקט?

יחידים ריזן זיך פֿאַרט אַרויס, מטושטש און בלוז, אַן עפעס אויף זיך. מ'זאָל זאָגן: אַ מלבוש, אַ פֿאַר שיד? זיי וואַקלען זיך ווי שיפורים אויף די שטיגן און וויגן זיך אין אַ הינערפֿלעט. פֿון ביידע זינטן שטייען די שקצים מיט שטעקענעס, העלצער און דרענגער, און ס'איז נישט קיין חילוק, וווּ זיי לייגן־צו — דער גוף נעמט אומעטום צו. יענער שפירט סני־ווי־סני נישט גאָר. ער איז דעררופֿן. בלוז

⁸ (פויליש) בילנדיקע. — ⁹ פֿאַרטויבט.

דער מוח אַרבעט: איינס — אַז מ'ברויך אַנטלויפֿן; צוויי — מ'ברויך אַנטלויפֿן; און דריי — אַז מ'ברויך אַנטלויפֿן מיטן לעבן, ווי לאַנג מ'האַט עס נאָך. ער האָט נישט אין עפעס אַנדערש מער אַרומצו-אַרבעטן. אויב ביי וועמען דער מוח הערט-אויף צו אַרבעטן, שטעלט זיך אָפּ — גיט זיך דאָס שטיק גוף אַ לייג-אָוועק, נישט קיין חילוק, וווּ אויף די שטייגן, פֿאַר דער טיר, אין דרויסן, און בלינכט ליגן.

און אזוי זינען זיי צו ביסלעך אַנטרונען געוואָרן, די וואָס האָבן געקענט. יענע ווידער, וואָס האָבן עס נישט געקענט, זינען געבליבן ליגן אונטער די בענקלעך, צווישן די ווענט, וועלכע זינען באַ-שפּריצט מיט זייער בלוט. ס'איז דאָ שטיל און קיל, ווי אין אַ קיל-שטיבל¹⁰. פֿון דאָ און פֿון דאָרט מאַנט שוין ביי ציטונס דאָס גוטע אָרט, וואָס שטרעקט זיך אַהער, נאָך זיין חלק רויב. איבער די שטייגן, פֿון אויבן ביז אַרונטער, ליגן זיי צעוואָרפֿן ווי ביי זיך אויף די בעטן און כראָפּען. כראָפּען גאָר אַן שלאָף. די אויגן געשלאָסן און ס'פנים אַנגעגאַסן מיט רויט, מיט געל און גריין, ס'מישן זיך אויף זיי די קאַלירן, ווי ס'זאָל ווער שטיין מיט אַ פענדזל אין האַנט. און זיי אַזוי צעפֿירן...

אין דער שטאַט פֿרייען זיך נאָך אַלץ די סירענעס אויפֿן קול, אזוי ווי זיי וואָלטן נישט מער געקענט צומאַכן דאָס מויל. ס'קלינג-גען נאָך אַלץ די דעכער, פֿענצטער, און דער שייגעץ, דער קלענס-טער, באַזונדערס חידושים: פֿון אַ בלאַז מיטן מויל, ווי גרויס עס קען אין גאַנצן זיין ביי אים, צינדט זיך אַן אַ שנייער תּבֿואה, פֿון אַ קאַ-פע מיטן פֿיסל — פֿאַלט-אַרויס אַ טיר פֿון אַ קראַם און פֿון אַ באַ-כע¹¹ — צעפֿליט זיך אַ בעטגעוואַנט מיט פֿעדערן.

אַרום דער שול, קהלס בית-המדרש, די מקוה — זיי זינען אַלע אין איינעם — איז אויף טיש און אויף בענק. אויב מ'האַט אויס-

¹⁰ מתים-ציימער. — ¹¹ אַ זען מיט אַ פּויסט.

געזעצט די שויבן — זאָלן זיך די גלעזער פֿרייען, וואָרן יידן וועלן בני קיין אָפֿענע פֿענצטער נישט זיצן. נאָך דערצו, נאָך סוכות, ווען דער ווינט נעמט זיך דרייען און פֿרייען, און די יעשענדיקע רעגנס ווערן אָפֿטע געסט, אַרנן און אַרויס — ווי וועט מען דאָס לאָזן קליינע קינדער אויפֿן ווינט, אָז זיי זאָלן זיך דערקילן? אַז, וואָס מ'וועט פֿאַרשטאָפֿן מיט קישנס? מיט שמאַטעס און לאַטעס? פֿאַר-האַקן מיט ברעטער? בלאַטע! מ'קען דאָס טאָן מיט איין שויב, מיט צוויי אָבער נישט מיט אַלע. אויב נישט קיין שויבן — מיט וואָס וועט די שטוב זיך מער פֿאַר אַ קעלער?

און אָז דער בעדער איז זיך געלאָפֿן באַהאַלטן, איז די מקווה געבליבן טרוקן. מען דאַרף זיך פֿריער גיין טובֿל זיך איידער מ'וועט קריגן געשלאָגן? אָז דער שמש האָט זיך אויפֿגערוימט, איז די שול אָבער נישט געבליבן פֿאַרמאַכט. יידן האָבן זי גראַד יאָ באַדאַרפֿט האָבן, אָז מ'האַט זיי גענומען שלאָגן. וווּ דען וועלן זיי זיך אויס-וויינען ס'האַרץ? און אָז ס'איז נישט געווען קיין שמש, קיין בע-דער, האָט דאָס הקדש אויפֿגעהויבן דעם קאַפּ. דאָס ביסל משוגעים האָט אַפֿילו נישט באַדאַרפֿט צערייסן דעם עירוֹב, מיט וועלכן זיי זינען געווען זיכער — אָז מ'האַלט זיי געבונדן די הענט מיט די פֿיס, זיי זינען גלנך אַרויס אַ הוליע טאָן. וואָס מיר שלאָגן? צע-טראָגן הנזער? זיך נאַכיאָגן נאָכן ווינט? און די אַלע שטשעקלע הינט? דאָ שטייט אַ לץ און רייסט זיך דעם גאַרגל, ימים-נוראים-דיק: „אוי-אוי-אוי, פתח לנו שער!“... און אַ צווייטער רייסט פֿון זיך די קרעץ: „אָז ס'איז אויף אים געקומען אַזאַ גליק און ער האָט געקענט אַרויס פֿונעם הקדש, וואָס דאַרף ער זיי נאָך האָבן, צו וואָס?“... און אַ דריטער, מ'זאָל מיר מוחל זיין: טוט עפעס אַזוינס, בני וואָס ער שטופֿט-אַרויס דעם בויך מיט אַזאַ פּוּח, אָז דער בויגן איבערן טראַטואַר זאָל זיך וואָס העכער און שרייט צום צווייטן, וואָס האָט מורא אַוועקצורירן פֿונעם אַרט:

— וואָס ביסטו דאַרטן שטיין געבליבן? קענסט אַדורכגיין אָן שום פּחד. אַסור, אויב כ'וועל דיך באַגעצן.

אַז די נאַכט איז צוגעפֿאַלן, האָט זי מיט זיך דאָס אַלץ צוגע-
לייגט, ווי אַ שווערער רעגן לייגט-צו אַ מעכטיק פֿניער און דער-
שטיקט עס. ווי לאַנג איז עס דער שיעור? ס'מוז דאָך מיאוס ווערן
אַפֿילו צו ראַבירן. און מ'פֿאַלט אַפֿילו ביי דעם אויך אַוועק פֿון די
כוחות.

און אַז די שווערע נאַכט ווידער האָט זיך אָנגעהויבן ציען,
האָט זיך ערשט אין דער שטילקייט צעגליט דער קאַפּ, און ווי גע-
וואָרן אויפֿגעזאַטן אין הייס וואַסער. ווי לאַנג עס האָט געהילכט,
געריסן, האָט זיך ס'האַרץ געצאַפֿלט, ס'בלוט געוואָרן אויפֿגעקאַכט,
די הענט צונויפֿגעדרייט און געצויגן אין גאַס אַרנין, צום מאַב —
אַרנין אין אים מיט די בעגל און זיך נישט לאָזן — מ'זאָל אַפֿילו
האַקן איבערן קאַפּ און די ציין זאָלן נעמען אַרויספֿליען ווי די פֿלע-
קער פֿונעם מויל.

— תּמות נפֿשי עם פֿלישתים.

אַבער אַז ס'איז טויטשטיל — וווּ, אויף וועמען איז זיך דאָ צו
וואַרפֿן?

די נאַכט האָט זיך געמוזט אויסנעמען — ס'קען דען אייביק
זיין נאַכט? די וואַלקנס זיך סוף-פל-סוף צו צערוקן און אַ טאָג
האָט זיך גענומען בעטן גאָר אַ פֿנין געלעגער אויף די פֿניכטע גראָזן
פֿון די לאַנקעס און איבער די שפיצן וואַלד. און ס'האָט זיך אויס-
געדאַכט, ווי די שטאַט זאָל שוין האָבן אַרויס פֿון דעם מבוּל, פֿון
אונטער דעם וואַלקנבראָך, און וווּ ביי וועמען ס'האַרץ האָט זיך
גענומען אי פֿרייען, אי שרעקן?

— ווער ווייסט, צי מיט דער נאַכט האָט זיך שוין דאָס אַוועק-
געטראָגן צווישן די ליימגריבער פֿון די גלעמבאַקיס, און די בערג
זאַמד פֿון די פּיאַסקעס? אַדער ס'וועט באַלד ווידער, ווי נעכטן, פֿון
דאַרטן אַרויס, און זיך נעמען היצלען אין דער שטאַט.

די טירן פֿון די געוועלבער זינען אַלץ איינס געבליבן פֿאַר־
האַקט. בלויז די אויפֿגעבראַכענע, די צעראַבירטע שטייען שוין אַפֿן.
דאָס, וואָס האָט זיך מיט זיי געטראַפֿן, וועט מער נישט טרעפֿן. וואָס
האַט מען זיי ווידער צו פֿאַרמאַכן?
אויף אַלע ראַגן שטייען די האַלאַטעס שקצים, וועלכע מ'האַט
אַפֿגעגעבן פּוילן, און זיי שמוצערן, קנאַקן הילכיק מיט די צינגער,
ווי פֿריילעכע פֿורליינט מיט זייערע בייטשן.
מיט אַ מאָל לויפֿט דאָ אָן אַ ייד. אַ ייד? בלויז פֿונעם הילוך: אַ
לאַנגע קאַפּאַטע, אַ פֿאַר שיד. און דער צלם אלקים? אַ שוואַרץ פֿאַר־
שווומען שטיק בלוט, מיט בלאַטע און האַר, וואָס זאָל זיין אַ באַרד,
און עס ריטשעט פֿון אים אַרויס:
— אוי, מײַן זון!

און אויב עס האָט נאָך דעם אַלעם נאָך עפעס געקענט זיין אַ
קלער וועגן אים — נאָך וועמען וועט נאָכלויפֿן אַ שייגעץ פֿון דער
האַלאַטע און פֿאַכען מיט אַ שטעקן איבערן קאַפּ — אויב נישט נאָך
אַ ייד? האָט מען שוין דאָס געקענט הערן פֿון זיין שרײַען, ווי ער
שרײַט:

— כאַליערני זשידזשע... דאָ יאַסנעגאַ פּיערונאַ¹²...

אויפֿן ראַג גאַס שטעלט אים אַ שייגעץ אונטער אַ פֿוס און ער
פֿאַלט אַריבער. און דער וואָס יאַגט זיך נאָך אים — קען אים דער־
וויל געבן צו פֿאַרזוכן מיטן גראַבן סענקעוואַטן שטעקן. אַבער דער
ייד כאַפּט זיך אויף מיט דעם וואָס ער האָט אַרײַנגעכאַפּט — און
נעמט ווינטער לויפֿן. דאָס געשריי זײַנס פֿאַרקילט דאָס בלוט אין די
אָדערן:

— אוי, מײַן זון; ער איז נאָך נעכטן אוועק אין טעאַטער אַרײַן
און איז נישטאַ צוריק!
אויף איטלעכן ראַג פֿאַלט ער אַרײַן צווישן שטעקענעס, אַבער
ער גליטשט זיך אַדורך צווישן זיי — און לויפֿט. די אויגן קריכן

¹² כאַליערעדיקער ייִדליאַק! צום העלן גליץ („כאַפּט דיך אַ דונער!“). —

אים פֿון קאַפּ: אַפֿשר וועט ער אים פֿאַרט דאָ ערגעץ זען ליגן? שקצים פֿון איין האַלאַטע האַבן זיך געיאַגט נאָך אים און אים געשלאָגן, אָבער זיי זינען אָפּגעשטאַנען, אי פֿון יאָגן זיך נאָך אים, אי פֿון שלאָגן; שקצים פֿון אַן אַנדערער האַלאַטע האַבן זיך געיאַגט נאָך אים און אים געשלאָגן, — און אויך מיד געוואָרן פֿון יאָגן זיך און פֿון שלאָגן; מיט יעדן ראַג האַבן זיך געביטן די שלעגערס, ער איז זיי אַלע איבערגעקומען, און ער לויפֿט, מיט די לעכער אין קאַפּ. ס'בלוט גיסט זיך איבערן פנים, און ער פֿאַכעט מיטן לעבעדיקן שטיקל האַרץ:

— וואָס ווייסט איר, הימלען, פֿון מײַן זון צו זאָגן?

פֿון אַ קליין צעקרימט געסל קומט־אַרויס די עגלה; דאָס פֿערדל שטרעקט דעם קאַפּ, פֿאַכעט רירעוודיק מיט די זשעברעס¹⁸ — קוים וואָס עס שלעפט זי. די עגלה סקריפעט מסוכנדיק אויף דעם צע־לעכערטן ברוק, ווי מ'וואַלט זי געשלעפט איבער די שטיינער מיט שטריק.

עטלעכע ווייבער האַלטן זיך אָן אין איר, אַזוי ווי די עגלה וואַלט געווען עפעס אין וואָס ס'איז זיך דאָ אַנצוהאַלטן; אַ ווייבערישע לוויה, אָן מאַנסלענט. וווּ איז אַ חבֿרה־קדישאַ־מאַן? ווער וועט אים זיין רעכט טאָן? זינט ווען זינען ווייבער מקבר אַ מת — בני יִהִדן? די לוויה גייט שטיל, זי ריכט נישט אַנן קיין הימלען, קערט נישט קיין וועלטן, גראַד ווי דער בר־מינן וואַלט זיך מיט קיין איינער פֿון זיי נישט אַנגעקערט און זאָל האַבן אַראָפּגעפֿאַלן פֿונעם הימל; און אַזוי ווי מ'קען אים דאָך, נאָך אַלעם, נישט לאַזן ליגן, האַט מען אים אויפֿ־געוויבן פֿון דער ערד, און מ'גייט אים ברענגען צום גרעבער — ער וועט שוין וויסן וואָס צו טאָן מיט אים.

דאָס פֿערדל ציט און ציט, פּרעכט, און די עטלעכע ווייבער, וואָס העלפֿן דעם אַרויס מיטן שטופּן, זינען פֿאַרטאָן, פֿאַרמוחט פּונקט

¹⁸ ריפּן.

ווי די גאנצע שטאט איז עס, דער טאג איז עס, און אויך דער הימל. די לוויה האט זיך שוין אדורכגעשווארצט די אלע גוטע ערטער, ווו די שקצים רודערן, און עפעס מיט ניסים, אָז זי איז אַרויס ביי זיי מיט גאַנצע ביינער. ס'איז דאָ שטיל, ווו זי גייט... ס'איז אויף די זשעלאַנקעס... ס'שמעקט מיט פֿעלד... מיט כאַלופּקעס... צעוויגטע ביימער... און די ווייבער נעמען שוין גיכער אַוועק די הענט פֿון איר... זיי ברויכן איר נישט מער צוהאַלטן ווי פֿריער אויף די צע-בויקערטע¹⁴ געסלעך, ווו זי האָט זיך געהוידעט, נאָר אומצופֿאַלן. זי איז שוין אַריבער דעם כענטשינער שאַסיי און אַרײַן מיט די רע-דער אין דער אויסגעטרעטענער קאַליע, וואָס גייט-פֿאַרבני ערלעכט קאַלכאוויוו, און די עגלה האָט ערשט גענומען נאַכגיין דעם פֿערדל. און גראַד דאָ, ווו ס'איז זיך נישט געווען צו ריכטן אויף גאַר, אַזוי נאַענט פֿונעם בית-עולם, האָט זיך אויפֿגעכאַפט אַ ידענע פֿונעם פֿעלד, מיט אַ פֿאַטשילע איבערן קאַפּ און צערייצט ווי אַ לייב: — זי וויל זען, וועמען זיי פֿירן אויפֿן גוטן-אַרט. זי וועט נישט לאָזן די עגלה זאָל זיך אַוועקירן פֿונעם אַרט ביז זי וועט ניט זען דעם טויטן!

די ווייבער, צעשראַקענע אויף טויט, ווערן גלייך צוריק שטיק-לעך מענטשן, אַזוי ווי זיי דערזעען נאָר אַז ס'איז אַ פשוטע ידענע, און מאַכן אויף איר אלע אויף די מזלער:

— וואָס ליגט איר דאָ באַהאַלטן, אַרום דעם גוטן-אַרט?

— און צו וואָס ווילט איר זען דעם טויטן?

ענטפֿערט זי:

— איר זון איז זינט נעכטן אַוועק אין טעאַטער אַרײַן און נאָך

נישט געקומען אַהיים, וויל זי זען, וועמען זיי פֿירן דאָ אַרויס?

אַ נאַכט רוקט זיך אָן, שוין די צווייטע, נאָר אַ שטילערע; די פּוחות האָבן זיך, אַ פנים, אויסגעשעפט, געוואָרן אויסגעוועפט, און

¹⁴ צעבראַכענע.

צעשלעפט דורכן טאָג; די האַלאַטע שקצים האָט זיך צעשיט, אַזוי ווי נאָך אַ גוטן און אַ געשמאַקן יאַרד, און ס'קלעפט זיך צו די נאַכט, אַ דערשטיקטע, אַ דערדריקטע, וואָס גיט ווען-נישט-ווען אַ צייטער. אַ שאַס ריכט זי אויף, ווי אַ שאַרפֿער קנאַל פֿון אַ בנימש, און זי בלייבט צוריק טויבשטום, טוליעט זיך צו צו די ווענט פֿון די הנז-לעך ווי אַ שוואַרצער בער, מיט צוגעמאַכטע אויגן און אַן אַפֿן מויל, פֿון וועלכן ס'קוקן-אַרויס ווייסע, שאַרפֿע ציין. אַ שטיל געווייך רינט ערגעץ, רינט דין, שפיציק, ווי פֿון אַ נאָדל אַראָפּ, און וואַלט געשניטן שטיקלעך פֿון דער נאַכט מיט אַ קליין מעסערל, אַ געווייך וואָס שטייט ביי וועמען אַינן און וויל נישט אויפֿהערן גיין און גיין.

די שטאַט איז אַ שטילע, כמעט אַ לעגענדאַרע, אַ פֿאַרפֿישוף-טע, ווי אַ בת-מלכה — אַן אויסגעטראַכטע. דאָס קליינע וואַסערל, וואָס גייט איר פֿאַרבני, איז ווי אַ לידל פֿון אַ פֿאַסטעכס פֿינפֿערל. פֿון אַ סך ווענט איז נאָך נישט אַפּגעהויכט דער שימל פֿון דער ערשטער פּוילישער חלוקה. אַ וויסער אַדלער אויפֿן מאַרק, ראַג קליי-נע גאַס, אונטער די פֿולאַרן — אין דעם הויז זאָל נאַפֿאַלעאַן האַבן איבערגעגעבט קיט. אַ שטיין אויף דער טאַדעושאַ גאַס, נעבן באַזאַר, דאָ האָט קאַשציושאַ געלאַגערט מיט זינע חילותן. עפעס אַ שטיי-נערנער האַרן אויף אַ וואַנט פֿון אַ שלאַס — אין גאַרטן; אַ זונזיי-גער, אַ פנים ווי ער זאָל שוין האַבן אויף זיך די יאַרן. אומעטום, וווּ מ'גייט זיך אַ קער, רופֿט זיך עפעס אַן, וואָס דערמאַנט אין דער שליאַכטע ¹⁵ און אין דעם קרייען פֿונעם גאַלדענעם האַן.

און אַזוי אַלט ווי זי איז פֿאַר די גוים מיט איר שווערער קאַ-טעדערע, פּיסקופֿן ¹⁶, אַזוי יונג איז זי פֿאַר די יידן. זיי האַבן בלוין געמעגט אַריינקומען אין איר האַנדלען, וואַנדלען, איבערן טאָג און אויף דער נאַכט, חלילה, נישט אַוועקלייגן דאָ זייערע ביינער. אַפֿילו

¹⁵ אַדלעקאַס. — ¹⁶ בישאָפּן.

נישט ווי אין אנדערע, אזוינע שטעט ווי קראקע, וואס האט א ווא-
וועל¹⁷, הינטער געטא-מויערן; נאר געמוזט ארויסהולכן פֿון איר
אין דעם קליינעם שטעטל, אין כענטשין, וואס האט גראד אן אלטן
פֿארציטיקן שלאסבארג, א ריטערלעכן מסתמא, און קיין עין-הרע
בלוין יידן. און ווי אזוי דאס פֿארט זיך — ווער קען וויסן? בנז אלע
אריינגאנגען פֿון דער שטאט זינען אזעקגעשטעלט ווי שומרים היי-
ליקע. אויף דער בייזעטשינער גאס — דער הייליקער וואיטשעך;
אויף דער אלטער ווארשעווער גאס, — דער הייליקער יאן; אויף
דער כמעלניקער ראגאטקע — עפעס אן אנדערן יאקל; אויפֿן סא-
מעראדנעם מארק — די הייליקע טעקלע; ווי זיך געוואלט באווא-
רענען מיט זיי קעגן די יידן, וואס האבן זיך געשפֿארט אין איר און
זיך סוף-כל-סוף אין איר אריינגעשפֿארט. כאטש איינציקע, געצייל-
טע, און צוליב זיער גבירישקייט — אודאי, די קאמינערס, זאגני-
סקיס, שיינפֿעלדס, פֿרומע יידן, אין זינד און אין אטלעס, וועלכע
האבן זיך דערנאך איינגעקויפֿט יחוס אין די גרויסע רבישע הייפֿן
פֿון גער, אלעקסאנדער, נאָוואַראַדאָמסק, ראַדאָשיץ און אנדערע.
צווישן זיי אויך מנן מאמעס א פֿעטער, דער אלטער פֿישל בימקא,
נאָך וועמען איך הייס, דער דעמב פֿון אונדזער משפּחה; א ייד אן
אדיר, וואס האט מיט עטלעכע זעכציק יאר צוריק געפֿירט א רבישן
טיש און געהאט די פֿראַפינאַציע¹⁸; איך געדענק נאָך ווי אין חלום
דעם זיידן אַברהם, דעם טאַטנס טאַטן, דעם ברייטן ייד מיט דער
ברייטער, געלער באַרד, א ייד פֿון יענע אלטע, פֿאַרציטיקע יידן,
וואס פֿלעגן מיטפֿאַרן מיט די בריקעס בראַנפֿן, וואס האבן זיך גע-
צויגן צו אים פֿון די פֿריזישע „גאַזשעלניעס“¹⁹; און זיך געהערט
אַנדערציילן פֿון אים, ווי מ'האט געכאַפט יידן אויפֿן ראַדאָשיצער
מאַרק, אין דעם ליכטיקן שטעטלע פֿון רבין ר' בער — פֿאַר „רעק-
רוטן“.

סך-הכל: זעכציק-זיבעציק יאָר, ווי די דאָזיקע יידן האבן אַריינ-

¹⁷ קעניגן-שלאָס. — ¹⁸ רעכט צו האַנדלען מיט אַלקאָהאָל. — ¹⁹ בריוולעך
(ווי מ'מאַכט שטאַפּס).

געשלאגן א פלאקן אין איר. א סך געדענקען נאך, ווי מ'האט אוועק-געלייגט דעם ערשטן בר-מינו. און מ'האט אלע אויפדערנאכט גע-ברויכט אויסקלייבן וועמען פֿון זיך, וואָס זאל אַרויסגיין אויפֿן פֿעלד, ביז ס'וועט צוקומען נאָך אַ קבר, און דער וועט נישט ברויכן מער זיין אליין; ס'וועט אים זיין היימלעכער מיט נאָך אייננעמען.

ס'גייט מיר נישט אַרויס פֿון קאַפּ דאָס טעאַטער. ווי קומט אַזאַ שטיקלער פֿאַרטראַכט פֿון אַ טעאַטער, מיט אַזוינע קנלעכדיקע באַל-קאַנען, שווערע געזימסן, מיט אַזוי פֿיל יאָרן צוריק, צו אַזאַ שטאַט, וואָס איז גאַר קיין שטאַט נישט? וועלכן משוגענעם האָט דאָס גע-קענט אונטערפֿליען?

אויף די ברעטער פֿון דעם שטיקל בינע האָב איך מיר, ווי אַ קינד אַרום אַ בענקל, געלערנט שטעלן די ערשטע טריט. אויף זיי האָב איך צונויפֿגענומען דאָס יונגוואַרג און געשפּילט מיט זיי טעאַ-טער. און כ'האָב דערביי געכאַפט דעם שניט. ס'איז מיר עפעס אַרײַן אין דער נאָז, כ'האָב נאָך נישט געוואָסט וואָס, דעם סוד פֿון שפּיל, און זאל זיין וואָס עס וויל — ס'איז דערנאָך אַרײַן אין בלוט פֿון מני-נע שטיקער, און כ'האָב דערפֿילט, ווי אַזוי מען דאַרף שרייבן.

און אין דעם דאָזיקן טעאַטער האָט איינער פֿון דער האַלאַטע שקצים, ווען פּוילן האָט נאָך רעכט נישט געוואָסט אויף וועמענס פּיס זי שטייט און גייט, איינגעטונקען אַ האַנט אין פֿאַרגאַסענעם בלוט פֿון די ייִדישע בחורימלעך און זי צוגעלייגט צו דער וואַנט מיט אַלע זינע פֿינגר פֿינגער, עטוואָס צענומען, ווי אַ פּהן בעתן דוכענען:

— וואת תהיה לכם לאות!

אין קינצייכן פֿון דעם בלוט איז צוריקגעקומען דיין ווידער-געבורט און ביסט אויפֿגעשטאַנען תּחית־המתים — — —

... ס'איז מיר אַוועקגעקומען „די לעגענדע פֿונעם קרושניקער רבֿס באַרד“. דער רבֿ איז געווען זייער אַן אַלטער מאַן, מיט אַ וויי-

סער גריזגרויער באַרד, און נאָך דעם ווי די רוסן האָבן אים גע-
שאַסן צי געהאַנגען — איז די באַרד זינע אַרומגעגאַנגען איבער די
רוסישע פּאָזיציעס און געשראַקן די זעלנער.
זאָל דאָס כאַטש דאָ אויך ווערן דערמאָנט.

י. פּאַפּיערניקאָוו

פון טרויער שלאַגט מיין ליכט...

מיט איכה האָב איך אָנגעהויבן מיין געזאַנג,
מיט איכה גייט-אָוועק מיין יעדער טאָג,
ס'באַגלייט אַ טרויער-ניגון מיך אין גאַנג
און כ'קלאַג...

נאָר ס'איז נישט אַזוי שלעכט מיר, ווי דער פֿרעמדער מיינט,
און כ'בין נישט אַזוי אַרעם, ווי מען זעט:
פֿון טרויער שלאַגט מיין ליכט, און כ'בין געקריינט,
ווען כ'בעט...

צו דער כאראקטעריסטיק

פון פאגראמען אין דער יידישער ליטעראטור

בלעטער פון געשיכטע, שפראכפארשונג, קריטיק און זכרונות

אַברהם שאַמער (בן שמ"ר)

צו דער פראַגע וועגן אַנטיסעמיטיזם *

אַנטיסעמיטיזם, ווי עס ווערט דערקלערט אין דעם אַלגעמיינעם זין פֿון דעם וואָרט, איז אַ שנאה צו דעם יידן אומעטום וווּ ער גע- פֿינט זיך.

עס איז פֿאַלש, אַז נאָר געוויסע קלאַסן מענטשן פֿילן די שנאה צום יידן. אַ גענויע אונטערזוכונג צינגט-איבער, אַז אַלע קלאַסן, אַן אויסנעם — די געלערנטע פונקט ווי די אומוויסנדיקע, קאַנסערוואַ- טיווע און ראַדיקאַלע, אינטעליגענטע און פראַסטע — אַלע פֿילן אַ שנאה צום יידן.

אויך געפֿינען מיר, אַז ניט נאָר די אַריער האָבן פֿינט יידן, נאָר די סעמיטן טראָגן גראַד פונקט אַזאַ שנאה צו זיי ווי די אַנדע- רע. דאָס מערקווערדיקסטע אָבער איז דאָס, וואָס מיר זעען, אַז יידן אַליין פֿאַרטראָגן זיך מיט דער זעלביקער שנאה צו יידן ווי אַלע אַנ- דערע קלאַסן מענטשן.

ס'זינען דאָ זייער אַ סך ענטפֿערס אויף דער פֿראַגע פֿון אַנטי- סעמיטיזם און אַן ערנסטער אַנאַליז פֿון זיי צינגט-איבער, אַז די אַלע מיינונגען און אַרגומענטן זינען ווייט פֿון אמת, דערצו מערק- ווערדיק אומלאַגיש און סתירהדיק.

אַט זינען ענטפֿערס, פֿאַר וואָס מען האָט פֿינט דעם יידן, נאָר אַ טייל פֿון די פֿיל, וואָס מען געפֿינט אין די אומצייליקע ביכער

* דאָס נעט לעבן, ניריאַרק, אַקטאָבער 1910, ז' 562—569. אַברהם שאַמער, דער זון פֿון נחום-מאיר שניקעוויטש (שמ"ר). געקומען אין 1891 (צו די 15 יאָר) אין אַמעריקע, פּאָפּולער ווי „דער אַדוואַקאַט פֿון די אימיגראַנטן“, האָט אין 1903 געהאַפּטן שאַפֿן דעם קאָמיטעט פֿאַר די געליטענע פֿון קעשעניעווער פּאַגראַם און אין 1904 אַרויס מיט דער איניציאַטיוו צו שאַפֿן אַ יידישן וועלט- קאָנגרעס, און איז אויך געווען דערפֿאַלגרייך ווי אַ דראַמאַטיקער אין יידיש און ענגליש. — רעד.

איבער דעם קעגנשטאַנד: די שונאה קעגן יידן איז, ווייל דער ייד איז אַ סעמיט; ווייל ער האָט אַ באַזונדער רעליגיע; ווייל ער גלייבט אין קיין זאַך ניט; ווייל ער לעבט אָפגעזונדערט פֿון אַלע פֿעלקער; ווייל אומעטום שטופט ער זיך אַרײַן; ווייל אין דעם עקאָנאָמישן קאָמף איז ער פֿעיקער און אומדערמידלעכער ווי אַנדערע; ווייל ער איז אַ פֿוילענצער און וויל ניט אַרבעטן; ווייל ער איז קאָנסערוואַטיוו; ווייל ער איז ראַדיקאַל; ווייל ער איז דער קאָפיטאַליסט פֿון דער וועלט; ווייל ער איז אַן אַרעמאָן און אַ שגאַרער; ווייל ער איז ניט קיין פּאַטריאַט; ווייל ער האָט קיין לאַנד ניט; ווייל ער איז אַ פּאַטריאַט און וויל צוריק באַקומען זײַן אַלט לאַנד; ווייל ער איז אַ קעמפֿער און רעוואָלוציאָנער; ווייל ער איז אַ פּחדן; ווייל בײַ די פֿעלקער איז די שונאה צו די יידן אַ געבוירענע; ווייל די פֿעלקער לײַדן פֿון אייגענע צרות און מיינען אַז דער ייד איז זײַ שולדיק; ווייל דער ייד איז אַן אידעאָליסט; ווייל ער איז אַן אָפּגאַרער און שווינדלער; ווייל ער איז אַ שאַוויניסט; ווייל ער איז אַ נידעריקער מהײַפֿינג; ווייל ער איז אַ מערדער און באַניצט זיך מיט קריסט־לעד בלוט; ווייל בײַ יידן עקסיסטירט אַ געהיימער פֿאַרבאַנד פֿון אַחדות; ווייל בײַ יידן איז קיין אַחדות ניטאַ, אַאַײַו, אַאַײַו. ווען מען לאָזט זיך אַרײַן נישט־צוגעגרייט אין דער פֿראַגע פֿון אַנטיסעמיטיזם און אין די פֿאַרשיידענע ענטפֿערס, וואָס זײַנען אויף איר געגעבן געוואָרן, איז גראַד ווי מען זאָל זיך מיט פֿאַרמאַכטע אויגן אַרונטערלאָזן אין אַ לאַבירינט און נאָך דעם וועלן טרעפֿן דעם וועג אַרויס. דוכט זיך אַזוי פֿיל טירן און דאָך קיין אויסוועג נישט. פֿאַרקערט, אַט טאַקע די פֿיל טירן מיט זייערע פֿאַרפֿאַנטערטע וועגן צעטומלען נאָך מער דעם געדאַנק און מאַכן אוממעגלעך דעם ריכטיקן וועג צו געפֿינען.

פֿדי צו קומען צום אמתן ענטפֿער אין דעם לאַבירינט פֿון דער אַנטיסעמיטיזם־פֿראַגע, מוז מען זיך פֿעסט האַלטן בײַ דעם ראַטע־ווענדיקן פֿאַדעם פֿון וויסנשאַפֿט.

*

די שרײַענדיקע ווידערשפּראַכן אין די פֿיל ענטפֿערס אויף דער פֿראַגע פֿון אַנטיסעמיטיזם צײַגן־איבער קלאַר, אַז קיין איינער פֿון די דאָזיקע ענטפֿערס ברענגט נישט אַרויס די סיבה פֿון דער שונאה קעגן יידן. מיר קומען דערפֿאַר צו דעם זיכערן פּונקט, אַז קעגן דעם יידן הערשט אַ פֿאַראורטל. אַט דער פֿאַראורטל איז ניט דער

רעזולטאַט פֿון וועלכער עס איז איינציקער אָדער פֿון עטלעכע אָדער אַלע באַשולדיקונגען קעגן ייִדן, נאָר פֿאַרקערט, אַלע באַשולדיקונגען קעגן זיי זינען דער רעזולטאַט פֿון פֿאַראַרטל.

אויף דעם פֿאַראַרטל קעגן ייִדן שטעלן זיך אָפּ אַלע וואָס האָבן שטודירט די פֿראַגע פֿון אַנטיסעמיטיזם, אָבער דער טעות, וואָס זיי מאַכן, איז דאָס, וואָס אַנשטאַט צו נעמען דעם גלייכן וועג, וועלכן דער פּונקט ווייזט אָן, און פֿאַרויכטיק באַטראַכטן די סיבה פֿון דעם פֿאַראַרטל, גייען זיי גאָר אַוועק אין פֿאַרשיידענע פֿאַלשע ריכטונגן גען און ווערן דעריבער פֿאַרלוירן אין דעם לאַבירינט פֿון די פֿאַרשיידענע ענטפֿערס.

... די וויסנשאַפֿט פֿון דער פּסיכאָלאָגיע ווייזט אָן אויף פֿאַר אַרטלען ווי אַן עמאַציע, אַ געפֿיל וואָס ווערט אַרויסגערופֿן פֿון אַ נייט־קלאַרקייט אין געדאַנק וועגן אַ געוויסער זאַך. מיט אַנדערע ווערטער מיינט עס, אַז דער געדאַנק, ניט באַגרענצנדיק קלאַר אַ געוויסע זאַך, רופֿט אַרויס דאָס געפֿיל פֿון פֿאַראַרטל, וואָס איז פֿאַר אָדער קעגן דער זאַך. אין דעם פֿאַל פֿון ייִדן איז דאָס געפֿיל פֿון פֿאַראַרטל קעגן אים. אַזוי ווי פֿאַראַרטל ווערט אַרויסגערופֿן דורך דעם קעגנשטאַנד אָדער דער דערשיינונג, וועלכע מען פֿאַרשטייט ניט, און אַזוי ווי עס עקסיסטירט אַ פֿאַראַרטל קעגן ייִדן, איז עס קלאַר, אַז דער ייִד רופֿט אַרויס דעם פֿאַראַרטל קעגן זיך. שווימט אַרויף די פֿראַגע: מיט וואָס אָדער ווי אַזוי רופֿט דער ייִד אַרויס דעם פֿאַראַרטל קעגן ייִד?

*

זייער אָפֿט האָבן מיר באַגעגנט די פֿאַלגנדיקע מערקווערדיקע דערשיינונגען: ווען ייִדן קומען אין באַרירונג מיט אַנדערע קלאַסן מענטשן, וואָס ווייסן ניט אַז זיי זינען ייִדן, איז דער פֿאַראַרטל ניטאָ. ווי נאָר אָבער מען דערוויסט זיך, אַז זיי זינען ייִדן, דערשיינט דער פֿאַראַרטל אַזוי ווי דורך אַ פּיטונג. אויפֿן זעלביקן אויפֿן האָבן מיר געזען, אַז ווען מ'געמט אָן על פּי טעות ניט ייִדן פֿאַר ייִדן איז דאָ דער פֿאַראַרטל קעגן זיי. אָבער ווי נאָר עס קומט אַרויס דער אמת, אַז זיי זינען ניט קיין ייִדן, פֿאַרשווינדט דער פֿאַראַרטל ווי דורך אַ צויבער.

באַטראַכטנדיק די דאָזיקע מאַדנע דערשיינונגען מיט אַ קריטי־שן אויג, מוזן מיר קומען צום שלוס, אַז דער פֿאַראַרטל איז ניט קעגן דעם ייִד, נאָר קעגן דעם נאַמען ייִד. ווען מ'ווייסט ניט, אַז דער

ייד איז אַ ייד, באַהאַנדלט מען אים ניט ערגער ווי אַנדערע. קוים אָבער דערוויסט מען זיך דאָס, אזוי באַקומט מען וועגן אים אַ פֿאַר-אורטל. מיר קומען, אזוי, צו דעם נאַמען ייד, ווי די אורזאַך פֿון דעם פֿאַראורטל. דער נאַמען ייד איז דער נאַמען פֿון אַ גאַנץ פֿאַלק, וויסנדיק, אַז ניט דער מענטש-ייד רופֿט אַרויס דעם פֿאַראורטל, נאָר דער נאַמען-ייד, און וויסנדיק אַז דער נאַמען נעמט-אַרום דאָס גאַנצע ייִדישע פֿאַלק, קומען מיר צום פֿאַזיטיוון פֿונקט, אַז עס מוז אין דעם גאַנצן ייִדישן פֿאַלק זיין עפעס, וואָס רופֿט-אַרויס אַ פֿאַראורטל קעגן אים.

מיר הייבן-אַן אונטערזוכן דעם פֿונקט און מיר קומען צו אַ ניעם שטעל. מיר זעען פֿאַר זיך צוועלף מיליאָן מענטשן, וואָס רופֿן זיך מיטן נאַמען ייד. פֿון זייער געשיכטע ווייסן מיר, אַז זיי זינען אַמאָל געווען אַ טעריטאָריאַליסטיש פֿאַלק מיט געוויסע מאַראַלישע געזעצן און פֿראַעפֿטישע לערעס פֿאַר זיין עקסיסטענץ. מיר זעען אויך אַז, אַז כאַטש זיי האָבן זייער טעריטאָריע פֿאַרלוירן און זיין גען צעשפּרייט איבער דער וועלט, האָבן זיי דאָך ניט פֿאַרלוירן זייער גאַציאָנאַל באַוווסטזיין און זינען אַנערקענט פֿון אַנדערע — און רופֿן זיך אַליין מיט דעם נאַמען — יידן. זיי דערקלערן נאָך אַליין, אַז זיי, ווי דאָס ייִדישע פֿאַלק, שטייען פֿאַר די געזעצן און לערעס פֿון זייערע נביאים.

מיר באַגרייפֿן דעריבער, אַז דאָס דאָזיקע פֿאַלק האָט אַ גינסטיקן צוועק מיט זיין לעבן. און ווייל עס איז פֿאַרשפּרייט צווישן די פֿעל-קער און וויל נישט אויפֿגעבן זיין קערפּערלעך לעבן ווי ייִדיש פֿאַלק, שטעלט עס פֿאַר אַן אינטערנאַציאָנאַלע ייִדישע קערפּערשאַפֿט. לאַמיר זשע אַ קוק טאָן אויף דער דאָזיקער קערפּערשאַפֿט און זען, ווי זי זעט-אויס.

מיר זעען פֿאַר זיך ניט קיין אינטערנאַציאָנאַלע ייִדישע קער-פּערשאַפֿט, ניט קיין אינטערנאַציאָנאַל ייִדיש פֿאַלק, נאָר אַן אינטער-נאַציאָנאַלע מענגע פֿון יידן.

עס איז דאָ אַ גרויסער חילוק צווישן אַ קערפּערשאַפֿט און אַ מענגע. אַ קערפּערשאַפֿט פֿון מענטשן אַנטהאַלט אין זיך געוויסע פֿאַ-זיטיווע עלעמענטן, וואָס שטעלן זי צוזאַמען. אַ קערפּערשאַפֿט פֿון מענטשן האָט אַן איינהייט פֿון נאַמען, איינהייט פֿון צוועק און איינ-הייט פֿון פֿאַרשטייערס. אַ מענגע פֿון מענטשן, דערקעגן, איז אַ מאַ-סע איז אַ צושטאַנד פֿון תּוהו־וּבּוּהוּ, אַן די דאָזיקע איינהייטן. אַפֿילו ווען די מאַסע מענטשן האָט די איינהייט פֿון נאַמען, נאָר עס פֿעלן

איר די אַנדערע צוויי עלעמענטן, איז זי ניט קיין באַשטימטע קער-
פערשאַפֿט, נאָר אַ מענגע. נאָך מער, ווען זי האָט, חוץ איינהייט פֿון
נאָמען אויך די איינהייט פֿון צוועק, נאָר עס פֿעלט איר דער דריטער
עלעמענט, די איינהייט פֿון פֿאַרשטייערס, איז זי ניט קיין באַשטימ-
טע קערפערשאַפֿט, נאָר אַ מענגע.

די צוועלף מיליאָן יידן, זעען מיר, פֿעלט צוויי אַדער איין עלע-
מענט. זיי האָבן די איינהייט פֿון נאָמען. אומבאַווסט האָבן זיי אַפֿשר
אויך איינהייט אין אַ גניסטיקן צוועק; אָבער דער דריטער עלעמענט,
וואָס איז דער וויכטיקסטער — פֿאַרשטייערס — דאָס פֿעלט דאָ גע-
וויס, און דערפֿאַר איז דאָס ייִדישע פֿאַלק אַן אַבנאַרמאַלע קערפער-
שאַפֿט. אַ מענגע, וועלכע טראָגט אַ נאָמען, לעבט מיט אַ גיט־פֿעסט-
געשטעלטן צוועק און עקסיסטירט אין אַ כאַאָטישן צושטאַנד.

בעל-מחשבות

צו דער סדרה פאגראמען *

— 1 —

פֿריער איז געווען דער דיריזשאַר פֿון דער טעזולאָנישער פּאָ-
גראַם־מוזיק גרויס־רוסלאַנד. איצט אָבער, ווען רוסלאַנד איז זיך
שטיקער־ווי צעפֿאַלן אין 101 רעפּובליקן, האָט זיך יעדער מדינה-
לע איר פּאָגראַם־קאָפּעל־מייסטער און איר פּאָגראַם־קאָפּעליע. דעם
שענסטן קאָפּעל־מייסטער האָט דערווייל אוקראַ?נע, דאָס געבענטשטע
לאַנד, וואָס האָט זיך זינע מאַמעלישעס, זינע גריצקעס¹ און אויך
אַן אייגענעם פּאָעט, טאַראַס שעוומשענקאַ.

מיר לייענען אַלע טאַג וועגן פּאָגראַמען און פּאָגראַמלעך. אַלע
וויזלע באַקענען מיר זיך מיט אַן עקל און ביטערער פֿאַראַכטונג
מבּח די גרויסע טאַטן פֿון די אָנהענגערס פֿון די סאַציאַליסטישע
"ראַדעס"² און סאָוועטן אויסן גוף פֿון אַן אַרעמען יידל, אַן אומבאַ-

* פֿון בוך געזאַמלטע שריפטן א"ט אונטערן ראַד, נ"י 1927. הגם דער דאָזי-
קער אַרטיקל איז געשריבן אויף אַ טאַגטעמע, זינען אין אים דאָ געדאַנקען, וועל-
כע זינען פֿון 1918 אַקטועל אויך אין 1976. — רעדאַקציע פֿון מעסטער־ווערק.

¹ אוקראַ?נער מאַכלים. — ² ראַטן.

שיצט ייִדיש מיידל און דאָס גלייכן — און מיר האָבן אָפֿילו ניט די נחמה פֿון אַמאָל, ווען מיר פֿלעגן שיקן מעמאַראַנדומס צו דער ליטט-זעליקער אייראָפּע און צו דער פֿרייער אַמעריקע, און געהאַפֿט צו זען אַ נקמה כאַטש דערין, וואָס אַ ראַטשילד וועט קיין אַנטייל ניט געמען אין אַ צאָרישער הלוואַהלע. איצט איז רוסלאַנד אָפּגעשניטן פֿון דער גאַנצער וועלט. עס האָט זיך אַליין אויסגעשלאָסן פֿון דער אייראָפּעישער קולטור, עס האָפֿט שוין סײַ ווי סײַ ניט אויף הלוואות פֿון דרויסן, און אַלע אונדזערע פּראָטעסטן, וואָס האָבן אויף אַ וויילע אונדז אַמאָל געגעבן אַ האַפֿענונג, האָבן איצט קיין שום ממשות ניט. עס האָט אויך קיין ממשות ניט, וואָס מיר וועלן קלאַפּן אין די טירן פֿון די העכסט-אַציאָליסטישע ראַטן, ווען זיי וואַלטן אָפֿילו געוואָלט אַנשטיילן אַ ייִדישן פּאַגראַם — זינען זיי דאָס אויך ניט בכוח צו טאָן. און די יידן און ייִדעלעך, וואָס זיצן אין די קאַמיסאַ-ריאַטן, זינען אַליין ניט זיכער, אַז הייַנט-מאַרגן זאָל מען מיט זיי ניט אָפּשלאָגן כּפּרות, ווי מיט אַ גימנאַזיסט אין קיעוו און אַ יידן אין גלוצאָוו. אויב די פּאַגראַמען האָבן פֿאַר זיי יאָ אַ שטיקל אינ-טערעס, איז עס נאָר דערפֿאַר, וואָס די פּאַגראַם-כוואַליע קאָן זיי אויך פֿרייער אָדער שפּעטער דערגיין ביז צום האַלדן. נאָר דער פּחד פֿאַר דער צעבושעוועטער מאַסע, וואָס פֿילט זיך פֿרי פֿון אַלע קייטן, צווינגט זיי אַ מאָל צו ווערן בײַ זיך ניט זיכער און אַרויסטרעטן אַ מאָל מיט אַ חריפֿותדיקן פּילפּול קעגן אַ ייִדישן פּאַגראַם. נאָר אַזוי ווי די סטעפּקעס און וואַניושעס³ האָבן פֿינגט זיך צו גראַבן אין די פּילפּולדיקע פּראָטעסטן פֿון אַ ייִדישן קאַמיסאַר, דעריבער האָבן אויך די פּראָטעסטן דעם ווערט פֿון אַ בלאַט פּאַפּיר, ווי סטעפּקע וויקלט-אַינן אַ געגנבֿעטן פֿונט צוקער.

מען מוז זיך קלאָר מאַכן איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל, אַז קעגן דער איצטיקער פּאַגראַם-כוואַליע שטייען מיר בלויז און נאַקעט, ווי מען האָט אונדז געבוירן. עס איז ניטאָ אָפֿילו די קלענסטע אילוזיע. עס איז ניטאָ וואָס צו האַפֿן אויף אונדזערע ראַדע-מיניסטאַרן אַדוני זיל-בערפֿאַרב אָדער אַדוני בערטאַלדי-לאַצקי⁴. עס איז אָפֿילו ניטאָ וואָס צו האַפֿן אויף אונדזער קריגס-מיניסטער, דעם באַפֿעל-האַבער אי-בער אַלע פּלי-זיין פֿון רוסלאַנד — טראַצקי. פּוסט איז אויך די

³ רוסישע טעמען פֿון יונגער חברה. — ⁴ אין פּרילינג פֿון דער רוסישער רע-וואַלוציע זינען זיי געווען אין דער רעגירונג פֿון אוקראַינע.

האָפֿענונג אויף די דײַטשן, וואָס גײען־אַרײַן אין די אַינגענומענע שטעט אין אײנעם מיט אוקראַינע. זײ האָבן גרעסערע דאגות, ווי זיך אַרײַנצולאָזן אין אַ קאָנפֿליקט מיט דעם „זיגרײכן אוקראַינע“ צוליב אַ צעבראַכן ייִדיש הויז, צוליב אַ צעבראַכענעם ייִדישן שאַרבן. עס איז אויך קנאַפֿ וואָס צו האָפֿן אויף דער מאַגערער קו, די ייִדישע זעלבשוין, בײַ וועלכער מען נעמט נאָך צו פֿאַר אַ פֿאַגראַם די פֿאַר פֿאַרזשאַווערטע רעוואָלוציערן און ביקסן.

— 2 —

איטלעך מאָל, ווען עס הייבט זיך אָן אַ פֿאַגראַם־כוואַליע, מאַכן מיר, ייִדן, אַ פנים ווי דאָס וואַלט אונדז געקומען פֿון דער העלער הויט. אויך איצט שרײַען מיר און גוואַלדעווען גלאַט אין דער לופֿט אַרײַן, אַקוראַט ווי מיר וואַלטן ניט געוואָלט אַפֿרײער, אַז די פֿאַ־גראַם־כוואַליע מוז קומען. אפֿשר איז די תּמעוואַטע פֿאַרעם, ווי מיר זײנען מקבל די בשורות פֿון אַ פֿאַגראַם, אַ נאַטירלעכע זאַר, בשעת מען גײט צום צײַנדאַקטער זיך אַרויסרײַסן אַ צאָן ווייסט מען גאַנץ גוט, אַז עס וועט טאָן שטאַרק וויי, און מען זעצט זיך אַרײַן אין פֿאַטעל מיטן פֿעסטן הסכּם צו דערטראַגן דעם שמאַרץ ווי אַ מאַנס־ביל. באַרירט אַבער דעם צאָן דאָס זילבער־בלישצענדיק צווענגל, רײסט זיך אַרויס בײַ אונדז אַ ניט־מענטשלעכער קול. דער גאַנצער קערפּער טרײַסלט זיך ווי אין אַ ווילדן שטורעם. דאָס אײגענע איצט, ווען דײַן ייִדישן גוף האָט אַרומגענומען די פֿאַגראַם־כוואַליע, וועלכע מיר האָבן שוין פֿאַרויסגעזען אין דעם גאַנצן קריג. מיר האָבן גע־וואָלט, אַז ווי דער קריג זאָל זיך ניט פֿאַרלויפֿן — דער פֿאַגראַם מוז קומען. ער וועט קומען פֿונעם זיג, ווי פֿון דער מפֿלה; ער וועט קור־מען בײַ דער מאַביליזאַציע און בײַ דער דעמאַביליזאַציע; ער וועט קומען אין טאָג ווען די רעוואָלוציע וועט זיגן, ווי דעמאָלט ווען קאַר־בילאָוו וועט קומען צו רײַטן אויף זײַן פֿערד מיט קאַזאַקע נאַג־קעס; ער וועט קומען פֿון די אַטשערעדן⁵ בײַ די קראַמען, ווי בײַ דער צעטיילונג פֿון דער שפּע אויף די פֿעלדער; ער וועט קומען אין שטאַט, אין דאַרף, אין די הויפּטשטעט און אויף די דאַטשעס. מיט דעם געדאַנק פֿון קומענדיקן פֿאַגראַם האָט מען זיך אַינגעלעבט, ווי מיט אַן אַלטער כראַנישער קרענק, ווי מיט אַ מכה פֿון וועלכער

⁵ לאַנגע רײען.

מען וועט קיין מאָל ניט פטור ווערן. ווען די ערשטע רעוואָלוציע-טעג זינען פֿאַרבני אָן ייִדישע געשפּאַלטענע שאַרבנס, האָט מען זיך געוונדערט ווי אויף דער פֿאַררדענונג פֿון אַ געטלעכן געזעץ. ווען די גרענעצשטעט פֿון די פֿראַנטן מינסק, דווינסק און אַנדערע זינען אָפּגעקומען אָן פּאַגראַמען בני דער דעמאָביליזאַציע, האָט מען געזען דערין השגחת הבורא. אַ גליק האָט זיי געטראָפֿן: דער דינשט איז געקומען פֿריער. ווען דער „הינטיקער פּסח“ איז פֿאַרבני אָן אַן עלילת־דם און אַ פּאַגראַמטשיקל, האָט מען דאָס נאָר צו פֿאַרדאַנקען דער מהומה אין רוסלאַנד, וווּ קיין זאָך איז ניט נאָרמאַל. דאָס, וואָס דער אַטשערעדנער פּאַגראַם איז ניט געקומען, דערקלערט זיך פּונקט אַזוי, ווי עס קומען ניט אָן אין פעטערבורג די וואַגאַנעס מעל, וואָס פֿאַרן אַ חודש צייט פֿון סאַטאַָו קיין מאַסקווע. אויב עס פֿלעגט זיך יאָ באַווייזן אַ מיינונג, אַז די פּאַגראַם־כוואַליע וועט ניט קומען, האָט זיך דאָס גענומען פֿון דער שוואַכער האַפֿענונג, אַז ווען אַלץ גייט מיטן קאַפּ אַראָפּ, וועט אַפֿשר אויך בנוגע צו אַ ייִדישן פּאַגראַם זיין ניט אַזוי ווי עס פֿאַדערט זיך געוויינלעך. סוף־פּלי־סוף איז בני אַלעמען געווען אַ פֿעסטע איבערציינונג, אַז פֿון אַ פּאַגראַם וועלן מיר זיך ניט אויסקויפֿן. און פֿון דעסט וועגן, בשעת די פּאַגראַם־כוואַליע האָט זיך אָנגעהויבן, שטייען מיר מיט פֿאַרביטערטע, פֿאַר־קלעמטע הערצער און שרייען מיט אַ קול, ווי דאָס דאָזיקע אומגליק וואַלט אונדז צום ערשטן מאָל פּאַסירט, צו וועלכן מיר וואַלטן געקאַנט זיך צוגרייטן און קעגן וועלכן מיר וואַלטן זיך געקאַנט ווערן. ס'איז שוין צייט, די העכסטע צייט, אַז אַ ייד אין רוסלאַנד זאָל זיך קלאַר מאַכן איין מאָל פֿאַר אַלע מאָל דעם פֿאַלגנדיקן געדאַנק: צי איז ניט גלייכער אָפּצושאַקלען דעם רוסישן שטויב פֿון די פּיס, אַבי ניט לעבן אייביק אין אימת־מוות פֿאַר פעריאָדישע פּאַגראַמען, אָדער צי נעמט ער אויף זיך און זינע קינדער באַהבֿה די מפה פֿון פּאַגראַמען, אַבי נאָר מיטצולעבן דאָס לעבן פֿון די סלאַווישע אומות, וואָס קרענקען איצט און וועלן נאָך דורות לאַנג דורכקענקען זייער קולטור, זייערע פֿרנהייטן און זייערע גערעכטיקייט־געפֿילן?

פֿאַר מיר, ווי איינעם פֿון די וואָס לעבן דורך זייער חלום פֿון אַ פֿולקומענער נאַציאָנאַלער באַפֿרײנונג, איז די איצטיקע פּאַגראַם־כוואַליע — ווי די קומענדיקע — נאָר אַ באַשטעטיקונג, אַז ניט נאָר מיר זינען פֿרעמד צום סלאַווישן גנצט, נאָר אויך אונדז איז ער פֿרעמד. דער מיטלער ייד מיינט, אַז ער פֿאַרשטייט און קען דאָס לאַנד, וווּ ער האָט פּרנסה, צי אַ סוחרישע צי אַן אינטעליגענטישע.

אפֿשר קען ער זײַן מאַרק, אָבער ער קען נישט זײַן אינעווייניקסטן מהות. אויב עס איז אונדז נאָך מעגלעך געווען זיך אַ ביסל צו אַסיי־מילירן מיט די גערמאַנישע פֿעלקער — איז דאָס לחלוטין אומ־מעגלעך מיט די סלאַווישע, בײַ וועלכע דער אינטעלעקט שפּילט אַזאַ קליינע ראַליע. אַ מוח־פֿאַלק וועט זיך בשום אָפֿן נישט קענען צעמישן מיט אַ פֿאַלק וואָס איז הוילער בלינדער; אַ פֿאַלק, וואָס האָט אין די ערגסטע באַדינגונגען פֿון זײַן לעבן שטענדיק געשטרעבט אויף אַרומצובויען זיך, וועט קיין מאָל נישט קענען גיין מיט אַ פֿאַלק בײַ וועלכן די גאַנצע ענערגיע דריקט זיך אויס אין צעשטערונג. אַלע אונדזערע בלוטיקע קרבנות, וואָס מיר לייגן אויפֿן מזבח פֿון רוסלאַנדס אַנטוויקלונג, זײַנען קרבנות וואָס וועלן פֿון קיין גאָט נישט ווערן אָנגענומען, ווייל דאָס אָפּערבלוט פֿאַרדעמפֿט אין אַ גרויער פֿראַסטיקער סבֿיבֿה. און נאָריש זײַנען די הײַנטיקע, וואָס ווילן ווי אַמאָל דערקלערן די פּאָגראַם־כוואַליע מיט דעם אייבערפֿלאַכלעכן טעם, אַז דאָס גראַמעוועט⁶ סטעפקע און נישט דאָס רוסישע פֿאַלק, אַמאָל האָט מען אין אַלץ באַשולדיקט די צאַרישע פּאַליטיק, חלילה נישט דאָס רוסישע פֿאַלק, דעם רוסישן ליבעראַל, וואָס האָט נישט מיט־געהאַלפֿן ראַבירן. איצט ווייסן מיר שוין, וואָס עס איז אַזוינס דער סלאַווישער חומר אין איינעם מיט די השגות „ליבעראַל“ און „פֿאַלק“. און קיינער וועט שוין נישט האַלטן פֿאַר אַ חכמה די אַמאָליקע בטלנות־דיקע רייד, אַז ווען מען טוט־אָפּ אַלערליי רשעות אויף אייגענע און פֿרעמדע, איז אין דעם דאָס פֿאַלק נישט שולדיק.

אין דער איצטיקער, ווי אין דער פֿרײַערדיקער פּאָגראַם־כוואַ־ליע, איז נישט ווייניק שולדיק דער ס. ר. ס. ד., ווי דער קאָדעט. אַלע אין איינעם שטאַמען פֿון איין אומה, וואָס דערלאַזט דערצו, אַז אַ לאַנד זאָל זיך צעשפּילן מיט פֿרעמדע לעבנס ווי מיט פּילקעס, ווען דאָס רוסישע פֿאַלק האָט זיך אויף אַ וויילע דערפֿילט פֿרײַ אָן אַ שטעקן אויף זיך, האָט עס דאָך דורך אַ פּשוטן צעשטערונג־דראַנג זיך אַליין צעשמעטערט אין טויזנטער שטיק! טאַלסטאַי, וואָס האָט געשריבן זײַן נאַכוואַרט צו דער „קרייצער־סאָנאַטע“, שטייט נישט ווייט אָפּ טעאָרעטיש פֿון זײַן פֿאַלק, ווען ער צעשטערט די גאַנצע קולטור נאָר דערפֿאַר וואָס די קולטור הייסט אַרבעטן, אַרבעטן מיט ליבע, אַרבעטן מיטן מוח און האַרצן.

⁶ צעקלאַפּט (פּאָגראַמירט).

און וואָס איז דער זין פֿון די לאַנגע רייד? אָן די איצטיקע פּאַג-
גראַם-כוואַליע איז געווען פֿאַר אונדז שוין פֿון לאַנג אָן אַ צרה, וואָס
מוז קומען; אָן קיין הילף קעגן איר איז ניטאָ, דאָרט וווּ עס וועט
איביק, בײַ אַלע אומשטענדן, ברענען אונטער אונדזערע ייִדישע פֿיס
דער גיהנום פֿון אַ סלאַווישן צעשטערונגס-גײַסט.
דער בעסטער ענטפֿער אויף דער פּאַגראַם-כוואַליע דאָרף זײַן
די פֿלאַמענדיקע באַגײַסטערונג פֿון דער פּאַלעסטינע-וואַך, וואָס שמיטד
אונדזער נאַציאָנאַלע צוקונפֿט.

אַפּריל 1918

י. ש. הערץ

ת"ח ות"ט *

... די פֿאַרניכטונג פֿון די ייִדן איז דורכגעפֿירט געוואָרן אויף
די אַכזריותדיקסטע אָפֿנים. אין פֿיל פֿאַלן האָבן די רוצחים זיך
נישט באַנגונגט בלויז מיט אומברענגען זייערע קרבנות. זיי האָבן
צוגעטראַכט מיתות-משונות צו פּײַניקן די ייִדן און אַליין צו האָבן
ווילדע הנאה.

די ערשטע קרבנות זײַנען געווען די ייִדן אין שכנות פֿון ביידע
זײַטן דניעפּער. דאָרט זײַנען על-פי רוב געווען נײַע ישובֿים. די קאָ-
זאַקן און טאַטערן, וועלכע זײַנען אָנגעקומען ווי אַ שטורעם און
בליצשנעל פֿאַרנומען שטעט און דערפֿער, האָבן גלייך פֿאַרטיליקט
אַלע ייִדן. מ'האַט זיך דערויף נישט געריכט, מ'איז דעריבער נישט
געווען צוגעגרייט צו ראַטעווען זיך דורך אַנטלויפֿן. די ישובֿים, וואָס
האָבן זיך געפֿונען אויפֿן רעכטן ברעג דניעפּער, ווייטער פֿון טײַך,
זײַנען וועגן די שחיטות געוויר געוואָרן. איינציקע ניצול-געוואָרע-
נע ייִדן און פּוילישע מיליטער-לײַט האָבן געברענגט די ביטערע
בשורות. ווען די סכנה האָט זיך דערנענטערט, האָבן שוין אָט די
ייִדן פֿאַרלאָזט זייערע היימען און זיך קאַנצענטרירט אויף איין אָרט,
ווי מ'האַט געהאַפֿט, אַז עס וועט מעגלעך זײַן אַ געהעריקע פֿאַר-

* פֿון בוך די ייִדן א' אַקראַינע, ז' 140—147, נ' 1949.

טיידיקונג. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז נישט גע-
ווען קיין סגולה, אויך די גרויסע, צוזאַמענגעלאָפֿענע עדות ייִדן זײַ-
נען דורכן שונא אומגעברענגט געוואָרן.

כמיעלניצקים וועג האָט געפֿירט פֿון זאַפֿאַראַזשער סיטש¹ אי-
בער משיהירין, קאַרסון, ביאַלאַצערקעוו, פּיליאַווצי, זבאַראַזש, לעמ-
בערג ביז זאַמאַשטש. אויף דעם וועג זײַנען געגאַנגען און געפֿירט
שלאַכטן זײַנע הויפּט-כוחות, וועלכע האָבן געלאָזט הינטער זיך טויט
און חורבן. אין אַ זײַט פֿון דעם הויפּטשליאַך, צפֿון און דרום, זײַנען
גליַכצײטיק געגאַנגען צינדערע קאָזאַקישע אַטאַמאַנען.

דער ערשטער ייִדישער ישובֿ, וואָס איז אָפּגעמעקט געוואָרן, איז
געווען אין כמיעלניצקים היימשטאָט — משיהירין. נאָך דעם זײַנען
געקומען די ייִדישע קיבוצים אין די שטעטלעך קאַרסון און טשער-
קאַס, ווי אויך די ישובֿים, וואָס זײַנען געווען ווייטער אויף מערבֿ.
אין דער זעלביקער צײַט האָבן אָנגעהויבן אָפּערירן די קאָזאַקישע
אַפּטיילונגען אויפֿן לינקן ברעג דניעפּער: פֿון לובני איבער פּערעיאַס-
לאַוו, ווי אויך ווייטער אויף צפֿון — פֿון טשערניגאָוו און סטאַראַדוב.

נאָך גרעסער אין פֿאַרנעם זײַנען געווען די שחיטות טיפֿער אין
לאַנד. די ערשטע שחיטה פֿון דעם מין איז געווען אין נעמיראַוו,
אַ שטאָט אין בראַצלאַווער געגנט. נעמיראַוו האָט זיך גערעכנט פֿאַר
איינע פֿון די פֿאַרמעגלעכסטע שטעט אין אוקראַינע. די ייִדישע באַ-
פֿעלקערונג האָט גענומען אַ לעבהאַפֿטן איינטייל אין גרויסן מסחר
און לפֿי ערך גוט געלעבט. אחוץ די אַרטיקע זײַנען אין נעמיראַוו
געווען צוזאַמענגעלאָפֿענע ייִדן פֿון שכנישע ישובֿים. כמיעלניצקי
האָט געשיקט איינעמען די שטאָט איינעם פֿון זײַנע בלוטיקסטע
אַטאַמאַנען. בראַש פֿון 600 קאָזאַקן האָט האַנדזשאַ אין יוני 1648 זיך
דערנענטערט צו דער שטאָט. די ייִדן האָבן זיך פֿאַרמאַכט אין דער
פֿעסטונג. כדי אָפּצונאַרן די ייִדן, האָבן די קאָזאַקן פֿונאַנדערגעוויקלט
פּוילישע פֿענער. וויסנדיק גאַנץ גוט וועגן דעם שווינדל, האָבן די
מיעשטשאַנעס² געשריגן: „עפֿנט דעם טויער: פּויליש מיליטער איז
געקומען אַזיך פֿאַרטיידיקן.“ די ייִדישע וועכטערס, וועלכע זײַנען
געשטאַנען אויף דער ציטאַדעל-מויער, האָבן אויך געזען די פּוילישע
פֿענער און געהייסן עפֿענען דעם טויער. די קאָזאַקן, צוזאַמען מיט די

¹ היימאַרט פֿון די זאַפֿאַרעזשער קאָזאַקן. — ² שטאַטבירגערס.

מיעשטשאַנעס, באַוואָפֿנטע מיט ביקסן, שווערדן, שפּיזן, מעסערס, העק און דרענגער, זינען אַרײַן אין ציטאָדעל און געמאַכט אַ גרוי־סע שחיטה.

גלייכצײַטיק זינען געפראַוועט געוואָרן שענדלעכע אַרגיעס. מיט־לעך האָט מען פֿאַרגוואַלדיקט פֿאַר די אויגן פֿון זייערע עלטערן; פֿרויען — פֿאַר די אויגן פֿון זייערע מענער און קינדער. קליינע קינדער האָט מען לעבעדיק אַראָפּגעשלידערט אין טיפֿע אָפּגרונטן, פֿון וואָנען עס האָבן זיך עטלעכע טעג געטראָגן געוויינען און קרעכצן. פֿדי צו אַנטריינען פֿון שאַנד, זינען טייל פֿרויען און בתולות גע־שפרונגען אין וואַסער אַרײַן, וואָס האָט זיך געשלענגלט אַרום דער פֿעסטונג. אויך מענער, וועלכע האָבן געקענט שווימען, זינען גע־שפרונגען אין טײַך אַרײַן מיט דער כוונה זיך צו ראַטעווען. אָבער גײַן די קאַזאַקן האָבן פֿון די ביקסן זיי נאַכגעשאַסן אָדער זינען אַליין נאַכגעשפרונגען און מיט די שווערדן זייערע קרבנות דער־גרייכט. דאָס וואַסער איז געוואָרן רויט פֿון מענטשלעך בלוט. עט־לעכע הונדערט ייִדן, מענער און פֿרויען, האָבן זייער טויט געפֿונען אויפֿן אָפּגרונט פֿון וואַסער. לויט ייִדישע קוואַלן זינען אין נעמי־ראָו אומגעברענגט געוואָרן בערך 6 טויזנט נפֿשות (אַלע ציפֿערן וועגן צאָל הרוגים, וואָס ווערן דאָ און ווייטער אָנגעגעבן, זינען נישט קיין זיכערע. פֿאַרשיידענע קוואַלן גיבן סתירהדיקע צאָלן, וואָס זײַנען אָפט זייער ווייט איינע פֿון די אַנדערע). אויך אין דער אַרומי־קער געגנט האָבן די קאַזאַקן נאָך געטראָפֿן ייִדן אין די שטעטלעך און דערפֿער, און אַלע פֿאַרטייליקט. אַ קליינע צאָל ייִדן, מענער און פֿרויען, האָבן פֿאַרן פֿרייז פֿון בניטן זייער אמונה אויסגעקויפֿט זייער לעבן. געציילטע יחידים איז געלונגען צו אַנטלויפֿן קיין טולטשין, וווּ דער ביטערער גורל האָט זיי אויך באַלד דערגרייכט.

דער נעמיראָווער רבֿ ר' יחיאל מיכל האָט געמונטערט די ייִדן מקדש־השם זײַן און איז אַליין אומגעקומען מיט אַ מאַרטירער־טויט. די שחיטה איז פֿאַרגעקומען כ' סיון. אין אַ פֿאַר טעג אַרום איז פֿירשט יערעמי ווישניאָויעצקי אָנגעקומען מיט זיין חייל, צע־קלאַפט די קאַזאַקישע אָפּטיילונג און אַנצגענומען די שטאַט. לויט פּוילישע קוואַלן האָט ווישניאָויעצקי חייל אויסגעהרגעט בערך 3.000 קאַזאַקן און מיעשטשאַנעס, וועלכע האָבן זיך פֿרײַער באַטיי־ליקט אין די גוואַלטטאַטן. די עקזעקוציעס זינען אַדורכגעפֿירט גע־וואָרן מיט דער גרעסטער גרויזאַמקייט. סוף יוני 1648 איז פֿירשט

ווישניאוויעצקי אָוועק פֿון נעמיראָוו. צוזאַמען מיט ווישניאָוויעצקי
 חייל זינען אויך אָוועק אַ צאַל לעבן־געבליבענע יידן.

מיט דער דאָזיקער אַקציע האָט דירעקט אַנגעפֿירט פּולקאוניק
 באַראַנאָוסקי. ער האָט צעקלאַפּט די קאָזאַקן און איז מיט שטורעם
 אַרײַן אין נעמיראָוו. לאַנג אין שטאָט איז ער נישט געבליבן און איז
 פֿון דאָרט אָוועק מיט זײַן חייל. די פֿאַרבליבענע יידן זינען מיט
 אים מיטגעגאַנגען. לויט פּוילישע קוואַלן זאָלן פֿריער די דאָזיקע
 ניצול־געוואָרענע יידן האָבן געגעבן אַ שברעה, אַז זיי וועלן בלייבן
 אין שטאָט און העלפֿן די קאָזאַקן. ווען ווישניאָוויעצקי חייל איז
 געקומען, האָבן זיי אויסגענוצט די געלעגנהייט צו אַנטלויפֿן, ווייל
 די יידן האָבן צו די קאָזאַקישע פֿאַרזיכערונגען קיין צוטרוי נישט
 געקענט האָבן. אַנדערטהאַלבן מײַל פֿון נעמיראָוו האָבן אין די
 וועלדער געטשאַטעוועט קאָזאַקן. דערזענדיק די יידן, זינען די קאָ־
 זאַקן זיי באַפֿאַלן, באַראַנאָוסקי האָט מיט זיי פֿאַרפֿירט אַ קאַמף און
 געכאַפּט 30 קאָזאַקן. די רעשט זינען זיך צעלאָפֿן.

נאָך נעמיראָוו איז געקומען די ריי אויף טולטשין, דרום פֿון
 בראַצלאָוו. אויך דאָרט זינען זיך צוזאַמענגעלאָפֿן יידן פֿון אַרומיקע
 מקומות. צוזאַמען מיט די פּאָליאַקן האָבן זיי זיך באַהאַלטן אין פֿעס־
 טונגשלאָס, די צאַל יידן איז געווען 2.000, די צאַל פּוילישע זעלנער
 — 600. מאַקסיס קריוואַנאַס, וועלכער האָט באַלאַגערט טולטשין,
 האָט געהאַט אין זײַן רשות 10 000 מאַן. די יידן און די פּאָליאַקן
 האָבן זיך געגעבן אַ פֿייערלעכע שברעה, אַז מען וועט קעגן געמיינ־
 זאַמען שונא בשותפֿות קעמפֿן. קיין שום אונטערהאַנדלונגען וועט
 מען מיט אים נישט פֿירן און איינער וועט דעם צווייטן נישט פֿאַר־
 ראַטן. עטלעכע טעג האָבן די יידן און פּאָליאַקן געקעמפֿט אַקסל בײַ
 אַקסל און אָפּגעשלאָגן די אַטאַקעס פֿון די קאָזאַקן. די אַנגרײפֿערס
 זינען נישט געווען בוכה אַינצונעמען דעם שלאָס און געליטן גרוי־
 סע פֿאַרלוסטן. די יידן אַליין האָבן דערהרגעט הונדערטער קאָזאַקן.
 קריוואַנאַס האָט געברענגט פֿאַרשטאַרקונגען און געשיקט זאָגן די
 פּאָליאַקן, אַז ער וועט קיינעם נישט טשעפען, אויב מ'וועט אים נאָר
 אַרויסגעבן דאָס געלט און דאָס פֿאַרמעגן פֿון די יידן. האָבן די פּאָ־
 ליאַקן געבראַכן זייער שברעה. זיי האָבן אַנגעהויבן אַנטוואַפֿענען די
 יידן, כּדי צו קאַנען דורכפֿירן דעם פּלאַן. די יידן האָבן געוואַלט
 שטעלן אַ ווידערשטאַנד און זיך וואַרפֿן אויף די פּאָליאַקן. די פּויל־
 רעדס פֿון דער קהילה האָבן אָבער דערצו נישט דערלאָזט. דער רב־
 ר' אַהרן האָט גערעדט צו די אויפֿגערעגטע יידן און זיי געזאָגט,

אז דאָס שלאָגן זיך מיט די פּאַליאַקן קען גורם זיין שלעכטס פֿאַר די יידן אין די אַנדערע שטעט. ער האָט געזעהט: „בעסער אומקום מען, ווי עס זינען אומגעקומען אונדזערע נעמיראָווער ברידער, אַבי ניט שטעלן אין סכנה אונדזערע ברידער בכל תּפּוצות ישראל...“ „לאַמיר בעסער מסכים זיין אַוועקצוגעבן די אוקראַינער אונדזער געלט, אפֿשר וועלן מיר דערמיט אויסקויפֿן אונדזער לעבן. טאַמער נישט, זאָל געשען גאָטס רצון, אָבער מיר וועלן אונדזערע ברידער נישט אומברענגען.“ די יידן האָבן געפֿאַלגט. פֿירשט יאָנוש טשעט־ווערטינסקי, דער אייגנטימער פֿון טולטשיץ און שכנותדיקן נעמי־ראָוו, האָט באַפֿוילן צוצונעמען בל די יידן דאָס געווער און האָבן און־גוטס. די יידן זינען געהאַלטן געוואָרן אונטער אַ וואַך. אויפֿן דריטן טאָג האָבן די קאַזאַקן געפֿאַדערט, אַז מ'זאָל זיי אַרויסגעבן די יידן. זיי זינען געקומען מיט אַ שוואַרצער פֿאַן. איינער פֿון זיי האָט אויסגערופֿן: „ווער עס וויל בייטן זיין אמונה, זאָל אַהערקומען און זיך זעצן אונטער דער פֿאַן און ער וועט בלייבן לעבן.“ אַ שטילקייט איז געווען דער ענטפֿער פֿון דער גאַנצער עדה. קיינער האָט זיך פֿון אַרט נישט געריירט. די זעלביקע ווערטער האָט ער איבערגעזאָרט אַ צווייט און אַ דריט מאל, אָבער זיי האָבן ווײַטער קיין פעולה נישט געהאַט. זעענדיק, אַז קיינער וויל נישט אויסקויפֿן דאָס לעבן פֿאַרן פֿרייז פֿון אַפּוואַגן זיך פֿון ייִדישן גלויבן, האָבן די קאַזאַקן געעפֿנט דעם טויער. אַ קאַזאַקישע מחנה איז מיט ווילדן פּעס אַריין און זיך אַרײַנגעשניטן צווישן די אויסגעמאַטערטע, שוואַלדע יידן. מ'האַט זיי געשטאַכן מיט טשוועקעס, געשרפֿעט, גע־האַקט מיט פֿלאַקנס און אַנגעטאַן פֿלערליי עינויים. 1,500 יידן זײַנען גלייך אויפֿן אַרט אויסגעשאַכטן געוואָרן (לויט אַן אַנדער מקור — 3,000). די יידן האָבן זיך געוואַרפֿן מיטן פנים צו דער ערד, פֿדי נישט צו זען מיט זייערע אויגן, ווי זייערע פֿרויען און קינדער, ברידער און שוועסטער, קומען־אום פֿון די רוצחישע הענט. טייל פֿרויען האָבן פֿאַרצווייפֿלט געשיצט זייערע קינדער קעגן די מערדער־רישע קאַזאַקן. זיי האָבן געשלאָגן די רוצחים מיט וואָס ס'איז זיי געקומען אונטער דער האַנט, אָבער זיי זינען אומגעקומען צוואַמען מיט זייערע טייערסטע. דרײַ טעג נאָך דער שחיטה האָבן די קאַזאַקן זיך באַוויזן צווישן די הרוגים און גערופֿן אויפֿצושטיין אַלע, וועל־כע זינען געבליבן לעבן. אַן ערך 300 נפּשות האָבן זיך אויפֿגעהויבן פֿון דער ערד. זיי זינען געווען אַפּגעשוואַכט פֿון הונגער. זייערע גופּים זינען געווען באַדעקט מיט ווונדן. מ'האַט זיי געלאָזט לעבן. די רוצ־

חיים האָבן אויסגעקליבן 10 רבנים, פדי צו קאָנען פֿאַר זיי נעמען אויסקויפֿגעלט. זיי האָבן אויך אַוועקגעפֿירט אַ צאָל יונגע שיינע פֿרויען. די פֿאַר הונדערט לעבן־געבליבענע יידן האָבן פֿאַרלאָזט דאָס שחיטה־פּלאַץ און מיט די לעצטע כוחות זיך געשלעפט צו זייערע פֿאַרוויסטע הימען.

די קאָזאַקן האָבן דערנאָך זיך גענומען צו די פּאָליאַקן. זיי האָבן געמאַכט פֿאַרווירפֿן די פּאַנעס³ און געטענהט: „די יידן האָבן דאָך מיט אַיך צוזאַמען געטרענ געקעמפֿט. פֿאַר וואָס האָט איר זיי פֿאַר־ראַטן? אויב אַזוי, וועלן מיר מיט אַיך טאָן דאָס זעלביקע, וואָס איר האָט געטאָן מיט זיי. גיט־אַרויס אַזיער האָב־און־גוטס.“ די פּאָליאַקן האָבן אָפּגעזאָגט די קאָזאַקישע פֿאָדערונג און צוגעטרעטן צו שטעלן אַ ווידערשטאַנד. די קאָזאַקן האָבן אונטערגעצונדן דעם שלאָס און די פּלאַמען האָבן אַלץ פֿאַרצערט. נאָכן אונטערגעבן זיך האָבן די פּאָליאַקן געהאַט דעם זעלביקן גורל, ווי פֿריער די פֿאַרראַטענע יידן. זייער ראש, פֿירשט יאַנוש טשעטווערטינסקי, אַליין אַ פּראַ־וואַלסלאָווער אוקראַינער, איז אַכזריותדיק דערמאַרדעט געוואָרן. אַ מילנער פֿון פֿירשטס אייגענעם מאַיאַנטעק האָט מיט אַ זעג אים אָפּ־געשניטן דעם קאַפּ. פֿאַרן טויט האָט דער פֿירשט נאָך געמוזט זען ווי קאָזאַקן שענדן זיין טאַכטער און איזדיעקעווען זיך איבער זיין פֿרוי.

אַחוץ קריוואָנאָסן האָט מיט די רציחות אין טולטשין אָנגעפֿירט האַנדזשאַ. צווישן די פֿאַרשיידענע באַרבאַרענען, וואָס זיי האָבן דאָרט אָפּגעטאָן, איז געווען דאָס עפֿענען די קברים אויפֿן בית־עולם און אַרויסוואַרפֿן די מתים.

... בעת דער הריגה אין לובני האָבן די קאָזאַקן אַרומגעוויקלט דעם רב מיט יריעות פֿון דער תורה און אונטערגעצונדן. אַ טייל לובנער יידן זענען דערהרגעט געוואָרן אויפֿן בית־עולם. אין באַ־רישפּאַל האָט מען די קינדער געשאַכטן דורך איבערשניידן זיי די העלדזער.

³ פּריצים.

ש. אַן—סקי

פון „חורבן גאַליציע“ *

וועגן דעם פוילישן בילבולים-קאַמף קעגן יידן האָב איך זיך אָנגעהערט אין פעטערבורג און אין אַנדערע ערטער. קומענדיק אין וואַרשע, אין צענטער פֿון פוילישן פּאָליטישן לעבן, האָב איך באַ-קומען די מעגלעכקייט מיט די אייגענע אויגן צו זען, אויף וויפֿל דער שענדלעכער קאַמף איז אַרגאַניזירט און ווערט סיסטעמאַטיש דורכ-געפֿירט; אויף וויפֿל דער בילבול-סם איז אַרײַנגעדױנגען אין יעדן ווינקעלע פֿון לעבן, האָט פֿאַרכאַפט די טיפֿסטע שיכטן פֿון פֿאַלק און געוואָרן כמעט אַן אומבאַוויסענדיקע פֿאַלקשאַפֿונג. ווי ווייט איך בין גישט געשטאַנען פֿון פוילישן לעבן, האָב איך זיך דאָך אויף יעדן שריט און טריט געטראָפֿן מיט דער שרעקלעכער „שפּיאָנאַזש-לעגענדע“.

פֿאַרפֿאַרן בין איך אין האַטעל „אײראָפּאַ“, וועלכער איז כמעט דורכויס געווען באַזעצט מיט העכערע מיליטער-באַאַמטע. דאָס צײַ-מער, וואָס מען האָט מיר אָפּגעגעבן, האָט זיך נאָר וואָס געהאַט באַפֿרייט און אים האָט אויפֿגערוימט די דינסט, אַ באַיאָרטע פויליש-שע פֿרוי, מיט אַ באַלעבאַטישן, נאַװון, ערלעכן אויסזען. באַלד ווי איך בין אַריין, האָט זי זיך אָנגעהויבן צו באַקלאַגן:

— אוי, פּריצל, וואָס בײַ אונדו טוט זיך! וואָס פֿאַר אַ צרות מיר שטייען דאָ אויס! די דײַטשן קומען צו פֿליען אויף זייערע טיטולשע מאַשינען, וואַרפֿן באַמבעס, הרגענען צענדליקער אומשולדיקע מענ-טשן!... אוי, פּריצל, וויפֿל צרות אונדו פֿאַרשאַפֿן די דײַטשן און די — „זשידעס“...

— וואָס פֿאַר אַ שלעכטס טוען אײַך די יידן? — פֿרעג איך.

* „דער יידישער חורבן פון פוילן, גאַליציע און בוקאַװינע, פון טאַגובן 1914 — 1917“, 4 טײלן אין 2 בענד.

— טעלעפאָנען!... — ענטפֿערט זי אומבאַשטימט, — וועגן אַלץ גיבן זיי באַלד צו וויסן די דײַטשן. זונטיק, בשעת עס זײַנען אַהער געקומען די לופֿט־מאַשינען, האָבן די „זשידעס“, דורך אַלערליי סימנים, געגעבן צו וויסן, אַז אין קאַשצײַאַל¹ געפֿינען זיך די גרעסטע גענעראַלן. האָבן יענע אָנגעהויבן וואַרפֿן באַמבעס אויפֿן קאַשצײַאַל. צום גליק האָבן זיי נישט געטראָפֿן.

די אַלטע דינסט דערציילט עס מאַנאַטאַן, ווי אַ לעגענדע, ווי אַן אויסגעלערנטן מאַמר. עס ווײַזט־אויס, זי חזר־איבער דעם זעל־ביקן מאַמר פֿאַר אַלע געסט, מיט וועלכע זי טרעפֿט זיך.

פֿון די באַמבעס זײַנען געהרגעט און פֿאַרווונדעט געוואָרן איי־בען צען מענטשן, דורכױס פֿאַלאַקן — האָט די לעגענדע אונטער־געכאַפט און באַלד דערקלערט:

— ייִדן האָבן אַזאַ זאַלב, מיט וועלכן זיי שמירן זיך אָן און דאַן קאָן זיי קיין שום באַמבע נישט שעדיקן...

עטלעכע שעה נאָך דעם געשפּרעך מיט דער דינסט, בשעת איך האָב זיך געזען מיט ווירובאַוון, האָט ער מיט אַ צאַרן־געפֿיל מיר דערציילט:

— מען קאָן פֿון זײַנען אַראָפּ פֿון דעם פֿאַרהאַלטן זיך פֿון די פֿאַליאַקן צו ייִדן; קיין טאַג גייט נישט פֿאַרביי אָן אַ סקאַנדאַל. מיר האָבן דאָ אַ שפּיזפונקט, וווּ עס אַרבעטן פּוילישע סטודענטן. הײַנט זײַנען אַהין געקומען אַרבעטן זעקס ייִדישע סטודענטן. איז ווי נאָר די פֿאַליאַקן האָבן דערזען די ייִדן, האָבן זיך אַלע אויפֿגעהויבן און אַוועק פֿון „פּונקט“, געלאָזן אים אָן באַדינונג און נישט אומגעקערט זיך ביז די ייִדן זײַנען נישט אַוועק פֿון דאָרט.

אויפֿן צווייטן טאַג איז צו מיר געקומען אַ ייִדישע פֿרײַליך, מאַרקאַוויטש. זי האָט געאַרבעט אין לאַדזש ווי אַ באַרעמאַרציקע שוועסטער. אַז די לאַגע אין לאַדזש איז געוואָרן קריטיש און מען האָט פֿון דאָרט עוואַקוירט די פֿאַרווונדעטע, האָט מען זי אַוועקגע־

¹ קלויסטער.

שיקט קיין וואַרשע. געקומען איז זי שפעט ביי נאַכט און איז אַרײַן אין דעם ערשטן לאַזאַרעט, וואָס זי האָט געטראָפֿן, באַװיזן די פּאַ- פירן און געבעטן, מען זאָל איר דערלױבן אײבערנעכטיקן אין לאַ- זאַרעט. דער לאַזאַרעט איז אַבער געװען אַ פּױלישער, איז װי נאָר די פֿאַרװאַלטערין האָט דערזען פֿון די פּאַפּירן, אַז זי האָט צו טאָן מיט אַ ייִדיש קינד, האָט זי זיך צעשריִען:

— אַנערע זשידקעס זײַנען פֿאַררעטערס! זיי האָבן געהאַלפֿן קאַרפֿן אַנטלױפֿן צום שװאַ. זיי שיקן גאָלד קיין דײַטשלאַנד, צע- שטערן אונדזערע פֿעלד־טעלעפֿאָנען. װי שעמט איר זיך נישט צו בלייבן אַ ייִדישקע?

און האָט איר נישט דערלױבט צו נעכטיקן אין לאַזאַרעט, דאָס הייסט, בײַ נאַכט אַרױסגעװאַרפֿן זי אױף דער גאַס. אין עטלעכע טעג אַרום האָב איך זיך באַגענגט מיט אַ באַפֿול- מעכטיקטן פֿון אַ סאַניטאַרן־אַפּטיילונג פֿון לאַדזש, אַ ייִד — שיפּט־ בױער.

— פֿון אַלע צרות וואָס מיר האָבן אײבערגעלעבט אין לאַדזש — האָט ער מיר דערציילט — איז דאָס בײַטערסטע און שרעקלעכ־ סטע געװען דאָס פֿאַרהאַלטן זיך פֿון די פּאַליאַקן צו אונדז. עס זײַ- נען נישט בלױז געװען אַזעלכע בילבולים, וואָס זיי האָבן נישט אױסגעטראַכט אױף ייִדן, בעת אײבער לאַדזש זײַנען געפֿלױגן עראָ- פּלאַנען, איז אַ ייִד געשטאַנען בײַ זיך אױפֿן גאַניק, געקוקט אַרױף און דערבײַ אַ ניס געטאָן — האָבן אים די פּאַליאַקן באַלד געמסרט, אַז מיטן ניסן האָט ער געגעבן די עראָפּלאַנען (וואָס זײַנען געפֿלױגן בײַ אַ װיאַרסט אין דער הייך) אַ צײכן, װוּ צו װאַרפֿן באַמבעס, און מען האָט דעם ייִד אַרעסטירט. דאָס צװײטע מאָל האָבן די פּאַליאַקן געבראַכט אין שטאַב אַ ייִד און אים באַשולדיקט, אַז ער האָט ערגעץ װוּ באַהאַלטן אַ דײַטשישן פֿלײער. נעבן דעם ייִדס װױנונג איז אַראָפּ- געפֿאַלן אַ דײַטשישער עראָפּלאַן — און דער פֿלײער איז פֿאַרשווונדן — מסתּמא האָט אים דער ייִד באַהאַלטן... און כאַטש דער ייִד האָט געטענהט, אַז ער האָט קיין עראָפּלאַן אין די אױגן נישט געזען, אַז

די גאנצע מעשה איז אַ ליגן — האָט מען אים אַרעסטירט. נאָך דעם איז מען געפֿאַרן נעמען דעם אַראָפּגעפֿאַלענעם עראָפּלאַן, נאָר מען האָט אים נישט געפֿונען. מיינט איר, האָט מען פֿון דעם געדֿרוֹנ־גען, אָו די מעשה איז אַ בילבול און דעם ייִד באַפֿרענט? ניין! מען האָט נאָך צוויי ייִדן אַרעסטירט צוליב דעם חשד, אָו זיי האָבן באַ־האַלטן דעם עראָפּלאַן...

*

ד"ר הויזנער האָט מיר מיטגעטיילט אַ שוידערלעכן פֿאַקט: עס איז שווער אים צו דערציילן, נאָר פֿאַרשוויגן אים איז אויך אומ־מעגלעך.

אַבן מאָל קומט מען צו אים פֿון אַ רוסישן לאַזאַרעט און מען רופֿט אים צו אַ שטערבלעך־פֿאַרווונדעטן ייִדישן סאַלדאַט, וועלכער וויל זיך מתוודה זיין. ער איז אַוועק אין לאַזאַרעט און געפֿונען דעם סאַלדאַט שוין אַ שטאַרבנדיקן.

— רבי! — האָט אים געזאָגט דער סאַלדאַט — איך קאָן ניט שטאַרבן... איך האָב אויף זיך אַ גרויסע זינד און בעט אײַך געבן מיר אַ תּשובֿה אויף איר...

— אין וואָס באַשטייט אײַער זינד? — האָט געפֿרעגט דער ראַ־בינער.

— אונדזער פֿאַלק האָט פֿאַרנומען אַ ייִדיש שטעטל — האָט גע־נומען דערציילן דער שטאַרבנדיקער — און ווי געוויינלעך האָט זיך אָנגעהויבן אַ פֿאַגראָם. די סאַלדאַטן האָבן אויפֿגעבראַכן אַ ווינקע־לער און גענומען טרינקען. איך האָב צוזאַמען מיט זיי אויך גע־טרונקען, האָב זיך אָנגעשיפורט און אַוועק מיט זיי איבער דער שטאָט ראַבירן... ייִדן. איך בין אַרײַנגעלאָפֿן אין אַ הויז און גע־טראָפֿן דאָרט אַן אַלטן מאַן מיט אַ שטרײַמל און מיט לאַנגע פּיאַות. ווי איך האָב שפּעטער זיך דערוואַסט, איז דאָס געווען דער רב. איך האָב אים אָנגעכאַפט פֿאַרן גאַרגל און אויסגעשרייען:

— זשיד! דאָוואַי האַראַשי!²

ער האָט געענטפֿערט, אָז ער האָט נישט קיין געלט...
 דער שטאַרבנדיקער איז אַנטשוויגן געוואָרן.
 — וואָס איז געווען ווייטער? — האָט געפֿרעגט דער ראַבינער.
 דער סאָלדאַט האָט אַ ווילע געשוויגן און נאָך דעם שטיל אַרויס-
 גערעדט:

— איך האָב אים דערשטאַכן...

ער האָט אָנגעהויבן כליפֿען און בעטן:

— רבי, גיט מיר אַ תּשובָה, איך זאָל קאָנען רויק שטאַרבן...
 ראַבינער הויזנער איז געווען אזוי דערשיטערט, אָז ער האָט
 נישט געוואָסט וואָס צו ענטפֿערן. ער האָט צוגעזאָגט דעם שטאַרבן-
 דיקן צו באַטראַכטן זיך און געבן אים שפעטער אַן ענטפֿער. נאָר
 איז אַ פֿאַר שעה אַרום האָט מען אים אָנגעזאָגט, אָז דער סאָלדאַט
 איז געשטאַרבן.

דער שוידערלעכער פֿאַקט, וואָס מיר האָט מיטגעטיילט ראַבי-
 נער הויזנער, איז — פֿאַרשטייט זיך — אַן אויסערגעוויינטלעכער,
 אָבער ליידער נישט קיין איינצלנער. אין דער שרעקלעכער אַטמאָס-
 פֿער פֿון צעווילדעוועטע מלחמה-אינסטינקטן האָבן נישט געקאָנט
 פֿאַרקומען אויך אזעלכע קאַשמאַרן, אָז די שוואַכערע און מאַראַליש
 הינטערשטעליקע ייִדישע סאָלדאַטן זאָלן זיך נישט אונטערגעבן דער
 אַלגעמיינער רציחה-פֿאַרשיכורטקייט און זאָלן נישט אַפּטאָן צוואַ-
 מען מיט זייערע רוסישע חברים די שענדלעכסטע מעשים אַפֿילו
 איבער יידן. מיר האָט דערציילט ד"ר לאַנדער אזאָ פֿאַקט: אין אַ
 שטעטל, וווּ זייער פֿאַלק איז אַרײַן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ פֿאַגראָם.
 לאַנדער איז אַוועק צום פֿאַלקאָוויק און געפֿאַדערט, ער זאָל אָנגע-
 מען מיטלען אַפּצושטעלן דעם פֿאַגראָם. דער פֿאַלקאָוויק האָט גע-
 שיקט צוואַמען מיט לאַנדערן אַן אַפֿיצער מיט עטלעכע סאָלדאַטן.
 זיי זענען אַוועק אין שטאָט. דערהערנדיק פֿון אַ הויז קולות, זענען

² זשיד! גיב געלט!

זיי אַרײַן אַהײַן און באַגענגט צוויי סאַלדאַטן, וועלכע זײַנען אַרויס־געלאָפֿן פֿון הויז מיט אַנגעראַבירטע זאַכן. די סאַלדאַטן זײַנען גלייך אַרעסטירט געוואָרן. צו זײַן גרויסער דערשיטערונג האָט לאַנדער דערזען, אַז די בייִדע סאַלדאַטן זײַנען ייִדן!

נאָר וויפֿל אַזעלכע פֿאַקטן זײַנען נישט פֿאַרגעקומען, שטעלן זיי פֿאַר, פֿאַרשטייט זיך, אַ זעלטענעם אויסנעם. פֿון אַלץ, וואָס איך האָב געהערט און געזען בשעת מײַן אַרומפֿאַרן איבער גאַליציע, קאָן איך מיט אַ פֿולקומער זיכערקייט באַשטעטיקן, אַז די באַצײונג פֿון ייִדישן סאַלדאַט צו דער ייִדישער באַפֿעלקערונג אין גאַליציע איז כמעט שטענדיק געווען אַ בריִדערלעכע און אָפֿט אַדורכגעדרונגען מיט אַן אמתן מסירת־נפֿש. דער ייִדישער סאַלדאַט איז געווען דער איינציקער עלעמענט, וועלכער האָט זיך געקאַנגט שטעלן פֿאַר די באַרויבטע און באַגולטע ייִדן בשעתן אַרײַנטריט פֿון רוסישן מילי־טער. און, ווי רעכטלאָז עס זײַנען געווען די ייִדישע סאַלדאַטן אין דער רוסישער אַרמיי, האָבן זיי דאָך אָפֿט באַוויזן אַפּצוראַטעווען אַ שטעטל אָדער איינצלע פּערזאָנען פֿון פּאַגראַמען און גוואַלדאַטאָנן. אין דער אַטמאָספֿער פֿון העכסטער פֿאַרצווייפֿלונג האָט דער ייִדי־שער סאַלדאַט געבראַכט דער באַפֿעלקערונג אַ געוויסע מאַראַלישע שטיצע, אָפֿט מאַל אויך אַ מאַטעריעלע. נישט קוקנדיק אויף דעם שטרענגן פֿאַרבאַט צו באַגעגענען זיך און האָבן באַצײונגען מיט דער אַרטיקער ייִדישער באַפֿעלקערונג. האָבן דאָך די ייִדישע סאַלדאַטן, ריזיקירנדיק מיטן לעבן, שטילערהייט באַזוכט ייִדן, פֿונאַנדערגע־פֿרעגט וועגן זייער לאַגע, געגעבן זיי עצות ווי אויפֿצופֿירן זיך און באַוויזן זיי הילף אין וואָס נאָר עס איז געווען מעגלעך. אין פֿיל ער־טער זײַנען ייִדישע סאַלדאַטן געוואָרן היימישע מענטשן אין ייִדישע געזינדן. מיר זײַנען באַוויסט פֿאַקטן, ווען ייִדישע סאַלדאַטן האָבן זיך מוסר־נפֿש געווען פֿאַר זייערע גאַליציאַנער בריִדער. ווען די צע־ווילדעוועטע קאָזאַקן האָבן אין אַ שטעטל אין מיטן גאַס געשענדט ייִדישע פֿרויען, האָבן די עטלעכע צענדליק ייִדישע סאַלדאַטן, וועל־כע האָבן זיך דאָרט געפֿונען, פֿונאַנדערגעשאַטן זיך הינטער די הײַ-

זער, האָבן פֿון דאָרט באַשאַסן די קאָזאַקן און פֿיל אַוועקגעלייגט אויפֿן אָרט. אַ צווייטער פֿאַקט: בעת דעם פּאַגראַם אין סאַקאַל האָבן ייִדישע סאַלדאַטן, אָדער צו גלייך מיט די קאָזאַקן געשלעפט סחורה פֿון די קראַמען, אָדער בני די קאָזאַקן אויסגעבעטן אַ טייל פֿון די אָנגער-ראַבירטע און שטילערהייט דורך הינטערגעסלעך אָפּגעטראָגן עס צוריק צו די באַרויבטע באַלעבאַטיים. אין אייניקע ערטער, וווּ די באַפֿעלקערונג האָט שטאַרק געליטן פֿון הונגערי, האָבן ייִדישע סאַלדאַטן געטיילט זיך מיט זייער אַרעמען שטיקל ברויט מיט די אַרטיקע ייִדן. אין שטעטל סוכאַראָוו האָט מען מיר פֿיל דערציילט וועגן אַ ייִדישן סאַלדאַט מיטן נאָמען ישראליק ווינסבאָרד, וועלכער האָט אין משך פֿון אַ האַלב יאָר אויפֿגעהאַלטן כמעט דאָס גאַנצע שטעטל, געשטיצט עס מיט געלט און שפּיט-פּראָדוקטן. וועגן דעם סאַלדאַט זינען אין שטעטל געשאַפֿן געוואָרן גאַנצע לעגענדעס. איינע האָבן דערציילט, אַז זיין פֿאַטער איז געקומען אים צו חלום און האָט אים באַפֿוילן אַלץ, וואָס ער האָט, אויסגעבן אויף אויפֿצוהאַלטן דאָס שטעטל. אַנדערע האָבן פשוט אַרויסגעזאָגט אַ מיינונג, אַז דאָס איז געווען אליהו הנביא.

*

אויף די בלוטיקע שלאַכטפֿעלדער, וווּ עס פֿלאַקערט די שונאה צווישן מענטשן פֿון אַנדערע פֿעלקער, איז די שרעקלעכע איינשטיי-מיקייט וועגן „זשיד“ שוין דאָ.
... ער, דער „זשיד“, איז דער איינציקער שולדיקער אין זייערע אַלעמענס אומגליקן...

אי דער אַרטיקער פּאַלאַק מיט זיין פֿאַלש חניפֿהדיקן שמיי-כעלע, אי דער נאַווער היימלאָזער רוטענער, אי דער געפֿאַנגענער עסטרייכישער דזשש, אי דער מאַדיאַר, אי דער רוסישער סאַלדאַט — זיי אַלע קומען זיך ציוניף אין זייער האָס צום ייִדן, אַלע חוזן איבער איינע און די זעלביקע בילבולים און אומגעלומפּערטע באַ-שולדיקונגען קעגן אים. און די איינשטיימיקייט גייט ווייטער און נעמט-אַרום יענע שיכטן, די העכערע און די קולטורעלערע, וועלכע

זינען אין אלע אנדערע אופנים ווייט און אפגעטיילט פֿון פראסטן המון, פֿון איינפֿאכן סאלדאט.

נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס מיאָסאַיעדאָוס פֿיילאָט און די מפלה אין די קארפּאָטן האָבן פֿאַר אַלעמען אַנטפלעקט די אמתע שולדיקע פֿון אַלע פּלאַגן, וואָס האָבן זיך פֿון אָנהייב מלחמה גע-שאַטן אויף דער רוסישער אַרמיי, הערט מען נישט אויף צו ריידן אין די העכערע מיליטערישע קרייזן וועגן ייִדישן שפּיאָנאַזש און ייִדישן פֿאַרראַט.

אין וואַגאַן, וווּ איך בין געזעסן, איז נישט ווייט פֿון מיר גע-שטאַנען אַ גרופּע אָפּיצערן — דעם גראַף באַבריינסקי אַן אַדיטאַנט און אַקסל-בענדער, אַ פּאַלקאַוויק מיט אַ גרויסער גרוילעכער באַרד, אַ פּאַדפּאַרטשיק מיט צוויי געאַרגי-מעדאַלן אויף דער ברוסט און אַ מיליטער-דאָקטער. מ'דערציילט מלחמה-אַינדרוקן, מ'דריקט-אויס רח-מנות צו די אַרעמע רוינירטע פּויערים און מ'רעזומירט.

— און איבער הויפט ליידן די פּויערים פֿון די מסירות פֿון די "זשידעס". פֿון זיי נעמען זיך אַלע אומגליקן.

און עס הייבן זיך אָן מעשיות. מ'דערציילט וועגן די גרויזאַמ-סטע מעשים קעגן יידן מיט אַזאַ קאַנטעטקייט, מיט אַזאַ נקמה-שמחה, אַז מ'יך נעמט-אָן אַ געפֿיל פֿון עקל, נישט פֿון כּעס אַדער אויפֿרע-גונג, נאָר פֿון פּראַסטן עקל, וועלכער איז נאָענט צו אַ מייקען³ חל-שות. איך פֿאַרטיף זיך אין אַ בוך, איך נייט זיך נישט צו הערן דעם געשפרעך און איבער געוואַלט קריכן מיר אין אויער דערציילונגען, ווי אין איין אַרט האָט מען אַ יידן, אַ גוטבאַזיצער — וועלכן מ'האַט חושד געווען, אָו ער האָט מיטגעטיילט די עסטרייכער וועגן דעם אַנקומען פֿון רוסישער אַרטילעריע אין זיין פּאַלוואַרק⁴ — פֿאַר-גאַסן מיט פעטראַל און אונטערגעצונדן ווי אַ מויז. פֿאַר דעם האָט מען פֿאַר זינען אויגן באַגאַסן מיט פעטראַל און אונטערגעצונדן זיין פּאַלוואַרק, ווייטער אַ מעשה: ווי מ'האַט געכאַפט אַ יידן מיט אַ טע-

³ ברעכן (צוריק „אָפּטעבן“) דאָס עסן. — ⁴ גוט.

לעפֿאַן" און אַ גענעראַל האָט מיט אַ ווונק געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז עס איז נישטאָ צוליב וואָס פֿירן אים אין שטאַב, און די סאַל-דאַטן האָבן אים אָפּגעפֿירט אין וועלדל און אויפֿגעהאַנגען.

און מ'הערט-צו, און מ'לאַכט, מ'איז קאַנטעט.

— איצט טוען מיר בעסער — רופֿט זיך אָפּ דער פּאָדפּאַרר-טשיק — אַז מיר נעמען אַן אַרט, קודם-כל טרייבן מיר אַרויס אַלע „זשידעס" פֿאַרויס, צום שוואַ. גייט צו אַניערע! די בעסטע זאָך!

— ס'פֿאַרשטייט זיך! — איז מסכים דער אַדיוואַטאַנט — עס איז נישט אויסצוהאַלטן פֿון זייער שפּיאַנאַזש. אַ גרויסן פֿעלער איז מען באַאַנגען, וואָס מ'האַט אָפּגעגעבן ייִדן צושטעלונגען. זיי זענען אַב-געפֿאַרן אַהער גאַנצע מחנות.

— און דאָקטוירים? — האָט אונטערגעכאַפט דער דאָקטער. — אין אונדזער קאַרפּוס זענען דאָ צוועלף עלטסטע דאָקטוירים ייִדן, אַן אמתע נבֿלה!

— עס איז קיין חידוש נישט, וואָס זיי זענען איבערגעגעבן די עסטרייכער! — גיט-צו דער פּאַלקאָוויק — בני אונדז האָבן זיי ווייך און וואַרעם, און אין עסטרייך זענען זיי באַאַמטע, ריכטערס, פּראָקור-ראָך, זענען פֿול אין אַלע אַנשטאַלטן.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער, אַז איך בין געפֿאַרן צוריק פֿון לעמבערג — ווייטער די זעלביקע געשפּרעכן, אַ קאַזאַקן-אַפּיצער, אַ הויכער, ברייטבייניקער, אַ שיפור און אַ גוטמוטיקער, אַן אָפּנהאַר-ציקער און אַ פֿריילעכער, הייבט פֿון דער ערשטער מינוט אַן זיך-לען ייִדן, ער דערציילט מיט אַ קאַנטעטן הילכיקן געלעכטער, ווי אַזוי זיך אַפּטיילונג איז געקומען אין אַ פֿאַלוואַרק נעבן סאַקאַל. דער גוטבאַזיצער איז דאָרט געווען אַ ייִד אַ באַראָן, האָט מען אַלץ צערויבט, חרובֿ געמאַכט, אין הויף זענען געווען צען פֿאַעטאַנגען, האָט דער באַראָן זיך געוועזט אין איינעם, כּדי אָפּצופֿאַרן, האָט מען אים אַרויסגעוואַרפֿן אין בלאַטע.

דערווענדיק אין אַ צייטונג אַ טרויער-מודעה וועגן דעם טויט

פֿון אַ באַוווּסטן מאַן מיט אַ ייִדישער פֿאַמיליע, שרײַט ער אויס פֿריילעך:

— אַ זשיד געפֿגרט! מיט איינעם ווייניקער! אַ דאַנק גאַט! אַנטקעגן אים זיצט נאָך אַ קאַזאַקן־אַפֿיצער, אַ דאַקטער. די גאַנצע צײַט שווינגט ער. דאָ רופֿט ער זיך אָפֿ:

— אַלע פֿאַלן־אַן אויף ייִדן. וואָס וויל מען פֿון זײַ?
אַזאַ מין פֿראַזע פֿון אַן אַפֿיצער, ובפֿרט אַ קאַזאַק. איז פֿאַר מיר אַזוי אומגעוויינלעך, אַז איך גײַצו און הייב זיך אָן צוהערן.
— דאָס נידערטרעכטיקסטע פֿאַלק! — ענטפֿערט דער ערשטער.
— לאַזט צו רו! פֿאַראַן בײַ ייִדן אַזעלכע מידות, וועלכע מיר האָבן געמעגט זיך לערנען. אַט, דהײַנאָ איר קומט אין אַ ייִדיש שטעטל, וועט איר דאָרט קײַן „מײַדעלעך“ נישט קריגן. בײַ זײַ זײַנען שטרענג־גע פֿאַמיליען־יסודות. אַ ווונדערלעכע רײַנקייט פֿון זײַטן. צו פֿופֿצן יאָר מאַכט מען חתונה קינדער.

— אָבער פֿון זײַ נעמט זיך אַל דאָס בײַ. וווּ זײַ קאַנען נאָר, גראַבן זײַ זיך אונטער אונדז אונטער. מיט צען יאָר צוריק זײַנען זײַ געווען די ערשטע אויפֿטוער אין דער רעוואָלוציע. איך בין דעמאָלט געשטאַנען אין מינסקער גובערניע.

— און איך בין געווען אין אַזאַ אָרט, וווּ קײַן אײַן ייִד האָט זיך נישט געפֿונען און דאָרט זײַנען פֿון דעסט וועגן געווען אַגראַר־אומרוען און שטרייבן... נײַק, דאָס איז שוין אַ רגילות, נישט טראַכטנ־דיק, וואַרפֿן אַלץ אויף ייִדן.

— אָבער זײַ זײַנען דאָך אונדז דם־שונאים!

— און פֿאַר וואָס זאָלן זײַ אונדז לײַב האָבן? דערפֿאַר וואָס מיר פֿאַרפֿאַלגן, זידלען און הענגען זײַ נאָר וואָס פֿאַר אַ דאָגה איז מיר, צי זײַ לײַבן מײַך אָדער האָבן מײַך פֿײַנט? די הויפטזאַך — וואָס טוען זײַ אונדז? און איך זע נישט, זײַ זאָלן אונדז טאָן בײַ. אין דער אָרמײַ זײַנען דאָ עטלעכע הונדערט־טויזנט ייִדן. מיט וואָס באַדאַנג־קען מיר זײַ מיט דעם וואָס מיט טענהן, אַז פֿון ייִדן קומט אַל דאָס בײַ. און איך זאָג אַבן, אַז אין דעם אַלעם זײַנען שולדיק די פֿאַ-

ליאקן. דאָס רעכענען זיי זיך אָפּ מיט ייִדן און מאַכן אויף זיי ביל-
בולים. און באמת זינען די פּאַליאַקן פֿיל גרעסערע פֿינד אונדז.
... אין אַ קורצער צייט אַרום האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט
זיך צו איבערצייגן, אַז די פּאַליאַקן פֿירן די בילבולים־אַגיטאַציע
נישט בלויז אין דער אַרמיי און צווישן די פּאַלקסמאַסן, נאָר אויך
צווישן די אינטעליגענטע און ליבעראַלע פּאַרשטייערס פֿון רוסלאַנד,
וועלכע געפֿינען זיך אין פּוילן.

אַסיפּ דימאָוו

וואָס איך געדענק *

אין רוסלאַנד איז דאָ אַ ווערטל: „דער טיך וואָלאַג נעמט זיך
פֿון אַ גאָר קליינער אָזערע: אַ הון קען עס דורכגיין צו פֿוס“. די
גרויסע רוסישע איבערקערעניש, צו ערשט אין יאָר 1905 און דער-
נאָך אין 1917, האָט אויך געהאַט אַזאַ „אָזערע“. אַט די „קליינע,
ניט וויכטיקע“ פּאַסירונג איז געווען די דראַמע „קאַנטראַבאַנדיסטן“
וואָס איז אויפֿגעפֿירט געוואָרן אין סוואַרינס „קליינעם“ טעאַטער,
אין ווינטער פֿון 1902 אָדער 1903. פּאַרשטייט זיך, די רוסישע רע-
וואָלוציע האָט געהאַט פֿיל טיפֿערע היסטאָרישע וואַרצלען און סיי-
בוט. זי וואָלט געקומען אויך אָן דער פּיעסע קאַנטראַבאַנדיסטן. אָבער
דער ערשטער עפֿנטלעכער אויסבראָך, דער מאַסן־פּראָטעסט פֿון דער
רוסישער געזעלשאַפֿט, איר אָפֿענער קאַמף קעגן דער ביוראָקראַ-
טיע, איר פּאַרלאַנג צו „קומען צום וואַרט“, צו ווייזן איר אייגענעם
ווילן — דאָס איז פּאַרגעקומען ביי דער פּאַרשטעלונג פֿון אַ נישטי-
קער, טאַלאַנטלאַזער דראַמע, אַנגעשריבן פֿון אַ גאָר אומבאַקאַנטן
נאַמען: ליטוויץ.

* פֿון טען באַנד זכרונות, ניו־יאָרק 1944.

ווי נאָר דער „מאלי“ (קליינער) טעאָטער — דער זעלביקער וואָס האָט מיר געגעבן אַ פּריןץ פֿאַר מיין פּיעסע — האָט באַשלאָסן אויפֿ- צופֿירן קאָנטראַבאָנדיסטן. האָט מען שוין געוואָסט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך און אָנגעפֿאַנגען קאָכן זיך: „ניין, די פּיעסע וועט מען ניט אויפֿפֿירן!“

די דאָזיקע דראַמע איז געווען אַן אַנטיסעמיטישע. ביז דעמאָלט האָט מען קיין אַנטיסעמיטישע פּיעסן אויף דער רוסישער בינע ניט געשפּילט און ניט געטראַכט צו שפּילן. דאָ אָבער האָט איינער פֿון די גרעסטע און ריכטסטע טעאָטערס אין רוסלאַנד, געפֿירט פֿון אַ גרויסן זשורנאַליסט, סוואַרין, באַשלאָסן אַרויסצוקומען מיט אַזאַ מיין דראַמע. וואָס איז די סיבה? שמוציקע פּאָליציי-פּאָליטיק, וועל- כע האָט אין זינען אויפֿצוהייבן אַ העצערני קעגן יידן, אַ נידער- טרעכטיקער פּלאַן אַרויסצושטעלן יידן אין אַ שלעכטן ליכט, כדי דורך דעם אָפּצוציען די אויפֿמערקזאַמקייט פֿון אַנדערע וויכטיקע לאַנד-פּראַבלעמען — אַן אַלט, הונדערטער מאָל אויסגעפרוּווט מיטל! ניט אַנדערש ווי סוואַרין און מענטשן און מענטשעלעך אַרום אים האָבן באַקומען אַ געוויסן ווונק פֿון „אויבן“, אַ „רעקאַמענדאַ- ציע“, וואָס איז ענלעך צו אַ באַפֿעל, צו נעמען זיך צו יידן. סוואַר- רינס „נאָוואַיע וועמיאַ“ איז דאָך פֿון אַנפֿאַנג אַן געווען פֿאַרבונדן מיט די קאָנסערוואַטיווסטע עלעמענטן און די טונקעלע פּערזענלעכ- קייטן, וואָס זינען געווען אומעטום אין די וויכטיקסטע מלוכה-אַנ- שטאַלטן; אין דער פּאָליציי, אין געריכט, אין מיליטער-קרייזן, ס׳- וואַרינס צײַטונג (אָבער ניט זײַן טעאָטער) האָט תּמיד געדינט אַט די דאָזיקע עלעמענטן. דאָס האָט מען געוואָסט. איצט אָבער האָט ער געוואָלט, אַז אויך זײַן טעאָטער זאָל זיך פֿאַרנעמען אויף דעם זעלביקן וועג.

זייער אומבאַקוועם האָבן זיך געפֿילט די וואָס זינען געווען פֿאַרבונדן מיטן „קליינעם טעאָטער“ און האָבן ווײַט ניט צוגעשטימט צו סוואַרינס פּאָליטיק. דער רעזשיסער קאַרפּאָוו, אַ געוועזענער פּאָליטישער פֿאַרברעכער, אַ זייער אַנשטענדיקער מענטש, איז

ארוםגעגאנגען אן אָנגעכמורעטער, אַ ביזער. ער האָט מיר דער־
צײלט, ווער דער מחבר פֿון דער דראַמע קאַנטראַבאַנדיסטן איז גע־
ווען. זײַן אמתער נאָמען איז געווען עפֿראָן. ער האָט געשטאַמט,
דוכט זיך, פֿון ווילנע, האָט זיך געשמדט צוליב אַ שטיקל קאַריערע.
האָט ער עפעס פֿריער געשריבן? ניין. אַרום פֿערציק יאָר אַלט, האָלט
ער זיך מער אַדער ווייניקער אָנשטענדיק, רעדט ווייניק, איז גוט
אָנגעטאָן און, ווי עס זעט־אויס, האָט ער אַ ביסל געלט אויך. צו
סוואַרינען האָט אים געבראַכט דער „גענעראַל“ פֿלושטיק־פֿלוש־
טשעווסקי.

ווי נאָר קאַרפּאָוו האָט דערמאַנט דעם דאָזיקן נאָמען, איז מיר
די זאַך געוואָרן אַ סך קלאַרער. פֿלושטיק־פֿלושטשעווסקי איז גע־
ווען איינער פֿון די דירעקטאָרן פֿון דעם טעאַטער. אין דער זעלבי־
קער צײַט אָבער איז ער אויך געווען אַ וואַזשנער באַאַמטער אין דעם
מיניסטעריום פֿון אינערלעכע אָנגעלעגנהייטן, וואָס איז געווען ענג
פֿאַרבונדן מיט דער פּאָליצײ, מיט זשאַנדאַרמערע און נאָך מער מיט
דער פּאָליטישער געהיים־פּאָליצײ — „אַכראַנאַיע אַטעלעניע“, אַכ־
ראַנאַ“ אַ קליינער, אַ דאַרער, מיט קורץ אָפּגעשוירענע גרויע וואַג־
צעס, מיט עלעגאַנטע פענסנע אויף דער נאָז, שטענדיק העפֿלעך,
פֿרײַנדלעך, אַ ליבהאַבער פֿון דראַמע, מוזיק און באַלעט, האָט ער
געמאַכט אויסערלעך אַ גאַנץ גוטן אַנזדרוק, אָבער צו טרעפֿן זיך
מיט אים, צו ריידן מיט אים און דיסקוטירן פּראַבלעמען פֿון טעאַ־
טער און קונסט, איז פֿאַרט געווען ניט אַינגענעם. און מיר איז
אויסגעקומען אָפּט דאָס צו טאָן, ווײַל ער (אַזוי ווי איך) איז געווען
אין איינעם מיט אַנדערע אין דעם פרעזידיום פֿון דעם „פֿאַרבאַנד פֿון
רוסישע דראַמאַטישע שרײַבער“, און דאָרטן, בײַ זיצונגען, האָבן מיר
זיך אָפּט געטראָפֿן.

עס איז אינטערעסאַנט צו באַמערקן, ווי אַזוי פֿלושטיק האָט
אָנגעפֿאַנגען די גאָר נישקשהדיקע קאַריערע זײַנע, וואָס ער האָט
געמאַכט. דאָס איז געווען אין יאָר 1881, נאָך דער דערמאַרדונג פֿון
צאַר אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, צווישן די מערדערס איז אויך גע־

ווען, ווי באַקאַנט, דאָס ייִדישע מיידל העסיע העלפֿמאַן. דאָס הע-
 כערע געריכט האָט זי פֿאַראורטלט צום טויט, אויפֿצוהענגען. אָבער
 עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז זי דאַרף ווערן אַ מוטער. פֿון אַנ-
 פֿאַנג האָט די רעגירונג געוואָלט פֿאַרקוקן די זאַך: שוואַנגער — נו,
 איז וואָס? ווער דאַרף דאָס האָבן העסיע העלפֿמאַנס קינד? זאַלן זיי
 הענגען ביידע, די מוטער און דאָס נאָך ניט געבוירענע קינד. אָבער
 די פֿראַנצייזישע צענטונגען האָבן אויפֿגעהויבן אַ גוואַלדיקן פֿראַ-
 טעסט און מען האָט אָפֿגעהאַלטן אין פֿראַנקרײַך גרויסע פֿראַטעסט-
 מיטינגען. האָט די רוסישע רעגירונג באַשלאָסן, אַז הענגען וועט זי
 טאַקע הענגען, אָבער ניט פֿרײַער ווי זי וועט האָבן איר קינד. און
 אזוי איז טאַקע געווען: די אומגליקלעכע האָט געבוירן אַ טאַכטער
 אין טורמע. אויפֿן באַפֿעל פֿון גניעם צאַר, אַלעקסאַנדער דעם דריטן,
 האָט דאָס קינד געדאַרפֿט אַוועקגענומען ווערן פֿון דער מוטער און
 געבראַכט ווערן אין אַ יתומים-אַנשטאַלט אונטער אַן אַנדערן נאָמען.
 אין טורמע האָט זיך באַוויזן אַ יונגער-מאַן, וואָס האָט אויסגעפֿירט
 דעם באַפֿעל פֿון צאַר: אָפֿגעריסן דאָס קינד פֿון דער מוטער, וועלכע
 איז אין גיכן נאָך דעם געשטאַרבן. דער דאָזיקער יונגער באַאַמטער
 איז געווען פֿלושטשיק-פֿלושטשעווסקי, איצט, דער „גענעראַל“, מײַן
 קאַלעגע אין שרײַבער-פֿרעזידיום. דער העפֿלעכער, גוט דערצויגע-
 נער יונגער זשאַנדאַר האָט געטאָן וואָס מ'האַט אים געהייסן. מיט
 צוואַנציק יאָר צוריק האָט מען אים געהייסן באַהאַלטן העסיע העלפֿ-
 מאַנס קינד און הננט האָט מען אים געהייסן שאַפֿן אַן אָפֿענע ניט-
 גינציקע שטימונג קעגן ייִדן, אַרויסשטעלן זיי אין אַ שלעכטן ליכט
 — האָט ער ווידער געפֿאַלגט און געלאָפֿן צו סוואַרינען, צו דעם
 אַלטן פֿוקס. דורכצופֿירן דעם באַפֿעל.

קאַרפֿאַוו האָט מיר דערציילט דעם אינהאַלט פֿון די קאַנטראַ-
 באַנדירטן. די האַנדלונג קומט-פֿאַר אין אַ פּויליש-ייִדישער שטאַט
 נעבן דער סאַמע דייטשישער גרענעץ. דער מחבר פֿירט אונדז אַרײַן
 אין אַ הויז פֿון אַ ייִדישער משפּחה. דאָ איז דער טאַטע, זײַן ווייב,
 זײַן זון און די יונגע שיינע טאַכטער. זיי זײַנען קאַנטראַבאַנדיסטן

— אַלע, (דאָס גאַנצע שטעטל) זינגען קאָנטראַבאַנדיסטן. מען שלעפט־ אַרײַן דורך דער גרענעץ שפיצן, זינדנס, פֿוטערס, ווייץ. מען מאַכט געלט. מען באַראַבעוועט די רוסישע רעגירונג. אין שטאַט קומט צו פֿאַרן אַ יונגער „סלעדאַוואַטיעל“¹. ער וויל אויסגעפֿינען, ווער עס זינגען די געפֿערלעכע קאָנטראַבאַנדיסטן, די גנבים. אָבער די כּיטרע יידן פֿאַרשטייען ווי זיך צו אויסבאַהאַלטן. דער יונגער סלעדאַוואַטיעל איז פֿאַרצווייפֿלט. וואָס אָבער טוט גאַט? די שיינע טאַכטער פֿון דעם קאָנטראַבאַנדיסט, די „זשידאַוואַטשקאַ“, פֿאַרליבט זיך אין דעם קריסטלעכן „סלעדאַוואַטיעל“ און ער אין איר. דערציילט די טאַכטער אַלצדינג וועגן דעם, וואָס עס טוט זיך אין איר טאַטנס הויז. דער סלעדאַוואַטיעל כאַפט די בייזע באַנדע. און צום סוף טריימ־פֿירט די הייסע ליבע פֿון די צוויי הערצער. גאַר צום סוף האָט נאָך געדאַרפֿט טריימפֿירן סוואַרין מיט אַלע די וואָס זינגען געשטאַנגען הינטער אים. אָבער קעגן דעם האָט זיך אויפֿגעהויבן אַן אומגעהייער שטאַרקער פֿראַטעסט.

רוישיק און אומרויק איז געוואָרן הינטער די קוליסן פֿון דעם „קליינעם טעאַטער“, צווישן די שוישפּילערס, וואָס האָבן געדאַרפֿט שפּילן די פּיעסע. די שוישפּילערס זינגען אַלע געוועזן קריסטן, מיט איין־איינציקן אויסנעם פֿון דעם געשמדטן טינסקי (שיף), וועלכער האָט געדאַרפֿט שפּילן דעם יידן, דעם הויפט־קאָנטראַבאַנדיסט. ער האָט זייער ווייניק געהאַט צו טאָן מיט יידן, אָבער האָט זיך פֿאַרט געפֿילט זייער אומבאַקוועם. האָט ער זיך געבעטן ביי סוואַרין, ער זאל אים באַפֿרײען פֿון דער ראַלע. אָבער דער „אַלטער“ האָט זיך צעהיצט און געזאָגט צו טינסקין:

— אָדער איר שפּילט די ראַלע, אָדער איר פֿליט־אַרויס פֿון מײַן טעאַטער.

צווישן די מיטגלידער פֿון דער טרופּע איז געווען אַ שוישפּי־לערין, אַ קריסטין, וואָס האָט באַוויזן אַ סך מער מוט און אַנט־

¹ אויספֿאַרשער פֿאַרן געריכט.

שלאַסנקייט ווי איר קאַלעגע טינסקי. דאָס איז געווען לידיא יא-וואַרסקאָיאַ אין פריוואַטן לעבן — פֿירשטין באַריאַטינסקאָיאַ. זי איז געווען איינע פֿון די אינטערעסאַנטסטע פֿיגורן פֿון דעם דעמאָל-טיקן פעטערבורג. יונג, שיין, געבילדעט, ענערגיש, באַגאַבט. זי האָט געשטאַמט פֿון אַ זייער פֿאַרנעמער משפּחה מיטן נאָמען גיובענעט. איר פֿאַטער איז געווען איבער-פּאַלייִ-מאַסטר אין קיזעו, איר אָנקל — מיניסטער פֿון טראַנספּאָרט, איר ברודער — הויפּטכירורג. דאָס יונגע מיידל האָט געהלומט צו ווערן אַ שוישפּילערין, און ניט גלאַט אַבי אַ שוישפּילערין, נאָר די בעסטע, די שענסטע. זי איז געווען פֿול מיט אַמביציע און געהאַט אַן אומגעוויינלעך שטאַרקע ווילנס-קראַפּט, וואָס האָט ביז אַ געוויסער מאָס איר געדינט אַנשטאַט דעם גרויסן טאַלאַנט, וועלכן זי האָט ליידער ניט געהאַט. אירע טעאַטער-מיטלען זינען געווען באַגרענעצטע, אָבער זי האָט געהאַט אַ שיינע, שלאַנקע פֿיגור; איר ענערגיש אויסזעענדיק פנים האָט געשטראַלט מיט קלוגשאַפּט, מיט אינטעליגענץ; אַ קרוין פֿון העלבלאַנדע דיקע האָר איז געלעגן עפֿעקטפֿול אויף איר קאַפּ; אירע בינע-אינטאַנאַ-ציעס זינען געווען אַריגינעל — מען האָט געקענט אָננעמען, אַז דאָס איז טאַלאַנט... אָבער איין זאַך האָט זי זיכער געהאַט מער ווי טאַלאַנט, מער ווי בילדונג און חכמה: פּערזענלעכקייט! דאָס האָט זיך געפֿילט אין יעדער באַוועגונג אירער. איר שטאַרקע אינדיווידואַל-טעט האָט געהאַט אין זיך עפּעס האַרט, פֿעסט, אַנטשלאַסן. זי איז געווען מער מעגלעך ווי וויבלעך.

אין דעם „קליינעם טעאַטער“ איז זי געווען די „פרעמיערשע“ (סטאַר) און האָט געשפּילט די ערשטע ראָלן. אייגנטלעך האָבן מען טשן געהאַט ווייניק הנאה פֿון איר שפּילן. זי האָט קיינעם ניט גע-רירט. אָבער יעדער איינער האָט זיך צוגעהערט צו איר — אַזוי שטאַרק איז געווען איר פּערזענלעכקייט.

דער יונגער פֿלאַט-אַפּיצער פֿירשט וולאַדימיר באַריאַטינסקי האָט זיך פֿאַרליבט אין איר. באַריאַטינסקי האָט געשטאַמט פֿון איי-נער פֿון די פֿיניסטע משפּחות אין רוסלאַנד און זיין יחוס איז אַ סך

עלטער געווען ווי פֿון דעם צאַר אַליין. די ראַמאַנאָוס זענען שוין לאַנג ניט געווען קיין ראַמאַנאָוס — דער פֿאַדעם פֿון זייער דינאַסטיע איז עטלעכע מאָל איבערגעריסן געוואָרן זינט דעם יאָר 1613, ווען דער ערשטער ראַמאַנאָוו, מיכאַיל, איז אויסגעוויילט געוואָרן צו פֿאַרנעמען דעם רוסישן טראָן. די באַריאַטינסקיס אָבער האָבן גע- שטאַמט פֿון די רוריקאָוויטשעס, דאָס הייסט, פֿון די ערשטע סקאַנ- דינאַווישע פֿירשטן, וועלכע זענען גערופֿן געוואָרן צו קומען הערשן אין רוסלאַנד, ווי די לעגענדע דערציילט דאָס. זיכער האָבן זיי דע- מאָלט געהערשט מיט אַן אַנזערנער האַנט, אָבער דער הינטיקער פֿאַרשטייער פֿון די אַמאַליקע וואַריאַגן (סקאַנדינאַווען), דער יונגער פֿירשט וולאַדימיר, האָט געהאַט ווייניק ענלעכקייט צו אַ נאַרדישן הויפטלינג, צו אַ וויקינג. ער איז געווען אַ שטילער, אויסגעצייכנט דערצויגענער מענטש, מיט אויסערגעוויינלעכע העפֿלעכע מאַנירן, מיט ווייכע, כמעט ווייבלעכע באַוועגונגען. אַזוי איידל און ווייך איז געווען זײַן מאַניר צו ריידן, אַז עס איז פֿאַר אים שווער געווען אַרויס- צושטופֿן פֿון זיך דעם האַרטן בוכשטאַב „ר“; עס האָט בײַ אים גע- קלונגען ווי „גהע“. דאָס האָט אים צוגעגעבן חן, אַ מין מילכיקע הילפֿלאַזיקייט, וואָס האָט, נאַטירלעך, אַפעלירט צו פֿרויען מיט אַ מענלעכער, האַרטער נאַטור. די שיטערע גאַלדענע האַר זענע און דאָס געלע ווייכע בערדל, וואָס ער האָט געטראָגן, כדי צו מאַכן זיך אויסזען עלטער, וועל ער איז געווען זייער יונג, האָבן צוגעגעבן נאָך מער „מילכיקייט“ זײַן ראַפֿינירטן, אַ ביסל דעקאַדענטישן אויס- זען.

איך האָב אים עטלעכע מאָל געזען הינטער די קוליסן פֿון דעם „מאַלי טעאַטער“. איך פֿלעג קומען באַזוכן די הנעוודיקע נאַדיאַ מחיל, אין וועלכער איך בין געווען פֿאַרליבט און וועלכע איז ליי- דער געווען צו מיר גלייכגילטיק. ער פֿלעגט קומען באַזוכן די פֿרי- מאַדאַנע יאָוואַרסקאַיאַ אין וועלכער ער איז געווען פֿאַרליבט און וועלכע האָט אים — ווער ווייס וואָס זי האָט געפֿילט צו אים? אין סוואַרינס קרייזן איז מען געווען זייער צופֿרידן צו האָבן אין טעאַ-

טער הינטער די קוליסן אַזאַ וואַזשנעם גאַסט. אַ קלייניקייט! זיין טאַטע איז דאָך געווען דער אַדיוטאַנט פֿון דער אַלטער קייסערינע. מאַריאַ פֿיאַדאַראַוואַ, פֿון ניקאַלז דעם צווייטנס מאַמע. דער יונגער פֿירשט וולאַדימיר אַליין, האָט מען גערעדט, איז געווען אַ פֿער־זענלעכער פֿרינד פֿון צאַר. שפּעטער, ווען איך האָב זיך מער אַדער ווייניקער באַפֿריינדט מיט באַריאַטינסקי, האָט ער מיר איין מאָל געוויזן דעם צאַרס פּאַרטרעט, וועלכער איז געשטאַנען ביי אים אויפֿן שרייבטיש. דאָס בילד האָט געהאַט דעם צאַרס אויפֿשריפֿט: „מזן ליבן וואַואַ, פֿון ניקאַלז“. און וואַואַ (פֿאַרקירצט פֿון „וולאַ־דימיר“) האָט זיך גאַר ניט אַזוי באַרימט מיט דער דאָזיקער צאַרי־שער מתנה: עס שטייט אויפֿן טיש — זאָל עס שטיין...

אין גיכן איז לידיאַ יאַוואַרסקאַיאַ געוואָרן פֿירשטין באַריאַ־טינסקאַיאַ. אין דער זעלביקער צייט אָבער איז דער יונגער אַפֿיצער געוואָרן אויס פֿלאַט־אַפֿיצער, ווייל עס איז געווען אַן אומדערהערטע שאַנדע, אַ פשוטער סקאַנדאַל, חתונה צו האָבן מיט אַן אַקטריסע, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס די דאָזיקע אַקטריסע איז געווען אַ „דוואַריאַנקע“ פֿון די אַדעליקע.

— זאָל זי פֿאַרלאָזן די בינע — האָט דער צאַר באַפֿוילן —

אַדער זאָל וואַואַ פֿאַרלאָזן דעם פֿלאַט!

וואַואַ האָט זיך געפֿילט מער באַקוועם אויף דער יבשה. און וואָס טוט מען ניט פֿאַר אַ שיינער פֿרוי? ער האָט אַרונטערגענומען פֿון זיך דעם שיינעם מונדיר און זיך פֿאַרוואַנדלט אין אַ פשוטן שטערבלעכן. די „העכערע“ און די גאַנץ „הויכע“ קרייזן זינען פֿון דעם מאַמענט אַן געוואָרן אַפגעשניטן פֿאַר אים: אויס צאַר מיט זיַנע פּאַרטרעטן, אויס הויפטבעלער מיט די אַלע פֿירשטן און גרויס־פֿירשטן...

באַריאַטינסקי איז געגאַנגען נאָך ווינטער: אין יענע טעג האָט זיך געגרינדט אין פעטערבורג אַ ניע צייטונג סעווערני קודיער. זי איז געווען די ערשטע גרויסע טעגלעכע סאַציאַל־דעמאָקראַטישע צייטונג אין דער געשיכטע פֿון רוסלאַנד. פֿירשט באַריאַטינסקי איז

געוואָרן איינער פֿון די צוויי רעדאָקטאָרן פֿון דער דאָזיקער „געפֿער“ לעכער“ צענטונג. איך צווייפֿל זייער אין דעם, צי ער איז געווען טאָקע אַזוי פֿעסט און געניט אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער טע־אַריע — ווייל וווּ און ווען האָט ער דאָס געקאָנט זיך אויסלערנען? זיכער ניט ביי זיין טאַטן, דעם פֿליגל־אַדיוטאַנט... אָבער דאָס האָט ניט געשאַט דער יונגער צענטונג.

דערפֿאַר האָט דער צווייטער רעדאָקטאָר, קאָנסטאַנטין אַראַ־באַזשין, שוין גאָר גוט געוויסט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. אַראַבאַ־זשין איז געווען אַ פֿריוואַט־דאַצענט פֿון פעטערבורגער אוניווערסי־טעט. ער האָט געמיינט גוט, אָבער מען האָט אים ניט געגלייבט. עפעס ניט ערנסטס, ניט זיכערס, ניט איבערצייגנדיקס איז געווען אין זיין פֿערזענלעכקייט. טיילווייז האָט מען מורא געהאַט פֿאַר אים און טיילווייז ניט געוואַלט אין גאַנצן אים זען — איך ווייס ניט אויף גענוי, וואָס אייגנטלעך איז געווען די סיבה. פֿערזענלעך האָט ער געמאַכט אַ גוטן אַננדרוק, איז געווען פֿרײַנדלעך, העפֿלעך, האָט געקאָנט גוט ריידן.

יאַוואַרסקאַיאַ, די פֿרוי פֿון דעם רעדאָקטאָר פֿון „קורייער“, האָט געדאַרפֿט שפּילן די ראַלע פֿון דער „שייגער ייִדישקע“, וואָס פֿאַר־ראַט דעם אייגענעם טאַטן, איר אייגן פֿאַלק, גייט־אָועק צום בראַוון סלעדאַוואַטיעל און שמדט זיך...

— איך וועל די ראַלע ניט שפּילן! — האָט יאַוואַרסקאַיאַ רוִק אָבער פֿעסט אַרויסגערעדט מיט איר אַ ביסל אַ הייזעריקער שטים. סוואַרין האָט איר געזאָגט דאָס זעלביקע וואָס טינסקין, דעם משומד.

— אָדער איר שפּילט, אָדער איר וועט מוון פֿאַרלאָזן מיין טעאַטער.

טינסקי־שיף האָט זיך אונטערגעוואַרפֿן און איז געבליבן. יאַ־וואַרסקאַיאַ איז אַרויס פֿון טעאַטער.

יאַוואַרסקאַיאַ האָט זיך צעקריגט מיט סוואַרינען... פֿירשטין באַריאַטינסקאַיאַ איז קעגן די קאַנטראַבאַנדיסטן און פֿאַר ייִדן...

געווינס פֿאַר דער רעוואָלוציע! — האָט מען זיך געטראַכט און געפֿרײט זיך מיט דעם, וואָס אָט גייט עס אין רוסלאַנד פֿאַמע־ לעך פֿאַרויס. דעמאָלט, אין „פֿאַרפֿרײלינג־טעג“ פֿון רוסלאַנדס חלומות וועגן באַפֿרײונג, האָט מען אַלצדינג אָפּגעמאַסטן מיט דער זיסער מאַס פֿון דער רעוואָלוציע. זי גייט שוין, זי קומט שוין, זי איז שוין בײַ דער טיר... — און דאָ שטעלט מען איר אין וועג דעם בײַזן פּלאַן מיט די קאָנטראַבאַנדיסטן! און פֿירשטן באַריאַטינסקאַיאַ מיט איר מאַן ווענדן זיך עפֿנטלעך אָפּ פֿון די „שוראַרץ־מאַהניקעס“ און דריקן־אויס זייער סימפּאַטיע צו אַלע אונטערגעדריקטע און פֿאַר־פֿאַלגטע! לאַנג לעבן זאָלן זיי ביידע!

אַ פֿאַר טעג פֿאַר דער אויפֿפֿירונג האָט דער מחבר פֿון דער פּיעסע געזאָגט צו קאַרפּאַוו, דעם רעזשיסער:
— אפֿשר שפּילן, אָו דער ערשטער אַקט קומט־פֿאַר פֿרײטיק־ צו־נאַכטס?

— פֿאַר וואָס גראַד פֿרײטיק? וואָס איז דער אונטערשייד?
— נו, פֿרײטיק־צו־נאַכטס איז דאָך שוין שבת. די יידן דאַוונען, פּראַווען דעם יום־טובֿ און מאַכן אַזוי, אָו ווי זיי דאַוונען־אָפּ, זאָלן זיי גיין צו זייער געשעפֿט: אַריבערצושיקן איבער דער גרענעץ די קאָנטראַבאַנדע...
— גיין, גיין! — האָט פּראָטעסטירט קאַרפּאַוו — דאָס טאַרט איר ניט טאָן. צו וואָס דאַרפֿט איר באַליידיקן די יידן אַזוי טיף?

— עס וואָלט געווען אַ סך טעאַטראַלישער, שענער... — האָט געענטפֿערט דער מחבר.
נאָך אַ זאָך האָט קאַרפּאַוו מיר דערציילט, און זען פנים און זען שטימע האָבן אויסגעדריקט שפּאַט:

— נעכטן האָט ליטוויין געבראַכט אין טעאַטער אַ פֿאַר בילדער, וועלכע דאַרפֿן הענגען אין שטוב, וווּ זענע יידן וווינען. אויף אין בילד איז געווען אַ טיפּישער אַלטער ייד; אויף דעם אַנדערן — אַ יידישע פֿרוי אָנגעטאָן אין אַלטמאָדישע קליידער.

— פֿון וואָנען האָט איר גענומען די בילדער? זיי זענען אויס
עכט... — האָט אים קארפּאָוו געפֿרעגט.
— דאָס זינען מײַן זיידע און באַבע... — האָט דער משומד גע-
ענטפֿערט.

קארפּאָוו האָט זיך ביז צעלאַכט:

— דאָס הייסט, אַז דער פֿאַרפֿאַסער האַלט פֿאַר גייטיק אַרײַן-
צוברענגען אין דעם הויז פֿון גנבים און קאָנטראַבאַנדיסטן זײַן זיידן
און באַבען. אַ פֿיניע מיינונג האָט ער פֿון זײַן אייגענער משפּחה!

מ. י. בערדיטשעווסקי

פֿון שווערע צייטן

קינות

אין איטלעכער דראַמע געפֿינט זיך אַ בלעטל נאָכן שער-בלאַט,
וואָס דאָרטן שטייען פֿאַרצייכנט די אַלע פּערזאָנען, וואָס טרעטן-
אויף אין דער דראַמע, און ווי אַזוי זיי הייסן. געוויינטלעך ווייסט מען
נאָך גאָר נישט פֿון דעם צעטל אַליין איידער מען האָט נישט גע-
לייענט די דראַמע. דער נאָמען פֿון אַ מענטש זאָגט אונדז נאָך גאָר
נישט פֿון זײַן לעבן און מען ווייסט נאָך נישט פֿון דעם, וואָס מיט
אים האָט פּאַסירט. אָבער עס זינען פֿאַראַן יחידים-סגולה פֿון משור-
רים, פּאַעטן, וואָס בני זיי ווייסן מיר שוין באַלד פֿון די נעמען, וואָס
דאָס זינען פֿאַר אַ מענטשן. לייענט נאָר איבער דאָס צעטל פֿון פּער-
זאָנען אין אַ דראַמע פֿון מעטערלינקן און זעט דאָרט שטיין: עס
טרעט-אויף אַ פֿרעמדער מענטש — גיט עס אַ צאַפֿל אין אונדז:
ווער איז דער פֿרעמדער? עפעס מוז אין אים עפעס זײַן, וואָס געפֿינט
זיך נישט אין ס'רובֿ מענטשן; און מיר הייבן אָן מורא צו האָבן פֿאַר

דעם פֿרעמדן מענטש. עפעס זאָגט אונדז דאָס האַרץ, אַז מען שמוּר-
עסט דאָ פֿון אַ מוראדיקן צער...

שיקט-אַרצן אַ שרעקער פֿון שטאַט אַ צעטל, אַ קורץ טרויעריק
צעטל פֿון די דערהרגעטע אין קאַלאַראַש בשעת דעם פּאָגראַם און
וואָס מ'האַט זיי מקבר געווען אויפֿן דאָרטיקן בית-עלמין. אַזעלכע מיני
צעטלען האָבן מיר געלייענט אַ סך און נישט אין שבת-יהודה פֿון די
אַמאָליקע צייטן, נאָר אין די צייטן פֿון בימים האלה ובזמן הזה. הונד-
דערטערווייז האָבן די קאַרעספּאַנדענטן איבערגעציילט די נעמען פֿון
די הרוגי-ישראל. וואָס זאָג איך הונדערטערווייז, לאין מספר! און
איטלעכע שטאַט האָט זיך געבראַכט איר חשבון פֿון די הרוגים און
דאָס ציילט מען מיט טרוקענע ציפֿערן. נשמות פֿון מענטשן, וואָס
זינען צעבראַכן געוואָרן אין מיטן פֿון זייער לעבן, ווערן באַרעכנט
מיט ציפֿערן... אָבער דער קאַרעספּאַנדענט רעכנט נישט אַזוי פּראַסט,
ווי אַלע זינע חברים. נעבן איטלעכן הרוג שטעלט ער אַוועק צוויי
רינגעלעך און צווישן די האַלבע רינגעלעך פֿאַרטשייט ער קורץ,
ווער איז דאָס געווען, וואָס אויף אים איז גזר געוואָרן דער גזר מן
השמים...

איינער פֿון די הרוגים אין דער שטאַט (דער צווייטער אינעם
צעטל), וואָס מען האָט זיי דערהרגעט אין מיטן העלן טאָג, וואָס זיי
האָבן זיך דערויף נישט געריכט און נישט געזאָגט קיין ווידוי און
וואָס אָפֿילו אַ שעה פֿאַרן טויט האָבן זיי נישט געוואָסט, אַז זיי דאַרפֿן
שטאַרבן, און דאָס נישט פֿונעם מלאך-המוות, וואָס שווענקט כאַטש
אַפּ דאָס מעסער, — גיין, מחיות רעות בדמות אָדם — איינער פֿון
אַט די, וואָס אויף זיי זינען מקוים געוואָרן אין איין מינוט די אַרבע
מיתות בית-דין, איז געווען אליעזר דייטש, און די דריטע דערהרגע-
טע הייסט יענטע דייטש, און בני יענטע דייטש מאַכט דער שרעקער
אַ פֿאַר האַלבע רינגעלעך און שרעכט צווישן זיי אַרצן; אליעזרס
ווייב, איר פֿאַרשטייט; שטאַרבט דער טאַטע, בלייבט די מאַמע פֿאַר
די קינדער; שטאַרבט די מאַמע — בלייבט דער טאַטע, דאָ איז אָבער
געווען; ואשכּל גם שניהם ביום אחד. נאָך נעכטיקן טאָג זינען זיי

געזעסן אין איינעם, אליעזר דניטש מיט זיין ווייב יענטע, אין איינעם מיט זייערע קינדער, און אויפֿן אַנדערן טאָג איז שוין די מוראדיקע שרעק אין שטאָט, און ווי די בייזע וועלף האָבן זיך די באַנדעס גע- וואָרפֿן אויף יידן, פֿאַרברענט זייערע הניזער, גערויבט און געפליג- דערט זייער פֿאַרמעגן, דערהרגעט און פֿאַרוונדט הונדערטער מענטשן. וואָס זאל איך מאַרירן זיין? ס'איז געקומען פֿאַר נאַכט, זינען שוין די קינדער פֿון אליעזר און יענטען, ווי נאָך אַ סך אַנדערע קינדער, געוואָרן יתומים, אַן אַ טאטן און אַן אַ מאמען, און די שטאָט קאַלאַ- ראַש איז חרובֿ ונחרבֿ...

דער פֿערטער, וואָס איז דערהרגעט געוואָרן, הייסט דובֿ בערקאָ- וויטש, און דער קאַרעספּאַנדענט פֿאַרטייטשט אין אַ פֿאַר האַלבע ריב- געלעך: אַ גביר, וואָס איז געווען באַווסט מיטן נאָמען בערל ליבעס אויף דער גאַנצער סביבֿה. אליעזר דניטש איז געווען אַ ייד אַ באַ- לעבאָס, אַן ערלעכער מענטש, וואָס איז זיך נאַכגעגאַנגען זינס: אַזוי- נע ווי ער זינען געווען די דערהרגעטע: דוד פֿינקל, יעקבֿ קרימער, יוסף דאַמייער, אַברהם מאַגנישטיין, אַברהם פֿאַווייס, לויטער יידן, וואָס האָבן אַפֿשר געהאַט חיונה און דאָס איז נישט אַנגעקומען גרינג; בערל ליבעס אַבער, דאָס איז געווען דער גביר נישט פֿון דער שטאָט אַליין, ניין, דער גביר פֿון גאַנץ בעסאַראַביע, אַ ייד וואָס האָט געהאַט אַ סך ווינגערטנער און קעלערס און קעלטערס, אַ ייד וואָס הונדערטער מענטשן, יידן און גוים, האָבן אַרום אים געלעבט. דאָס איז נישט געפלאַצט איין סטרונע, דאָ איז צעריסן געוואָרן אַ שטיק לעבן פֿון אַ שטיק מדינה. נישט איין מענטש איז געוואָרן דערהרגעט, נאָר בני הונדערטער מענטשן, וואָס האָבן פֿון אים געלעבט. זינען אַפּגעהאַקט די קעפֿ...

אונדזער קאַרעספּאַנדענט טוט ווייטער אַ צייל: בריינע גאַרברענד. בריינע גאַרברענד איז דערהרגעט געוואָרן, בריינע גאַרברענד פֿון דער קישינעווער גאַס, און תּוך כּדי דיבור רופֿט ער אויס דעם נאָמען יוכבֿד, אַ מיידל פֿון צוועלף יאָר, גאַרברענדס אַן אייניקל איז דער- הרגעט געוואָרן. און ווייטער ציילט ער: שמואל קייזער, שמואליק קיי-

זער, א יינגל פֿון פֿיר יאָר איז געוואָרן דערשטיקט, דערהרגעט און דערקוועטשט; אלקנא לאַמס אַ קינד, זלמן סיפּיטענינס אַ קינד, משה טשירלאַנס אַ קינד, מיכאל שניידערס אַ קינד — רבּנוֹ-של־עולם, אלה הצאן מה חטאוֹ

און וויטער לייענען מיר: אַלטער גיילמאַן מיט זיין ווייב (ביידע זינען פֿאַרברענט געוואָרן, מען האָט נאָר געבראַכט צו קבורה זייערע ביינער). דרייסיק יאָר האָבן זיי געלעבט אין איינעם און מיט אַ מאָל — אַזאַ טויט! האָט איר געהערט אַזאַ מין צאָל: פֿיר פֿאַרברענטע יידן, וואָס מען האָט זיי נישט דערקענט, מען האָט זיי אַלעמען מקבר גע-ווען אין איין קבר. די האָר שטעלן זיך אויפֿן קאַפּ — אַ הרוג: נתן-משה ברַאָכטמאַן (געבראַכט פֿון דאָרף פּיטישען), אַהרון קיציס' ווייב (געבראַכט שוין אַ טויטע פֿון דאָרף האַראָדיטשע) און אירע אַ שכנה פֿון אייגענעם דאָרף, אַהרון היסטאָריקערס ווייב, אויך אַ טויטע. אויך די דערפֿער מוזן זיך מצטרף זיין צום מגין.

מיר לייענען וויטער: לייב וואַלשינעצערס ווייב, אַ יידענע פֿון פֿערציק יאָר און אַ מאַמע פֿון פֿינף לעבעדיקע קינדער, און אירס אַ מיידל, אַ דערוואַקסן מיידל, גאָר נישט: אותה ואת בניה ביום אחד, און דער הימל, וואָס פֿון דאָרט האָט מען אָנגעזאָגט, אַז מען טאָר דאָס נישט, שעמט זיך אויך נישט.

מילא, די הרוגים: צײַ צילמאַן, קענען מיר, זעליג גרינבערג קע-נען מיר, אָבער דאָ לייענען מיר נומער 17: אַ פֿרעמדער ייד, און אין נומער 51: אַ פֿרעמדער מענטש. אַ פֿרעמדער ייד! אַ פֿרעמדער מענטש! ווילד־פֿרעמדע, געלאָזן די זייעריקע אין דער וויטער וועלט און אַראָפּ-געקומען קיין קאַלאָראַש, כדי צו שטאַרבן אַ מיתה משונה, פֿאַר וואָס? פֿאַר ווען?

וויטער לייענען מיר: נעסי, אַ וויבל (געווען צו גאַסט בײַ איר טאָטן ישכר אַסנעס), ישכר אַסנעס איז איינער פֿון די לייטישע באַ-לעבאַטיים אין שטאָט און תּמיד גיט ער זיך אָפּ מיט קרובֿים. נעסי איז זיין ברודערס אַ טאַכטער און וווינט נעבן דובאַסאַר און איז געקומען קיין קאַלאָראַש צו גאַסט, זיך אויסצורען; אין דער היים

איז געבליבן דער מאַן און די קינדערלעך בענקען און וואַרטן שוין, אַז די מאַמע וועט קומען און ברענגען מתנות, און — טויט, טויט, טויט... נישטאָ קיין מאַמע, נישטאָ קיין מתנות! קדיש קאַנט איר זאָגן, איר קינדער, ווען איר וועט ווערן עלטער.

און נאָך שטייט אין צעטל: דערהרגעט געוואָרן אַ ייד (געווען ביי זיין איידעם צו גאַסט, ביי דוד זאַלעזניק). נאָך לאַנגע יאָרן איז אַ ייד געקומען צו די קינדער געוויר ווערן און זיך געקויפֿט דעם טויט. וואָס זאָל איך ווייטער אויספֿירן? פֿינף און פֿופֿציק הרוגים און דערשלאַגענע רעכנט אונדז אויס דער קאַרעספּאַנדענט. פֿינף און פֿופֿ-ציק לעבנס פֿון מענטשן, וואָס אַן זיי האָבן געהאַנגען הונדערטער נפֿשות, זינען פֿלוצלינג אונטערגעהאַקט געוואָרן מיט אַזאַ אַכזריות. פֿינף און פֿופֿציק דראַמעס, שוידערדיקע דראַמעס, האָבן זיך אָפּגע-שפּילט פֿאַר אונדזערע אויגן, און דאָס גאַר אין איין שטאַט, און דאָס איז נאָך כּטּיפּה מן הים קעגן דעם, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אין אַנדערע ייִדישע שטעט, און מיר לעבן, און מיר לעבן, און מיר קאָ-נען נאָך לעבן...

חיים-לייב פּוקס

יוסף-חיים ברענער

ייִדישער דאָן-קישאַט פֿון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט,
ביסט אַרויס אַקעגן וועלט מיט דיין שילד און וואָפֿן:
דיין האַרץ —
וואָס האָט אַרומגעדרייט זיך אַרבע פינות העולם
אַרום אַ פינטעלע,
דאָס פינטעלע מענטש, וואָס האָט געשריגן אין דיר
דאָס קדמון-געשריי פֿון דורי-דורות:
דערלייזונג!

איך שפאן איצט אויף דיין ערד, דיין אויסגעחלומטער,
וואס האסט מיט דיין יונגן גוף, ווי מיט אַ בוים פֿאַרפֿלאַנצט —
ס'זאלן ביימער בליען.

נאָר ס'וואַקסן נישט קיין ביימער פֿון דיין טניערן גוף אַרויס,
נאָר סאַברעס,
וואָס שטעכן —

און שטרעקן זיך ווי הענט געבנילטע קעגן הימלען
(אין נעכט ווען לבנה לאַכט צום ים פֿאַרשינט) —
פֿאַר וואָס?

פֿאַר וואָס האַסטו געריסן מיר פֿון ווילדע שטאַמען
און צו גאַסן מיינע זאַמדן געפֿלאַסטערט —
מיר ווילן צוריק צו מאַמעשוים!
מיר ווילן וואַקסן מיט די קעפּ צו הימלען!

כ'האַב זיך הינט אין דיין ים געבאַדן
און פֿול מיט לייבער זיינען אַלע ברעגן געוועזן
און זיינע שיפֿן מיט חלומות —
זיינען לידיקע אַוועק.

דאָס געזאַנג פֿון אַקער-אַיזן און טוריה,
פֿון האַק און האַמער,
דאָס ליד פֿון פֿרייד,
אין וועלכן דו האַסט אין שקיעה-בלוט
דיין לייב געטובֿלט.

איז אַוועק
אין רוש פֿון די טעג,
ווי ס'איז אַוועק דיין לעבן, געפֿלאַסטערט אויף שטיינער...
און כ'האַב מורא, אַז עס הערט איצט נישט קיינער
אויף גאַסן זינגענדיק-זינדיקע פֿון תּל-אַבֿיבֿ
דעם גוואַלד-געשריי,
וואָס גייט פֿון דיין ערד צו הימלען אַרויף.

זיין קול —

וואָס שרייבט־אַרײַן אין נעכט פֿון אונדזער איצט,
ווי אַ סעמאַפֿאַר, ווי אַ וואַרענונג, קעגן טויט —
— וואָס וועט וועטער זיין?

מײַ 1936

ד. האַפּשטיין

קישענעווער

אַ שאַנדפֿלעק איז אַמאָל געווען דער נאַמען —
אַזוי פֿיל כאַרפע און אַזוי פֿיל לײַד!
דער פֿלעק איז אַפּגעשווענקט פֿון נײַע שטראָמען
און איצט דערמאַנען מיר די שטאַט מיט פֿרײַד.

און קינדער אונדזערע, געטרייע ברידער
געווער און פֿרידן טראָגן אין דער האַנט,
און זיי באַגעגנט מען מיט נײַע לידער
אין אויסגעלייזטן, אויפֿגעריכטן לאַנד.

און דאָרט, וווּ ס׳האַט געדריקט די וויסטע קנעכטשאַפֿט,
אַן האַפֿענונג געווען דעם מענטשנס בליק,
פֿאַרשפּרייט דאָס פֿאַלק מיט שטאַלץ זײַן יונגע הערשאַפֿט,
דאָרט האַבן מיר אַ שוועסטער־רעפּובליק.

קייעו, אָוגוסט 1940

סאַוועטישע ליטעראַטור ג' 8, '1

דער פאָגראַם אין אַדעס

אַנאָנים — אין פּנקס פּאַר דער געשיכטע
פון ווילנע אין די יאָרן פון מלחמה און
אַקופאַציע, אַרויסגעגעבן פון דער היס-
טאָריש-עטנאָגראַפישער געזעלשאַפט אוי-
פּן נאָמען פון ש. אַנ-סקי, עמ' 924—
925.

ווער ס'האַט די בלאַט געלעזן,
פון דער באַרימטער שטאַט אַדעס,
וואָס פאַר אַן אומגליק ס'האַט געטראָפּן
אין איינע צוויי-דרט מעת-לעת. (2 מאָל)

פּלוצלינג האָט מען אויסגעשרייען:
„שלאַגט דעם יידן ווי ווייט איר קענט!“
פּויליעס אין די פענצטער האָבן גענומען פּליצען,
דער פּאָגראַם האָט זיך אָנגעפּאַנגען אין איין מאָמענט.

קינדער האָט מען פון די פינפטע עטאָזשן געוואָרפּן,
נאָר ניט אַרײַנצוגעבן אין די מערדערישע הענט,
מענטשן געהרגעט, אויף טויט געשאַכטן,
און מיט די בלוט האָט מען געשמירט די ווענט.

דאָרט ווייט אויף די האַרטע שטיינער
ליגט אַ כּלה אין חופּה-קלייד
און לעבן איר שטייט אַ מערדער אײַנער,
און מיטן חלף אין האַנט געגרייט,

דאָרט ליגט אַ פּרוי אַ שיינע,
ווייט פאַרוואָרפּן אויפּן מיסט,
און לעבן איר ליגט אַ קינד אַ קליינער
און זייגט איר טויטע קאַלטע ברוסט.

ביאָ - ביבליאָגראַפישע שמריכן

אַלטער קאַצינזנע איז אַ שרייבער פון דער פּריןפּלעיאַדע. אַמביציעז, עקזאַטיש, אַפט אַריגינעל, אינטעלעקטועל. געבוירן 1885 אין ווילנע און אינגעלעכט אין וואַרשע. אַ דאַנק אַג—סקין דעבוטירט 1909 אין „יעוורייסקאַיאַ זשיון“, אָבער אַוועק צו פּרצעס וועגן. אַנדערש פון אַרום. אַפילו אויפן ראַדיקאַלן דרך — אַליין. אין בוכפאַרעם: דער געטט דער מלך, 1919; אַראַבעטקן, 1922; דוכוס אין הורדוט, 1926; 2וואַכנשריפט מיין רעדנ־דיקנער פּילם, 1937—1938; געזאַמלטע שריפטן, 1טער פון 6 בענד, 1967, אַרויס־געגעבן פון דער טאַכטער שולמית. א. ק. איז אומגעקומען אין בעלזשעצער לאַגער, אויגוסט 1942.

ל. שאַפּיראַ האַט מיט זינע דערציִי־לונגען וועגן פּאַגראַם זיך קונה שם גע־ווען פאַר אומפאַרגליכלעך אין דער אַ טעמאַטיק. געב' 1878 ביי קזעוו, אַליין מיטגעמאַכט די פּאַגראַמען־כוואַליע אין 1905, האַט ער געגעבן אַן אומגעוויינט־לעכן אויסדרוק דעם קאַשמאַר פון קריגט־ווילקיר און רעוואַלוציע. 1906 אין נײַ, 1909 אין וואַרשע, מיטגעאַרבעט אין די בעסטע זשורנאַלן פון רוסלאַנד און אַ מעריקע. זינט 1921, צוליבן געזונט, אין לאַס אַנגעלעס, וווּ אַוועק 1948. אין בוכ־פאַרעם: דער קוש און שפּון חמתך, 1909, וואַרשע; אויפן ים, 1910; די ייִדישע מלו־כה, 1919; דער שרייבער גייט אין חדר, לאַס אַנגעלעס 1945.

א. ליעסיין (געב' 1872 אין מינסק און געשט' 1938 אין נ"י). געהייסן: אברהם וואלט. למדן אין רעוואלוציאנער, האט ער ביידע דראנגען אַרײַנגעבראַכט אין לידער און פאָעמעס, צונויפגעזאַמלט אין 3 בענד אויסגעוויילטע שריפטן, נ"י 1936. אין אַמעריקע פון 1896 און פון 1913 רעדאַקטאָר פון חודש־זשורנאַל די צו־קונפט, וווּ זײַן פובליציסטיק איז גע־וואָרן — מוסטער פון סטיל און תוכן, געשיכטע און פראַגמאַז.

פֿישל בימקאָ רעפרעזענטירט דעם פּוֹלֿישן קאָלאָריט אין דער ייִדישער דראַַמאַ מע און פּראָזע. געב' 1890 אין קעליץ, דערצוויגן אין אַ משפּחה פון רבנים, חסי־דים און סוחרים, האָט אים אָבער גראָד געצוויגן צו דער אַרבעטער־און רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און דערפאַר אַפּ־געזעסן אין פאַרש' טורמעס, סײַ בײַ די רוסי, סײַ אונטער די דײַטשן. אין 1921 אַוועק קיין נ״אָ. אין בוכפאַרעם: די עבֿי־רה, לאַדזש 1912; רעקרוטן, וואַרשע 1916; גנבים, וו' 1919; אויפן ברעג ווייסל, וו' 1921; צווישן 1936 און 1947 דערשינען אין שיקאַגאָ 10 בענד געקלי־בענע ווערק.

פּרץ מאַרקיש געב' 1895 אין פּאָלאַ-
ני, וואָלין, איז דערשאַסן געוואָרן דעם
12טן אויגוסט 1912 אין ראַטן-פּאַרבאַנד,
וואָס פאַר אים האָט ער אַוועקגעגעבן זיין
התלהבותדיק פּאָעטיש שאַפן. דעבוטירט
1917, געהערט 1918 צו קוועווער גרופּע,
אין 1921 געקומען אין פּוילן און אויפ-
געשטורעמט די ליטעראַרישע סביבה, אַ-
רומגעפאַרן, ביז זיך צוריקגעקערט 1926
אין רוסלאַנד און געוואָרן די רעפּרעזענטאַ-
טאַטיווע פּיגור. אין בוכפאַרעם: שוועלן,
קיעוו 1919; סתם און פּוסט-און-פּאַסט,
קיעוו 1920; די קופּע, וואַרשע 1921;
זאַמלונגען פון קינדער-לידער; ברידער,
מאַסקווע-כאַרקאָו-מינסק 1929; וואַכנטעג,
1931; עטלעכע מלחמה-ביכער (צ״א: פּאָ-
עמע וועגן סטאַלינען, 1940, און מלחמה).

Joseph Lifshitz Fund

ביו איצט דערשינען פאַר דער ביבליאָטעק
מוסטער-ווערק פון דער יידישער ליטעראַטור
אונטער דער רעדאַקציע פון שמואל ראַזשאַנסקי

- 1) שלמה עטינגער — אויסג' שריפּטן, 2טע אויפלאַגע (312 זיטן)
- 2) מאַרק וואַרשאַווסקי — יד' פּאַלקסלידער, 3טע אויפלאַגע (216 זיטן)
- 3) ה. ז. נאַמבערג — אויסג' שריפּטן, 2טע אויפלאַגע (256 זיטן)
- 4) מענדעלע — מסעות בנימין השלישי, 3טע אויפלאַגע (256 זיטן)
- 5) לייב ניידוס — אויסגעקליבענע שריפּטן, 2טע אויפלאַגע (208 זיטן)
- 6) יעקב דינעזאָן — יאַסעלע, קריזיס, 3טע אויפלאַגע (256 זיטן)
- 7) משל בראַדערוואַן — אויסגעקליבענע שריפּטן, 2טע אויפלאַגע (272 זיטן)
- 8) אליהו בחור — בבא-בוך, 2טע אויפלאַגע (256 זיטן)
- 9) דוד פינסקי — אויסגעקליבענע שריפּטן, 3טע אויפלאַגע (352 זיטן)

- (10) שמעון פֿרוג — אויסגעקליבענע שריפטן, 2טע אויפלאגע (216 זײַטן)
- (11) י. ל. פּרץ — אין 19טן יאָרהונדערט, 3טע אויפלאגע (272 זײַטן)
- (12) י. ל. פּרץ — אין 20סטן יאָרהונדערט, 2טע אויפלאגע (272 זײַטן)
- (13) מאָריס ראָזענפֿעלד — אויסג' שריפטן, 2טע אויפלאגע (240 זײַטן)
- (14) האָפּשטיין — כאַריק — פֿעפֿער, 2טע אויפלאגע (272 זײַטן)
- (15) מרדכי ספּעקטאָר — דער יוד' מוזשיק, 2טע אויפלאגע (272 זײַטן)
- (16) ה. לייזויק — אויסגעקליבענע שריפטן (352 זײַטן)
- (17) שלום עליכם — מנחם-מענדל, 3טע אויפלאגע (272 זײַטן)
- (18) אַברהם גאַלדפֿאַדען — אויסג' שריפטן, 2טע אויפלאגע (256 זײַטן)
- (19) י. י. שוואַרץ — קענטאַקי, א. ראַבאי — הער גאַלדענבאַרג
(פּיאָנערן אין אַמעריקע), 2טע אויפלאגע (312 זײַטן)
- (20) תּייס-נחמן ביאַליק — אויסגעקליבענע שריפטן (384 זײַטן)
- (21) ש. אַנטיי — אויסגעקליבענע שריפטן (296 זײַטן)
- (22) מענדעלע מוכר־ספֿרים — פֿישקע דער קרומער (256 זײַטן)
- (23) יוסף אַפּאַטאַשו — אין פּוילישע וועלדער (416 זײַטן)
- (24) זלמן רייזען — אויסגעקליבענע שריפטן (304 זײַטן)
- (25) יהוּאַש — אויסגעקליבענע שריפטן (320 זײַטן)
- (26) גליק האַמיל — זכּרונות (352 זײַטן)
- (27) שלום עליכם — טביה דער מילכיקער, 3טע אויפלאגע (288 זײַטן)
- (28) אַברהם רייזען — אויסג' שריפטן, 2טע אויפלאגע (320 זײַטן)
- (29) די פֿרוי אין דער ייִדישער פּאַנזיע — אַנטאַלאַגיע (416 זײַטן)
- (30) ר' נחמן בראַצלעווער — סיפור־מעשיות, 2טע אויפלאגע (224 זײַטן)
- (31) מרדכי אַלפּערסאָן — אין אַרגענטינע (320 זײַטן)
- (32) פּרץ הירשביין — אויסגעקליבענע שריפטן (336 זײַטן)
- (33) ייִדיש אין ליד — אַנטאַלאַגיע (264 זײַטן)
- (34) מנחם באַרייאַע — דער פֿרעמדער, זאָול רימער (320 זײַטן)
- (35) ווען אַ פֿאַלק דערוואַכט — אַנטאַלאַגיע (464 זײַטן)
- (36) נוסח השֵׁכלה — אַנטאַלאַגיע (272 זײַטן)
- (37) I. סעגאַל־אָוויטש — לידער, דערציילונגען, זכּרונות (352 זײַטן)
- (38) מענטש־בוך, פֿון 1602 (368 זײַטן)
- (39) אונטער אַקופּאַציע: עוזר וואַרשאַווסקי — שמוגלערס. (328 זײַטן)
- (40) ערבֿ חורבן: מ. בורשטיין/מאַזאַוויע און 14 פּאַנעטן (256 זײַטן)

- (41) חורבן: פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע — אַנטאָלאָגיע (432 זײַטן)
- (42) ווידערשטאַנד און אויפֿשטאַנד/פּאָעזיע, פּראָזע, דראַמע (336 זײַטן)
- (43) איציק מאָנגער — לידער, פּראָזע, עסייען (384 זײַטן)
- (44) דוד בערגעלסאָן — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זײַטן)
- (45) משה נאָדיר — הומאַר, קריטיק, ליריק (288 זײַטן)
- (46) דאָס קינד אין י'ד' פּאָעזיע און פּראָזע — אַנטאָלאָגיע (320 זײַטן)
- (47) י. אַקסנפֿעלד — שטערן־טיכל, ערשטער י'ד' רעקרוט (288 זײַטן)
- (48) פּליטים צווישן פֿנערן, אַנטאָלאָגיע (304 זײַטן)
- (49) אויסגעוואַרצלטע און אינגעוואַרצלטע, אַנטאָלאָגיע (272 זײַטן)
- (50) דרום־אַפֿריקאַניש, אַנטאָלאָגיע (360 זײַטן)
- (51) שלום אַש — פֿון שטעטל צו דער גרויסער וועלט. (400 זײַטן)
- (52) דער אַרבעטער־דור אין אַמעריקע (224 זײַטן)
- (53) עבֿרי־טייטש / צאינה וראינה (368 זײַטן)
- (54) טשילעניש — אַנטאָלאָגיע (272 זײַטן)
- (55) אין דעם אייגענעם לאַנד, 25 יאָר ישראל (568 זײַטן)
- (56) שלום אַש — אַנקל מאָזעס, ראַמאַן (264 זײַטן)
- (57) יעקבֿ גאַרדיון — 3 דראַמעס, (352 זײַטן)
- (58) בראַזיליאַניש — אַנטאָלאָגיע (352 זײַטן)
- (59) פֿון דור צו דור: א. וויטער, ד. איינהאַרן ז. י. אַנכי (368 זײַטן)
- (60) מאַקס וויַטנרײַך — אויסגעקליבענע שריפֿטן (416 זײַטן)
- (61) אין סאָוועטישן פֿרילינג — אַנטאָלאָגיע (248 זײַטן)
- (62) קאַנאַדיש — אַנטאָלאָגיע (448 זײַטן)
- (63) דוד איגנאַטאָוו — אויסגעקליבענע שריפֿטן (336 זײַטן)
- (64) פֿון רעוואָלוציע צו תּשובֿה: לייב פֿינבערג (280 זײַטן)
- (65) י. י. זינגער — אויסגעקליבענע שריפֿטן (312 זײַטן)
- (66) אַרגענטיניש: דער חלום פֿון פֿעלד / אַנטאָלאָגיע (320 זײַטן)
- (67) משה קולבאַק — אויסגעקליבענע שריפֿטן (320 זײַטן)
- (68) אין פּאָרגאַם — אַנטאָלאָגיע (304 זײַטן)

**אין 1976 וועלן נאָך דערשיינען די דאָזיקע 2 בענד
מוסטער־ווערק:**

- (69) אונדזערע קריטיקערס — אויסגעקליבענע שריפֿטן
- (70) צווישן שטאַטישע ווענט / 2טער באַנד אַרגענטיניש

ANTOLOGIA

POGROM

**EN
POESIA - PROSA - DRAMA**

Director: SAMUEL ROLLANSKY

1 9 7 6

**ATENEO LITERARIO EN EL INSTITUTO CIENTIFICO JUDIO
Pasteur 633 - 3° Buenos Aires**

PABA USO PERSONAL SIN FINE COMERCIALES